RADU SĂGEATĂ

GLOBALIZARE CULTURALĂ şi CULTURĂ GLOBALĂ
global şi local în geografia culturală

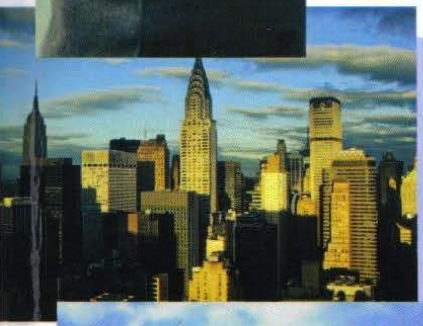

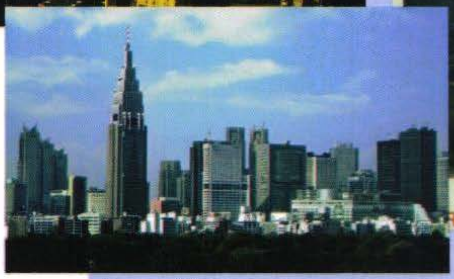

EDITURA UNIVERSITARĂ

GLOBALIZARE CULTURALĂ ŞI CULTURĂ GLOBALĂ
Global şi local în geografia culturală

Sincere mulţumiri
Domnului Prof. univ dr. Ioan Ianoş
pentru tot sprijinul acordat în
elaborarea acestei lucrări

RADU SĂGEATĂ

GLOBALIZARE CULTURALĂ ŞI CULTURĂ GLOBALĂ
Global şi local în geografia culturală

EDITURA UNIVERSITARĂ
Bucureşti
2009

ISBN : 978-973-749-585-3

C U P R I N S

Prefaţă (*Prof. univ. dr. Ioan Ianoş*)…….. 9

Partea I : **GLOBALIZAREA LOCALULUI**..... 11
Capitolul 1 : **Conceptul de globalizare**…… 13
1.1. Apariţia şi evoluţia conceptului de globalizare..... 13
1.2. Definiţia conceptului de globalizare. Opinii şi puncte de vedere..... 16
1.3. Concepte similare globalizării..... 20
Capitolul 2 : **Fenomenul de globalizare**..... 25
2.1. Caracteristici..... 25
2.2. Centre şi arii globalizante..... 27
2.3. Vectorii globalizării..... 29
2.4. Componentele globalizării..... 31
Capitolul 3 : **Globalizarea culturală şi conexiunile sale**..... 33
3.1. Cadru conceptual. Noţiunile de cultură şi civilizaţie..... 33
3.2. Limite interculturale..... 36
3.3. Globalizare culturală şi cultură globală..... 38
3.4. Produse ale culturii globale de consum..... 39
3.4.1. Elemente de cultură artifactuală (obiecte materiale)..... 40
3.4.2. Elemente de cultură mentifactuală (produse ale inteligenţei umane)... 45
3.5. Conexiunile culturii globale de consum..... 49
3.5.1. Cultura globală şi globalizarea economico-financiară..... 49
- Strategii de expansiune a unor firme transnaţionale de fast-food: Mc Donald's 53
3.5.2. Globalizarea politică şi impactul său în plan cultural..... 55
3.5.3. Globalizarea etnică. Naţiunile multietnice, factor de diversificare culturală..... 60
3.5.4. Religia, între autarhie şi globalizare..... 63
- Sistem monahal autarhic: Sfântul Munte Athos..... 65
3.5.5. Globalizarea culturală şi mass-media..... 66
Capitolul 4 : **Globalizarea şi sistemele de aşezări umane**..... 68
4.1. Globalizarea politică şi sistemele urbane..... 68
4.2. Coordonatele economice ale relaţiei dintre sistemele urbane şi globalizare.. 72
4.3. Reciprocitatea în plan cultural a relaţiei sisteme urbane – globalizare..... 75
4.4. Limitele procesului de globalizare asupra sistemelor de aşezări umane..... 80

Partea a II-a : **LOCALIZAREA GLOBALULUI**..... 83
Capitolul 5 : **Regiunile şi procesele de reorientare a fluxurilor globalizante**.. 85
5.1. Tipuri de regiuni..... 85
5.2. Relaţia dintre regiune şi organizarea teritoriilor naţionale..... 87
5.3. Cooperarea interregională şi omogenizarea naţională..... 91

5.4. Cooperarea transfrontalieră, element de favorizare a globalizării..... 94
5.4.1. Zonele transfrontaliere. Tipuri de zone transfrontaliere..... 95
5.4.2. Zonele transfrontaliere şi rolul acestora în formarea euroregiunilor. Tipuri de euroregiuni de cooperare transfrontalieră..... 96
5.4.3. Euroregiunile în procesul globalizării. O propunere de clasificare a euroregiunilor de cooperare transfrontalieră..... 98
5.4.4. Aşezările dublete şi rolul acestora în structurarea vectorilor de cooperare transfrontalieră..... 99
5.4.5. Zonele transfrontaliere aferente României şi euroregiunile de cooperare transfrontalieră cu participare românească..... 101

Spaţii geoculturale..... 105
Capitolul 6 : **Cultura ca produs al religiei. Spaţiul islamic**..... 105
6.1. Islam, islamism, musulman, sharia, djihad..... 105
- Fundamentele Islamului..... 107
6.2. Tradiţionalism şi modernism în Islam. Instrumentalizarea politică a Islamului. Fundamentalismul islamic..... 108
- Arabia Saudită, între tradiţionalism şi modernism..... 108
6.3. Sunnism, şiism..... 112
- Iranul, lider al şiismului..... 113
6.4. Expansiunea teritorială a Islamului şi conexiunile sale geoculturale..... 115
6.5. Islamul şi Occidentul..... 121
6.5.1. Mizele geoeconomice ale pătrunderii capitalului occidental în spaţiul islamic..... 121
6.5.2. Resursele de petrol şi ambivalenţa acestora : atragerea capitalului occidental şi segregarea economică a spaţiului islamic..... 121
6.5.3. Apa şi mizele sale geopolitice şi geostrategice..... 125
6.5.4. Clivajele geoeconomice ale spaţiului islamic şi tensiunile induse de acestea..... 127
6.5.5. Negocierea interculturală. Studiu de caz : Islam versus Occident..... 129
6.5.6. Terorismul islamic..... 133
Capitolul 7 : **Cultura ca produs ideologic. Spaţiul ex-comunist**..... 136
7.1. Socialismul ca ideologie şi conexiunile sale globalizante. De la socialismul utopic la comunismul stalinist..... 136
- Socialismul..... 136
- Comunismul..... 137
7.2. Contextul politico-geografic al extinderii sistemului comunist..... 138
- Testamentul lui Petru cel Mare..... 142
7.3. Configurarea dispozitivului geostrategic comunist..... 144
7.3.1. Nucleul dispozitivului geostrategic comunist: Rusia şi zona tampon interioară..... 144
7.3.2. Zona tampon exterioară: Europa de Est şi China (1949-1956)..... 145
7.3.3. Dispozitivul geostrategic periferic al spaţiului comunist (1950-1989). 150
7.4. Spaţiul ex-comunist. Unitate şi diversitate..... 156

Partea a III-a : **RISCURILE GLOBALIZĂRII**..... 161
Capitolul 8 : **Riscurile globalizării**..... 163
8.1. Globalizarea şi conflictele internaţionale..... 163
8.1.1. Conflictele identitate..... 163
8.1.2. Conflictele economice..... 164
8.1.3. Conflictele geostrategice..... 165
8.1.4. Conflictele ideologice..... 166
8.1.5. Conflictele geoculturale..... 166
8.1.6. Internaţionalizarea conflictelor şi „actorii nestatali”..... 175
8.2. Riscul agroalimentar mondial..... 176
8.2.1. Insecuritatea alimentară, marea provocare a mileniului III..... 176
8.2.2. Geopolitica insecurităţii alimentare. Penuria de alimente şi crizele secolului XX..... 180
8.2.3. Noile provocări globale ale mileniului III..... 185
8.2.4. Concluzii. Spre o globalizare etică ?..... 187
8.3. Riscul terorist mondial..... 188
8.3.1. Riscul terorist şi premisele acestuia..... 188
8.3.2. Principalele nuclee teroriste cu caracter local şi global..... 191
- Riscul terorist în România..... 198

Partea a IV-a : **ROMÂNIA ÎN PROCESUL GLOBALIZĂRII**..... 199
Capitolul 9 : **România în procesul globalizării. Studiu de caz: Bucureşti**..... 201
9.1. Sistemul urban românesc în procesul de accentuare a fluxurilor globalizante..... 201
Studiu de caz: Bucureşti..... 206
9.2. Dinamica serviciilor financiar-bancare în contextul globalizării..... 206
9.3. Dezvoltarea serviciilor comerciale în contextul globalizării..... 209
9.4. Neominorităţile etnice şi rolul acestora în diversificarea serviciilor..... 217
9.5. Influenţe culturale şi politice în configurarea stratelor arhitecturale..... 222

Anexă : **Globalizarea prin colonizările europene**..... 229
Lista figurilor..... 234

Bibliografie..... 235

Summary..... 245

P R E F A Ţ Ă

Configuraţia actuală a Lumii, funcţionalitatea şi stabilitatea acesteia sunt rezultatul a două procese aparent contradictorii, cu caracter cvasipermanent: *globalizarea* şi *fragmentarea*. Aceste procese au cunoscut de-a lungul istoriei forme şi intensităţi foarte diferite, fiind relevante alternanţele de agregări şi dezagregări de entităţi statale, de perioade global stabile şi global sau regional instabile. Ultimele decenii au relevat particularităţile unui proces de globalizare tot mai accentuat, proces care este susţinut de un suport economic, politic, dar şi cultural. În pofida acestei tendinţe manifestate ca urmare a activităţilor economice transnaţionale, a tranziţiei spre o lume multipolară şi a expansiunii culturale de tip american, se remarcă o înflorire a sentimentelor regionale sau locale ce apar la nivelul statelor naţionale sau în interiorul acestora, sub protecţia globalizării generale.

In astfel de condiţii, sistemul mondial de aşezări, sistemele regionale resimt efectele celor două procese contradictorii? Sunt aşezările doar suportul static al unor astfel de procese sau dimpotrivă reprezintă în continuare principalii actori ai spaţiului. Analizand ultimele evoluţii ale omenirii, am fi tentaţi să credem că fluxurile în sine au devenit dominante în preocupările oamenilor de ştiinţă şi nu *siturile unde acestea se crează şi respectiv se localizează.* O astfel de translaţie a atenţiei riscă să diminueze procupările pentru studiul concret al efectelor globalizării, pentru analiza impactului acesteia asupra principalelor forme ale procesului de antropizare, care sunt aşezările umane.

Problema raportului dintre procesul de globalizare şi sistemele de aşezări este, în ciuda unei aparente interdependenţe reduse, foarte actuală, întrucât actorii principali ai acestui proces sunt comunităţile umane, în ansamblul lor. Evident că firmele multinaţionale sunt, pe fond, elementele cele mai globalizante, dar concretizarea acţiunii lor se remarcă la nivelul centrelor populate. Marile oraşe, generatoare de fluxuri globalizante sunt cele care afectează şi cele care sunt afectate cel mai mult de generalizarea efectelor unor acţiuni locale. Oraşele mai mici resimt mai mult efectele mediului local decât ale celui global, cu unele excepţii, care ţin de poziţia lor geografică şi de spiritul inovativ al comunităţilor urbane respective. Spre exemplu, există oraşe mici cu o contribuţie remarcabilă la intensitatea fluxurilor globalizante, remarcându-se cunoscuţii „tehnopoli" ai lumii sau oraşele cu funcţii universitare dominante. Informaţia creată în aceste centre constituie motorul globalizarii, la care se adaugă faptul că aici se perfecţionează mijloacele de difuzie şi de acces la informaţie a cât mai multor cetăţeni ai acestei planete şi tot aici se elaborează principalele strategii de dezvoltare a societăţii informaţionale.

Nenumăratele studii întreprinse asupra procesului de globalizare au vizat mai ales aspectele politice, economico-sociale şi culturale ale omenirii sau ale unor grupuri de state. Astfel de studii au fost impulsionate de întrunirile organizate de unele instituţii internaţionale, precum ONU sau Banca Mondială, de întrunirile şefilor de state pe probleme de dezvoltare durabilă şi de mediu, ale şefilor de state dezvoltate (G7, respectiv G8). Există, însă puţine studii care să releve semnificaţia acestui proces de globalizare asupra sistemului planetar şi sistemelor regionale de aşezări umane. De

altfel, dinamica vieţii pe Pământ este strâns legată de dinamica individuală a aşezărilor, de raporturile complexe dintre acestea, de gestionarea eficientă a spaţiului în care se inserează. În acest context, studiul de faţă este unul introductiv, încercând să sublinieze câteva dintre elementele care nu trebuie neglijate în abordările ce vizează globalizarea, în general.

România, ca ţară situată într-una dintre cele mai fierbinţi părţi ale continentului european, pare a fi un spectator la procesele de globalizare şi fragmentare, mai mult sau mai puţin indiferentă faţă de efectele potenţiale ale acestora. Ambele procese, însă, conectate cu ideea de *securitate*, pot fi deosebit de benefice pentru România în condiţiile utilizării unor „sisteme de filtre" specifice, care ţin cont de particularităţile teritorial-culturale ale sale. Globalizarea şi fragmentarea pot avea efecte concrete asupra sistemului naţional de aşezări, determinând o creştere a puterii centrelor regionale, pe măsura accentuării descentralizării. Descentralizarea nu este privită din perspectiva unei posibile fragmentări, ci mai ales din perspectiva creşterii rezistenţei la globalizare sau, mai corect spus, la excesele acesteia.

Oricât ar părea de surprinzător, în noile condiţii ale globalizării contemporane, Europa îşi caută noi punţi de solidaritate internă, noi modalităţi de creştere a coeziunii spaţiale. Unitatea culturală şi de acţiune a Europei poate contribui la creşterea contribuţiei bătrânului continent la accelerarea procesului de globalizare în condiţiile menţinerii specificului local şi regional. Experienţa Europei în utilizarea diversităţii cultural-etnice ca sursă a sinergiei continentale poate fi extrem de utilă la nivel planetar, pentru găsirea unor soluţii de atenuare a efectelor perverse care apar în procesul de globalizare. Cunoaşterea stărilor potenţiale de conflict este extrem de importantă în elaborarea strategiilor la macro-scară, dar şi în modelarea sistemelor urbane naţionale, continentale şi supra-continentale. Un sistem urban aflat într-o zonă de conflict va fi totdeauna o imagine deformată a realităţii, existând centre urbane cu putere de influenţă supradimensionată sau dimpotrivă subdimensionată în raport cu ariile lor de polarizare.

Forţa exponenţială a globalizării, căreia nu îi rezistă decât temporar unele comunităţi umane, are o diversitate de forme de penetraţie, iar mulţimea crescandă a centrelor de regenerare crează o presiune ce demolează orice organizare bazată pe o dominanţă a localului sau regionalului. În această conjunctură în mod firesc se pot pune întrebări de genul: Există un suport real al progresului omenirii prin globalizare? Care sunt limitele globalizării, dacă acestea există ? Structura fluxurilor globalizante nu conduce oare la o hipertrofiere a terţiarului şi cuaternarului, determinând o implozie a societăţii umane ? Cât poate pierde omenirea prin etalonarea individului, ca urmare a uniformizării opţiunilor în formarea acestuia ? Sunt doar câteva întrebări la care autorul încearcă să propună un răspuns în paginile acestei cărţi.

Prof. univ. dr. Ioan Ianoş

Partea I : **GLOBALIZAREA LOCALULUI**[1]

- ✓ *Conceptul de globalizare*
- ✓ *Fenomenul de globalizare*
- ✓ *Globalizarea culturală şi interconexiunile sale*
- ✓ *Globalizarea şi sistemele de aşezări umane*

[1] Vezi în acest sens, articolul *Globalizarea localului şi localizarea globalului*, autor Ioan Ianoş, în Geovalahia, 1, pp. 120-126.

Capitolul 1 : **CONCEPTUL DE GLOBALIZARE**

1.1. Apariţia şi evoluţia conceptului de globalizare

Germenii globalizării se regăsesc încă din antichitate, dar modalităţile şi formele concrete de transpunere în practică a ideilor, astăzi asimilate globalizării, au evoluat pe măsura dezvoltării activităţilor economice, a tehnicilor şi tehnologiilor de comunicare, a societăţii umane în ansamblul său. Încercări de constituire a unui „imperiu mondial" se vor întâlni pornind de la Roma Antică şi continuând în Evul Mediu, când s-au remarcat marile imperii continentale Mongol şi Otoman. În Europa, Imperiul Carolingian, Franţa Napoleoniană sau Imperiul Habsburgic au fost tot atâtea „încercări de globalizare" prin cucerire şi asuprire, care nu au avut însă decât un impact continental, european. Tendinţe similare s-au manifestat atât pe Continentul Negru (constituirea statelor feudale Ashanti, Dahomery, prin unificarea triburilor locale) cât şi în America Precolumbiană, prin expansiunea unor civilizaţii precolumbiene (Aztecă, Olmecă, Maya, Inca etc).

Primele forme de globalizare sunt localizate în timp de sociologul Majid Tehranian acum 5 000 de ani. Dacă în ultimii 20 ani se discută tot mai mult de procesul de globalizare, aceasta se datorează noilor condiţii create de destrămarea vechiului sistem socialist, inclusiv a fostei U.R.S.S., care constituia un veritabil obstacol în calea liberalizării pieţei mondiale, a extinderii cooperării economice şi culturale, a dezvoltării fără precedent a firmelor multinaţionale etc.

Despre începuturile globalizării reale se poate vorbi însă, în adevăratul sens al cuvântului, abia odată cu dezvoltatea navigaţiei şi cu *marile descoperiri geografice* care au deschis calea schimbului de valori materiale şi spirituale pe întregul mapamond, schimburi ce au influenţat pe scară largă evoluţia ulterioară a societăţii umane. De altfel, cea mai corectă formă de manifestare a globalizării a fost cunoscută sub numele de „europenizare", proces care s-a derulat de-a lungul mai multor secole şi a condus la o omogenizare culturală în planul tehnicilor esenţiale ale omenirii.

Fundamentarea ştiiţifică a ideii de globalizare se cristalizează însă mult mai târziu, abia la începutul secolului XX, odată cu înfiinţarea în S.U.A. a Fundaţiei Carnegie pentru Pacea Internaţională (1910). Această organizaţie avea scopul de a milita, împreună cu agenţiile sale, pentru un „Guvern Mondial", ideal susţinut şi de Consiliul pentru Relaţii Externe al S.U.A., înfiinţat în 1919. Publicarea în 1933 a primului „Manifest Umanist" în care se făcea un apel la realizarea unei „sinteze a tuturor religiilor şi a unei ordini economice specializate şi cooperative" a marcat începutul unei ample campanii mediatice în favoarea globalizării şi a unei „noi ordini mondiale", concretizată în numeroase lucrări şi discursuri pe această temă. Printre acestea din urmă s-a remarcat discursul Papei Pius al XII din 24 decembrie 1939, în condiţiile iminenţei unui nou război mondial, în care au fost evidenţiate punctele considerate esenţiale pentru stabilirea unei noi ordini mondiale, pe baza cooperării şi a păcii. Tendinţele de globalizare prin cuceriri au condus chiar la apariţia celui de-al Doilea Război Mondial, care după terminarea acestuia a impulsionat unele preocupări spre cultivarea unei globalizări, care să aducă bunăstare şi linişte popoarelor.

Ca urmare, crearea în 1945 a Organizaţiei Naţiunilor Unite a însemnat începutul unui nou episod în evoluţia proceselor induse de globalizare, pe baza participării, cu drepturi egale, a tuturor membrilor organizaţiei, la luarea deciziilor. Totodată, sub egida O.N.U. au fost constituite organizaţii de cooperare regională, iar Departamentul de Stat al S.U.A. a elaborat în 1961 un plan de măsuri pentru dezarmarea tuturor naţiunilor, concomitent cu înarmarea O.N.U. Deceniile VII şi VIII ale secolului XX au consemnat o intensificare a acţiunilor de cooperare la scară mondială, pe fondul adâncirii Războiului Rece şi al pericolului nuclear. Astfel, în 1973 a fost elaborat al doilea „Manifest Umanist", cu scopul de a milita pentru un sistem legislativ mondial şi pentru o nouă ordine mondială, bazate pe un „guvern mondial transnaţional", idealuri afirmate şi la Conferinţa mondială a religiei pentru pace (Leuven, Belgia, 1974) sau în Congresul S.U.A.

Replica sovietică a „globalizării" a ar putea fi considerată *teoria complexelor suprastatale*, fundamentată la începutul anilor '60 ai secolului trecut, de către academicianul Valev. Prin această teorie, în fapt se dorea o specializare teritorială a fostului bloc comunist est-european, prin care fosta U.R.S.S. să-şi asigure o dominaţie eternă. În esenţă nu este vorba de o globalizare, întrucât întreg spaţiul era „globalizat ideologic şi politic". Teoria mai sus menţionată susţinea că integrarea economică nu se poate realiza decât prin specializarea ţărilor pe anumite tipuri de economii, formând prin similaritate mari complexe spaţiale. Unul dintre acestea, trebuia să fie cel al *Dunării de Jos*, alcătuit din fostele state socialiste, în care rolul central îi revenea Uniunii Sovietice; România, alături de Bulgaria, trebuia să facă parte din categoria ţărilor cu o economie specializată în producerea de materii prime şi semifabricate. Acestea furnizau astfel de produse altor ţări din sistemul comunist şi constituiau principale pieţe de desfacere pentru produsele cu un grad superior de prelucrare din R. D. Germană, Cehoslovacia, Polonia şi Ungaria. Aflate la contactul cu Europa dezvoltată aceste ţări se bucurau de anumite facilităţi, care le impuneau ca o zonă tampon, unde ar fi trebuit să transpară bunăstarea sistemului bazat pe o ideologie totalitaristă. Integrarea lor economică (asigurată prin C.A.E.R.), politică şi militară (asigurată prin Tratatul de la Varşovia şi sprijinită masiv prin prezenţa în majoritatea acestor ţări a trupelor militare sovietice) ar fi trebuit să confere viabilitate acestui „complex suprastatal", transformându-l într-un nucleu deschis pentru aderarea şi a altor state.

Numai că suprimarea unor drepturi elementare ale populaţiei, precum dreptul la proprietate, asociată cu intervenţiile tot mai brutale ale politicului în viaţa socială au creat condiţiile declanşării unui întreg lanţ de acţiuni revendicative, care au culminat cu vaste acţiuni politice, care vizau esenţa comunismului. Seria de astfel de evenimente avea să fie deschisă în iunie 1956 de revolta muncitorilor polonezi din Poznan, care s-a desfăşurat sub deviza «pâine şi libertate». În toamna aceluiaşi an s-au înregistrat evenimentele din Ungaria, soldate cu numeroase victime omeneşti, şi care au demonstrat puncte nevralgice ale sistemului comunist. „Primăvara de la Praga", din 1968, precum şi mişcările muncitoreşti din Polonia anilor '80 au zdruncinat din temelii sistemul totalitarist. Pe plan politic, reprezentativă a fost Declaraţia din aprilie 1964, prin care România, care reuşise să se despartă încă din 1958 de „glorioasa armată roşie" îşi revendica dreptul de a-şi găsi propria sa cale de

dezvoltare internă. Se adaugă ruptura sovieto-albaneză şi consecinţele crizei ce a afectat relaţiile sovieto-chineze la începutul celui de-al şaptelea deceniu al secolului XX.

În acest context de instabilitate, liderii comunişti sovietici au fost nevoiţi să recurgă la încercări disperate de reformare a sistemului, cum a fost cunoscuta campanie de destalinizare iniţiată de Hruşciov cu prilejul celui de-al XXII-lea Congres al P.C.U.S. (octombrie 1961) sau „Reforma Kossâghin" din 1966. Eşecul acestora l-a determinat pe Leonid Brejnev să afirme, cu prilejul reunirii Pactului de la Varşovia din iulie 1968, *suveranitatea limitată* a Ţărilor din Est. În spatele acestui concept se ascundea de fapt adevăratul fundament al agregării lor potenţiale în „complexe suprastatale", dar şi al cooperării din cadrul C.A.E.R sau al Tratatului de la Varşovia. Prin urmare, sistemul internaţional bipolar limita considerabil efectele fluxurilor globalizante.

Noua conjunctură internaţională, creată prin „prăbuşirea comunismului" şi extinderea spre est a sistemului politic democratic, a creat premizele unui nou tip de abordare a conceptului de globalizare. Acesta constă, în esenţă, în elaborarea unui cadru tot mai coerent de cooperare economică, politică şi militară a statelor, pornind de la rolul acestora de membre ale O.N.U., dar şi de state cu vocaţie clar europeană. Intensificarea cooperării este impusă de dimensiunea globală a unor fenomene ce însoţesc dezvoltarea economico-socială a fiecărei ţări sau seturi de ţări, precum: migraţiile internaţionale, poluarea transfrontalieră, criminalitatea organizată, recrudescenţa fundamentalistă etc. Noile forme de evoluţie a politicii şi economiei mondiale au determinat unele asociaţii ştiinţifice de tipul Clubului de la Roma, să-şi reconsidere spiritul pesimist şi să susţină o dinamică permanentă a omenirii, inclusiv salturile posibile generate de impactul tehnologiilor informatice.

Potrivit noii arhitecturi europene, imaginată încă din 1989, integrarea economică şi politică ar fi trebuit să conducă mai întâi către o uniune de ţări, ce ar evolua succesiv către un tot unitar, punându-se accentul pe necesitatea ştergerii deosebirilor dintre ţări şi naţiuni, la care ar trebui să se ajungă prin estomparea tuturor elementelor care ţin de specificul naţional. Susţinut atât de S.U.A. şi de ţările Uniunii Europene (sub forma „Europei Unite"), cât şi de Uniunea Sovietică, prin vocea ultimului său preşedinte, M. Gorbaciov, sub forma „casei comune europene", procesul de integrare europeană ar trebui să constituie un veritabil model pentru „noua ordine mondială", prin aderarea tuturor statelor lumii la acelaşi sistem de valori.

Însă dacă din punct de vedere economic şi chiar politic, punctele de vedere tind spre o anumită convergenţă, globalizarea culturală, consecinţă la rândul său a celei economice şi politice, este tot mai intens criticată. Mişcările antiglobalizante, dar şi cele cu caracter fundamentalist şi extremist ca revers al globalizării, iau o amploare din ce în ce mai mare.

Militanţii antiglobalizare văd în consecinţele globalizării o subminare a identităţii naţionale, a impunerii voinţei „celor puternici" asupra întregii comunităţi internaţionale. Iată de ce se impune o redimensionare a conceptului de globalizare, prin respectarea în luarea deciziilor a intereselor tuturor actorilor care sunt implicaţi în procesele induse de globalizare.

1.2. Definiţia conceptului de globalizare. Opinii şi puncte de vedere

Dată fiind complexitatea şi dinamica procesului de evoluţie actuală a societăţii, este dificil de dat o definiţe clară, precisă şi cuprinzătoare conceptului de globalizare care să înlăture eventualele ambiguităţi induse de factorii subiectivi. Globalizarea a devenit un termen care a depăşit sfera strict academică şi care este frecvent utilizat de mass-media şi de populaţie. Aceasta din urmă are multe rezerve asupra conceptului, care ar putea fi un paravan al difuziei culturii vest-europene şi mai ales americane, al noilor forme ale capitalismului contemporan.

Mulţi autori au încercat să definească, sintetic, globalizarea în toată amploarea şi complexitatea sa, dar aceştia recurg aproape totdeauna la un spirit dominant empirist. Cel mai adesea prin globalizare se înţelege procesul de integrare permanentă a fluxurilor materiale, financiare, monetare şi informaţionale la nivel planetar într-o piaţă unică, având sectoare specializate. Realizarea acestei pieţe implică eliminarea tuturor obstacolelor din calea fluxurilor de populaţie, a protecţionismului de orice fel, a transferului tehnologic, a ingerinţelor politice în dinamica vieţii economce mondiale. Aceasta presupune în mod necesar o reducere a importanţei statelor, crearea unor structuri politice teritoriale care să aibe drept ţintă dezvoltarea durabilă a spaţului planetar, creşterea rolului Organizaţiei Naţiunilor Unite în garantarea păcii, stabilităţii şi echităţii mondiale. Astfel definită globalizarea are, evident, şi numeroase elemente cu caracter utopic, care o fac vulnerabilă inclusiv din punct de vedere conceptual, fără a mai vorbi de caracterul aplicativ.

Cu toate acestea, conceptul de globalizare încearcă să devină unul operaţional, relevându-se caracterul său extrem de complex, în raport cu tipul de fluxuri pe care le defineşte. Astfel, se poate vorbi de globalizare politică, economică, financiară, dar şi de globalizare culturală, etnică, religioasă sau mediatică. Noile schimbări de abordare ale unor ştiinţe precum geopolitica şi geostrategia sau apariţia altora noi, ca geoeconomia au la bază formele şi efectele procesului de globalizare, ale dimensiunii actuale ale ţesăturii de relaţii existente la nivel planetar.

Deşi adjectivul „global" este folosit de multă vreme, fie în sensul larg de „răspândit în întreaga lume, general", fie cu acela, mai restrâns, de „întreg", conceptul de „globalizare" s-a impus abia în anii '90, în primul rând ca o consecinţă a amplelor schimbări politice şi social-economice care au afectat Europa în anii 1989-1990. Termenul în sine se pare ca a fost utilizat ca atare încă din deceniul al şaselea al secolului trecut, cu sensul care i se dă astăzi, respectiv de interdependenţă planetară.

În analizele ştiinţifice studiul global al unui spaţiu a însemnat un demers integrat, în care au fost subliniate nu doar particularităţile fiecărei componente, în parte, ci mai ales rezultatul final al relaţiilor dintre acestea. Ţinta unor astfel de studii a fost fie identificarea regiunilor, fie individualizarea tipurilor de peisaje cu grade diferite de antropizare.

„Oxford Dictionary of New Words" consideră termenul „global" ca fiind un cuvânt recent, restrângându-l în mod eronat, ca semnificaţie, la schimbările globale de mediu. În plus, acesta defineşte *conştiinţa globală* ca fiind „receptivitatea faţă de alte

culturi decât cea a subiectului şi înţelegerea acestora, adesea ca o parte componentă a opiniei asupra problemelor socio-economice şi ecologice mondiale".

Înţelesul termenului de globalizare este încă departe de a fi cristalizat, utilizându-se cu mai multe sensuri, în funcţie de încărcătura sa ideologică (E. Jacka, 1992). Se identifică, astfel, un sens pozitiv şi unul negativ în abordarea procesului de globalizare. Din punct de vedere cultural, globalizarea are consecinţe negative, întrucât conduce la o omogenizare şi la o pierdere a valorilor locale sau regionale. Din alte puncte de vedere consecinţele pot fi pozitive, conducând la creşterea generalizată a nivelului de viaţă, la salvarea economiilor atinse de criză, la un transfer tehnologic şi informaţional etc.

După alţi autori, globalizarea nu este decât un proces specific perioadei de tranziţie pe care o străbate actualul sistem mondial (C. J. Hamelink, 1993). Este vorba de un proces social la scară globală, care se află în strânsă conexiune cu alte concepte asemănătoare, ca: geomodernizare, integrare, geotehnologizare etc. Pe aceeaşi linie se înscrie şi viziunea lui J. N. Rosenau (1995), care, analizând procesul de schimbare socială la nivel planetar, identifică două componente ale procesului de globalizare: integrarea şi fragmentarea socială.

Cei mai mulţi dintre analişti sunt atraşi de studiul formelor vizibile ale globalizării, exprimate mai ales prin ceea ce se petrece în domeniile financiar şi economic. Astfel, se analizează cu precădere schimbările rapide şi dramatice ale sistemului financiar internaţional a căror tendinţă evidentă este globalizarea. În acest context statele îşi pierd din rolul lor iniţial, iar pieţele globale, care reprezintă puterea, sunt dominate de importanţa finanţelor (Balaam şi Veseth, 1996). Caracterul tot mai global al acestora atrage o creştere a gradului de integrare şi interdependenţă economică la nivel planetar. Lumea afacerilor devine tot mai informatizată, beneficiind de o infrastructură deosebită, formată din reţelele computerizate. Nu mai este necesară prezenţa fizică a celor care tranzacţionează, progresul înregistrat în materie de comunicaţie facilitând transferul de informaţii între parteneri, până în cel mai redus detaliu[2]. În legătură cu acest aspect se discută chiar de constituirea unei superstructuri mondiale informatizate care să încorporeze toate reţelele de comunicaţii existente pentru a facilita globalizarea afacerilor[3].

În unele dicţionare apărute în România globalizarea este definită ca fiind un „proces deosebit de dinamic al creşterii interdependenţei dintre state, ca urmare a extinderii şi adâncirii legăturilor transnaţionale în sfere tot mai largi şi variate ale vieţii economice, politice şi culturale, având drept implicaţie faptul că problemele devin mai curând globale decât naţionale, cerând, la rândul lor, o soluţie globală" (Erdeli G. et al., 1999, p.144). În alte dicţionare lipseşte orice referire la acest concept, care oricum a devenit de mare actualitate. În acest caz avem în vedere

[2] Aceste consideraţii au fost preluate din lucrarea *Globalizarea. Structuri paradigmatice moderne*, Ed. Ars Docendi, autor Doru Buzducea, p. 80-81.
[3] În lucrarea *Pământul în cumpănă*, apărută în traducere la Ed. Tehnică, 1994.

Dicţionarul explicativ al limbii române[4] sau prestigiosul Dicţionar de geopolitică publicat în coordonarea renumitului geopolitician francez Yves Lacoste.

Globalizarea în esenţă nu este un act politic, ci dimpotrivă: dacă politicul tinde să dezmembreze lumea, globalizarea, prin forţa curentului său etic şi cultural, contribuie la unitatea acesteia[5]. Acesta ar fi sensul iniţial al globalizării, care este determinată în primul rând de forţe economice, culturale, morale chiar. Cu toate că ne aflăm la începuturile manifestării acesteia, sub o anumită formă politicul încearcă să orienteze forţele globalizării, în raport cu interesele marilor beneficiari: firmele multinaţionale.

În afara sensului care i se dă în mod curent şi care înseamnă impunerea unei noi ordini mondiale fără cuceriri şi războaie, ci doar prin dorinţa de dezvoltare a societăţii umane în general, globalizarea conduce şi la ideea unei anumite dezordini. Lipsa unor centre de putere la nivel internaţional, care să orienteze un proces de asemenea anvergură, face ca globalizarea să aibă un caracter aparent haotic, care să urmeze un singur criteriu: obţinerea unor profituri uriaşe de către marile firme multinaţionale, prin valorificarea resurselor umane locale la un preţ extrem de redus. Contractarea spaţiului prin intermediul reţelelor informaţionale permite monitorizarea permanentă a activităţilor care se desfăşoară în diferite părţi ale globului, organizarea acestora în flux continuu, ţinând cont de fusele orare diferite la care se află diferitele localizări geografice. Simplu spus, aceasta înseamnă că atunci când angajatul american îşi termină programul de lucru, continuă să lucreze la acelaşi proiect cel din Coreea de Sud sau India, apoi cel din Europa de Est. O astfel de organizare sfidează timpul şi spaţiul, asigurând o continuitate de invidiat a activităţii şi o scurtare maximă a intervalului de punere în practică a unor astfel de proiecte. Nu întâmplător se spune că globalizarea conectează oamenii şi colectivele de lucru, care funcţionau separat în timp şi spaţiu[6].

Din punct de vedere al analizelor spaţiale, toate concluziile privind procesul de globalizare conduc la ideea considerării întregii Planete ca un tot unitar, ca un singur loc, de unde şi unele posibilităţi mai mari de formalizare a dinamicii acestuia. Reducerea complexităţii planetare la omogenizarea tipică unui loc este prea devreme şi nu se justifică decât în studiile pur teoretice sau în cele în care Pământul se analizează ca „un loc" în sistemul solar sau galactic. Oricum, o astfel de idee, aparent utopică, poate fi productivă pentru descifrarea unora dintre mecanismele globale care asigură unitatea umanităţii.

Anii `70 şi `80 s-au detaşat printr-o atenţie sporită acordată de analiştii spaţiali studiului comparativ al teritoriului şi spaţiului. S-au scris nenumărate publicaţii despre teritorializare şi teritorialitate, despre spaţializare şi organizare

---

[4] *Dicţionarul explicativ al limbii române*, apărut la Ed. Univers Enciclopedic în 1996, sub egida Institutului de lingvistică „Iorgu Iordan" al Academiei Române defineşte doar cuvintele *global* şi *globalitate*, astfel:

- *global* – care ia în consideraţie toate elementele unui ansamblu, care rezultă prin însumarea tuturor elementelor de acelaşi fel, total.
- *globalitate* – caracter global, de ansamblu.

[5] vezi Toynbee A., *One World and India,* Indian Council for Cultural Relations, 1960.

[6] Axford B., *The Global System, Economics,* Politics and Culture, St.Martin Press, New York, 1995.

spaţială, încât nu apare deloc surprinzătoare analogia dintre globalizare şi suprateritorialitate. Surprinde însă faptul că unii autori fac o distincţie netă între (supra)teritorialitate şi spaţiul social în abordarea globalizării, unde cele două entităţi sunt prezentate ca realităţi aditive[7]. Ori se cunoaşte că distincţia dintre spaţiu şi teritoriu este tocmai faptul că ultimul include încărcătura socială, care nu este obligatorie pentru primul. Deci, când vorbim de teritoriu, vorbim implicit de spaţiul social.

În raport de domeniul de provenienţă, analiştii au tentaţia de a accentua o anumită latură în detrimentul ansamblului. Astfel, pe lângă economişti, care judecă aproape totul prin prisma preţurilor şi a eficienţei economice, o altă categorie accentuează locul culturii în procesul globalizării. Aceasta din urmă se pare că accentuează decalajul dintre ceea ce se înţelege prin cultura globală şi cultura naţională sau regională, în sensul că ultimele pierd din specific la contactul cu prima. Poate este prematur să discutăm de o cultură globală, când în realitate este vorba de câteva componente ale culturii care sunt atinse, în proporţii diferite de procesul globalizării: dominanţa limbii engleze în comunicarea internaţională, cultura computerului sau anumite aspecte ale muzicii contemporane.

Regăsirea ideii de „loc" în procesul globalizării în nenumărate lucrări, anterioare conceptului propriu-zis, constituie o evidenţă a preocupărilor oamenilor de ştiinţă în extrapolarea unor fenomene pe care le sesizează la scară regională sau continentală. În acest sens putem aminti pe Marshall McLuhan, care introduce în 1960 conceptul de „sat global" şi pe C. Doxiadis, care frapat de dinamica marilor aglomerări urbane introduce noţiunea de „Ecumenopolis", adică oraşul mondial. Această ultimă idee pare a fi şi una realistă ţinând cont de evoluţia contemporană a procesului de urbanizare, de dimensiunile procesului de metropolizare, de faptul că la nivelul marilor oraşe se concentrează principala infrastructură creatoare şi consumatoare de fluxuri informaţionale.

Aceste puncte de vedere, pornite de la specialişti şi teoreticieni diferiţi ca formare, precum şi propriile analize întreprinse asupra dinamicii teritoriale ne conduc la regândirea conceptului de globalizare şi la interpretarea sa în raport cu ultimele evoluţii pe plan mondial. În acest sens se pot distinge două paliere ale conceptului de globalizare: pe de o parte, unul sub raportul aşteptărilor, iar celălalt sub raportul faptelor reale şi al efectelor parţiale deja observate.

În *planul aşteptărilor* întreaga omenire aşteaptă prin procesul de globalizare *difuzia la scară planetară a tuturor valorilor şi efectelor induse de societăţile democratice bazate pe economia de piaţă*. Experienţa istorică a demonstrat că democraţia şi economia de piaţă reprezintă motorul progresului şi al bunăstării sociale. Astfel se explică bogăţia celor din Singapore sau Hong Kong, în comparaţie cu sărăcia din unele state cu economie de subzistenţă, ca Etiopia, Mauritania sau Cambodgia. Mai mult, efectele benefice ale celor două mari coordonate ale vieţii planetare se constată şi din analiza comparativă a nivelurilor de dezvoltare dintre unele state din Europa de Vest şi cea de Est, care în perioada interbelică se situau în aceiaşi categorie (Grecia sau Portugalia şi respectiv România, de exemplu).

[7] Scholte J.A., *Globalization and Social Change*, Transnational Associations, Bruxelles, 1, 1998.

În *planul rezultatelor concrete* globalizarea ar trebui să apară ca un *proces de difuzie a creşterii economice şi a bunăstării generale, contribuind prin transferul tehnologic la o dezvoltare de tip durabil, care să nu afecteze resursele de bază ale Planetei*. Din păcate însă, globalizarea din acest punct de vedere este încă foarte confuză, prin introducerea de noi decalaje economice la scară continentală sau subcontinentală, prin dezvoltarea unor mari poli de creştere, dar şi prin distrugerea valorilor locale, create printr-o adaptare permanentă a societăţilor la un mediu mai mult sau mai puţin precar. Aceasta înseamnă translaţia stărilor conflictuale de la nivel planetar la nivel regional, apariţia unei opoziţii foarte clare între clase sociale de elită, cu acces la tehnologiile moderne şi clasele sociale tradiţionale dominate de un analfabetism ridicat. Totodată, orice criză apărută la nivelul centrului se repercutează imediat la nivelul ramificaţiilor mondiale, generând crize de tip seismic, imprevizibile ca apariţie şi ca efecte. Rezultatul este unul pozitiv: saltul aproape peste noapte al unor arii geografice sau state, cum sunt cele din sud-estul asiatic, dar şi altul negativ: o accentuare a sărăciei, a poluării transfrontaliere, a crimei organizate, a migraţiei ilegale, a terorismului internaţional.

Realitatea contemporană demonstrează totuşi caracterul ireversibil al procesului de globalizare, statele şi instituţiile internaţionale devenind tot mai responsabile în faţa răspunsului pe care îl dau entităţile teritoriale fluxurilor globalizante. Atenuarea stărilor conflictuale se bazează în mare parte pe soluţii locale la efectele contradictorii ce însoţesc globalizarea, iar spiritul inovativ al naţiunilor sau regiunilor este extrem de solicitat.

1.3. Concepte similare globalizării

Pe parcursul evoluţiei şi fundamentării conceptului de globalizare, abordările multicriteriale, din perspective diferite, a unui fenomen cu valenţe multidisciplinare, au creat premisele consacrării în terminologie a unor noţiuni similare sau cvasi-similare globalizării. Astfel s-au cristalizat şi s-au impus treptat, pe parcursul timpului, concepte ca universalizare, mondializare, internaţionalizare, omogenizare, glocalizare, globalism, mondialitate, geomodernitate, noua ordine mondială, sau spiritualizarea frontierelor.

Universalizarea, situată până nu demult la loc central în discursurile moderne referitoare la problemele globale ce afectează omenirea, exprima intenţia şi hotărârea de a se face ordine, cu referire la o „ordine universală", globală. Fiind inventat în perioada de glorie a ingeniozităţii puterilor moderne şi a ambiţiilor intelectualului modern, *unversalizarea* face parte din categoria conceptelor ce anunţau dorinţa de a schimba lumea în bine şi de a extinde această îmbunătăţire la scară globală, planetară (Bauman Z., 1999, p. 65). În acest context, ideea de universalizare o includea şi pe cea de egalitate, de globalizare prin crearea de condiţii de viaţă egale pentru toţi locuitorii planetei. Dicţionarul explicativ la limbii române defineşte universalizarea ca fiind acţiunea de a generaliza, de a „trece de la noţiuni cu o sferă mai restrânsă şi cu un conţinut mai bogat, la noţiuni cu o sferă mai largă şi cu un conţinut mai restrâns".

Mondializarea, termen consacrat în literatura francofonă, este definit ca fiind „schimbul generalizat de oameni, capitaluri şi mărfuri între diferitele părţi ale

planetei, întregul spaţiu mondial fiind cunoscut" (Chauprade A., Thual F., 1998, p. 545), termenul fiind deci, sinonim cu cel de globalizare, însă diferit de mondialitate[8].

Dacă globalizarea este mai degrabă un termen din sfera politologiei şi a sociologiei comunicării, fără un corespondent în economie, mondializarea este înainte de toate legată de activitatea marilor grupuri private transnaţionale (industriale, financiare, juridice, de servicii etc), abia ulterior intervenind organizaţiile guvernamentale şi cele neguvernamentale. Dacă, de exemplu, degradarea mediului natural este o problemă globală, strategia economică a unei firme transnaţionale poate fi cel mult mondială şi în nici un caz globală. Mondializarea permite excluderea sau eludarea unor spaţii, pe când globalizarea impune cu necesitate totalitatea (Groza, O., 2000, p 18)[9].

Conceptul de *internaţionalizare* exprimă acţiunea de a internaţionaliza, de a face să dobândească un caracter internaţional[10], fiind aplicabil mai ales fluxurilor comerciale. Astfel, prin internaţionalizare se înţelege dezvoltarea comerţului internaţional al unui stat sau grup industrial – cu cât o economie este mai internaţionalizată, cu atât aceasta este mai dinamică şi mai integrată în sistemul comercial mondial. Internaţionalizarea economiei unui stat constituie fenomenul principal care stă la baza apariţiei „efectului de demonstraţie", fenomen strâns legat atât de metropolizare şi metropole, cât şi de globalizarea culturală, prin care produsele devin profund ancorate în obiceiurile tradiţionale de consum ale unei populaţii, de unde sunt „exportate", devenind dorite şi cerute şi de reprezentanţii altor culturi. Produsele Coca Cola, McDonald's, Rank Xerox, Ericsson, Michelin, IBM sau Procter & Gamble sunt doar câteva astfel de exemple.

Conceptul de *omogenizare* este mult mai vast, exprimând „procesul social de eliminare a unor diferenţe structurale ale unor comunităţi, grupuri, straturi, activităţi sau practici sociale"[11]. Pentru unii teoreticieni ai viitorului, semnificaţia globalizării este sinonimă cu ceea ce filozofii germani denumesc „weltanschauung", adică *noua viziune asupra lumii.*

Glocalizarea, termen de origine engleză, exprimă unitatea indestructibilă dintre procesele de globalizare şi localizare, idee cuprinsă în cuvântul japonez *dochakura* (derivat din *dochan* = a trăi pe propriul pământ), principiu ce constă în adaptarea tehnicilor agricole pentru a fi utilizate în raport de condiţiile locale. Termenul a fost extins şi pentru industrie, pentru a desemna globalul localizării, o viziune mondială adaptată condiţiilor locale (Oxford Dictionary of New Words, ed.

---

[8] Diferenţele dintre cele două concepte sunt evideţiate şi în *Dicţionarul de geopolirtică*, autori Aymeric Chauprade şi François Thual, unde acestea sunt abordate separat.

[9] În pefaţa lucrării *Marile metropole mondiale*, autor Jacques Bonnet.

[10] *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Ed. Univers Enciclopedic, 1996, Bucureşti, p. 500.

[11] *Dicţionar de sociologie*, coord. C. Zamfir, L. Vlăsceanu, Ed. Babel, 1993, Bucureşti, p. 405. Potrivit acestei definiţii, *omogenizarea* constă în principal în două mari categorii de procese: *difuziunea şi adoptarea în masă a unor comportamente* (omogenizarea vestimentaţiei în lumea contemporană) şi *apariţia unor determinanţi care unifică statusurile sau rolurile sociale* (salarizarea ca formă de recompensă a unui anumit tip de muncă în societăţile industriale creează unele consecinţe generale, indiferent de alte circumstanţe). Societăţile industriale contemporane sunt percepute ca societăţi în care în care procesele de omogenizare sunt foarte accentuate (omogenizare educaţională, culturală, simbolică, instituţională etc).

1991). Zygmunt Bauman definea glocalizarea ca fiind „procesul de concentrare a capitalului, finanţelor şi celorlalte resurse de opţiune şi acţiune eficientă, dar şi de concentrare a libertăţii de mişcare şi acţiune" (p. 76).

Globalismul exprimă „concepţiile având diferite orientări ideologico-politice, dar care au ca numitor comun analiza dimensiunilor planetare pe care le-au căpătat problemele politice, tehnologice, economice şi sociale cu care se confruntă omenirea în prezent" (Tămaş S., 1993, p. 118). Prin urmare, conceptul de globalism se înscrie pe aceeaşi linie a abordărilor globale, interdisciplinare, fiind sinonim cu globalizarea, internaţionalizarea şi universalizarea.

Analizând aceste concepte, se poate sublinia faptul că spre deosebire de universalizare, internaţionalizare sau globalism, care se referă la procesele de *difuzie* la scară planetară, omogenizarea exprimă ideea de uniformizare a valorilor, comportamentelor etc, prin *amestecare*, în vreme ce glocalizarea are la bază procesul de *concentrare* a acestora.

Spre deosebire de enunţurile precedente, ce reprezintă abordări cu caracter interdisciplinar, mondialitatea, noua ordine mondială şi spiritualizarea frontierelor sunt concepte ce aparţin în exclusivitate ştiinţelor politice.

Astfel, *mondialitatea*, reprezintă „mişcarea politică în favoarea formării unei federaţii de popoare la scara planetei" (Tămaş S., 1993, p. 175). Experienţa istorică a demonstrat însă caracterul utopic al demersurilor de acest fel, mult mai viabile şi realiste dovedindu-se înţelegerile regionale de tipul Uniunii Europene, Tratatului Atlanticului de Nord sau a Parlamentului European. Dicţionarul de geopolitică, autori A. Chauprade şi F. Thual, distinge două accepţiuni ale conceptului de mondialitate: una ce caracterizează implicaţiile unei puteri mondiale, alta referitoare la o situaţie geopolitică mondială. Astfel „un stat ce are acces la mondialitate este o putere mondială caracterizată prin capacitatea sa de a fi prezentă în toate regiunile planetei şi la toate amplasamentele strategice", iar o situaţie geopolitică mondială caracterizează un „loc în care jocul strategic este cu adevărat mondial" (p. 549-550).

Geomodernitatea, concept tot mai mult afirmat în ultima vreme în paralel cu cel de globalizare, corespunde celui „de-al treilea val" al civilizaţiei electronice şi informatice, din accepţiunea lui Alvin Toffler[12].

Omologul globalizării din ştiinţele sociale este considerat a fi, în limbajul politic, *noua ordine mondială*[13]. Concept deosebit de dinamic şi actual, noua ordine mondială exprimă ansamblul raporturilor actuale şi de perspectivă dintre actorii politici ai lumii, cu scopul de a spori securitatea şi cooperarea internaţională. Prin urmare, aceasta exprimă atât o *stare actuală*, cât şi un *ideal*, acela de a păstra şi proteja, prin toate mijloacele, legile internaţionale. Faţă de acest punct de vedere, promovat de curentul de opinie globalist, apar tot mai multe voci care avertizează

[12] Alvin şi Heidi Toeffler au lansat ipoteza şocului dintre „valurile" celor trei civilizaţii tehnologice: *agrară*, declanşată în antichitate; *industrială*, care a început în secolele XVIII şi XIX şi *electronică*, începută la sfârşitul secolului XX. Schimbările şi decalajele de tehnologie au determinat raportul de forţe dintre părţile aflate în conflict. Astfel, războiul de secesiune din S.U.A., dintre Nordul industrial şi sudul agricol a fost câştigat de cei aparţinând valului doi (industrial), după cum Războiul din Golf, sau recentul conflict din Afghanistan, între armate aparţinând valului II şi o armată organizată cu tehnici electronice (forţa multinaţională, condusă de S.U.A.) a fost câştigat de cea din urmă.

[13] Dungaciu D. (1995), *op. cit.,* p. 202.

asupra consecinţelor unei „noi ordini mondiale" impusă prin voinţa „celor puternici". Între acestea, Robert Morris, o autoritate în geopolitică şi preşedinte al Asociaţiei *America's Future* sublinia că „experienţa ne cere ca decât să încredinţăm politica noastră externă unei Organizaţii a Naţiunilor Unite dominată de inamicii libertăţii, mai bine să menţinem şi să consolidăm valorile tradiţionale şi principiile care au făcut din naţiunea noastră independentă farul speranţei popoarelor oprimate de pretutindeni"[14].

Ultimul concept luat în discuţie, al cărui mesaj este sinonim ideii de globalizare, este cel de *spiritualizare a frontierelor*. Aplicabilă exclusiv asupra frontierelor de stat, ideea de „spiritualizare" se referă la o lărgire a permeabilităţii acestora cu scopul de atenuare a impactului pe care frontierele îl au asupra fluxurilor transversale. După Ilie Bădescu, a spiritualiza o frontieră înseamnă „a acţiona asupra «pragului de relevanţă» al contactelor (tranzacţiilor) celor două populaţii astfel încât aria contactelor semnificative şi deci importante pentru o populaţie să se lărgească foarte mult. Aceasta înseamnă a spori foarte mult numărul de activităţi în care populaţia se simte motivată să coopereze, să întreţină contacte (tranzacţii)"[15]. Concretizarea în practică a ideii de „spiritualizare a frontierelor" a stat la baza constituirii structurilor de cooperare transfrontalieră de tipul zonelor transfrontaliere şi al euroregiunilor.

Extrapolat la nivelul sistemelor de aşezări umane, conceptul de globalizare se traduce prin cel de *metropolizare*. Metropolizarea este definită ca fiind „tendinţa în urbanizarea mondială de concentrare a populaţiei în oraşele mari şi implicit de creştere a numărului lor" (Erdeli, G. et al., 1999, p. 193). Acest fapt ce se reflectă direct şi la nivelul interacţiunilor dintre acestea, prin creşterea intensităţii fluxurilor globalizante dintre marile metropole internaţionale şi deci, prin consolidarea unui sistem urban global. Principalele caracteristici pe care trebuie să le îndeplinească un oraş pentru a accede la statutul de metropolă internaţională nu depind prin urmare atât de mărimea demografică sau de cea a spaţiului polarizat, ci mai curând de poziţia sa la nivelul sistemului urban planetar. Astfel, o metropolă internaţională / megalopolis[16]:

- trebuie să conţină structural elemente necesare unei largi deschideri internaţionale, care se referă atât la poziţia geografică, cât şi la echipamentele menite să relativizeze această poziţie, care să îi asigure o comunicare extrem de rapidă cu orice alt loc de pe suprafaţa terestră;
- trebuie să aibă o populaţie integrată în vaste reţele supranaţionale de schimburi economice, culturale, financiare, ştiinţifice. Funcţionarea acestora este posibilă numai dacă metropola respectivă poate oferi servicii de inginerie financiară, tehnică şi juridică la nivel internaţional, dacă poate asigura marilor firme servicii de

[14] Ibidem, p. 206.

[15] Bădescu I. (1995), *Spiritualizarea frontierelor şi partidele etnice*, în „Sociologia şi geopolitica frontierei", **I**, Ed. Floarea Albastră, Bucureşti, p. 313-326. *Pragul de relevanţă* sau *nivelul de zgomot* reprezintă zona de impact a graniţei asupra intensităţii fluxurilor de tranzacţii transversale (după K. Deutsch, *Nationalism and its Alternatives*, New York, 1969, p. 99.

[16] După O. Groza, în prefaţa lucrării *Marile metropole mondiale*, autor Jacques Bonnet, Institutul European, Bucureşti, 2000, p. 11.

consultanţă atât pentru activităţile de producţie sau de localizare a unităţilor productive, cât şi în ceea ce priveşte activităţile de cercetare sau de formare a personalului, toate acestea constituind o altă trăsătură a caracterului metropolitan;

- densitatea rezidenţilor străini în spaţiul urban, densitate care trebuie să facă posibilă o viaţă locală asociativă, care la rândul său să conecteze metropola la ritmurile, obiceiurile culturale şi civilizaţionale internaţionale;
- trebuie să aibă o vastă reputaţie internaţională, fie că aceasta se referă la posibilităţile de afaceri pe care acestea le oferă, fie la caracterul său cultural, turistic sau de agrement.

Capitolul 2 : **FENOMENUL DE GLOBALIZARE**

2.1. Caracteristici

Începuturile globalizării au stat sub semnul colonialismului, al difuziei valorilor europene pe întregul mapamond prin impunerea acestora populaţiilor locale, fenomene ce au constituit fundamentul relaţiilor internaţionale până în pragul deceniului al şaselea al secolului trecut. Direcţia, structura şi intensitatea fluxurilor comerciale, raporturile dintre populaţiile locale şi coloniştii europeni exprimă *caracterul de cucerire şi de exploatare extensivă a resurselor* care a stat la baza „globalizării" din această perioadă. O altă caracteristică esenţială pentru perioadele de început ale globalizării o reprezintă *caracterul ciclic* al intensităţii fluxurilor globalizante. Astfel, perioade de expansiune a fluxurilor comerciale determinate la rândul lor de o impulsionare a dezvoltării economico-sociale, au alternat cu perioade de declin, ca urmare vulnerabilităţii principalilor promotori ai globalizării la calamităţile naturale, epidemii, războaie, invazii etc.

Puternica dezvoltare economică şi tehnologică ce a urmat celui de-al Doilea Război Mondial a schimbat radical sensul procesului de globalizare, conferindu-i un *caracter ireversibil*. În paralel, au început să se contureze două mari categorii de probleme: unele legate de *competiţia economică* tot mai evidentă între Statele Unite şi Europa Occidentală, principalele beneficiare ale conflagraţiei, altele legate *de repartiţia şi gestionarea cât mai eficientă a resurselor*. Această competiţie s-a concretizat într-o gamă variată de mijloace, mergând de la politici protecţioniste, urmărind menţinerea capacităţii concurenţiale a economiilor proprii, la măsuri de concentrare a unor sectoare de producţie, pentru a le spori capacitatea de rezistenţă în faţa concurenţei sau la exercitarea pe canale oficiale de presiuni economice şi diplomatice, ajungând chiar să provoace crize serioase în relaţiile dintre S.U.A. şi Europa Occidentală[17] (Zainea, E. 2000, p. 61). Preocupările privind caracterul limitat al resurselor s-au conturat după anii '60, ca o consecinţă a internaţionalizării producţiei şi a dispariţiei sistemelor coloniale, principalele surse de aprovizionare pentru fostele metropole, cauze ce au generat şi declinul industrial fără precedent al marilor oraşe, concomitent cu o puternică dezvoltare a sectorului terţiar.

Procesul esenţial care a declanşat schimbările fundamentale din economia mondială este *dezvoltarea rapidă a serviciilor* pentru întreprinderi, care se localizează în marile oraşe, departe de locurile de producţie industrială. Cu alte cuvinte, producţia se realizează în anumite locuri, rezultate prin delocalizarea activităţilor, iar banii se produc şi se multiplică în anumite centre urbane mari, care servesc, coordonează şi controlează capitalul global.

Ultimele două decenii ale secolului XX au fost marcate de *explozia informaţională*, care încurajează îndeosebi marile centre urbane urbane ale lumii. Aceşti coloşi urbani, care au avut în toate timpurile economii extrem de performante, beneficiază din plin de progresele spectaculoase din domeniul informaţional,

[17] Aceste crize s-au concretizat atât în relaţiile economice şi financiare, cât şi în relaţiile politice, diplomatice sau chiar militare: criza Suezului din 1956 sau retragerea Franţei din structurile militare ale NATO, în timpul preşedinţilor Charles de Gaulle (1959-1969) şi Georges Pompidou (1969-1974).

devenind centrele de comandă nu numai a economiilor naţionale, dar şi a economiei mondiale. Practic, are loc o trecere de la local la global prin extrapolare funcţională şi prin putere decizională. Astfel, globalizarea implică o multiplicare a contactelor internaţionale, dar şi o poziţie centrală a marilor centre urbane în cadrul celor mai importante fluxuri la scară mondială. Cel mai frecvent se discută de globalizarea economiei, rezultând dintr-o nouă diviziune a muncii, ca urmare a schimbării comportamentului actorilor economici şi politici la nivel mondial. Rolul determinant în cadrul acestui proces revine companiilor transnaţionale. Din punct de vedere al consecinţelor asupra sistemului economic mondial, globalizarea implică următoarele aspecte: creşterea şi multiplicarea companiilor transnaţionale, creşterea mobilităţii capitalului, o nouă diviziune internaţională a muncii în industrie şi servicii, inclusiv administraţie în centrele mondiale, extinderea pieţelor şi a investiţiilor străine, apariţia afacerilor transnaţionale şi extinderea transnaţională a pieţelor de consum.

Printre consecinţele acestui proces se remarcă transnaţionalizarea tehnologiei şi difuzia rapidă a know-how, centralizarea excesivă a structurii financiare, creşterea importanţei unor oligopoli şi apariţia unor organizaţii supranaţionale care au diminuat rolul statelor. La acestea se adaugă globalizarea solidarităţii sindicale, proces rezultat din globalizarea inegalităţilor sociale ca urmare a tendinţelor de maximizare a profitului. În epoca integrării, globalizării şi tehnologiei, provocarea cu care se confruntă toate societăţile este de a crea sisteme de guvernare cât mai eficiente care să promoveze, să sprijine şi să susţină dezvoltarea umană[18].

Globalizarea este acceptată pentru efectele sale pozitive, efecte care se materializează în capacitatea noilor motoare de dezvoltare economică a omenirii (marile firme trans- şi multinaţionale) de a *diminua decalajele dintre ţările bogate şi cele sărace*. În acelaşi timp, interesele acestor firme la nivel planetar susţin procesul de relaxare mondială, de asigurare a păcii şi securităţii omenirii, de dezvoltare durabilă. Potenţialul lor economic poate asigura măsuri de protecţie şi refacere a mediului degradat, diminuarea stărilor conflictuale, organizarea adecvată a activităţilor economice. În procesele globalizante are loc un *proces rapid de difuzie a tehnologiilor*, asigurând o creştere a nivelului cultural, paralel cu potenţialul de comunicare.

Efectele negative ale globalizării constau, în principal, în faptul că cel puţin până în prezent, *are loc o tendinţă de concentrare a puterii de decizie în mâinile marilor companii*. Acestea, printr-o dezvoltare tot mai accentuată, pot scăpa de sub controlul statelor, îşi pot promova politicile fără a ţine seama de restricţiile impuse de statele naţionale, pot sufoca firmele mai mici concurente, pot determina o excesivă aglomeraţie de bogăţie la un pol al omenirii şi o sărăcie generalizată în alte părţi ale acesteia. Opiniile tot mai numeroase (Seattle, Davos, Seul, Götteborg, Genova,

[18] Dezvoltarea umană reprezintă un *proces de lărgire a orizontului de alegere al oamenilor dintr-o societate dată, realizat prin asigurarea unei expansiuni corespunzătoare a capacităţilor acestora, astfel încât oamenii să se poată bucura de o viaţă lungă, sănătoasă şi creativă şi să participe activ la deciziile care afectează viaţa şi care influenţează mersul comunităţilor în care trăiesc*. Politicile care ţin seama de dezvoltarea umană pot permite indivizilor să dobândească anumite capacităţi care să îi facă să se simtă mai puţin vulnerabili în procesul de tranziţie (Raportul Naţional al Dezvoltării Umane, România, 2000, p. 23).

Barcelona etc) împotriva unei globalizări care poate conduce şi la eliminarea diversităţii culturale, contestă această tendinţă ca unică perspectivă de dezvoltare pentru viitor. Ori temperarea acestui proces de concentrare a deciziilor în cazul câtorva puncte de comandă la nivel mondial poate fi efectuată printr-o precizare clară a locului statelor în noile condiţii.

2.2. Centre şi arii globalizante

Procesul de concentrare preferenţială a resurselor demografice şi economico-financiare a determinat, încă din cele mai vechi timpuri, o dezvoltare inegală a regiunilor planetei, apariţia unor civilizaţii care au acţionat ulterior ca nuclee de relocalizare în procesul de globalizare. Dacă impactul vechilor civilizaţii antice şi medievale nu a reuşit să capete un caracter global, planetar, pentru evoluţia anumitor zone ale Terrei a avut însă, un rol determinant. Astfel se explică prezenţa arealelor culturale, etno-lingvistice, sau confesionale, iar ulterior procesele de metisare a populaţiei sau de difuzie a minorităţilor etnice.

Din perspectivă istorică, putem distinge două tipuri de centre (nuclee) şi areale globalizante, ce corespund a două etape distincte ale globalizării: *primare* şi *secundare*.

Nucleele de globalizare primară sunt reprezentate de vechile civilizaţii maritime europene (Anglia, Franţa, Spania, Portugalia, Olanda etc.), primele focare de iradiere a „europenizării" întregii lumi, prin procesele de difuzie induse de colonizare.

Expansiunea colonială a început în secolele XV-XVI, accentuându-se ulterior, în cursul secolului al XIX-lea şi la începutul celui actual. Astfel, Imperiul colonial britanic, cel mai extins şi mai populat (35 mil. km^2., 530 mil. loc.), era compus din teritorii repartizate pe tot globul, cu diferite grade de subordonare faţă de metropolă, aflate în diferite stadii de dezvoltare economico-socială, ocupând, unele dintre acestea, poziţii strategice, de unde Anglia îşi asigura controlul asupra marilor rute maritime ale lumii (Giurcăneanu C., 1983, p. 103). Franţa era a doua mare putere colonială (11 mil. km^2., 63 mil. loc.), deţinând teritorii vaste mai ales în Africa şi Indochina, în vreme ce imperiile coloniale spaniol şi portughez au suferit pierderi teritoriale importante încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a mişcărilor de eliberare naţională a popoarelor din America Latină. La acestea se adăugau Olanda, Belgia, Germania şi Italia cu imperii coloniale de mai mică anvergură, concentrate mai ales în Africa şi Asia de Sud-Est (Indiile Olandeze). Deşi pe parcursul timpului domeniile coloniale au suferit modificări continui, fie prin redimensionarea coloniilor ca urmare a descoperirii şi anexării de noi teritorii, fie prin trecerea unora de la un imperiu colonial la altul, mai ales în perioadele de început a expansiunii coloniale, totuşi în final puterile coloniale europene au reuşit să-şi creeze imperii coloniale relativ stabile, punându-şi amprentele asupra culturii şi economiei teritoriilor aflate sub administrare *(Anexa)*. Aceste influenţe au marcat puternic destinul ulterior al majorităţii statelor extraeuropene, resimţindu-se şi astăzi, atât sub raport economico-social, cât şi cultural, etnic sau politic.

Nucleele marilor imperii continentale reprezintă cel de-al doilea tip de focare de difuzie primară, fără însă a căpăta un caracter planetar, globalizant. Astfel, Turcia îşi crease un vast imperiu în care erau înglobate atât regiuni din Peninsula Balcaniă cât şi din Asia de Sud-Vest (Siria, Libanul, Palestina, Irak), iar expansiunea Rusiei către Siberia, Asia Centrală şi Europa de Est a avut ca efect formarea unui imperiu de circa 22,4 milioane km^2. cu peste 100 de naţiuni şi naţionalităţi. Tendinţe de globalizare prin procesul de expansiune şi relocalizare s-au înregistrat şi în cazul civilizaţiilor maritime.

Prin expediţiile lor, savantul norvegian Thor Heyerdal, antropologul american B. R. Finney şi etnograful norvegian Eric Bishop au încercat să demonstreze contactul dintre culturile vechilor polinezieni şi triburile amerindiene sau popoarele din Asia de Sud şi estul Africii. Expediţia *Kon-Tiki*, realizată în anul 1947, a avut scopul de a demonstra popularea insulelor Polineziei de către amerindienii veniţi aici din America de Sud pe plute din lemn de balsa. Expediţiile *Ra* (*Ra I*, eşuată în 1969; *Ra II* reuşită în 1970) au traversat Atlanticul, încercând să demonstreze influenţa vechilor egipteni asupra culturilor amerindiene (difuzarea unor tehnici: construcţia piramidelor, hieroglifele, tehnica mumificării). Prin expediţia *Tigris* (1977) s-a încercat demonstrarea faptului că sumerinienii, vechii locuitori ai Mesopotamiei au răspândit civilizaţia lor în zona Oceanului Indian şi în alte regiuni ale lunii. Expediţia *Aku-Aku* a fost realizată în Oceanul Pacific în 1955-1956 pentru a studia Insulele Galapagos, Insula Paştelui, Insulele Marchize şi alte insule pacifice. La acestea se adaugă expediţiile *Tahiti Nui* şi *Tahiti Nui II* realizate de exploratorul norvegian Eric Bishop în perioada 8 noiembrie 1956 – 29 august 1958 pentru a demonstra că în timpuri preistorice navigatori din regiunea insulelor Pacificului central şi răsăritean au stabilit, în repetate rânduri, legături cu continentul sud-american.

B. R. Finney este adeptul colonizărilor de la est la vest, încercând să demonstreze printr-o expediţie (*Hokule'a*) că insulele Tonga, Samoa şi Tahiti au fost primele colonizate, cu mult înaintea erei noastre, de populaţii venite din Asia, care apoi, în urmă cu circa 2000 de ani s-au răspândit în tot arhipelagul polinezian. În 1979 a fost realizată o expediţie daneză cu scopul de a verifica teoria lui Knud Rassmussen potrivit căreia eschimoşii au venit în Groenlanda din Canada prin strâmtoarea Smith şi au rămas acolo atunci când schimbările climatice le-au închis drumul de întoarcere. Expediţia *Brendan*, iniţiată şi condusă de exploratorul irlandez Timothy Severin, conferenţiar la Universitatea Harvard (S.U.A.), între 16 mai 1976 şi 26 iunie 1977, a demonstrat că America a fost descoperită de europeni cu 4 secole înaintea vikingilor şi, respectiv cu 9 secole înaintea lui Cristofor Columb. Ea a fost inspirată dintr-un text scris, o saga irlandeză care povesteşte despre aventurile unui călugăr irlandez - Brendan sau Brandon – de unde şi numele noii expediţii (Navigatio Sancti Brendani Abbatis) care ar fi traversat Atlanticul de Nord, descoperind America. Acest eveniment ar fi avut loc între anii 565-573 (Tim Severin, 1981, *Expediţia Brendan*, Ed. Meridiane, Bucureşti).

Dezvoltarea economică şi tehnologică diferenţiată, mai ales după cel de-al Doilea Război Mondial, a generat apariţia unei *a doua generaţii de nuclee de globalizare*, ce stau la baza difuziei societăţilor transnaţionale, firme ce şi-au extins activitatea economico-financiară dincolo de graniţele ţărilor de origine. Statistica

originii principalelor firme transnaţionale, evidenţiază concentrarea acestora în S.U.A., Uniunea Europeană şi Asia de Sud-Est (în special Japonia), zone ce au constituit nucleele de difuzie a capitalului în întreaga lume. Avântul economiilor din Asia de Sud-Est într-o primă fază, ulterior al unor state din America Latină (Mexic, Brazilia, Argentina etc), al Chinei sau Indiei, sau a unor state africane (Africa de Sud şi Nigeria, în primul rând) s-a bazat pe fluxurile de capital european sau nord-american. Acestea s-au constituit, la rândul lor, în prezent, în noi nuclee de difuzie a capitalului şi tehnologiilor către regiunile periferice sau către cele subdezvoltate, afirmându-se chiar ca o a treia generaţie de nuclee în procesele de globalizare. Dezavantajul ţărilor în curs de dezvoltare şi al celor subdezvoltate nu este dat de prezenţa, ci de absenţa societăţilor transnaţionale, inclusiv a celor proprii. Pe baza unor eforturi reciproce, se poate ajunge la situaţia în care societăţile transnaţionale să grăbească dezvoltarea economică a ţărilor în care îşi implantează filialele, concomitent cu obţinerea de mari profituri.

2.3. Vectorii globalizării

Direcţiile şi intensităţile fluxurilor globalizante se concretizează în ceea ce numim *vectorii globalizării*. Configuraţia lor este legată strâns de cea a nucleelor şi ariilor de globalizare, dar şi a caracterului pe care îl îmbracă procesele de globalizare. Astfel, dacă în faza de început a globalizării, caracteristica dominantă era cea de difuzie prin expansiune şi relocalizare *(Fig. 1)*, odată cu dezvoltarea tehnologiilor de vârf s-au impus tot mai mult fluxurile de globalizare difuză, prin intermediul telecomunicaţiilor şi a mass-mediei. Societăţile transnaţionale au, de asemenea, un impact considerabil asupra economiei mondiale, concretizat prin transferul internaţional de tehnologie, prin crearea de noi locuri de muncă, contribuind la ridicarea calificării unor categorii socio-profesionale şi la o mai bună folosire a unor capacităţi de producţie locale.

Prin urmare, concomitent cu existenţa celor două generaţii de nuclee de globalizare s-au cristalizat două *tipuri de fluxuri globalizante*, diferite între ele atât ca orientare, cât şi sub raportul structurii şi al consistenţei. Primul tip, cel al fluxurilor globalizante induse de procesul de colonizare, avea o configuraţie radiară, având ca centru Europa vestică, respectiv arealul reprezentat de vechile puteri maritime europene. Structura se evidenţia prin dominanţa comerţului cu materii prime, produse cu grad redus de prelucrare şi mână de lucru, ce luau drumul metropolelor coloniale, concomitent cu un oarecare „export" de tehnologie către domeniile coloniale, necesar exploatării şi procesării primare. Aceste fluxuri au avut ca efect „globalizarea" societăţilor vest-europene, reflectată printr-o mare diversitate etnică, cu implicaţii profunde în plan cultural şi economic. Astfel, oraşe ca Londra sau Amsterdam au devenit multinaţionale, în vreme ce ponderea arabilor în Marsilia sau Paris, sau a indienilor în oraşele engleze tinde să o concureze pe aceea a autohtonilor. Consecinţa: o mai mare înţelegere şi deschidere către valorile culturale ale altor popoare, o mai mare toleranţă inter-etnică, dar şi, la polul opus, exacerbarea tendinţelor naţionaliste şi extremiste, factori stimulatori pentru procesele de fragmentare.

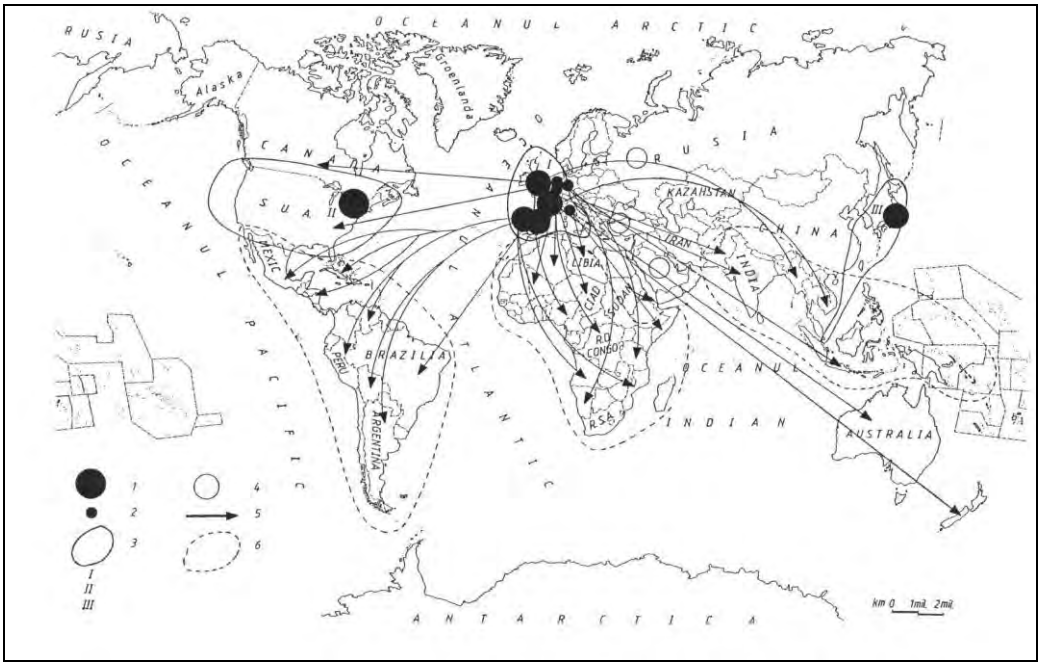

Fig. 1. **Nucleele şi vectorii globalizării.**

1. Nuclee globalizante principale, 2. Nuclee globalizante secundare, 3. Areale globalizante: I. Arealul vest-european, II. Arealul nord-american, III. Arealul est-asiatic, 4. Nuclee globalizante parţiale, 5. Vectori de globalizare, 6. Principalele areale beneficiare ale globalizării prin colonizare (relocalizare).

Secolul XIX şi începutul secolului XX este marcat de „miracolul" economic american, naţiunea americană fiind prima *naţiune globală*, constituită pe baza colonizărilor şi imigrărilor din toate zonele lumii[19]. Tot pe aceeaşi bază s-au cristalizat, ulterior, naţiunile canadiană, australiană, sau unele naţiuni din America de Sud (braziliană, argentiniană etc).

Dacă în faza industrializării fordiste, dezvoltarea S.U.A. s-a sprijinit pe fluxurile de capital şi de forţă de muncă din Europa, după cel de-al Doilea Război Mondial acestea s-au inversat, S.U.A. fiind cele care au sprijinit reabilitarea economiilor europene şi apariţia, în Extremul Orient, a unui nou nucleu de difuzie tehnologică: Japonia. Astfel, s-a conturat tot mai evident o a doua generaţie de fluxuri globalizante, concentrate pe difuzia de capital, ce au la bază cele trei nuclee de difuzie: ţările vest europene (integrate în Uniunea Europeană), S.U.A. şi Japonia.

Internaţionalizarea comerţului şi a investiţiilor a constituit una dintre principalele cauze ale intensificării procesului de globalizare. În epoca globalizării informaţionale, tranzacţiile financiare ca şi acordurile de cooperare se realizează extrem de rapid de pe un continent pe altul, de pe un meridian pe altul. Circumstanţele economice internaţionale afectează comerţul şi volumul afacerilor şi investiţiilor. Astfel, importurile în majoritatea ţărilor aflate în curs de dezvoltare au

[19] O prezentare amănunţită a etapelor de colonizare şi imigraţie în S.U.A. se află în lucrarea *Geografia Americii de Nord şi Centrale*, autori Ion Leţea, Ioan Popovici, Ion Rădulescu şi Constanţa Rusenescu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1977, p. 90-98.

înregistrat un declin evident în anii ’80, datorat declinului comerţului si reducerii investiţiilor cu capital străin. Ţările dezvoltate O.C.D.E. au experimentat în schimb un declin al comerţului în perioadele 1965-1973 şi 1973-1980. După 1980 situaţia s-a inversat, ţările O.C.D.E. înreginstrând o creştere a indicelui comerţului, iar ţările în curs de dezvoltare o deteriorare a acestuia (Buzducea D., 2001, p. 99).

La nivel local, ca urmare a schimburilor internaţionale, pătrund tot mai frecvent produse şi idei străine comunităţii respective, dar care imediat sunt integrate în obişnuit. Spre exemplu, Uniunea Europeană utilizează reţele de diseminare a programelor şi de promovare a ideilor de integrare europeană până la nivel local. Astfel se încearcă generalizarea celor mai bune practici de dezvoltare şi de creştere a responsablităţilor locale.

„Revoluţia informatică”, generalizarea reţelelor de radio şi televiziune, ulterior a Internetului şi a comunicaţiilor prin satelit, dar şi individualizarea unor noi nuclee de polarizare şi redistribuire a fluxurilor globalizante, reprezentate de economiile în expansiune din Asia de Sud-Est sau America Latină, a creat premizele ireversibilităţii conexiunilor şi interdependenţelor dintre toate statele lumii şi apariţia unui fenomen cheie al postmodernităţii, anume *cultura globală*. Oamenii tind să se îmbrace la fel, să aibă aceleaşi obiceiuri, să creadă în aceleaşi valori şi norme morale atăt la Singapore, cât şi la Sao Paulo, New York, Paris sau Moscova. Evident, tradiţiile culturale locale, trecutul specific fiecărui popor sau fiecărei comunităţi îşi spune cuvântul şi cu cât valorile locale sunt mai puternice, cu atât şi conştiinţa apartenenţei la acestea este mai puternică, favorizând exacerbarea unor tendinţe antiglobalizare ce pot conduce până la fundamentalism şi terorism. Se conturează astfel *limitele* fenomenului de globalizare, pragul de unde globalizarea poate conduce la fragmentare.

2.4. Componentele globalizării

Caracterul interdisciplinar şi complexitatea proceselor asociate fenomenului globalizării impune abordarea sa din mai multe perspective. Astfel, sub *raport economic*, globalizarea se referă la înţelegerea, la nivel internaţional, a sistemului economic, iar *sub raport social*, ea presupune lărgirea şi intensificarea fără precedent a comunicării interumane, consecinţă a evoluţiei rapide a infrastrcturii informaţionale, a tendinţei convergente a limbajelor folosite de diverse grupuri umane şi a creşterii compatibilităţii sistemelor de valori naţionale, individuale, culturale, religioase etc. (Şimandan D., 2000, p. 70). Acest curent de opinie s-a conturat încă de la Congresul Internaţional de Sociologie (Montreal, 1998), participanţii căzând de acord asupra caracterului multidimensional al globalizării. Astfel, Majid Tehranian considera că elementele globalizarii include capital transnaţional, managementul schimbării, mass-media, iar motoarele acestui proces sunt corporaţiile şi organizaţiile transnaţionale, organizaţiile interguvernamentale si cele neguvernamentale.

George Modelski identifica patru dimensiuni ale globalizării: economică, formarea opiniei publice, democratizarea şi componenta politică.

Chistopher Chase-Dunn aprecia că există cel puţin cinci dimensiuni diferite ale globalizării: economică, politică, ecologică, instituţii/valori culturale şi

comunicare. De aceeaşi părere era şi Jeffrey Hart, care sugera că cele cinci componente ale globalizării ar fi: existenţa infrastructurii globale, armonizarea globală a caracteristicilor viitorului, lipsa graniţelor, difuzia globală a câtorva fenomene iniţial localizate, dispersia geografică a competenţelor în diverse activităţi dezirabile. La rândul său, Richard Tardanico considera că globalizarea se referă la schimbări rapide şi majore din punct de vedere tehnic, social, economic. Cele mai importante pârghii ale globalizării sunt transnaţionalizarea comunicării, comerţul, producţia, individualismul, consumul, descentralizarea organizaţională, transferul resurselor publice în mediu privat, precum şi realocarea activităţilor manufacturiere din S.U.A. în Europa de Vest şi Asia de Est ca şi în regiunile geografice sărace.

Ţinând cont de aceste aprecieri, putem individualiza câteva componente distincte ale fenomenului de globalizare, componente ce alcătuiesc împreună, un tot unitar:

- *globalizarea culturală*, dată de generalizarea schimburilor interulturale şi apariţia culturii globale de consum,
- *globalizarea economico-financiară*, ce constă în transnaţionalizarea tehnologiei şi difuzia rapidă a know-how, centralizarea excesivă a structurii financiare, creşterea importanţei unor oligopoli şi apariţia unor organizaţii supranaţionale care au diminuat rolul statelor,
- *globalizarea politică*, reflectată în integrarea statelor în organizaţii politico-militare, de tipul N.A.T.O., A.N.Z.U.S. etc,
- *globalizarea ideologică*, dată de prăbuşirea „Cortinei de Fier" şi a sistemului ideologic bipolar,
- *globalizarea etnică*, rezultată din migraţiile internaţionale definitive şi apariţia naţiunilor multietnice,
- *globalizarea mediatică*, dată de generalizarea reţelelor de telecomunicaţii, internet şi mass-media, ca şi de folosirea pe scară globală a limbii engleze.

Capitolul 3 : **GLOBALIZAREA CULTURALĂ ŞI CONEXIUNILE SALE**

3.1. Cadru conceptual. Noţiunile de cultură şi civilizaţie

Apărut încă din antichitate, conceptul de *cultură* îl va include multă vreme ca înţeles şi pe cel de civilizaţie, referindu-se la totalitatea valorilor morale şi materiale ce caracterizau societatea omenească. Astăzi există o delimitare clară a celor două noţiuni, în sensul că civilizaţia reprezintă sfera tuturor urmelor materiale ale unei societăţi, pe când cultura se rezumă la cele spirituale, la idei, credinţe etc. Determinismul cultural consideră că valorile culturale determină modul de organizare socio-economică, principiile de relaţionare politică, participarea politică şi guvernarea.

Prin contrast, conceptul de *civilizaţie* este relativ recent, consacrat în literatură abia către mijlocul secolului al XVIII-lea (1756) în lucrarea lui F. Mirabeau „Traité de la population", sensul său opunându-se celui de „barbarie", „primitivism". În paralel, termenul de *cultură* desemna „toate aspectele specifice, proprii vieţii, spiritului."

Până atunci, existau în Franţa cuvintele „poli" (cu sensul de „politicos", „civilizat"), „policé" (atribuit atât persoanelor care au ajuns la un anumit grad de civilizaţie, cât şi referitor la legislaţie", cu sensul de „ordine socială", „civil" (persoana care respectă convenienţele, bunele maniere în relaţiile sociale) şi „civilizé" (civilizat), ultimele două frecvent utilizate din secolul al XVI-lea. Concomitent, în Anglia se impunea din ce în ce mai mult termenul de „civilization" în dauna celui de „civility" (politeţe). În Germania, distincţia dintre „cultură" şi „civilizaţie" devine, în secolul al XIX-lea deosebit de tranşantă. Termenul de „civilizaţie" („zivilisation") se instalează relativ uşor, el coexistând alături de vechiul cuvânt „bildung" („cultură"). „Civilizaţia" desemna tehnologia, mecanica, componenta materială a societăţii, în vreme ce „cultura" implica valorile sale morale, idealurile şi calităţile sale artistice şi intelectuale. Astfel, pentru A. Tönnies (1922) şi A. Weber (1935), „civilizaţia" reprezenta un ansamblu de cunoştinţe tehnice şi practice, un ansamblu de mijloace folosite pentru a acţiona asupra naturii, în vreme de „cultura" includea principiile normative, valorile, idealurile, într-un cuvânt, spiritul[20]. Relaţia de subordonare dintre cultură şi civilizaţie, caracteristică gândirii filozofice germane (şi preluată de aici în Rusia şi Polonia), explică întâietatea acordată „culturii" concomitent cu o devalorizare conştientă a „civilizaţiei". Aceeaşi rezistenţă s-a manifestat şi în Olanda unde termenul de „civilisatie" s-a asociat substantivului „beschaving" (rafinat, înnobilat, civilizat). Acesta, având aproape acelaşi sens, s-a încărcat fără dificultate cu conceptul de „civilizaţie" şi a rezista astfel noului cuvânt, care a pătruns totuşi în vocabular, devenind sinonim (Braudel F., I, 1994, p. 35). Aceeaşi rezistenţă s-a înregistrat şi la sud de Alpi şi din aceleaşi motive: limba italiană avea şi va folosi cu uşurinţă vechiul cuvânt „civilita", care va împiedica pătrunderea noului cuvânt.

În concluzie, se poate afirma că, apărut în Franţa, conceptul de „civilizaţie" a găsit teren fertil şi s-a impus în Anglia şi S.U.A., de unde a fost preluat şi s-a extins în

[20] apud. Braudel F. (1994), *Gramatica civilizaţiilor*, I, Ed. Meridiane, Bucureşti, p. 36.

majoritatea statelor occidentale. În Germania, Olanda, Italia, Rusia şi Polonia, pătrunderea sa a întâmpinat însă, o puternică rezistenţă. În plus, antropologii anglo-saxoni, începând cu E. B. Tylor (Primitive Culture, 1874) au căutat, pentru a explica termenul de „civilizaţie" la societăţile primitive pe care le studiau, un cuvânt diferit [21]. Ei vor începe să utilizeze astfel termenul de „cultură" pentru a desemna culturile primitive, neschimbătoare şi non-urbane, în opoziţie cu „civilizaţiile" societăţilor evoluate, dezvoltate, urbane şi dinamice.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea (în jurul anului 1820), cuvântul „civilizaţie" începe să fie folosit la plural (civilizaţii), sensul său modificându-se substanţial. Astfel, prin „civilizaţie" se va înţelege „ansamblul caracteristicilor pe care le prezintă viaţa colectivă a unui grup sau a unei epoci" (Braudel F., I, 1994, p.37), vorbindu-se de „civilizaţia" franceză din timpul lui Ludovic al XIV-lea, într-un cuvânt despre „civilizaţii". Astfel, o civilizaţie implică în acelaşi timp „un spaţiu, o arie culturală, dar şi o „colecţie de caracteristici şi fenomene culturale". E. Wallerstein defineşte civilizaţia ca pe o „înlănţuire specială de viziuni asupra lumii, obiceiuri, structuri şi *cultură* (materială şi spirituală, deopotrivă), ale cărei forme reprezintă într-un fel întregul istoric şi care coexistă (chiar dacă nu totdeauna simultan) împreună cu alte varietăţi ale acestui fenomen". Civilizaţia este în acelaşi timp produsul unui „proces original, în special de creativitate culturală, care este opera unui anumit popor" (Dawson), dar şi un „mediu moral care înconjoară un anumit număr de naţiuni, fiecare cultură naţională fiind doar o formă specifică a întregului." (Durkheim, Mauss)[22]. Folosirea pluralului (civilizaţii) echivalează cu dispariţia unui anumit concept: cel al unei civilizaţii asociate cu progresul, caracteristică doar câtorva popoare „privilegiate", sau a unor societăţi sau grupuri de oameni „de elită".

Arnold Toynbee argumenta că „civilizaţiile cuprind fără a fi cuprinse în altele", o civilizaţie fiind o „totalitate". Elementul coagulant diferă însă de la o civilizaţie la alta. Civilizaţia denumită „occidentală" este în acelaşi timp civilizaţia nord-americană, dar şi civilizaţia Europei Centrale şi de Vest, factorul tehnologic fiind principalul său element unificator. Prin contrast, estul Europei, dominat de comunism se caracterizează printr-o mare eterogenitate, etnică şi culturală.

Colapsul comunismului şi prăbuşirea limitei ideologice reprezentate de „Cortina de Fier" a condus nu numai la modificarea limitei civilizaţiei occidentale cu câteva sute de kilometri mai spre est, ci la reconsiderarea a însăşi bazei de raportare a sistemului ei de valori, ea devenind acum o civilizaţie a creştinătăţii occidentale (catolice şi protestante) în opoziţie cu popoarele ortodoxe şi musulmane, creindu-se astfel premizele reorganizării sistemului mondial de alianţe.

Samuel Huntington, profesor la Universitatea Harvard, consideră că în viitor principalele diferenţe dintre indivizi, grupuri sau state nu vor mai fi de natură ideologică, politică sau economică, ci de natură culturală. Lumea va lua astfel o tentă geoculturală, axată pe opt mari civilizaţii: *Occidentală* (având 4 componente majore: Europa, America de Nord, America Latină şi Australia-Noua Zeelandă); *Africană*

[21] Necesitatea a izvorât din faptul că termenul de „civilizaţie" este folosit în limba engleză în mod curent pentru societăţile moderne.
[22] apud. Braudel F., op. cit., p. 33-39.

(inclusiv Etiopiană); *Islamică*; *Hindusă*; *Slav-Ortodoxă*; *Sinică (Chineză)*; *Japoneză* şi *Budhistă* (cu două componente: civilizaţia budhistă „Therevada" în Indonezia şi Sri Lanka şi civilizaţia budhistă „Mahayana" – varianta Lamaistă în Tibet, Mongolia şi Bhutan) *(Fig. 2)*.

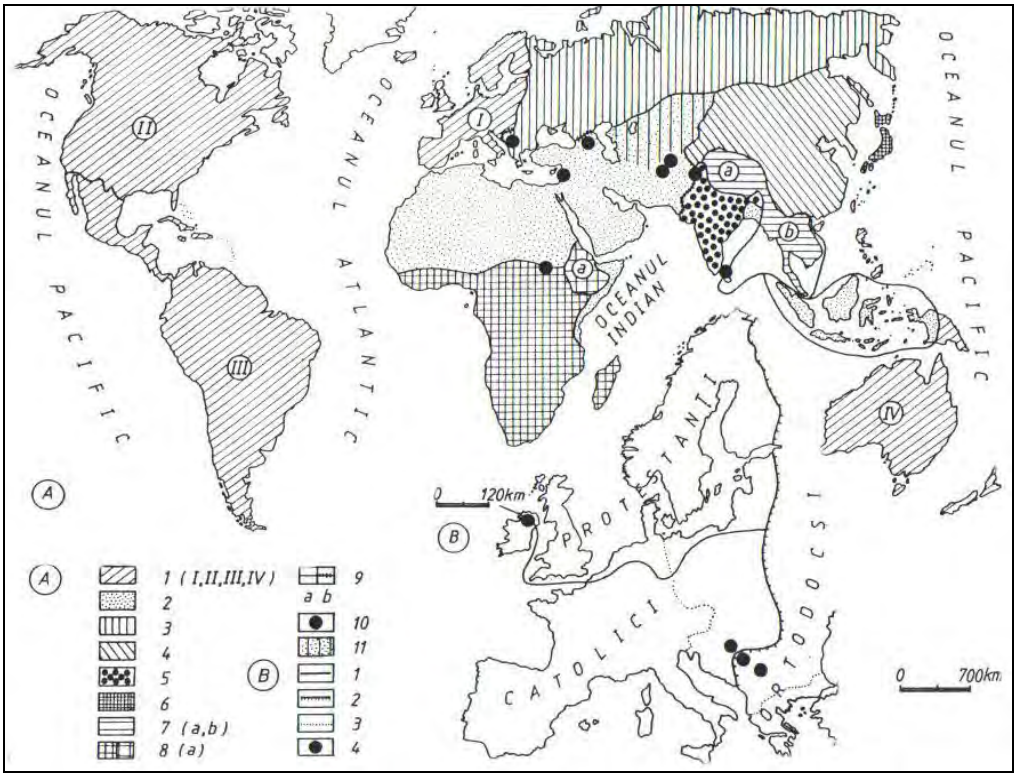

Fig. 2. A. **Marile civilizaţii şi limitele dintre acestea** (după S. Huntington)

1. Civilizaţia occidentală: I. Componenta europeană, II. Componenta nord-americană, III. Componenta latino-americană, IV. Componenta australiană; 2. Civilizaţia islamică; 3. Civilizaţia slav-ortodoxă; 4. Civilizaţia chineză; 5. Civilizaţia hindusă; 6. Civilizaţia japoneză; 7. Civilizaţia budhistă: a. Componenta tibetană (Mahayana), b. Componenta indochineză (Therevada); 8. Civilizaţia africană: a. Componenta etiopiană; 9. Limitele dintre civilizaţii: a. Paşnice; b. Conflictuale; 10. Focare conflictuale; 11. Aria de întrepătrundere dintre civilizaţia islamică şi civilizaţia slav-ortodoxă;

B. **Limitele interconfesionale în Europa.**

1. Limita dintre catolicism şi protestantism; 2. Limita dintre ortodoxism şi religiile vest-europene; 3. Cortina de Fier (1945-1989); 4. Focare conflictuale.

Majoritatea marilor civilizaţii (chineză, islamică, hindusă, japoneză), au ca principal element unificator religia. Pe de altă parte există o semnificativă concordanţă între împărţirea oamenilor prin caracteristici culturale în civilizaţii şi împărţirea lor, prin caracteristici fizice, în rase. Civilizaţiile pot separa popoare din aceeaşi rasă sau pot uni popoare de diferite rase. Marile religii misionare, creştinismul şi islamismul, creatoare de civilizaţii includ societăţi de o mare varietate a raselor.

Distincţiile esenţiale între grupurile umane interesează valorile, credinţele şi structurile lor sociale şi nu caracteristicile lor rasiale.

Henri Kissinger considera că sistemul politic internaţional al secolului XXI va avea la bază şase mari puteri: S.U.A., Europa, China, Japonia, Rusia şi India, aparţinând a cinci civilizaţii foarte diferite. La acestea se adaugă statele islamice, a căror putere politică şi militară este în continuă creştere. Dar ce presupun aceste civilizaţii ?

3.2. Limite interculturale

A vorbi despre civilizaţii înseamnă a ne referi în primul rând la *spaţii*, la forme de relief, tipuri de climă, de vegetaţie, la specii de animale, la avantajele date sau dobândite de societăţile omeneşti prin intermediul acestora. Agricultura, creşterea animalelor, hrana, locuinţele, îmbrăcămintea, comunicaţiile, industria, progresul tehnologic în general, depind de factorii naturali. Astfel, fiecare civilizaţie este legată de un spaţiu cu limite aproape stabile, de o geografie particulară. Se vorbeşte adesea de „civilizaţii ale mării" (Fenicia, Grecia, Roma sau Europa Nordică), sau de „civilizaţii fluviale" (Egiptul fiind un „dar" al Nilului, civilizaţia preindiană fiind strâns legată de Indus, cea chineză de Fluviul Galben, iar cea sumeriană, babyloneeană şi asiriană de Eufrat şi Tigru), în vreme ce islamul nu poate fi conceput fără caravanele ce străbat imensele întinderi stepice sau deşertice.

Însă limitele naturale nu funcţionează totdeauna în separarea civilizaţiilor. India este o civilizaţie relativ omogenă, însă ea exprimă dialogul, interferenţa dintre două tipuri de spaţii: India plină de umiditatea ploilor musonice, de lacuri, plante şi flori acvatice, de păduri şi jungle, a oamenilor cu piele brună şi, în contrast, India relativ secetoasă, ce cuprinde Indusul Mijlociu, Gangele Mijlociu şi care se prelungeşte de-a lungul Deccanului, aceasta fiind domeniul oamenilor cu pielea de culoare deschisă. La fel, diferenţieri majore se înregistrează în cazul civilizaţiei occidentale sau a celei chineze. Prin urmare, civilizaţiile sunt în acelaşi timp spaţii, popoare, societăţi, culturi, economii, religii şi mentalităţi colective. Şi nu în ultimul rând, sunt continuităţi, particularităţile actuale ale fiecărei civilizaţii fiind rezultatul unui lung proces evolutiv.

Evoluţia istorică a civilizaţiilor a arătat, pe de o parte care dintre aceste categorii de limite au un grad mai mare de permeabilitate, favorizând procesele de difuzie şi globalizare, iar pe de altă parte care sunt limitele cu grad mai mare de instabilitate, potenţiale declanşatoare de conflicte *(Fig. 3)*.

Astfel, statele separate de ideologie, însă unite etnic şi cultural, tind să se unească (Germania, Yemen, China-HongKong-Taiwan, Coreea). În cazul statelor unite prin ideologie sau ca urmare a unor circumstanţe istorice, însă divizate de civilizaţie, forţele centrifuge conduc la fragmentare şi separare (cazul popoarelor din fosta U.R.S.S., fosta Iugoslavie, Bosnia sau din fosta Cehoslovacie), sau sunt supuse unor conflicte (deschise sau latente): Ucraina, Sudan, Israel, Africa de Sud, Sri Lanka etc.

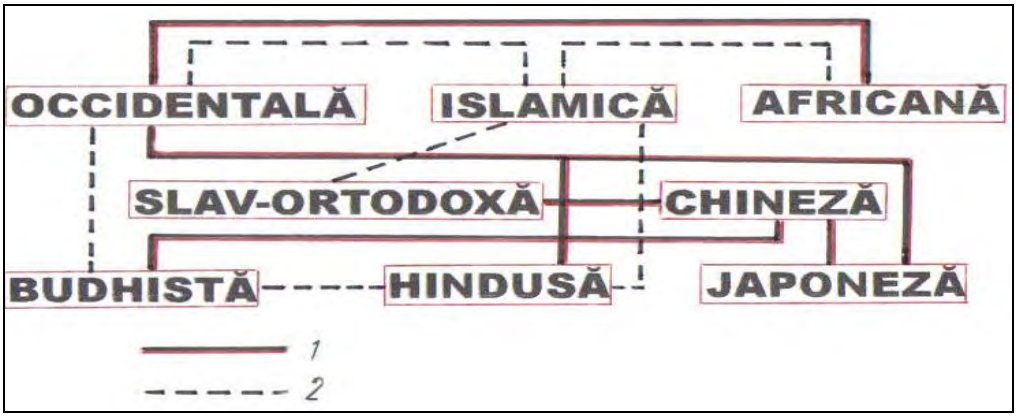

Fig. 3. **Tipuri de limite între civilizaţii.**
1. Limite paşnice (relaţii de compatibilitate), 2. Limite conflictuale (relaţii de incompatibilitate).
Sursa: Huntington, 1997, cu modificări.

Pe de altă parte, popoarele unite prin tehnologie şi mentalităţi colective, tind să realizeze şi o unitate culturală (cultură globală), acestea exportând şi primiţând continuu bunuri culturale (cazul popoarelor occidentale). La rândul ei, cultura influenţează atât economiile, cât şi mentalităţile colective: ea este factorul generator de succes atât pentru economiile de succes din estul Asiei, cât şi pentru dificultăţile pe care le au aceste ţări pe linia democratizării, sau pentru eşecul răspândirii democraţiei în ţările islamice. De asemenea, convulsii şi surse generatoare de conflicte apar frecvent şi în cazul translatării unor limite şi suprapunerii de componente ce aparţin unor civilizaţii cu grad redus de compatibilitate.

Astfel iau naştere statele „fragmentate"; state „tampon" între marile civilizaţii. Paradoxal în acest sens este cazul Turciei, care deşi reprezintă unul din nucleele unei mari civilizaţii, este un stat fragmentat între ideologie şi civilizaţie. Turcia aparţine etnic şi cultural civilizaţiei musulmane, în vreme ce din punct de vedere tehnologic şi ideologic aparţine (de la fondarea statului turc modern – 1929), civilizaţiei occidentale. Două civilizaţii foarte diferite, adesea antagoniste, a căror limite, foarte evidente în Turcia, reprezintă surse potenţiale de conflicte sociale sau politice. Într-un alt context, Ucraina este un stat fragmentat între populaţia rusofonă, ortodoxă, din jumătatea estică (inclusiv Crimeea) şi naţionaliştii ucraineni, adepţi ai Bisericii Unite (greco-catolice) din vest, orientaţi către valorile occidentale. Limita dintre cele două civilizaţii trece chiar prin mijlocul său şi acest lucru se întâmplă de secole. Un caz aparte îl reprezintă statele care îşi leagă puternic istoria şi cultura de cea a unor foste puteri coloniale europene şi care în prezent tind să se „apropie" de aria geografică din care fac parte. Australia şi Noua Zeelandă sunt exemple edificatoare în acest sens.

În general cultura se asociază cu anumite locuri, dar schimbările care au avut loc în ultimii ani au condus la alterarea culturii iniţiale, create în spaţiul respectiv şi apariţia altui tip de cultură mai mult sau mai puţin schimbată. Astăzi principala caracteristică a culturii este deteritorializarea şi reteritorializarea acesteia, ca urmare a schimbului de populaţie, de bunuri, capital şi informaţie.

Dacă se discută frecvent de o cultură globală aceasta pare a fi cea de tip american, evidenţiată de foarte multe elemente dintre care enumerăm: distribuţia unor produse americane ca Nike, Coca Cola, Pepsi Cola, Burger King, Apple Mac; raza mare de acţiune a posturilor de televiziune americane, care pot fi receptate în diferite părţi ale lumii; dominaţia asigurată de producţia Studiourilor de filme Hollywood pe piaţa mondială de filme, reţeaua de restaurante şi de hoteluri americane extinse în aproape toate ţările lumii etc. Frecvenţa cu care se întâlnesc aceste produse americane la scară mondială a fost considerată relevantă pentru a demonstra că noua cultură globală se bazează pe hegemonia culturală americană în lume[23].

Evident că acest tip de cultură nu este consumat cu aceeaşi pondere peste tot în lume; sunt spaţii geografice unde produsele culturale americane sunt foarte bine apreciate (cele din sud-estul Asiei, parţial din estul Europei, America Latină etc.), dar şi altele unde acestea sunt mult mai puţin utilizate, îndeosebi în ţările cu o identitate culturală puternică şi dezvoltate din punct de vedere economic (Franţa, Germania). Mc-Donaldizarea lumii începe să bată în retragere după adevărată explozie generată de extinderea acestui tip de restaurant în Europa de Est. Preferinţa populaţiei se reorientează spre produsele proprii, considerate mult mai ecologice şi mai adaptate la nivelul exigenţelor locale.

Cert este că atunci când vorbim de cultură globală trebuie să avem în vedere rezultatul unui proces de globalizare culturală, care înseamnă o combinaţie de culturi re-teritorializate (înglobând chiar redescoperirea propriei culturi) şi nu o expansiune a unei culturi străine, ca cea de tip american şi dominanţa acesteia.

3.3. Globalizare culturală şi cultură globală

Internaţionalizarea comerţului şi a investiţiilor a constituit una dintre principalele cauze ale intensificării procesului de globalizare. In epoca globalizării informaţionale, tranzacţiile financiare şi acordurile de cooperare se realizează extrem de rapid de pe un continent pe altul, de pe un meridian pe altul. La nivel local, ca urmare a schimburilor internaţionale, pătrund tot mai frecvent produse şi idei străine comunităţii respective, care de obicei sunt asimilate şi integrate, devenind obişnuite. „Revoluţia informatică", generalizarea reţelelor de radio şi televiziune, ulterior a internetului şi a comunicaţiilor prin satelit, dar şi individualizarea unor noi nuclee de polarizare şi redistribuire a fluxurilor globalizante, reprezentate de economiile în expansiune din Asia de Sud-Est sau din America Latină, au creat premisele ireversibilităţii conexiunilor şi a interdependenţelor dintre toate statele lumii şi apariţia unui fenomen cheie al postmodernităţii: *cultura globală*. Oamenii tind să se îmbrace la fel, să mănânce la fel, să asculte aceeaşi muzică, să aibă aceleaşi obiceiuri, să creadă în aceleaşi valori şi norme morale. Prin urmare, produsele culturii globale de consum pot fi definite ca fiind acele produse care *transced spaţiile culturale*.

Dezvoltarea este prin urmare un proces economic, dar şi cultural. Corelaţia dintre dezvoltare şi cultură exprimă de fapt caracterul global al determinismului

[23] Short J.R. şi Kim Y.H., *Globalization and the City,* Addison Wesley Longman Limited, New York, 1999.

social. Pe de altă parte, tradiţiile culturale locale, trecutul specific al fiecărui popor sau al fiecărei comunităţi îşi spun cuvântul şi cu cât valorile locale sunt mai puternice, cu atât conştiinţa apartenenţei la acestea este mai puternică, favorizând exacerbarea unor tendinţe antiglobalizante care pot conduce până la fundamentalism şi chiar terorism. Din acest punct de vedere, Samuel Huntington afirmă că asistăm la o renaştere a interesului pentru identităţile culturale şi civilizaţionale, iar acest fapt va conduce la o reconfigurare geopolitică a lumii. Globalizarea poate fi privită diferit din perspectiva civilizaţiilor de astăzi, aşa cum conceptul de „civilizaţie universală" poate avea accepţiuni diferite. Huntington spune că acest concept este un produs tipic occidental, elaborat pentru a servi ca instrument ideologic al Occidentului în confruntările sale cu culturile non-occidentale. In această ecuaţie complexă, Occidentul şi-a postulat propriul său tip de cultură ca fiind universal, iar conflictul de imagine a ajuns până acolo încât non-occidentalii văd ca fiind occidental tot ceea ce Occidentul vede ca fiind universal. Totodată, el realizează o distincţie clară între *occidentalizare* şi *modernizare*. Dacă până acum câteva decenii, cele două tendinţe se confundau, societăţile slab dezvoltate dorind să devină asemănătoare celor occidentale, preluându-le modelul cultural, valorile şi instituţiile, în ultima vreme se remarcă tot mai mult o decuplare a modernizării de occidentalizare. Astfel, civilizaţiile non-occidentale vor să se modernizeze, dar resping occidentalizarea, de unde până acum vroiau să se modernizeze *prin* occidentalizare, prin imitaţie şi preluarea valorilor occidentale. Aceasta conduce la un proces de *indigenizare* a societăţilor periferice pe măsură ce avansează modernizarea lor, iar exacerbarea acestuia antrenează manifestări extreme, cum sunt terorismul şi fundamentalismul.

România nu a putut rămâne în afara acestor evoluţii. Colapsul sistemului comunist în Europa centrală şi de est şi desfiinţarea barierelor ideologice a deschis calea intensificării conexiunilor globalizante şi la nivelul sistemelor urbane din statele central şi est-europene.

In acest context, oraşele româneşti şi îndeosebi cele situate în partea superioară a ierarhiei urbane tind să preia din atributele oraşelor cosmopolite, proces favorizat de creşterea diversităţii etnice şi de dezvoltarea serviciilor. Stabilirea pe teritoriul României a unor cetăţeni de naţionalitate arabă, turcă sau chineză ce dezvoltă afaceri de comerţ sau de mică industrie sau a unor cetăţeni veniţi la studii, la care se adaugă personalul misiunilor diplomatice, al firmelor multinaţionale sau al O.N.G.-urilor s-a reflectat şi în domeniul serviciilor, prin apariţia unor unităţi specializate (restaurante cu specific chinezesc, libanez, italian sau grecesc; brutării cu specific franţuzesc sau german; magazine de artizanat african, indian sau latino-american etc.).

3.4. Produse ale culturii globale de consum

În acest context, vom încerca să evidenţiem impactul globalizării culturale asupra vieţii urbane în general şi asupra celei româneşti în particular, evidenţiind principalele mutaţii care au avut loc la nivelul celor două componente de bază ale culturii: cea *artifactuală*, luându-se ca exemple cultura vestimentară şi cea arhitecturală şi cea *mentifactuală*, considerându-se ca exemplu caracteristic cultura

muzicală, în vreme ce gastronomia a fost privită ca un corolar între artifactual şi mentifactual.

3.4.1. Elementele de cultură artifactuală (obiectele materiale)

Produsele vestimentare

Produsele vestimentare reprezintă poate elementul artifactual cel mai vizibil al peisajului social urban. Milano, Paris şi New York sunt marile capitale ale modei globale ce imprimă trendurile la scară planetară, de unde localul este reinventat, reinterpretat de creatorii de modă şi transformat în global.

Blugii sunt de departe cel mai caracteristic exemplu în acest sens. Purtaţi de oameni de toate vârstele şi în aproape orice colţ al lumii, blugii au ajuns să reprezinte un simbol al globalizării culturale. Descoperiţi şi introduşi pe continentul american în secolul al XIX-lea, sunt agreaţi la început, datorită rezistenţei şi comodităţii mai ales de către minerii din vestul SUA şi de cowboy. Anii ’30 ai secolului trecut au fost anii de glorie ai cowboy-lor din vestul mijlociu al SUA şi implicit ai jeanşilor purtaţi de ei. Sunt popularizaţi ulterior prin intermediul soldaţilor nonconformişti care îi purtau în timpul liber, pentru ca în anii ’50 să ajungă un fel de simbol al răzvrătirii tinerei generaţii împotriva canoanelor de orice fel şi a tot ceea ce era impus, în general. Blugii erau sinonimi cu libertatea, motto-ul acelei perioade fiind „adolescenţi, răzvrătiţi-vă purtând blugi”. Prin urmare, ajung să devină un simbol cultural, fiind preluaţi de staruri de muzică şi cinematografie (Elvis Presley, Marlon Brando sau James Dean), care se prezintă lumii îmbrăcaţi în blugi. In acest context, intră în atenţia caselor de modă, care încep să le exploateze potenţialul. Iată cum un produs vestimentar local, preferat la început pentru rezistenţă şi comoditate în condiţiile unor munci grele ajunge să devină un simbol al unor valori culturale globale, fiind preluat de lumea modei şi devenind un trend global.

Adidaşii au fost inventaţi în anul 1948 de către un cizmar german pe nume Adolf (*Adi*) *Das*sler, de la care şi-au luat şi numele. Un an mai târziu, acesta înfiinţează alături de fratele său Rudolf Dassler, la Herzogenaurach, un mic orăşel aproape de Nürenberg, compania Adidas AG, profilată la început pe încălţăminte sportivă, dar care îşi diversifică treptat domeniul de activitate, mai întâi în domeniul produselor sportive, ulterior trecând şi în sfera celor de parfumerie. Concomitent, îşi diversifică piaţa de desfacere atât prin vânzare directă către populaţie, cât şi prin parteneriat direct cu echipe sportive sau federaţii naţionale *(Fig. 4)*.

Un moment important în dezvoltarea firmei l-a constituit organizarea în 1954 în R.F. Germania a turneului final al campionatului mondial de fotbal. Adidas este partenerul oficial a 34 echipe naţionale de fotbal şi a peste 100 de echipe de club, înregistrând în 2006 vânzări de 10 084 mil. euro, în creştere substanţială faţă de anii precedenţi (6 523 mil. în 2002; 6 636 mil. în 2005). Firma îşi deschide numeroase filiale de producţie în ţări din Europa, Asia şi America Latină, produsele sale influenţând în acelaşi timp designerii de modă din lumea întreagă.

Un alt produs vestimentar pătruns mai recent în lumea modei globale îl reprezintă *colanţii* (*egări, leggings, tights etc.*). In contextul revoluţiei de ansamblu a modei feminine ce a caracterizat anii ’20 ai secolului trecut, prin trecerea de la o vestimentaţia greoaie şi complicată a secolului XIX, la una mult mai suplă şi comodă,

o casă de modă specializată în produse pentru femei introduce ciorapul lung, la început din mătase, apoi în amestec, iar din 1939 din poliester. Două decenii mai târziu, este introdus, în Carolina de Nord (SUA), ciorapul pantalon (*pantyhose*), ca alternativă a ciorapilor lungi, „strămoşul" colanţilor de astăzi.

In anii '60 ai secolului trecut au loc cele mai radicale schimbări în domeniul vestimentaţiei. Astfel apare fusta mini (*miniskirt*), ceea ce conduce la dezvoltarea inevitabilă a ciorapilor-pantaloni-dres, care, dacă în trecut făceau parte din domeniul lenjeriei, acum ajung obiect vestimentar de suprafaţă. Este perioada în care ciorapul pantalon câştigă piaţa modei globale, fiind promovat prin intermediul caselor de modă, în întreaga lume.

Caracterul global al acestor produse vestimentare rezultă şi din faptul că producerea şi comercializarea lor transcede spaţiile culturale şi confesionale. Colanţii (egării), de exemplu, deşi îşi au originea în SUA, sunt acceptaţi, produşi şi purtaţi deopotrivă atât în ţări aparţinând creştinătăţii occidentale (catolice şi protestante), orientale (ortodoxe), cât şi în ţări de cultură islamică sau budhistă. *(Fig. 5)*.

De cealată parte, multe produse vestimentare se identifică încă cu spaţiul cultural şi spiritual care le-a generat. Vălul (ceadorul) islamic, căciula uzbecă, poncho-ul şi pălăria mexicană, rubaşca rusească, chimonoul japonez sau şalvarii turceşti, deşi au inspirat de-a lungul timpului marile case de modă pentru a crea noi modele, au rămas totuşi o marcă culturală regională.

In *Turcia*, veritabilă punte între lumea islamică şi cea occidentală, apropierea de valorile culturale occidentale este din ce în ce mai dur criticată de către islamişti. In acest context, primul ministru Recep Tayyip Erdogan pentru a calma recrudescenţa fundamentalismului islamic este favorabil reîntoarcerii către valorile culturale autohtone anulând restricţiile privind purtarea vălului islamic în universităţi, în cadrul noii reforme constituţionale, declarând în acest sens că „dreptul la o educaţie superioară nu poate fi restricţionat din cauza a ceea ce poartă o femeie. Astfel de probleme nu există în societăţile occidentale, dar este o problemă în Turcia". El ignoră însă reacţiile de antipatie care vin din partea celor care resping o revenire la valorile tradiţionale islamice.

În *SUA*, interzicerea prin ordonanţe emise de autorităţile locale din mai multe oraşe din Louisiana, sau în metropole ca Atlanta, Baltimore sau Dallas a purtării pantalonilor cu turul căzut a fost percepută ca o nouă formă de discriminare faţă de comunităţile afro-americane, favorizând accentuarea segregării sociale. La adolescenţi, în special la tinerii afro-americani, purtarea pantalonilor foarte largi a devenit un trend în anii '90 când muzica rapp era la modă. Ţinuta se inspiră însă din cea a deţinuţilor cărora li se confiscă centura pantalonilor din motive de securitate. Iar faptul că populaţia afro-americană reprezintă 41% dintre deţinuţii închisorilor americane şi doar 12% din populaţia totală a ţării (sursa: NewsIn) justifică afinitatea tinerilor din aceste comunităţi pentru acest model de vestimentaţie. Deciziile administrative cu caracter coercitiv, fie că pornesc de la ideea unei ţinute indecente, fie că se bazează pe istoria controversată a acestui stil vestimentar sunt percepute în aceste condiţii ca o agresiune împotriva unor valori culturale asociate de comunitatea respectivă noţiunii de libertate, favorizând acţiuni de ripostă prin manifestări antisociale.

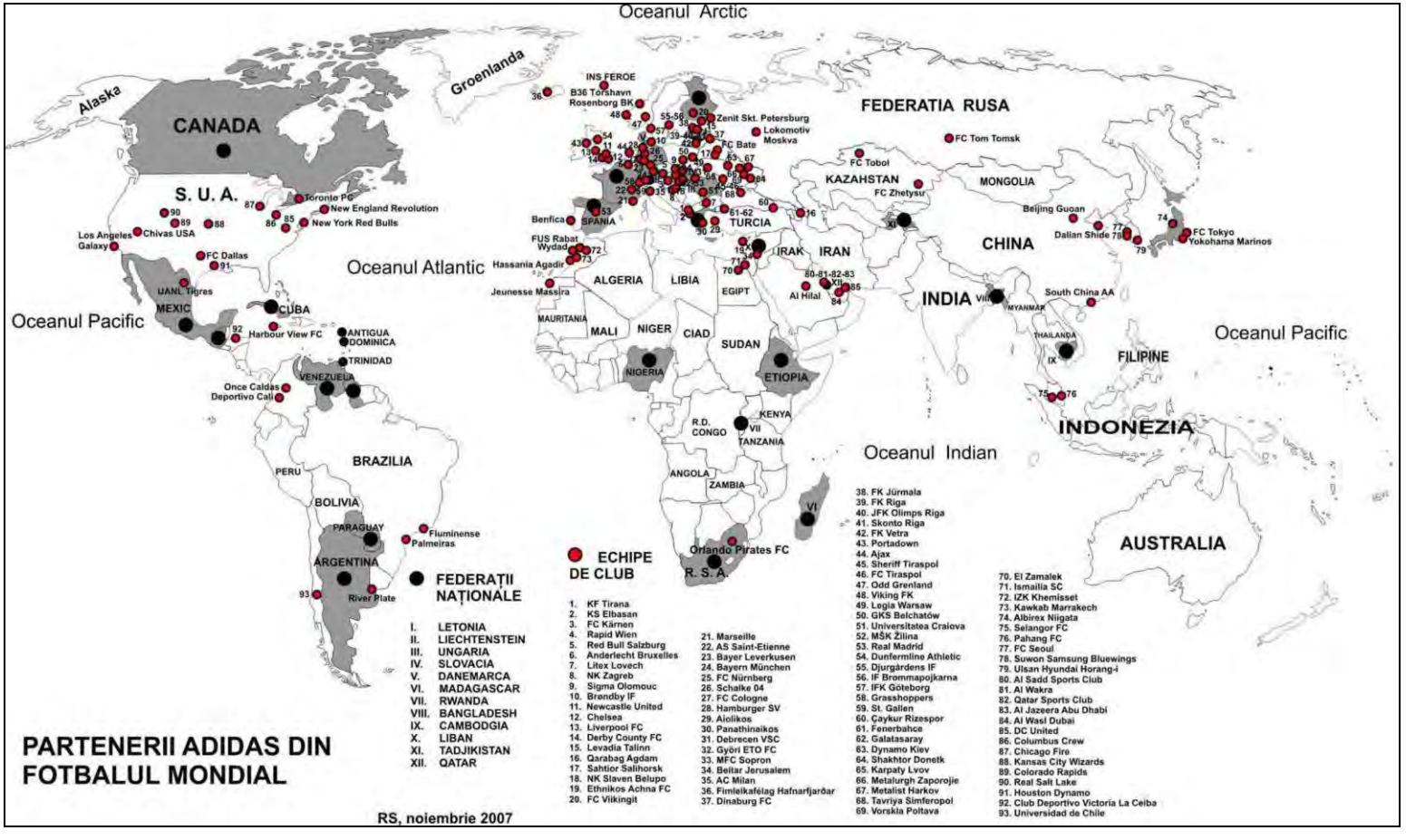

Fig. 4. **Partenerii „Adidas" din fotbalul mondial.**

Fig. 5. **Egării (colanţi, leggings, tights, getry) – model de produs vestimentar care transcede spaţiile culturale**
de la stânga la dreapta: egări originari din state de cultură: islamică (Turcia, Egipt, Tunisia), budhistă (Taiwan-China, Thailanda), creştin-occidentală (catolică: Polonia, Italia, Germania), creştin-orientală (ortodoxă: România).

Elementele arhitecturale

Un al doilea vector al globalizării culturale prin elemente vizibile în peisajul citadin, îl constituie globalizarea produselor arhitecturale. In Bucureşti pot fi identificate mai multe straturi arhitecturale corespunzătoare afinităţilor geopolitice la modă într-un anumit interval de timp care au favorizat „importul" unor produse culturale şi respingerea altora şi implicit trendul elementelor arhitecturale. Dezvoltarea urbanistică din perioada interbelică în condiţiile unei economii de tip capitalist în plină dezvoltare a fost însoţită şi de importul modelelor arhitecturale occidentale. Palatul telefoanelor (1932-1933) poartă amprenta stilului construcţiilor americane ale anilor '30, iar Arcul de Triumf (1922, 1936) pe cel al Arcului de Triumf din Paris. Discontinuitatea politico-ideologică din anii '50 ai secolului trecut a atras cu sine şi o discontinuitate a valorilor culturale şi implicit a celor arhitecturale. Odată cu subordonarea României modelului cultural sovietic, în marile oraşe şi în primul rând în Capitală au apărut cartiere de locuinţe construite după modelul locuinţelor colective sovietice sau edificii socio-economice ce poartă amprenta stilului arhitectural sovietic. Cartierul Bucureştii Noi, fronturile de clădiri de pe Bulevardul Eroilor Sanitari sau din centrul civic al municipiului Galaţi, din perimetrul străzii Domnească, sunt exemple tipice în acest sens, după cum Casa Presei Libere (1952-1957) este inspirată din arhitectura universităţii „Lomonosov" din Moscova, la fel ca şi Palatul Culturii din Varşovia, de exemplu (*Fig. 6*).

Fig. 6. **Internaţionalizarea modelului arhitectural sovietic al anilor '50**
de la stânga la dreapta: Univ. Lomonosov (Moscova), Casa Presei Libere (Bucureşti), Palatul Culturii (Varşovia)

Mai târziu, în anii '80, odată orientarea spre comunismul de tip nord-coreean, singurul rămas compatibil cu cel autohton, a fost deschisă calea preluării în arhitectura bucureşteană a elementelor nord-coreene, puternic vizibile la Casa Poporului (a cărei construcţie a început în 1984), cât şi la Casa Academiei, Casa Radio, Hotel Mariott sau de-a lungul întregului ansamblu arhitectural din perimetrul Bd. Libertăţii-Bd. Unirii-Piaţa Alba Iulia.

Deschiderea politică din anii '90 a atras cu sine deschiderea spre valorile culturii de tip occidental ceea ce a însemnat, extrapolat la nivelul tendinţelor arhitecturale, revenirea la stilul nord-american. Au fost construite clădiri din beton şi sticlă în special cu funcţii de servicii (sedii de bănci, birouri, hotele), similare celor din marile metropole nord-americane, europene şi asiatice, adaptate însă unui nivel de înălţime mai redus, datorită riscului seismic la care este expusă capitala României.

Fig. 7. **Globalizarea modelului arhitectural nord-american**

3.4.2. Elemente de cultură mentifactuală (produsele inteligenţei umane)

Muzica şi dansul

Multitudinea stilurilor muzicale răspândite practic pe tot Mapamondul reprezintă expresia raporturilor complexe dintre autohton şi alohton în muzică. Iată evoluţia câtorva dintre acestea:

Jazzul este un stil de muzică apărut la începutul secolului al XX-lea în zonele sudice ale Statelor Unite, având proveniența în melodiile populaţiei de culoare, urmaşi ai sclavilor de origine africană. La acestea s-au adăugat cântecele culegătorilor de bumbac din zonele sud-estice ale SUA, în stil *blues*, cântecele de leagăn şi cele religioase (*negro spirituals*, *gospel songs*), precum şi unele elemente ale muzicii europene (marşuri, imnuri, muzică populară), astfel că jazzul este considerat ca fiind prima formă de manifestare artistică care s-a dezvoltat în Lumea Nouă.

Istoria jazzului poartă pe de o parte amprenta *localului*, stilurile diferenţiindu-se după locul unde au apărut şi s-au dezvoltat, iar pe de altă parte, amprenta *temporalului*, diferenţierile între stiluri fiind marcate de evoluţia acestuia în decursul timpului. Jazzul a apărut în jurul anului 1900 în New Orleans (Louisiana) pe fondul unei structuri etnice extrem de diversificată, coexistând deopotrivă spanioli, francezi, englezi, dar şi negri, urmaşi ai sclavilor de pe plantaţiile de bumbac, sau creoli. Către anul 1910 apare stilul *Dixiland*, practicat îndeosebi de muzicieni albi şi se afirmă tot mai pregnant oraşul Chicago ca centru al muzicii jazz. In anii ’30 ai secolului trecut trendul este dat de stilul *Swing*, către sfârşitul anilor ’40 se impun stilurile *Cool Jazz*

şi *Hard Bop*; iar în anii ’50 alte stiluri, precum *Model Jazz* sau *Free Jazz*. Concomitent, jazzul depăşeşte frontierele Statelor Unite, în Brazilia luând forma stilului Bossa Nova, iar în Europa influenţând puternic unele compoziţii ale muzicii clasice (George Gershwin, Béla Bartók, Igor Stravinsky, Dimitri Şostacovici, Darius Milhaud, Richard Oschanitzky etc).

Jazzul a fost puternic influenţat şi de *muzica latino*, care a influenţat deopotrivă şi muzica populară americană, muzica country sau rock-ul. Muzica latino este strict legată de stilul *salsa*, foarte popular în America Latină şi care provine la origini din cabanera cântată în Cuba, influenţată la început de muzica rurală din nordul Mexicului, iar ulterior de alte stiluri combinate, precum pop, jazz, rock, R&B.

Tot în America Latină s-a dezvoltat şi *muzica samba (carioca)*, cu origini în Africa, dar care a fost promovată în Brazilia, devenind astfel un dans naţional, o combinaţie de influenţe africane, amerindiene şi iberice. Primele încercări de a aduce samba în sălile de dans europene datează din jurul anilor 1923-1924, dar abia după cel de-al Doilea Război Mondial acest dans a devenit popular în Europa.

Muzica Reggae s-a născut în Jamaica în anii ’50 ai secolului trecut din dorinţa de libertate prin respingerea valorilor culturale europene şi promovarea celor autohtone, fiind puternic influenţată de muzica africană. Istoria muzicii Reggae se leagă se leagă îndeosebi de numele lui Bob Marley.

Muzica Pop reprezintă poate cel mai caracteristic exemplu de globalizare muzicală. Apărută în anii ’30 ai secolului trecut, ca muzică comercială, a fost influenţată la început de stilurile blues şi country, ajungând în prezent să reprezinte un adevărat conglomerat de stiluri (*dance*, *disco*, *punk*, *funky*, *hip hop* şi chiar *rock*) în diferite proporţii şi combinaţii, răspândit pe tot Mapamondul.

Rock and Roll-ul îşi are originile culturale la sfârşitul anilor 1940 în S.U.A. şi a apărut iniţial prin combinarea muzicii country cu blues. Cântecele unor artişti precum Elvis Presley au contribuit la globalizarea acestui stil muzical, fapt ce a introdus diversificarea. Au apărut noi genuri şi subgenuri: *punk-rock*, *folk-rock*, *alternative-rock*; trecând oceanul, se dezvoltă rock-ul britanic, promovat îndeosebi de The Beatles sau The Rolling Stones; *psychedelik-rock*, *hard-rock*, *heavy-metal* etc, din care s-au dezvoltat ulterior şi alte subgenuri. In multe cazuri, în Marea Britanie şi nu numai, rock-ul şi îndeosebi genul *punk* a devenit un instrument de propagandă anarhistă.

Muzica hip-hop îşi are originile în New York-ul anilor 1970, avându-şi rădăcinile în muzica Africii de Vest şi a afro-americanilor, cât şi în reggae-ul jamaican. Ca şi celelate genuri muzicale, muzica hip-hop a evoluat continuu, diversificându-se şi fiind cunoscută pe toate continentele.

Vom încheia această scurtă prezentare a interferenţelor culturale din muzică cu *genul house* (muzica electronică), în fapt o sinteză a tuturor genurilor muzicale sintetizate electronic, adaptabilă îndeosebi discotecilor şi cluburilor. De aceea, rădăcinile sale derivă din muzica disco, plasându-se prin anii ’60 ai secolului trecut, având încă de la început multe subgenuri şi o evoluţie difuză spaţial, dată fiind globalizarea anterioară a genurilor muzicale din care a derivat.

Elementele de gastronomie

Globalizarea gastronomică, componentă a globalizării culturale se realizează în general pe seama a doi factori: restaurantele cu specific, consecinţă la rândul lor a globalizării etnice şi firmele transnaţionale de alimentaţie publică.

Restaurantele cu specific naţional şi internaţional *(Fig. 8)* sunt o caracteristică a oraşelor cosmopolite, care au atins un anumit grad de dezvoltare a serviciilor. In Bucureşti existau la nivelul anului 2006 peste 160 de restaurante cu specific naţional şi circa 70 cu specific internaţional, majoritatea acestora fiind localizate în zona centrală, dar şi în centrele de cartier care funcţionează ca nuclee de relocalizare a fluxurilor globalizante la nivelul intravilanului prin intermediul activităţilor comerciale derulate în marile pieţe agroalimentare şi hipermarketuri. Acestea aduc în peisajul cultural bucureştean nu numai elemente culturale specifice, dar şi o toponimie şi o simbolistică proprie, ce tinde să intre tot mai mult în patrimoniul cultural autohton. Astfel, dragonul chinezesc, verdele islamic, portocaliul indian sau cedrul libanez sunt doar câteva dintre elementele de simbolistică intrate în peisajul cultural bucureştean prin intermediul acestora, după cum cuvinte ca tavernă, pub, pizza, paprika, fromage, croissant, tsatsiki, kus-kus, şaorma, halva, hamburgher sau hot-dog au intrat deja în lexicul curent al limbii române.

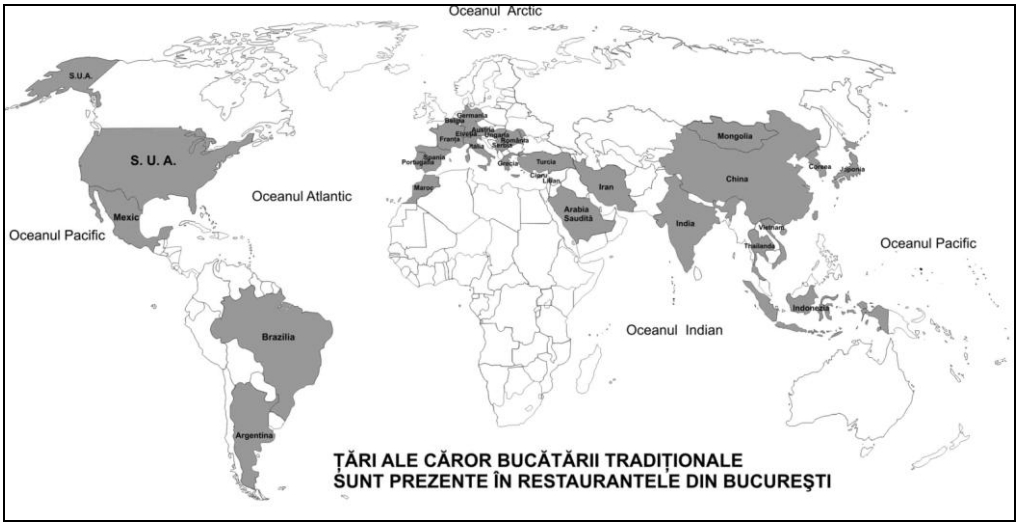

Fig. 8. **Ţări cu bucătării naţionale prezente în restaurantele din Bucureşti**

De cealaltă parte, un mare impact îl au marile firme transnaţionale de fast-food, direcţionate aproape în exclusivitate către mediul urban şi îndeosebi către Capitală (*Tab. 1, Fig. 9*).

Tabelul nr. 1

Polarizarea în mediul urban a unor mari reţele internaţionale de alimentaţie publică

Nr crt	Firma	Specificul activităţii	Ţara de origine	Număr de unităţi de desfacere în România		
				Total, din care	în oraşele mari*	în Bucureşti
1	Mc Donald's	Fast food	SUA	55	54	24
2	Fornetti Franchise	Patiserie	Ungaria	325	325	80
3	Kentuky Fried Chicken (KFC)	Fast food	SUA	18	18	9
4	Angst	Preparate carne	Elveţia	19	16	16
5	Gregory's	Fast food	Grecia	11	11	11
6	Pizza Hut	Mâncare italiană	SUA	9	9	4
7	Princess	Patiserie	Ungaria	5	5	5

* oraşe cu peste 100 000 locuitori. Date preluate de pe site-urile de Internet ale firmelor respective (actualizate la 1.01. 2007).

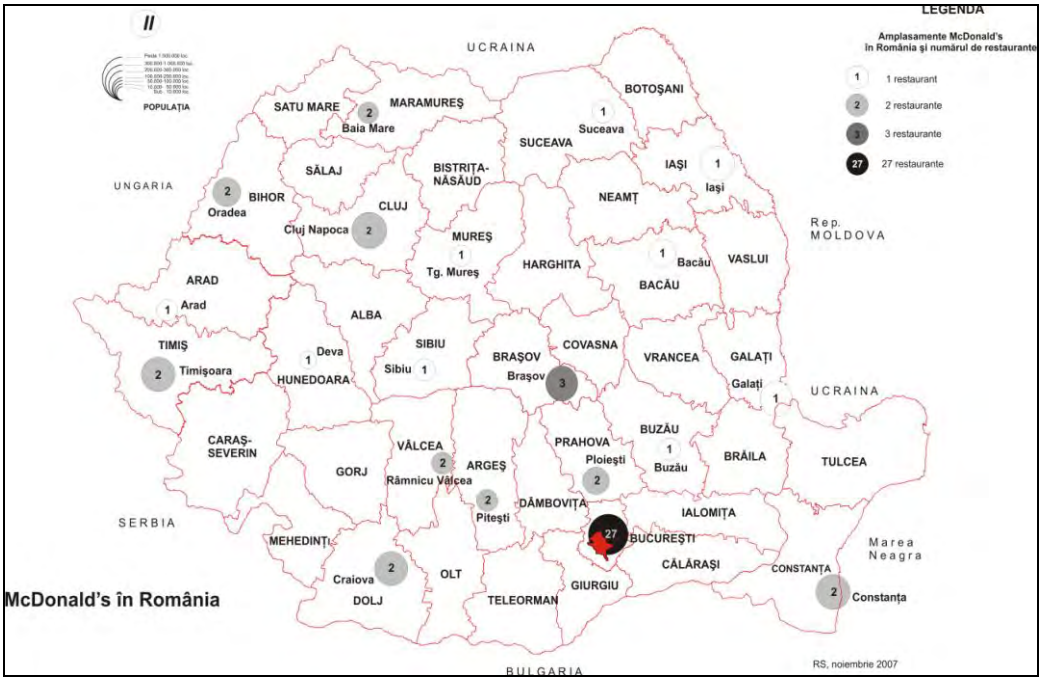

Fig. 9. **Amplasamente McDonald's în România (2007)**

3.5. Conexiunile culturii globale de consum

Globalizarea culturii europene este un proces cunoscut, care s-a petrecut în timpuri istorice având drept promotori persoanele fizice, deplasarea acestora şi deseori impunerea unui anumit mod de viaţă. Ceea ce se petrece astăzi este cu totul deosebit, pentru că vizează un anumit sector al activităţii umane, plurivalent şi care se promovează utilizând mijloacele extrem de moderne şi variate ale comunicării la mari distanţe, al interacţiunii complexe dintre parteneri care nu s-au întâlnit, poate, niciodată direct.

3.5.1. Cultura globală de consum şi globalizarea economico-financiară

Fără îndoială, se poate afirma că una dintre componentele esenţiale ale civilizaţiei occidentale este cea *tehnologică*, tehnologia alături de ideologia liberal-democrată fiind elementele sale unificatoare, care au reuşit să-i depăşească puternica fragmentare etnică. În acelaşi timp, civilizaţia occidentală este o civilizaţie urbană, oraşele constituind principalul indicator al progresului tehnologic şi unul dintre principalele elemente distinctive dintre culturi şi civilizaţii.

Limitele tehnologice şi-au pus amprenta asupra civilizaţiilor încă din cele mai vechi timpuri. Occidentul a „cucerit" lumea nu prin superioritatea ideilor, valorilor sau a religiei sale (la care mulţi membri ai altor civilizaţii au fost convertiţi), ci prin tehnologie şi mai ales prin superioritatea sa în aplicarea violenţei organizate. În decursul „expansiunii europene", civilizaţiile andine şi mezoamericane au fost efectiv eliminate, civilizaţiile indiană, islamică şi africană au fost clar subordonate, iar cea chineză a fost supusă cel puţin parţial unei puternice influenţe culturale occidentale. Numai civilizaţiile rusă, japoneză şi etiopiană, toate trei subordonate unor autorităţi imperiale extrem de centralizate, au fost capabile să reziste atacului occidental şi să-şi menţină o relativă independenţă.

Din punct de vedere al consecinţelor asupra sistemului economic mondial, globalizarea implică următoarele aspecte: creşterea şi multiplicarea corporaţiilor transnaţionale, creşterea mobilităţii capitalului, o nouă diviziune internaţională a muncii în industrie şi servicii, inclusiv administraţie în centrele mondiale, extinderea pieţelor şi a investiţiilor străine, apariţia afacerilor transnaţionale şi extinderea transnaţională a pieţelor de consum (Knox P. L., 1998, p. 21-30)[24].

Printre consecinţele acestui proces se remarcă transnaţionalizarea tehnologiei şi difuzia rapidă a know-how, centralizarea excesivă a structurii financiare, creşterea importanţei unor oligopoli şi apariţia unor organizaţii supranaţionale care au diminuat rolul statelor. La acestea se adaugă globalizarea solidarităţii sindicale, proces rezultat din globalizarea inegalităţilor sociale ca urmare a tendinţelor de maximizare a profitului. În epoca integrării, globalizării şi tehnologiei, provocarea cu care se

[24] Astfel, în scopul reprezentării intereselor firmelor şi organizaţiilor de afaceri la nivel internaţional, a armonizării şi facilitării comerţului internaţional, a fost constituită, încă din 1920, *Camera Internaţională de Comerţ* (C.I.C.), organizaţie neguvernamentală cu sediul la Paris, ce reuneşte firme şi organizaţii de afaceri din peste 120 de state şi teritorii dependente şi neautonome.

confruntă toate societăţile este de a crea sisteme de guvernare cât mai eficiente care să promoveze, să sprijine şi să susţină dezvoltarea umană[25].

Noile piste de dezvoltare economică implică şi o analiză a relaţiei de localizare, care se poate deteriora, între producătorii de servicii şi de bunuri industriale. Atât timp cât întreprinderile industriale, minele şi activităţile agricole au nevoie de firme specializate pentru servicii care le asigură continuarea ciclurilor de producţie, globalizarea apare ca o necesitate. Prosperitatea acestor producători direcţi este dată de faptul că au piaţă de desfacere şi că le este asigurat input-ul necesar continuării activităţii. În condiţiile dezvoltării actuale a transporturilor şi telecomunicaţiilor, nu contează cât de departe sunt locurile de producţie faţă de sediile lor centrale sau faţă de firmele de intermediere. În astfel de reţele pot fi uşor evitate rupturile care apar în lanţurile de producţie, iar asocierea firmelor furnizoare de servicii înalt specializate cu cele direct producătoare de bunuri constituie un element de viabilitate a acestora din urmă. Prin forţa lor economică este promovată şi susţinută cercetarea în domeniu, automatizarea proceselor de producţie, introducerea inteligenţei artificiale ca o variabilă a dezvoltării continue şi durabile. În astfel de condiţii, sediile marilor firme au tendinţa de a se concentra în locuri cheie la nivel planetar, de unde pot supraveghea întreaga piaţă mondială, pot anticipa evoluţiile acesteia pe perioade lungi şi medii, dar pot să şi reacţioneze cu un pas mai devreme pe termen scurt.

Efectele interconectate ale capacităţilor de organizare a firmelor, ale creşterii sectorului terţiar şi cuaternar, precum şi ale progresului înregistrat datorită noilor tehnologii sunt contradictorii: pe de o parte detaşează macropoli de dezvoltare mondială, iar pe de altă parte introduc inechităţi spaţiale şi fenomene de marginalizare. În această situaţie se remarcă strategiile marilor firme, care preferă reîntoarcerea rapidă a investiţiilor care în planurile de perspectivă au deja traiectoriile stabilite pentru un interval mai mare sau mai redus de timp şi introduc, prin favorizarea unor teritorii, inegalităţi în procesul de dezvoltare. Totodată, este vorba de o inechitate locală, care se traduce prin decalajele salariale enorme dintre cei care lucrează în sectoarele financiare (în special expertiză şi control financiar) şi cei din sectoarele de servicii banale.

Noul trend al economiei mondiale, explozia informaţională şi accesul la informaţie, asociate cu mobilitatea deosebită a capitalului, determină o diminuare a rolului statelor în reglarea proceselor economice. Am putea spune că sunt revitalizate unităţile spaţiale de la nivel intra-naţional, regional, care se pot impune la nivel global. Un exemplu concludent este cel al regiunii Silicon Valley, care a devenit una dintre regiunile strategice ale lumii, în care se creează noua tehnologie, dar care are nevoie de un mare pol, precum Los Angeles sau New York, spre a se impune la nivel

[25] Dezvoltarea umană reprezintă un *proces de lărgire a orizontului de alegere al oamenilor dintr-o societate dată, realizat prin asigurarea unei expansiuni corespunzătoare a capacităţilor acestora, astfel încât oamenii să se poată bucura de o viaţă lungă, sănătoasă şi creativă şi să participe activ la deciziile care afectează viaţa şi care influenţează mersul comunităţilor în care trăiesc*. Politicile care ţin seama de dezvoltarea umană pot permite indivizilor să dobândească anumite capacităţi care să îi facă să se simtă mai puţin vulnerabili în procesul de tranziţie. (Raportul Naţional al Dezvoltării Umane, România, 2000, p. 23)

mondial. Aceste noi tipuri de activităţi conduc şi la apariţia unei categorii speciale de manageri şi profesionişti, care asigură caracterul transnaţional al serviciilor.

În prezent se cristalizează două principale curente de opinie asupra economiei mondiale: unul ce proclamă o perioadă de prosperitate, asemănătoare cu cea din a doua jumătate a secolului al XIX-lea; în celălalt capitalismul evoluează nu la maxima capacitate din punct de vedere al randamentului economic, dar acceptabil din punct de vedere social, pentru a controla relaţiile dintre oameni. Aceasta este viziunea celor care apreciază că societatea capitalistă a câştigat în domeniul producţiei, însă a pierdut în ceea ce priveşte echitatea socială, impunându-se deci, un nou mod de distribuire a veniturilor.

Încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltarea socială s-a bazat pe libertatea de mişcare a capitalului şi a forţei de muncă. Joseph Schumpeter[26], a cărui analiză a dezvoltării capitaliste s-a concentrat asupra „distrugerii creative", a recunoscut că, atunci când un sistem se destramă, potenţialul de creştere se îndreaptă în toate direcţiile şi apar structuri noi care pot genera brusc importante creşteri economice. În prezent, lumea s-a schimbat în sensul oportunităţilor descrise de Joseph Schumpeter, premizele acestor schimbări constând în:

- ✓ continua îmbunătăţire a tehnologiei care a sporit foarte mult posibilitatea comunicării şi a redus la zero impedimentul distanţelor;
- ✓ sfârşitul comunismului şi apariţia de noi pieţe, ca şi abandonarea alianţelor şi a priorităţilor tradiţionale în politica internaţională;
- ✓ determinarea structurilor statal-corporatiste, întruchipate în statul bunăstării şi în reglementări stricte în toată Europa, dar şi în multe state în curs de dezvoltare;
- ✓ eliminarea inflaţiei în majoritatea statelor cu industrie puternic dezvoltată.

Aceste patru surse de schimbare vor transforma complet economia mondială, noi ţări, noi industrii, noi persoane vor deveni lideri economici, noi alianţe, noi fuziuni şi noi curente de trafic internaţional se vor cristaliza.

Deşi iniţial s-a crezut că globalizarea economică ar distruge nivelele locale, în realitate se pare că aceasta le articulează şi le organizează mai bine. Apariţia unor noi centralităţi a implicat o multiplicare şi o redimensionare a relaţiilor dintre aşezări, o mai mare flexibilitate a specializării funcţionale a acestora. În acelaşi timp, au fost adoptate strategii economice locale şi alianţe stategice între oraşe, precum organizaţia „Eurocities", care reuneşte 58 de mari oraşe, organizaţii care au stabilit mai multe domenii de cooperare. Printre acestea se detaşează cele care ţin de calitatea vieţii, dezvoltare economică, bunăstare socială, cultură, transport şi mediu. Politicile antreprenoriale, care constituie baza globalizării, conduc totdeauna la ideea unui neo-liberalism, deci inclusiv la propagarea acestei ideologii. Un sprijin deosebit în relansarea globalizării şi al neo-liberalismului îl au organizaţiile neguvernamentale, care s-au multiplicat rapid.

În economia mondială contemporană, valoarea bunurilor şi serviciilor care rezultă din investiţiile externe o depăşeşte considerabil pe cea a exporturilor propriu-zise de mărfuri pe plan mondial. Prin urmare, investiţiile externe reprezintă

[26] apud. Rudi Dornbusch, *Capitalismul în epoca de aur?,* în traducerea lui Carmen Iordache. Joseph Schumpeter este profesor emerit în economie la Institutul de Tehnologie din Massachusetts (MIT) şi a economist şef la Fondul Monetar Internaţional şi Banca Mondială.

principalul instrument de dezvoltare al relaţiilor economice internaţionale, ele stând la baza apariţiei şi dezvoltării societăţilor transnaţionale. În prezent, investiţiile externe directe sunt cele care deţin ponderea majoritară, ele depăşindu-le net ca importanţă pe cele de portofoliu. Statele Unite deţin rolul preponderent, atât ca „ţară sursă", cât şi ca „ţară gazdă" a investiţiilor externe directe, în comparaţie cu celelalte ţări dezvoltate.

După cel de-al Doilea Război Mondial, acest tip de investiţii s-a orientat cu preponderenţă către ţările cu economie puternic dezvoltată, axa nord-nord devenind mult mai atractivă decât cea nord-sud. Concomitent, s-a modificat şi structura pe ramuri a investiţiilor externe directe, cea mai mare parte a lor fiind atrasă în producţia de înaltă tehnologie şi în serviciile aferente acesteia. Printre avantajele investiţiilor externe directe, ale implantării de filiale peste graniţă, se numără posibilitatea ocolirii barierelor vamale, acolo unde acestea există. În condiţiile unor politici comerciale protecţioniste este tot mai dificil să se păstreze o piaţă numai pe calea exporturilor. De aceea, devine tot mai necesar să se producă în străinătate.

Modalităţile concrete de implantare a investiţiilor externe directe cuprind un evantai extrem de larg, de la o participare minoritară, până la deţinerea integrală a capitalului unei filiale. În cele mai multe cazuri, societatea principală preferă la început o participaţie la o întreprindere străină deja existentă, mai rare fiind cazurile când filiala se construieşte pe loc gol. Filialele implantate în exterior au nevoie de maşini şi utilaje, de cunoştinţe tehnice, pe care le procură, în cea mai mare parte, din ţara de origine. O societate transnaţională poate profita cel mai bine de pe urma diferenţelor dintre ratele naţionale ale dobânzii. Utilizând reţeaua de comunicaţii dintre filialele externe, firma transnaţională va împrumuta acolo unde condiţiile sunt cele mai favorabile şi va acorda fondurile obţinute unei filiale care altfel ar fi fost supusă, ca şi firmele concurente, efectelor politicii „banilor scumpi". Acţionând concomitent în mai multe ţări, societăţile transnaţionale profită din plin de pe urma fluctuaţiilor monetare. De obicei, se cumpără masiv moneda ţării unde se aşteaptă o revalorizare, pentru ca, după aceea, să fie schimbată pe monedele ale căror cursuri au rămas constante, rezultând astfel câştiguri considerabile.

Tendinţa generală a societăţilor transnaţionale este de a-şi lărgi continuu sfera de dominaţie atât în interiorul ţării de origine, cât şi pe pieţele situate în diferite ţări. Orice firmă transnaţională se manifestă concomitent în trei spaţii macroeconomice: cel naţional, autohton, în cazul societăţii principale (mamă), cel străin, în cazul filialelor şi cel internaţional, ori de câte ori este vorba despre schimburile dintre unităţile care o compun sau dintre acestea şi restul lumii. Prin apariţia şi dezvoltarea acestor societăţi, sfera spaţială de activitate a firmei se lărgeşte considerabil. Ea nu mai este ca odinioară, o entitate izolată. Are loc o interacţiune, o interpenetraţie între domeniile micro, macro şi mondoeconomic. În virtutea relaţiilor dintre societatea-mamă şi filialele din străinătate, precum şi dintre filiale, societăţile transnaţionale îşi desfăşoară activitatea în cadrul unei pieţe proprii, care este o piată internaţională, globală.

În fruntea societăţilor tansnaţionale se află cele de origine americană. Un recent clasament al primelor zece companii pe plan mondial[27], după valoarea lor de

[27] Transnational Corporations in World Development. Trends and Prospects, New York, 1998.

piaţă, plasa pe primul loc pe General Electric, cu 271,64 miliarde dolari, urmată de Microsoft, Royal Dutch Shell, Coca-Cola, Exxon, Merck, Pfizer, NTT, Wall-Mart Stres şi Intel, cea mai mare parte a lor fiind de origine americană. În acelaşi clasament, 60 din primele 100 şi 480 din primele 1 000 de companii menţionate sunt de asemenea, de origine americană. Companiile americane se menţin în top şi în alte clasamentele alcătuite după cifra de afaceri sau profit, ceea ce argumentează plasarea S.U.A. ca principal nucleu de globalizare al fluxurilor economice contemporane.

Prin caracteristicile sale esenţiale, societăţile transnaţionale tind spre expansiune, spre creerea unor pieţe globale. Ele au demonstrat capacitatea de a transgresa atât frontierele naţionale, cât şi pe cele ale organizaţiilor integraţioniste interstatale. Societăţile transnaţionale constituie forţele cele mai importante de determinare şi de promovare a interdependenţelor mondiale, manifestându-se simultan în toate spaţiile economice cunoscute: (micro-, macro- şi global), ştergând de fapt graniţele dintre ele. Fiecare societate transnaţională are drept scop final să devină o firmă globală care să proceseze produse globale.

Stategii de expansiune a unei firme transnaţionale de fast-food: McDonald's

McDonald's în spaţiul islamic (Kuwait)

Istoria Mc Donald's a început în anii '40 ai secolului trecut la San Bernandino în California, când fraţii Dick şi Mac Donald aveau un mic restaurant în apropierea unei autostrăzi, care le aducea un venit anual de circa 200 000 dolari, sumă considerabilă la acea dată. Ei au renunţat la vechiul meniu, complex, alcătuit din 25 de produse, în favoarea unuia mult mai limitat, cu doar nouă: hamburgher, cheeseburger, trei feluri de băuturi răcoritoare, lapte, cafea, cartofi prăjiţi şi plăcintă, la care s-au mai adăugat, la puţin timp după deschidere, încă un sortiment de cartofi prăjiţi şi unul de răcoritoare. Pentru a onora comenzile într-un interval de timp cât mai scurt, a fost necesară reproiectarea bucătăriei, dotată cu echipamente din inox, astfel încât să se uşureze cât mai mult mişcarea personalului. In acelaşi timp, preţul hamburgherilor a fost redus de la 30 la 15 cenţi bucata, ceea ce a favorizat o mărire considerabilă a comenzilor. Noul restaurant al fraţilor McDonald's a fost deschis în decembrie 1948, după Război, într-un context economic şi social foarte favorabil: victoria americană din cel de-al Doilea Război Mondial, explozia demografică, dezvoltarea economică spectaculoasă a Californiei, care a favorizat o frenezie a consumului. In aceste condiţii, la începutul anilor '50, profitul micii fabrici de hamburgheri ajunsese la 350 000 dolari, aproape dublu faţă de fostul restaurant. Succesul lor a fost mediatizat în presa de specialitate, astfel că în doar o lună de la apariţie, fraţii McDonald's au primit peste 300 de cereri de francize din întreaga lume. Restaurantul primului francizat situat la Phoenix în Arizona a deschis astfel un întreg lanţ, clădirea alb-roşie cu plăci din ţiglă şi străjuită de cele două arce aurii, devenind marca primului val de restaurante McDonald's şi unul dintre cele mai cunoscute simboluri din S.U.A. Bucătăria noului restaurant semăna mai mult cu o hală de producţie fiind de două ori mai mare decât cea din San Bernandino şi a fost proiectată de fraţii McDonald's după ce au studiat paşii pe care trebuiau să-i facă angajaţii pentru a satisface o comandă.

In 1955 a fost numit agent exclusiv pentru franchising al McDonald's în S.U.A., Ray Kroc, un fost distribuitor de dozatoare pentru băuturi răcoritoare. Prototipul său de restaurant a fost deschis la 15 aprilie 1955 în localitatea Des Plaines (statul Illinois), iar până la sfârşitul anului 1956 acesta reuşise să

dezvolte o reţea de 14 restaurante cu încasări de 1,2 milioane dolari. A urmat o dezvoltare explozivă, astfel că până în 1960 reţeaua McDonald's s-a extins la 238 de restaurante, cu vânzări totale de 37,6 milioane dolari. În 1963, restaurantele vindeau deja un milion de hamburgeri pe zi. Doi ani mai târziu, compania a făcut prima emisiune de acţiuni, preţul iniţial al unei acţiuni (22,5 dolari) dublându-se în doar câteva săptămâni de tranzacţionare. La 5 iulie 1966, McDonald's a fost listată la bursa din New York; în 1967, preţul unui hamburger a crescut de la 15 la 18 cenţi, aceasta fiind prima creştere de preţuri de când fraţii McDonald au lansat afacerea. În anul următor a fost deschis restaurantul cu numărul 1 000, în Des Plaines, aproape de cel deschis în 1955. În 1970, vânzările au atins cifra de 587 milioane dolari, în cele 50 de state ale S.U.A. şi alte patru ţări; primul miliard de dolari a fost realizat în 1972. În 1975, a fost deschis şi primul restaurant *drive-thru*, în Arizona (în prezent, 50% din vânzări sunt obţinute prin acest sistem); în acelaşi an, compania avea încasări de 2,5 miliarde dolari, din 3.076 restaurante în 20 de ţări; un an mai târziu a fost vândut hamburgerul cu numărul de ordine 2 000 000 000. La aniversarea a 25 de ani de la înfiinţare, McDonald's avea 6.263 de restaurante în 27 de ţări, cu vânzări totale de 6,2 miliarde dolari. În anul 1984, anul morţii fondatorului, compania avea o cifră de afaceri de 10 miliare de dolari şi opera 8 300 de restaurante în 36 de ţări. Practic, atunci se deschidea un nou restaurant la fiecare 17 ore, iar volumul mediu al vânzărilor era de 1.264.00 dolari. În 1990, vânzările erau de 18,7 miliarde şi se consumaseră 80 de miliarde de hamburgheri.

Prima ţintă a expansiunii dincolo de graniţele S.U.A. a fost *Canada* (1967). În prezent aici funcţionează peste 1 000 de restaurante, constituind cel mai mare lanţ de restaurante din ţară. În *Japonia*, s-a înfiinţat o firmă mixtă cu Den Fujita, un importator de articole de îmbrăcăminte. Primul restaurant a fost deschis în 1971 într-un mic local din cartierul comercial Ginza al capitalei Tokyo. În prima zi s-a încasat echivalentul a 3 000 de dolari; în prezent, McDonald's are în Japonia peste 2 300 de restaurante, dublu faţă de cel mai puternic competitor. În 1971 au mai fost deschise primele unităţi în *Germania* şi *Australia*, apoi în *Franţa* şi *Marea Britanie*. În prezent, în Franţa sunt deschise 625 restaurante, iar în Marea Britanie, mai mult de 700. Aceste şase ţări contribuie acum cu aproximativ 80% la veniturile din activităţile internaţionale.

Negocierile pentru pătrunderea pe *piaţa rusă* au început încă din perioada jocurilor olimpice de la Montreal din 1976 însă s-au finalizat prin deschiderea primului restaurant McDonald's la Moscova abia pe 31 ianuarie 1990, când în pofida vremii geroase, peste 30 000 de persoane au stat la coadă pentru a-l vizita. Acesta reprezenta cea mai mare întreprindere mixtă din U.R.S.S.; în curând, restaurantul avea să servească între 40 000 şi 50 000 de consumatori zilnic (15 milioane în primul an). A urmat pătrunderea pe *piaţa chineză* (primul restaurant a fost dechis la Beijing pe data de 23 aprile 1992) şi pe cea a *Europei de Est*. In *România* erau la 1 noiembrie 2007 - 57 restaurante McDonald's; dintre care 27 numai în Bucureşti (47% din total), celelalte fiind localizate în alte oraşe mari din ţară, reşedinţe de judeţ[28]. Orientul Mijlociu a fost abordat în 1993, primul restaurant fiind deschis la Ierusalim; au urmat *Arabia Saudită*, *Oman*, *Kuwait*, *Egipt*, *Bahrain*, *Emiratele Arabe Unite* şi *Qatar*. Din respect pentru culturile locale, restaurantele din ţările arabe au un meniu *halal*, ceea ce înseamnă conforme cu normele Islamului privind prepararea mâncărurilor, mai ales din carne de vită. În plus, în restaurantele din Arabia Saudită nu sunt expuse păpuşi sau postere reprezentându-l pe Ronald McDonald (unul dintre simbolurile companiei, foarte popular mai ales în S.U.A.), Islamul interzicând „idolii". Primul local *kosher* a a fost deschis în 1995 într-o suburbie a Iersualimului - în meniu nu sunt incluse produse pe bază de lapte, iar localul este închis sâmbăta. Şi în *India* a trebuit să se adapteze: carnea de vită a fost înlocuită cu cea de oaie, varianta locală a Big Mac-ului fiind Maharaja Mac. Toate acestea nu fac decât să dea dreptate fondatorului, care exclamase la începuturi că *va merge peste tot!* Poate şi de aceea unele restaurante au fost deschise în cele mai neaşteptate locuri: în baze militare al Armatei S.U.A., pe feriboturi în Marea Baltică, în staţiile de metrou din Bucureşti sau în clădiri vechi de peste 700 de ani, cum este cazul la Freiburg (Germania) şi Shrewbury (Anglia).

În prezent, McDonald's serveşte 38 de miioane de consumatori în fiecare zi - 20 de milioane numai în S.U.A., într-un număr de aproximativ 23 000 de restaurante în peste 100 de ţări. McDonald's este una dintre cele mai puternice şi cunoscute mărci din lume, împreună cu Coca-Cola, distribuitorul exclusiv de băuturi răcoritoare pentru toate restaurantele. Este o companie în plină dezvoltare, cu peste 2.000 de noi intrări în reţea în fiecare an (adică, la fiecare cinci ore). Este una dintre cele mai mari corporaţii din lume, cu vânzări de peste 31 miliarde dolari şi venituri nete de 1,5 miliarde USD.

[28] Sursa: www.mcdonald's.ro.

3.5.2. Globalizarea politică şi impactul său în plan cultural

Componenta politică a globalizării tinde din ce în ce mai mult să aibă la bază miza economică. Ideologia şi politica economică se află într-un raport biunivoc: ideologia determină tipul de politică economică, în vreme ce globalizarea economiei determină globalizarea intereselor, făcând astfel posibilă concilierea reciprocă a acestora prin măsuri politice specifice. S-a trecut astfel de la „realismul politic", ce exprimă interesele singulare ale marilor puteri, promovate, la nevoie prin mijloace militare, la un nou sistem de cooperare internaţională („noua ordine mondială"), în care scopul esenţial al marilor actori internaţionali îl reprezintă generarea şi menţinerea păcii. Constituirea organizaţiilor internaţionale prin libera asociere a statelor cu opţiuni şi interese comune, reprezintă în acest sens, principalul vector al globalizării politice ce caracterizează societatea contemporană.

Primul pas în acest sens l-a constituit fondarea, în octombrie 1945, a Organizaţiei Naţiunilor Unite (O.N.U.), având ca obiective fundamentale menţinerea păcii şi securităţii internaţionale, prin luarea de măsuri colective eficiente împotriva actelor de agresiune, clădirea unui nou tip de relaţii internaţionale pe principiul coperării, înţelegerii şi respectului reciproc[29].

Dintre toate continentele, Europa este cel mai bine structurat prin organizaţii regionale, diferite atât ca obiective urmărite, cât şi ca domenii de interacţiune sau ca grad de integrare. Această proliferare de organizaţii internaţionale reprezintă în acelaşi timp o şansă dar şi o slăbiciune pentru Europa: şansă deoarece integrările regionale permit învingerea neîncrederii între popoare şi apropierea între guverne şi slăbiciune pentru că, fiind prea numeroase, acestea exprimă fragmentarea şi neputinţa Europei de a constitui un cadru pentru gestionarea riscurilor şi ameninţărilor cu care se confruntă.

Organizaţia Tratatului Nord-Atlantic (N.A.T.O.)[30], pact de alianţă semnat la Washington la 4 aprilie 1949, constituie principala structură politică şi militară integrată a blocului occidental. Scopul său a fost de a servi politicii de îngrădire a expansiunii comunismului în timpul „Războiului Rece" şi de a asigura securitatea în regiunea Atlanticului de Nord (Tămaş S., 1993, p. 306). Structurile sale politice şi militare au fost definite prin Convenţia de la Ottawa din 20 septembrie 1951 care regrupa 10 state europene: *Belgia*, *Danemarca*, *Franţa*, *Islanda*, *Italia*, *Luxemburg*, *Norvegia*, *Olanda*, *Portugalia* şi *Regatul Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord* şi două state nord-americane: *S.U.A.* şi *Canada*. Acestora li s-au adăugat, în 1952, chiar dacă nu sunt riverane ale Atlanticului de Nord, *Grecia* şi *Turcia*; în 1955 *R.F. Germania*; în 1982, *Spania*. Deschiderea către Est s-a făcut în 1997[31] prin integrarea *Republicii Cehe*, *Poloniei* şi *Ungariei*, primii noi membri ai N.A.T.O. care au făcut

[29] Până la fondarea sa, aceste obiective intrau în sarcina *Ligii Naţiunilor* (fondată în 1919) şi *Curţii de Arbitraj* (fondată prin convenţiile privind reglementarea paşnică a disputelor internaţionale adoptate la Conferinţele de la Haga din 1899 şi 1907), pentru a contribui la rezolvarea prin arbitraj internaţional a conflictelor dintre state, care nu pot soluţionate pe căi diplomatice (Matei H. C., Neguţ S., Nicolae I., Ştefleа N., 1985, p. 772, 775).

[30] North Atlantic Treaty Organization.

[31] Decizia N.A.T.O. de a-şi lărgi aria de influenţă în Europa prin acceptarea a trei noi state: Cehia, Polonia şi Ungaria.

parte din fostul Tratat de la Varşovia [32], urmată în 2004 de o altă premieră: integrarea statelor baltice (*Estonia*, *Letonia* şi *Lituania*) foste republici ale U.R.S.S., alături de *România*, *Bulgaria*, *Slovacia* şi *Slovenia* (*Tab. 2*).

Tabelul nr. 2

Tratatul Atlanticului de Nord (N.A.T.O.) (1 ianuarie 2005)

Statul	Suprafaţa (km^2)	Populaţia (mii loc.)	Cheltuieli militare % din PIB	Forţe terestre	Forţe navale	Forţe aeriene	Anul aderării la NATO
Belgia	30520	10246	1,6	50000	2700	12500	1949
Bulgaria	110990	8152	Ld	51600	3000	21600	2004
Cehia	78870	10275	Ld	37400	-	25000	1999
Danemarca	43100	5330	1,7	16300	4600	6100	1949
Estonia	45227	1433	Ld	2500	800	-	2004
Franţa	549100	59353	3	240000	64200	94850	1949
Germania	357000	82141	1,6	254300	30000	82900	1955, 90
Grecia	132000	10596	4,6	Ld	Ld	Ld	1952
Islanda	103100	281	0	130[1]	1800[2]	1300[2]	1949
Italia	301300	57820	1,9	205000	44000	73300	1949
Letonia	64589	2416	Ld	1500	1000	300	2004
Lituania	65301	3697	Ld	4300	350	250	2004
Luxemburg	2586	400	0,8	800	-	-	1949
Norvegia	324219	4487	2,3	18000	6600	7900	1949
Olanda	41785	15921	1,9	43200	14300	9000	1949
Polonia	312690	38648	Ld	185900	19000	78700	1999
Portugalia	92389	10013	2,6	27200	12500	11000	1949
Regatul Unit	244100	59750	2,8	110000	50300	70100	1949
România	238391	22432	Ld	160500	19000	27400	2004
Slovacia	49040	5401	Ld	33000	-	14000	2004
Slovenia	20250	1968	Ld	8000	50	Ld	2004
Spania	504800	39466	1,4	145000	33000	28400	1982
Turcia	779452	65311	4,2	393000	54000	56800	1952
Ungaria	93030	10020	Ld	56500	300	18000	1999
Componenta europeană	*4490799*	*525557*	-	*2044130*	*361500*	*639400*	-
Canada	9976139	30764	Ld	45000[3]	12500	20600	1949
S.U.A.	9396691	280643	3,4	528000	618000[4]	409000	1949
Componenta americană	*19372830*	*311407*	-	*573000*	*630500*	*429600*	-

[1] Gărzi costiere. [2] Soldaţi americani sub egida O.T.A.N. [3] Din care forţe terestre propriu-zise: 20000 soldaţi. [4] Inclusiv 172000 puşcaşi marini. Ld – Lipsă date.

Surse: Bateman, G., Egan, Victoria (1996), *Encyclopédie de la Géographie Mondiale*, Céliv, Paris.
*** (2001), *Puteri şi influenţe. Anuar de geopolitică şi geostrategie 2000-2001*, Beaumarchais Center for International Reseach, Ed. Corint, Bucureşti.

[32] În martie 1966, preşedintele Republicii Franceze, Charles de Gaulle a decis retragerea armatei franceze din comandamentul militar integrat al N.A.T.O., ca o măsură de reafirmare a independenţei faţă de S.U.A., Franţa continuând însă să facă parte, din punct de vedere politic, din Alianţă. Cu acest prilej, sediul N.A.T.O. care fusese iniţial stabilit la Paris a fost transferat la Bruxelles, iar U.S. Army şi-a evacuat bazele pe care le avea în Franţa. În 1974, Grecia a încetat şi ea să participe la sistemul integrat politico-militar N.A.T.O., ca urmare a invadării Ciprului de către Turcia.

Prăbuşirea comunismului şi extinderea sistemului democratic în estul Europei a impus o modificare esenţială a strategiei N.A.T.O., prin transformarea sa tot mai evidentă dintr-o alianţă militară într-o organizaţie politică, cu rol de garant al securităţii şi democraţiei. Destabilizată, în mod paradoxal, după „victoria" asupra Pactului de la Varşovia, Alianţa se află acum în căutarea unei noi legitimităţi care o obligă să-şi redefinească strategia, misiunile, organizarea şi mijloacele de acţiune în faţa unor noi ameninţări: adâncirea decalajelor Nord-Sud, incertitudinile din Est şi, nu în ultimul rând, terorismul internaţional şi criminalitatea organizată. Pe de altă parte, s-au multiplicat cererile de aderare ale statelor est-europene[33], ca o măsură de protejare faţă de o eventuală revenire a Rusiei la o politică expansionistă (Carroué E, 1995, p. 117[34]). În ianuarie 1994 Alianţa propune „parteneriatul pentru pace", ca o antecameră a unor viitoare aderări.

Aceste perspective au creat premizele unei ample reconsiderări a logicii blocurilor militare, doctrină care a structurat ansamblul raporturilor mondiale după 1945, Alianţa devenind instrumentul militar cel mai adaptat transpunerii în practică a cererilor O.N.U. pentru operaţiuni militare, umanitare sau de „interpunere" între forţele beligerante.

Integrarea vest-europeană, proces indus de globalizare, reprezintă în acelaşi timp şi o expresie a fragmentării, manifestată prin reafirmarea identităţii Europei ca un partener de prim rang al S.U.A. în „noua ordine mondială". Deşi ideea de uniune europeană datează de aproape două milenii[35], bazele constituirii sale au fost puse la 18 aprilie 1951 prin formarea, la Paris, a Comunităţii Europene a Cărbunelui şi Oţelului (C.E.C.O.), din care făceau parte R.F. Germania, Franţa, Italia, Belgia, Olanda şi Luxemburg, nucleul viitoarei C.E.E.

Cel mai important pas în integrarea economică europeană a fost făcut la 25 martie 1957, prin semnarea la Roma a tratatului de constituire a Comunităţii Europene pentru Energia Atomică (C.E.E.A.)[36], şi a Comunităţii Economice Europeane (C.E.E.), principalul organism de integrare europeană, având ca obiective desfiinţarea taxelor vamale şi a restricţiilor cantitative în comerţul dintre statele membre, stabilirea unui tarif vamal comun şi a unei politici comerciale comune faţă de ţările terţe, libera circulaţie a bunurilor, forţei de muncă, serviciilor şi capitalurilor, instituirea unor politici comune în domeniul agriculturii, transporturilor, energeticii etc. Cei care au conceput Uniunea doreau în primul rând constituirea unei federaţii care să reunească statele care s-au confruntat tragic în cel de-al Doilea Război Mondial: Germania, Franţa şi Regatul Unit. Dacă acest proiect exprima, în ansamblu, o dorinţă incontestabilă de pace, el presupunea, în acelaşi timp, în contextul geopolitic al Războiului Rece, ideea că unite, statele europene, democratice şi capitaliste, rezistau mai bine ameninţărilor politice, economice şi militare reprezentate de statele

[33] Albania şi Croaţia au aderat în 2009.

[34] În lucrarea *Dictionnaire de Géopolitique*, Flammarion, Paris, coord. Yves Lacoste.

[35] Roma era considerată atunci „centrul lumii" şi a promovat ceea ce este cunoscut în istorie sub numele de *pax romana*, înlocuită ulterior cu *pax christiana*.

[36] C.E.E.A. (Comunitatea Europeană a Energiei Atomice sau Euratom) îşi propune coordonarea politicilor ţărilor membre în domeniul cercetării ştiinţifice şi creerea unei pieţe comune pentru materialele şi echipamentele nucleare.

din Blocul Comunist (Giblin-Delvallet B., 1995, p. 1551)[37]. Pentru adversarii unităţii Europei, C.E.E. reprezenta un instrument al imperialismului american, susţinut de burghezia din afaceri gata de a sabota independenţa naţională pentru a-şi îmbogăţi profiturile. La aceasta se adăuga temerea, manifestată mai ales în Franţa, pentru renaşterea unei Germanii puternice. Pe de altă parte, britanicii respingeau orice formă de cooperare supranaţională europeană pentru a-şi conserva legăturile lor privilegiate în cadrul Commonwealth-ului şi cu S.U.A. Aderarea Marii Britanii s-a realizat totuşi în primul val de extindere a C.E.E. (1972), împreună cu *Irlanda* şi *Danemarca,* urmată în 1981 de *Grecia*, iar în 1986 de *Spania* şi *Portugalia*.

Preambulul extinderii către est a Uniunii Europene a fost făcut însă la 1 ianuarie 1995 când trei dintre statele aşa-numitei „zone gri" a Continentului, ce desemna zona tampon dintre fostele blocuri politico-militare, au aderat la structurile de cooperare europeană. Era vorba de *Austria*, *Suedia* şi *Finlanda*. Sfârşitul antagonismului Est-Vest a făcut să devină fără rost neutralitatea lor, statut care le împiedica să se alăture integrării europene. In plus, cele trei state îndeplineau atât criteriul politic, fiind democraţii vechi şi stabile, cât şi pe cel economic fiind ţări dezvoltate din punct de vedere economico-social şi deci nu reprezentau o povară pentru bugetul U.E. In alte două ţări (Elveţia, 1992 şi Norvegia, 1994), populaţia s-a opus prin referendum aderării la Uniunea Europeană.

Lansarea oficială a procesului de extindere către centrul şi estul continentului[38] s-a făcut la Helsinki în decembrie 1997 şi viza 13 state: 7 din fostul Bloc Comunist (*Bulgaria*, *Republica Cehă*, *Polonia*, *România*, *Slovacia*, *Slovenia* şi *Ungaria*), trei care au făcut parte integrantă din U.R.S.S. (Statele baltice – *Estonia*, *Letonia* şi *Lituania*) şi alte trei din bazinul mediteraneean (*Cipru*, *Malta* şi *Turcia*). Această ultimă categorie de state, deşi nu s-au aflat sub influenţa ideologică a U.R.S.S., prin prisma performanţelor economice se situează sub media U.E., fiind în plus afectate şi de o serie de tensiuni politice (divizarea Ciprului, tendinţele separatiste ale kurzilor în Turcia etc). Atât din punct de vedere al numărului de state implicate, cât şi sub aspectul riscurilor pe care le ridică din punct de vedere economic, social şi politic, ultimele extinderi sunt fără precedent implicând costuri ridicate, dar şi riscuri generate de capacitatea de absorbţie a acestora de către vechile membre.

Tabelul nr. 3

Uniunea Europeană (U.E.) (1 ianuarie 2007).

Ţara	Anul integrării	Populaţia (mil. loc)	Suprafaţa (kmp)	PIB 2006 (mld USD)	PIB/loc (USD/loc)	PIB/loc UE 15 = 100
Austria	1995	8,1	83 858	306,83	37 688	113,4
Belgia	1958	10,4	30 510	364,98	35 068	105,5
Danemarca	1973	5,4	43 094	252,46	46 691	140,5
Finlanda	1995	5,2	337 030	190,92	36 522	109,9
Franţa	1958	59,6	547 030	2113,42	33 855	101,9

[37] În lucrarea *Dictionnaire de Géopolitique*, Flammarion, Paris, coord. Yves Lacoste.

[38] Concretizată în 2004 când au fost integrate *Republica Cehă*, *Estonia*, *Letonia*, *Lituania*, *Malta*, *Polonia*, *Slovacia*, *Slovenia* şi *Ungaria* şi în 2007, prin integrarea *României* şi *Bulgariei*, astfel că numărul statelor membre a evoluat de la 15 la 27.

Germania	1958/1990	82,4	357 021	2799,75	33 785	101,6
Grecia	1981	11,0	131 940	219,58	20 006	60,2
Irlanda	1973	4,0	70 280	200, 10	48 753	146,7
Italia	1958	57,3	301 320	1718,90	29 635	89,2
Luxemburg	1958	0,4	2 586	33,57	73 147	220,1
Olanda	1958	16,2	41 526	622,77	38 180	114,5
Portugalia	1986	10,5	92 931	229,88	22 677	68,2
Reg. Unit	1973	59,3	244 820	2196,83	36 429	109,6
Spania	1986	41,6	504 782	1124,46	27 175	81,8
Suedia	1995	8,9	449 964	354,02	39 101	117,6
UE/15	-	380,3	3 283 692	12672,41	33 234	100
Bulgaria	2007	7,7	111 001	25,80	3 328	10,0
Cehia	2004	10,2	78 866	121,79	11 929	35,9
Cipru	2004	0,7	9 250	16,90	20 866	62,7
Estonia	2004	1,4	45 226	12,73	9 424	28,3
Letonia	2004	2,3	64 589	15,72	6 793	20,4
Lituania	2004	3,5	65 200	24,89	7 268	21,9
Malta	2004	0,4	316	5,43	13 742	41,3
Polonia	2004	38,2	312 685	285,71	7 487	22,5
România	2007	22,1	238 391	79,91	3 603	10,8
Slovacia	2004	5,4	48 845	46,23	8 549	25,7
Slovenia	2004	2,0	20 253	36,94	18 527	55,7
Ungaria	2004	10,1	93 030	107,93	11 059	33,3
UE/27	-	484,3	4 322 989	13452,39	27 776	74,5

Sursa: http://ro.wikipedia.org/wiki/Uniunea Europeană, cu completări.

Prin decizia de extindere luată la Helsinki, Europa a inaugurat un nou model de dezvoltare bazat nu pe potenţialul unei ţări, ci pe cel al unei întregi regiuni geografice. Centrul de greutate al procesului de extindere s-a deplasat din sfera economică în cea geopolitică. Integrarea fostelor ţări socialiste a însemnat pentru acestea *alternativa* la vechiul sistem, consfinţind ieşirea definitivă a acestora din sfera de influenţă a Rusiei. Toate acestea se justifică prin prisma raporturilor geopolitice pe care le are Uniunea Europeană cu celelalte centre de putere ale lumii contemporane în cadrul procesului de globalizare a economiei.

Poziţia geografică şi geopolitică constituie acum principalele atuuri ale ţărilor invitate la negocierile de aderare. Astfel, *Lituania*, *Letonia* şi *Estonia* izolează Rusia, îngreunându-i accesul la Marea Baltică. Rusia rămâne doar cu enclava Kaliningrad (între Lituania şi Polonia), fiind nevoită să se reorienteze spre zona Sankt Petersburg şi mai ales spre „calea maritimă de nord" prin Murmansk, mult mai costisitoare, unde gheţarii îngreunează navigaţia o mare parte a anului. Sub Petru cel Mare, când avea capitala la Sankt Petersburg (Petrograd), Rusia a fost o ţară prosperă, mult legată de Occident, liberală şi deschisă schimburilor comerciale. Pierderea statelor baltice izolează Sankt Petersburgul şi condamnă Rusia la izolare şi regres economic. Aderarea României, Bulgariei şi Turciei are drept consecinţă tot izolarea Rusiei, prin limitarea accesului acesteia la Marea Neagră (Ucraina face parte din G.U.A.M., organizaţie constituită tocmai pentru a limita hegemonia Rusiei în cadrul C.S.I.). In aceste condiţii, ea nu va mai putea să joace un rol important în această zonă. Iată de ce politicienii ruşi nu agreează Occidentul, opunându-se extinderii spre est a

structurilor de cooperare europeană şi euro-atlantică şi orientându-şi sistemul de alianţe spre Asia, îndeosebi spre Iran, India şi China.

Au mai fost chemate la negocieri şi au aderat la U.E. în 2004, *Malta* şi *Cipru*. Decizia în ceea ce le priveşte este justificabilă tot din punct de vedere geopolitic. Astfel, în teoria zonei pivot, MacKinder spunea că „Anglia va fi în Middle Ocean o Maltă la altă scară". Din această afirmaţie se poate deduce cât de important este, pentru cineva care încearcă să domine Marea Mediterană, să aibă în sfera lui de influenţă un stat cum este Malta. Datorită poziţiei sale geografice, între Sicilia şi ţărmurile Africii, Malta poate conferi nu doar avantajul de a domina marea, ci şi pe acela de a avea o mare influenţă în nordul continentului african. Importanţa Maltei pentru Uniunea Europeană nu este aşadar economică, demografică sau teritorială, ci *geostrategică*, Malta funcţionând ca un stat pivotal al intereselor Europei Unite (şi îndeosebi ale Marii Britanii) în bazinul mediteraneean şi în Africa de Nord.

Ciprul este de asemenea o ţară cu o poziţie geostrategică de mare importanţă pentru Uniunea Europeană, care îi asigură o funcţie pivotală între Europa, Asia Mică şi Africa de Nord. In plus, aderarea Ciprului la U.E., în condiţiile în care Grecia este membră iar Turcia a început negocierile pentru aderare poate şi ar trebui să conducă la rezolvarea în cadrul U.E. a problemei legate de divizarea insulei.

Pe de altă parte, acceptarea candidaturii *Croaţiei* şi a *Republicii Macedonia (FYROM)* echivalează cu voinţa politică a Europei unite de a transforma regiunea Balcanilor într-un pol de stabilitate. In acest sens, depunerea candidaturii *Serbiei*, de mare importanţă, pare a fi o problemă de timp.

In concluzie, se poate afirma că decizia de extindere spre est a Uniunii Europene este una politică. Prin aderarea noilor state, aceasta va putea să controleze Marea Neagră cu strâmtorile Bosfor şi Dardanele, precum şi Marea Baltică; prin urmare, va deţine principalele rute comerciale din zonă, extinzându-şi astfel zona de influenţă atât în plan comercial cât şi economic, prin extinderea pieţii de desfacere şi de aprovizionare cu materii prime, cât mai ales în plan politic prin reducerea decalajelor economice dintre ţările membre, condiţie esenţială pentru câştigarea supremaţiei de putere mondială în secolul al XXI-lea. Ratificarea noului tratat al U.E. constituie în acest sens pasul politic decisiv menit să rezolve criza instituţională generată de respingerea prin referendum în unele state, a Constituţiei Europene şi să asigure coerenţă acţiunilor U.E.

3.5.3. Globalizarea etnică. Naţiunile multietnice, factor de diversificare culturală

Componenta etnică a globalizării derivă din consecinţele pe termen lung ale migraţiilor internaţionale definitive. Caracterul şi intensitatea proceselor de colonizare, asociată cu gradul de rezistenţă la asimilare a culturilor autohtone, sunt principalii factori ce au conturat caracteristicile actualelor naţiuni din continentele extraeuropene. Factorii *politici* (războaie, regimuri politice ostile sau dictatoriale), dar mai ales cei *economici* determină importante fluxuri demografice transcontinentale: din regiunile subdezvoltate ale Africii, Asiei de Sud şi Sud-Est şi Americii Latine către ţările industrializate din Uniunea Europeană şi America de Nord. Iau naştere astfel, pe fundamentul unor vechi naţiuni europene, *naţiunile multietnice*, mărirea

continuă a numărului şi volumului minorităţilor conducând la un adevărat mozaic etnic[39].

Originile acestui fenomen se pierd în Evul Mediu: mai întâi marile descoperiri geografice şi formarea imperiilor coloniale *(Anexa)*; comerţul cu sclavi din secolele XVII-XVIII ce a stat la baza metisării populaţiei Americilor, apoi, începând cu secolul al XIX-lea, migraţiile determinate de „cucerirea vestului" american, de descoperirea unor importante resurse de materii prime şi de „revoluţiile industriale". Viteza cu care America a fost colonizată reprezintă unul dintre cele mai palpitante episoade din în storia omenirii. De-a lungul unei singure generaţii, vaste întinderi de păduri şi preerii au fost transformate în ferme şi oraşe industriale. La început, coloniştii au avansat de-a lungul râurilor, ulterior au început să umple spaţiile de pe întreg cuprinsul părţii centrale a ţării. Apoi, în mod dramatic, mişcarea populaţiei a făcut un salt spre Pacific[40]. Motivul a fost descoperirea aurului în California de Nord, în 1849. Pe atunci, se descoperise de asemenea un traseu prin munţi spre văile unde se desfăşurau munci agricole de pe coasta de nord-vest, cunoscut sub numele de „Oregon Trail" (Mittleman E. N., 1993, p. 13-14). Mulţi oameni care veneau aici, părăseau Estul nemulţumiţi de posibilităţile care li se ofereau, sau atraşi de aventură. Mulţi veneau din străinătate, mai ales din Europa, în căutarea libertăţii politice sau religioase, alţii fugeau de sărăcie şi foamete. Înainte de 1900, majoritatea coloniştilor au venit din Europa de Nord şi de Vest, la care se adaugă colonizările cu negri africani (sclavi), mai ales în statele sudice şi sud-estice; apoi din Europa de Sud şi de Est, din Asia şi America Latină. Se apreciază că numai între anii 1851 şi 1901, 72% din populaţia Irlandei a emigrat, în S.U.A. trăind astăzi mai mulţi irlandezi decât în ţara de origine (Hadjiev K. S., 2000, p. 93).

Punctul culminat al mişcării a fost atins în perioada dintre 1901 şi 1910, când au intrat în S.U.A. aproximativ 8 800 000 persoane. Dinamica dezvoltării industriale din vestul îndepărtat a antrenat mulţi americani de pe întreg teritoriul ţării care s-au mutat în vest pentru a profita de oferte noi de locuri de muncă şi de noile perspective existente aici. Între anuii 1970 şi 1980, populaţia statelor vestice (Washington, Oregon şi California) s-a mărit cu 5 milioane de oameni. În aceeaşi perioadă de 10 ani, în timp ce populaţia S.U.A. per-total a crescut cu 11,4%, populaţia statului Arizona s-a dublat. Naţiunea americană poate fi considerată astfel ca *fiind prima naţiune multietnică*[41], a cărei coeziune se bazează pe un naţionalism civic, fundamentat pe principii şi valori comune. Încercând o prognoză asupra evoluţiei naţiunii americane, L. Miller apreciază că la sfârşitul secolului XX America va deveni „mai puţin occidentală, mai puţin albă şi mai puţin anglo-saxonă"[42].

---

[39] Se apreciază că unul din cinci francezi are origine străină, îndeosebi magrebiană sau vietnameză. Similar este şi cazul naţiunilor britanice, al olandezilor, germanilor, spaniolilor etc.

[40] „Existenţa ţinuturilor nelocuite, cucerite pas cu pas de aşezările americanilor care s-au deplasat spre vest, explică dezvoltarea Americii" (F. J. Turner, 1893, The Significance of the Frontier in American History).

[41] „…Americanii – o seminţie nouă, cu rădăcini în toate celelate neamulri, de nuanţe şi tente în toate culorile, formează din punct de vedere etnic o societate aparent anarhică" (J. Steinbeck, 1966, America and Americans).

[42] Citat după Hadjiev K. S. (2000), *Introducere în geopolitică*, Logos, Moscova, p. 96.

Statul canadian îşi are începuturile în anul 1840, odată cu unificarea provinciilor Quebec (întemeiată de imigranţi francezi) şi Ontario (constituită pe baza imigrării coloniştilor britanici). În 1847 englezii întemeiază federaţia Canadei, împreună cu Nova Scoţia şi New Brunswick, stabilindu-i statut de dominion. Pe baza acestui nucleu au început colonizările în interior prin noi imigrări, construcţii de căi ferate şi şosele transcontinentale, deschideri de mine, desţeleniri de terenuri, astfel că teritoriile colonizate s-au extins treptat spre vest până spre ţărmul Oceanului Pacific prin ataşarea şi organizarea, până la începutul secolului XX a provinciilor Manitoba, Columbia Britanică, Alberta şi Saskatchewan şi a teritoriilor de nord-vest şi Yukon.

Australia, cel de-al doilea dominion britanic, îşi are începuturile pe 26 ianuarie 1788 când englezii au fondat, pe coasta Noii Galii de Sud, în jurul Golfului Botany, primul oraş australian: Sydney, această dată devenind ziua naţională a Australiei. Colonizările au continuat prin înfiintarea unor aşezări pe coasta de sud (Melbourne - 1835, Adelaide - 1837), est (Brisbane - 1825) şi vest (Perth - 1829), după care au început exploatările în interior prin expediţii organizate tot de englezi în secolul al XIX-lea. În cursul acestor expediţii au fost descoperite după 1850 bogate zăcăminte de aur, fapt ce a accentuat imigrările, astfel că în primul deceniu care a urmat (1850-1860) s-au pus bazele Federaţiei Australiene prin întemeierea statelor actuale care s-au unit în 1901, formându-se Uniunea Australiană (Commonwealth of Australia) (Giurcăneanu C., 1983, p. 507).

Structura politică iniţială, pe state distincte, a contribuit la concentrarea în capitale izolate a principalelor funcţii economice, politice şi de servicii. Fiecare stat s-a organizat în jurul unei capitale hipertrofiate, într-o structură urbană de tip macrocefal, care domină net restul reţelei urbane. Astfel, oraşul Perth este de 37 de ori mai mare decât următorul oraş al vestului, Banbury; Adelaide depăşeşte de 29 de ori populaţia celui de-al doilea oraş din Australia de Sud, Whyalla; Melbourne are de 20 de ori talia oraşului secund, Geelong etc. (Rusu E., 1999, p. 74)[43].

Revoluţiile industriale postbelice, prosperitatea economică şi libertăţile democratice, relaţiile privilegiate între fostele colonii şi metropole, cererea de forţă de muncă, politica de deschidere şi gradul mare de absorbţie socială în general, au constituit bazele unor imigrări masive din toate colţurile lumii către spaţiul nord-american şi vest-european. În acest context, se apreciază că una dintre cele mai mari probleme care ar trebui rezolvată pentru o Europă unificată ar fi „marea discrepanţă dintre Europa de Vest, *post-naţională* şi Europa de Est, *pre-naţională*, care nu a atins stadiul unui naţionalism „civic" şi unde naţionalismul „etnic" încă predomină (Gruber K., 1999, p. 55). Aceasta este marea dilemă ce stă în faţa statelor cu structură centralizată şi care tind să activeze forţele centrifuge cu tendinţe de fragmentare. Procese ca globalizarea şi fragmentarea, integrarea şi dezintegrarea, omogenizarea şi eterogenizarea, care par contradictorii la prima vedere, sunt de cele mai multe ori faţetele aceleiaşi monede. Pe de o parte, căderea regimurilor politice autoritare a condus la exacerbarea naţionalismului etnic în statele multinaţionale, conducând la fragmentare (fosta U.R.S.S, Iugoslavia, Cehoslovacia), pe de altă parte globalizarea

[43] Rusu E. (1999), *Geografia continentelor. Australia şi Oceania*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti

are tendinţe de a transforma naţionalismul etnic în naţionalism civic, cu rol de catalizator social.

3.5.4. Religia, între autarhie şi globalizare

Una dintre principalele componente ale sistemului cultural al unei comunităţi umane o reprezintă *religia*. Globalizarea valorilor spirituale şi în particular a celor confesionale poate fi considerată ca fiind cea mai veche formă de globalizare, avându-şi originile în urmă cu două milenii, când creştinătatea îşi începea biografia culturală cu ideea şi entuziasmul depăşirii limitelor şi contradicţiilor de toate felurile: „căci toţi sunteţi fiii lui Dumnezeu, prin credinţa în Hristos Isus. Toţi care aţi fost botezaţi pentru Hristos, v-aţi împăcat cu Hristos. Nu mai este nici Iudeu, nici Grec, nu mai este nici rob, nici slobod; nu mai este nici parte bărbătească, nici parte femeiască, fiindcă sunteţi una în Hristos Isus" (Biblia. Epistola către galateeni, 3: 26-28).

Contrar însă ideilor promovate în perioadele de început ale creştinătaţii, religia a fost şi continuă să fie în multe cazuri argumentul de bază prin care grupul etnic îşi motivează comportamentul în raport cu mediul său şi prin care acesta îşi realizează perpetuarea culturală. În plus, în chiar interiorul zonelor de civilizaţie aparţinând uneia şi aceleaşi religii istorice, apar complicate relaţii de integrare şi dezintegrare care pot conduce la puternice focare conflictuale (*Tab. 4*).

Tabelul nr. 4

Principalele conflicte cu implicaţii etnico-religioase ale secolului XX

Afganistan	Război civil soldat cu victoria talibanilor.
Algeria	Război civil care opune statul şi grupările islamiste fundamentaliste.
Armenia - Azerbaidjan	Război între armeni (ortodocşi) şi azeri (musulmani).
Bosnia şi Croaţia	Război civil care a opus sârbii (ortodocşi), croaţii (catolici) şi musulmanii.
Cecenia	Război între armata rusă şi cecenii musulmani, partizani ai independenţei.
China	Represiunea guvernului comunist împotriva tibetanilor budhişti.
Georgia	Guerilla abhază musulmană împotriva georgienilor ortodocşi.
India (nord)	Conflict contra musulmanilor (Ayodhya şi Kashmir) şi Sikhşilor (Punjab).
Irak	Represiunea irakiană împotriva şiiţilor.
Irlanda de Nord	Război civil care opune catolicii şi protestanţii.
Israel	Război între israelieni şi palestinieni.
Liban	Război civil între creştinii maroniţi şi musulmani.
Macedonia (FYROM)	Conflict între macedoneni (ortodocşi) şi comunitatea albaneză (musulmani).
Mindanao, Filipine	Guerillă separatistă musulmană.
Serbia	Purificare etnică a kosovarilor de origine albaneză (musulmani).
Sierra Leone, Liberia	Război civil care opune mai ales fracţiunile cu religii diferite (musulmani, creştini etc).
Sri Lanka	Guerilla separatistă a tamililor hinduşi, partizani ai independenţei.
Sudan	Conflict între nordul musulman si sudul creştin şi animist.
Tadjikistan	Război între comunişti şi islamişti.
Timorul Oriental	Guerilla timorezilor creştini, partizani ai independenţei.
Turcia (SE), Irak	Guerilla kurdă, partizană a independentei Kurdistanului.

După Nonka Bogomilova (1999), religia devine elementul vital al unui grup etnic sau naţional numai atunci când este legată şi subordonată direct perpetuării culturale şi politice a respectivei comunităţi. În acest fel, acolo unde o comunitate şi-a dezvoltat strategii de prezervare şi strategii agresive în medii ostile (eliberare naţională, independenţă statală, luptă pentru drepturi etc.), religia tinde să constituie elementul esenţial al mitologiei grupului. În cazul îndeplinirii acestor scopuri, rolul său ca element de coeziune umană se diminuează. Este cazul catolicismului polonez, al cărui principal obiectiv a fost mai întâi eliberarea naţională, apoi lupta împotriva comunismului, nefiind întâmplător faptul că acum, lipsit de un cadru ostil căruia să i se împotrivească îşi pierde treptat din semnificaţia sa naţională, macrostatală. În mod asemănător, s-a întâmplat cu religia ortodoxă după eliberarea Bulgariei de sub dominaţia turcească sau cu catolicismul croat după desprinderea ţării din fosta Iugoslavie.

Cel mai dramatic exemplu în acest sens îl reprezintă însă *fundamentalismul islamic* favorabil reîntoarcerii la sursele islamului tradiţional, ce are la bază concepţia potrivit căreia acesta poate contracara şi anihila eficient, în virtutea solidarităţii în jurul unor aceleaşi credinţe religioase şi valori morale, tendinţele de expansiune ale valorilor culturii occidentale.

Astfel, apariţia în lumea islamică a unui puternic curent de reabilitare a drepturilor şiiţilor a dus la creerea în Liban a primelor tabere de instruire militară a miliţtantilor şiiţi, sub conducerea lui Moussa Sahr, unul dintre cei mai influenţi clerici iranieni (1959). La izbucnirea războiului civil în Liban, în 1975, miliţiile lui Sadr s-au transformat în Detaşamentele de Rezistenţă Libaneze (Amal). Operaţiunea „Pace pentru Galileea" din 1982, în urma căreia armata israeliană a ajuns până aproape de porţile Beirutului, a declanşat o reacţie puternică. Ayatollahul Khomeini a trimis Garda Revoluţionară Iraniană la Baalbek, pentru a-i sprijini pe libanezi, iar şeicul Mehdi Shamdeddin, conducătorul Înaltului Consiliu Şiit din Beirut, a chemat populaţia la rezistenţă civilă. Pe acest fond a fost cratã în 1985 organizaţia „Hezbollah" (Hizballah) (Partidul lui Allah), condus de Subhi Tufeili, având ca scop transformarea Libanului într-o republică islamică. Manifestul din 16 februarie 1985 expune cu claritate scopul noului partid: „noi ne supunem unei singure comenzi înţelepte şi drepte, cea a Ayatollahului Khomeini. Pornind de la acest principiu, noi, libanezii, suntem o naţiune corelată cu toţi musulmanii din lume. Ne uneşte o legătură ideologică şi politică puternică – Islamul. În consecinţă, ceea ce li se întâmplă musulmanilor din Afganistan, Irak, Filipine şi oricare alte locuri afectează corpul naţiunii noastre islamice (…). Fiecare dintre noi este un soldat combatant atunci când se înalţă chemarea la Djihad". Referitor la statul Israel, Manifestul stabilea poziţiile de pe care va fi dusă lupta: „războiul nostru cu Israelul este determinat de înţelegerea faptului că această entitate sionistă este un agresor prin dezvoltare şi formare şi există un pământ uzurpat cu preţul drepturilor populaţiei musulmane. Lupta noastră cu această entitate nu se poate sfârşi decât o dată cu eliminarea ei completă. Din această cauză nu admitem şi nici nu respectăm nici o decizie de încetare a focului, nici nu aderăm la vreun tratat de pace cu ea". În aceste condiţii şi cu o astfel de platformă politică, Hezbollahul a avut imediat o imensa „priză la public", ajungând chiar să fie considerat ca un simbol al împotriva ocupaţiei, pentru drepturi civile şi politice.

În acest fel, fundamentalismul transformă religia într-un instrument al identificării unor comunităţi, încărcat în multe cazuri cu energii agresive: statul împotriva oraşului, poporul împotriva elitei economice şi politice, partidele cu programe modernizatoare impotriva celor conservatoare etc. În multe cazuri, islamismul este invocat de marile puteri islamice (Iran, Egipt, Indonezia etc.) şi ca o justificare cultural-istorică pentru dominaţia lor asupra altor ţări musulmane.

Un alt mecanism important pentru instrumentalizarea religiei ca sursă pentru cristalizarea identităţii grupului etnic este mutarea accentului de la valoarea morală şi

spirituală pe care o are religia pentru individ, la funcţiile simbolice pe care aceasta le deţine în cadrul grupului. În această categorie se înscrie difuzia sectelor şi a formelor de religie neoprotestantă. Acest fapt a determinat transformarea doctrinei religioase din sursă de hrană spirituală, în suport pentru strategiile agresive pe care le adoptă grupul etnic; într-o manifestare de tip agresiv a acestuia. Astfel se poate explica transformarea până la sfârşitul secolului al XIX-lea a religiei ortodoxe într-unul din fundamentele doctrinei imperialismului rusesc, iar astăzi ea serveşte ca motivaţie şi cauză pentru căutarea unui mod propriu de dezvoltare diferit de cel occidental (neo-eurasianism).

În religiile istorice, valorile morale unanim respectate (iubirea aproapelui, cinstea, corectitudinea, dreptatea, răbdarea, nonrezistenţa, depăşirea spirituală a suferinţei, constituie sursa generalizării apelului universal uman ce a stat la baza apariţiei conceptului de *ecumenism* (miscare de unificare religioasă, de refacere a unităţii credinţei în acelaşi Dumnezeu. I. Mihăilescu (1993) aprecia că apariţia şi dezvoltarea ecumenismului este determinată în primul rând de „diminuarea diferenţelor etnice şi sociale […], fenomen ce a condus la formarea unei societăţi mai omogene, în care deosebirile religioase şi-au pierdut din importanţă. În al doilea rând s-au extins preocupările diferitelor comuniţăti religioase pentru acţiuni comune realizate la nivel mondial, ceea ce le-a determinat să insiste mai mult pe ceea ce le uneşte, decât pe ceea ce le separă" (Dicţionar de sociologie, p. 201). Ecumenismul este acceptat şi promovat prin curentele religioase de orientare liberală şi moderată şi respins de grupările fundamentaliste, fiind unul din principalii vectori de globalizare spirituală ce vor acţiona în mileniul al III-lea.

Sistem monahal autarhic: Sfântul Munte Athos

Principalul centru al vieţii monahale şi al civilizaţiei ortodoxe Sfântul Munte Athos constituie un sistem ecleziastic autarhic ce ocupă peninsula cu acelaşi nume, cu un relief predominant muntos (vf. Athos, 2 033 m), ce reprezintă terminaţia estică a peninsulei greceşti Halkidiki, frontiera fiind situată la 0,5 km de localitatea Ouranoupolis. Cu o suprafaţă de 336 km^2, teritoriul are statut de autonomie culturală faţă de Atena, afacerile sale externe şi apărarea fiind de competenţa guvernului elen. Potrivit documentelor istorice, creştinismul a pătruns în peninsula Athos, încă din perioada împăratului Constantin cel Mare (337-377 d.Chr), însă viaţa monahală în această regiune a început să prindă contur în secolele IX-X, când îşi fac apariţia oficial monarhii şi încep să fie zidite mănăstirile.

Aşezămintele monahale sunt de şase categorii: mănăstiri, schituri, chilii, colibe, bordeie şi sihăstrii, viaţa socială fiind subordonată exclusiv vieţii monahale. Cele mai importante sunt mănăstirile, în număr de 20, număr care nu poate fi mărit sau micşorat. Numărul celorlalte aşezăminte monahale poate suferi modificări. Cele mai multe (17) sunt mănăstiri greceşti: Marea Lavră, Vatoped, Iviron, Dionisiu, Cutlumuş, Pantocrator, Xiropotamu, Dochiariu, Carcalu, Filoteu, Simonopetra, Sfântul Pavel, Stavronichita, Xenofront, Grigoriu, Esfigmenu şi Constamonitu). Acestora li se adaugă o mănăstire rusească (Sfântul Pantelimon), una sârbească (Hilandar) şi una bulgărească (Zografu). Teritoriul administrat de fiecare mănăstire alcătuieşte un district administrativ.

Sfântul Munte Athos este populat de circa 2 000 persoane, călugări şi personal administrativ, în scădere faţă de perioada interbelică, când populaţia era de 5 431 persoane, dintre care aproape 5 000 călugări. În conformitate cu vechile canoane bisericeşti, de la care nu există abatere, pe teritoriul Sfântului Munte Athos trăiesc şi au acces numai bărbaţi, rânduiala fiind aplicată şi turiştilor. De asemenea, animalele domestice (cu excepţia pisicilor) crescute pe lângă aşezămintele de cult sunt de sex bărbătesc. Intrările pe teritoriul Sfântului Munte Athos se fac pe bază de permis, fiind restricţionate la 120 persoane pe zi, în exclusivitate bărbaţi.

Viaţa călugărilor se desfăşoară după calendarul iulian, ziua începând pentru ei cu rugăciunea de la apusul soarelui şi fiind împărţită în trei: 1/3 rugăciune, 1/3 muncă, 1/3 odihnă. Capitala Sfântului Munte Athos este localitatea Careia, alcătuită câteva zeci de case, biserici şi mănăstiri populate de monarhi greci, sârbi, ruşi, bulgari şi români. Funcţia de capitală derivă din faptul că aici se întrunesc cei 20 de reprezentanţi ai mănăstirilor. Economia practicată în incinta Sfântului Munte este de tip autarhic, bazată pe extragerea uleiului de măsline.

Sursa : *Sfântul Munte Athos. Istorie, Tradiţie, Turism*, Ed. Rekos, Thessalonic-Orekastro, 2005.

3.5.5. Globalizarea culturală şi mass-media

Globalizarea se face şi pe fondul apariţiei noilor tehnologii informaţionale, între care se detaşează fuziunea digitală a telecomunicaţiilor, televiziunii şi computerelor, sub forma multimediei. Noile infrastructuri au nevoie de „superautostrăzi globale". În acest sens, Bill Gates a estimat că utilizarea reţelei de comunicare pentru afaceri în ariile urbane se va multiplica cu 100, ceea ce se pare că s-a şi întâmplat (Gates B. W., 1995).

Tendinţe tot mai evidente de dispersie a activităţilor economice la nivel metropolitan naţional şi global, pe care unii autori le asociază cu globalizarea, au contribuit la o puternică cerere de noi forme de centralizare teritorială, care solicită un management extrem de performant şi operaţii de control (Sassen S., 1998). Noile pieţe naţionale şi internaţionale, împreună cu noile organizaţii integrate la nivel global, nu pot funcţiona în structuri de locuri centrale, caracteristice perioadelor anterioare de dezvoltare. Din această cauză, localizarea noilor economii informaţionale se face în noduri strategice cu o superconcentrare a facilităţilor de comunicare, asigurând o hipermobilitate a serviciilor livrate şi un înalt nivel de expertiză profesională pentru întreprinderile direct productive.

Noile locuri centrale de la nivel planetar sunt situri ideale pentru noua economie postindustrială (industrii extrem de noi, finanţe şi servicii înalt specializate), dar şi pieţe transnaţionale, unde firmele şi chiar guvernele cumpără servicii de consultanţă, instrumente financiare sau alte servicii specializate. Prin cele două caracteristici, aceste locuri centrale devin şi puncte de comandă la nivel mondial, adoptând strategii, care de regulă sunt favorabile marilor firme transnaţionale, prin proiectele şi garanţiile pe care acestea le oferă.

Noile tehnologii de stocare, reproducere şi transmitere a semnalelor, conjugate cu utilizarea calculatorului, convergenţa audiovizualului, informaticii şi telecomunicaţiilor au determinat revoluţionarea mediilor de intercomunicare. „Autostrăzile informaţiei" sunt capabile să asigure circulaţia în toate direcţiile a unor cantităţi enorme de informaţie declanşând astfel o eră de noi mutaţii politice, economice, culturale (acces mai mare la cunoaştere, şanse multiple de realizare individuală, servicii mai accesibile).

Explozia informaţională mondială din ultimii ani se datorează în mare măsură dezvoltării rapide a reţelei mondiale de telecomunicaţii a Internetului. Natura sa distributivă, cu acces quasi-universal, a facilitat şi forţat o propagare fără precedent a informaţiilor de natură tehnică, stiinţifică, economică, politică.

În acelaşi timp însă, inovaţia mediilor electronice oferă informării şi propagandei posibilităţi tehnice de influenţă politică necunoscute înainte. Formele moderne de persuasiune şi convertire propagandistică au permanent în vedere

evoluţia mijloacelor de comunicare în masă. În ce fel se aplică paradigmele mai vechi şi mai noi ale comunicării de masă la comunicarea prin Internet? Audienţa, funcţiile, efectele ce caracterizează în general mass-media sunt aceleaşi în cazul Internetului sau ele se edifică odată cu schimbările survenite în tehnica de vârf? În ce fel se adaptează conţinuturile comunicării şi rolurile ei în funcţie de noile modalităţi de difuzare şi receptare a informaţiei ? Un lucru este sigur: în Internet nu există o autoritate de decizie. Pentru utilizatorii simpli nu există o organizaţie centrală sau o autoritate supremă, internaţională legală care să intervină în reţelele transnaţionale de difuzare a informaţiei, fie pentru libera exprimare de idei, fie pentru blocarea accesului celor considerate ilegale. Guvernul german, de exemplu, a dispus blocarea accesului la un material considerat ilegal, care conţinea informaţii cu privire la activităţile naziste şi neonaziste. La noi, se înscriu în acest cadru scandalurile provocate de rapoartele „Armaghedon".

Alison J. Gordon de la Universitatea din Stanford arată că peste tot în lume guvernele încearcă să-şi exercite controlul asupra Internetului prin limitarea accesului cetăţenilor lor, argumentând că Internetul este o ameninţare la securitatea naţională, culturală, a credintelor morale, politice sau religioase[44]. Mai mult, în cadrul *Comisiei Europene* a fost creată recent *Comisia Consultativă privind Rasismul şi Xenofobia* a cărei principală temă este să prevină ca Internetul să constituie un vehicul de instigare la ura rasială. Totuşi, aceste acţiuni sunt limitate în ceea ce priveşte efectele lor în timp. Politicile globale sunt singurele care vor fi eficiente în perspectivă. „Internetul nu poate fi controlat. Nu pentru că legile sunt irelevante, ci pentru că statutul de naţiune este irelevant. *Cyberlaw* (legea spaţiului Internet) este prin natura sa globală şi nu suntem prea buni la legi globale" (Negroponte N., 1996)[45].

Internetul, prin spargerea frontierelor, redefineşte conceptul de *suveranitate naţională*. Naţiunile sunt bombardate cu informaţii din diverse alte ţări şi culturi, fiind astfel nevoite să asimileze subiecte şi atitudini care nu le aparţin. Discuţii, publicitate, chiar şi reţete culinare din carne de vită sunt la îndemână chiar şi în India, unde vacile sunt sacre. Imagini de femei îmbrăcate şi goale, articole pentru şi despre femei încep să fie la îndemână chiar şi în Iran sau Afghanistan, unde femeile încă îşi acoperă feţele. Detalii despre servicii contraceptive şi avort sunt accesibile chiar şi în Irlanda, unde avortul este încă ilegal. Şi astfel, prin intermediul mass-mediei se prăbuşesc frontiere: cultural, religioase, etnice, lingvistice. Dificultatea pentru orice formă de lege globală va fi însă să decidă ce cod cultural va adopta. Crearea unei comunităţi internaţionale standardizate introduce astfel un proces de frustrare şi dezaprobare datorită reducerii culturii la un nivel comun, scăzut.

Cercetările ar putea releva nenumărate alte modalităţi de influenţare care ar putea conduce la întărirea ipotezelor privind puterea crescută a tehnicilor de manipulare mediatică datorită posibilităţilor tehnologice ce construiesc noi forme de comunicare.

---

[44] În articolul Political Censorship on the *Internet through Government Intervention*, difuzat cu prilejul teleconferinţei *Internet is Slowly Being Colonized* (4 mar. 1996), pe adresa http://www.yahoo.com /politics.

[45] Nicholas Negroponte este director şi fondator al Institutului Massachusetts, al cărui profil este mass-media şi tehnologia (http://www.yahoo.com/politics).

Capitolul 4 : **GLOBALIZAREA ŞI SISTEMELE DE AŞEZĂRI UMANE**

4.1. Globalizarea politică şi sistemele de aşezări urbane

Colapsul blocului comunist şi dezintegrarea ordinii lumii bipolare au creat premisele generalizării fluxurilor globalizante şi sub aspect politico-ideologic, fenomen ce şi-a găsit concretizarea prin proliferarea organizaţiilor supranaţionale şi a puterii din ce în ce mai mare a acestora.

Afirmării statelor naţionale, proces ce a caracterizat perioada de început a secolului al XX-lea, îi corespunde în prezent o tendinţă inversă: *deznaţionalizarea*, prin crearea unui sistem global de guvernare, capabil să susţină şi să redefinească puterea statelor şi a unui sistem interdependent global, însă deosebit de fragil – vulnerabil la resurse, la tehnologii, dar şi la factorii etnici, culturali, religioşi etc.

Dezvoltarea organizaţiilor naţionale şi transnaţionale a favorizat erodarea distincţiilor dintre afacerile interne şi cele externe, dintre politicile locale şi cele internaţionale, favorizând negocierile multilaterale privind o integrare politică. Destabilizările interne şi cele internaţionale au favorizat această tendinţă şi au constrâns guvernele naţionale la o integrare politică în organizaţii supranaţionale.

Pe de altă parte, intercondiţionările multilaterale dintre globalizarea economică şi cea culturală au condus la scăderea puterii politice şi a instrumentelor de control ale statului.

În acest context, proliferarea agenţilor regionali, internaţionali şi transnaţionali, a organizaţiilor şi instituţiilor guvernamentale şi neguvernamentale a condus la creşterea numărului şi a volumului interacţiunilor globale (economice, politice, tehnologice, legislative, de comunicaţii etc) conducând la *creşterea permeabilităţii* şi, concomitent, la diminuarea capacităţii statelor de a genera instrumente politice capabile să menţină un bun control asupra fluxurilor globalizante. Oraşele se constituie astfel în nuclee de polarizare ale acestor fluxuri. Importanţa capitalelor naţionale tinde să fie întrecută net de cea a metropolelor cu funcţii internaţionale, în care sunt concentrate sediile acestor instituţii şi organizaţii.

Însă oraşele-nucleu ale globalizării politice, cele care adăpostesc sediile acestor organizaţii pot fi diferite de marile metropole internaţionale. Luxemburg, Geneva, Strasbourg sau Bruxelles sunt centre urbane ale căror zone de influenţă acoperă teritorii şi populaţii relativ reduse, modestia ambiţiilor politice dovedindu-se aici factori favorabili implantării instituţiilor reprezentative ale marilor organizaţii internaţionale. Slăbiciunea statului-suport tinde să estompeze animozităţile: dimensiunea mică a unei ţări facilitează fluxurile globalizante, multilingvismul încurajează angajarea în organisme multinaţionale. Astfel, statutul de ţări neutre a fost aplicat mai întâi Elveţiei, apoi Belgiei şi Luxemburgului, favorizând astfel delocalizarea prin atragerea organizaţiilor supranaţionale. Mare metropolă politică mondială, cea mai mare capitală a Europei continentale, Parisului i s-a preferat Strasbourg-ul pentru sediul Consiliului Europei, Haga pentru Curtea Internaţională de Justiţie, Bruxelles-ul, Luxemburgul sau Geneva pentru serviciile Uniunii Europene etc. (Bonnet, J., 2000, p. 37). Funcţiile politice au favorizat dezvoltarea oraşelor-

gazdă şi sub raport economic, favorizând atragerea şi altor funcţii internaţionale şi, prin aceasta, consolidarea interacţiunilor la nivelul sistemului urban global. Fenomenul şi-a găsit o concretizare directă şi asupra preţului terenurilor: suprafaţa redusă, asociată cu politicile de planificare regională şi urbană, care impun restricţii asupra extinderii suprafeţelor construite în intravilan fac ca preţurile atinse, nivelurile ridicate ale salariilor şi lipsa mâinii de lucru să devină argumente descurajante pentru amplasarea de noi investiţii, favorizând suburbanizarea şi descentralizarea activităţilor productive. Funcţiile de servicii, cele politico-administrative şi financiar-bancare tind să fie concentrate în inteavilan, iar cele productive tind să fie desconcentrate în afara acestuia. S-au conturat astfel nucleele internaţionale cu funcţii de servicii. Geneva, de exemplu, a cărei aglomeraţie urbană în sectorul elveţian abia atnge 360 000 locuitori, concentrează la nivelul structurii ocupaţionale un terţiar internaţional ce ocupă peste 20% din totalul populaţiei active. Oraşul este sediul a 15 organizaţii inter-guvernamentale cu caracter mondial sau european (între care reprezentanţa europeană a Oficiului Naţiunilor Unite, Organizaţia Mondială a Sănătăţii, Biroul Internaţional al Muncii etc); peste 100 de organizaţii internaţionale neguvernamentale, 318 societăţi multinaţionale şi centre de cercetare internaţională etc... Dar prezenţa funcţionarilor internaţionali plătiţi scump, sau a bogaţilor prinţi arabi, atraşi de frumuseţea aşezării contribuie la explozia preţurilor funciare şi imobiliare, favorizând segregarea funcţională şi conexiunea cu celelalte componente ale sistemului urban.

Cea de-a doua categorie de metropole politice este constituită de marile metropole internaţionale, în care funcţia politică a fost atrasă şi asociată celei economice. Pentru unele dintre acestea (Londra, Paris, Madrid) internaţionalizarea funcţiei politice s-a datorat caracterului de metropole coloniale; altele (New York, Shanghai), deşi nu sunt capitale naţionale, s-au impus ca metropole globale cu funcţii complexe; în fine, o a treia categorie, favorizată de poziţia geografică, dar şi de dinamismul unor economii asiatice sau latino-americane au depăşit cu mult ca importanţă statutul de capitale naţionale, preluând funcţii continentale şi chiar globale (Tokyo, Beijing, Seul, Singapore, Bangkok, Buenos Aires etc) *(Fig. 10)*.

La acestea se adaugă capitalele politice de nivel naţional – oraşe construite special cu scopul de a prelua funcţia de capitală politică, conservând astfel statutul de metropolă economico-financiară a principalelor nuclee urbane. Impactul la nivelul sistemelor urbane naţionale s-a tradus prin preluarea de către noile capitale a unor poziţii de releu între vârful ierarhiei urbane (poziţie deţinută în mod constant de metropola economică, cu un grad mare de hipertrofiere) şi restul componentelor sistemelor urbane. Washington-ul a deschis seria acestui tip de capitale fiind, totodată şi prima astfel de capitală ce a preluat funcţii de metropolă globală. De aici, modelul s-a extins pe scară largă, fiind adoptat de numeroase state din Asia, America Latină şi, mai recent, din Africa *(Tab. 5)*.

Tabelul nr. 5

Indicele de hipertrofie şi particularităţile câtorva capitale europene

Capitala	Indicele de hipertrofie	Ponderea din populaţia totală (%)	OBSERVAŢII
Paris	7,38	16,3	Capitală veche, simbol al unui stat centralizat
Roma	2,63	5	Capitala Italiei (1871) aleasă printr-o decizie politică
Londra	2,58	14,3 *	Capitală veche, simbol al unui stat centralizat (Anglia)
Berlin	1,93	4,1	Capitala Germaniei (1871, 1990) aleasă prin decizie politică
Moscova	1,79	6	Capitală veche a cărei funcţie a fost intreruptă (Skt. Petersburg)
Viena	6,61	19,5	Veche capitală imperială, devenită capitală federală (1918)
Berna	0,36 * *	4,35	Capitală federală, aleasă prin compromis la limita dintre Elveţia francofonă şi Elveţia germanică (1848)
Madrid	1,83	7,8	Capitală din perioada medievală (1561); stat regional
Helsinki	5,72	19,7	Capitală nouă (1821; 1919)
Amsterdam	1	6,9	Capitală descentralizată, alături de Haga
Atena	4,29	29,5	Capitală (1834), simbol al unui stat centralizat
Budapesta	9,43	19,45	Capitală nouă (1872) simbol al unui stat centralizat
Copenhaga	5,06	25,9	Capitală din perioada medievală (1445), stat centralizat
Varşovia	1,95	4,3	Capitală din perioada medievală (1596), stat centralizat
Bucureşti	5,9	9,1	Capitală nouă (1862) simbol al unui stat centralizat

* Ponderea din populaţia Angliei.

* * Capitala este al 4-lea oraş ca mărime.

Evident, factorii politici pot exclude din fluxurile globalizante, anumite metropole cu funcţii macroteritoriale (de exemplu, Teheranul, în timpul regimului fundamentalist al lui Khomeini; Bagdadul, Tripoli sau Belgradul în timpul embargourilor aplicate de comunitatea internaţională ţărilor respective) sau metropolele lumii comuniste între 1945 şi 1989. Această excludere nu poate fi decât parţială şi cu efecte limitate în timp şi spaţiu.

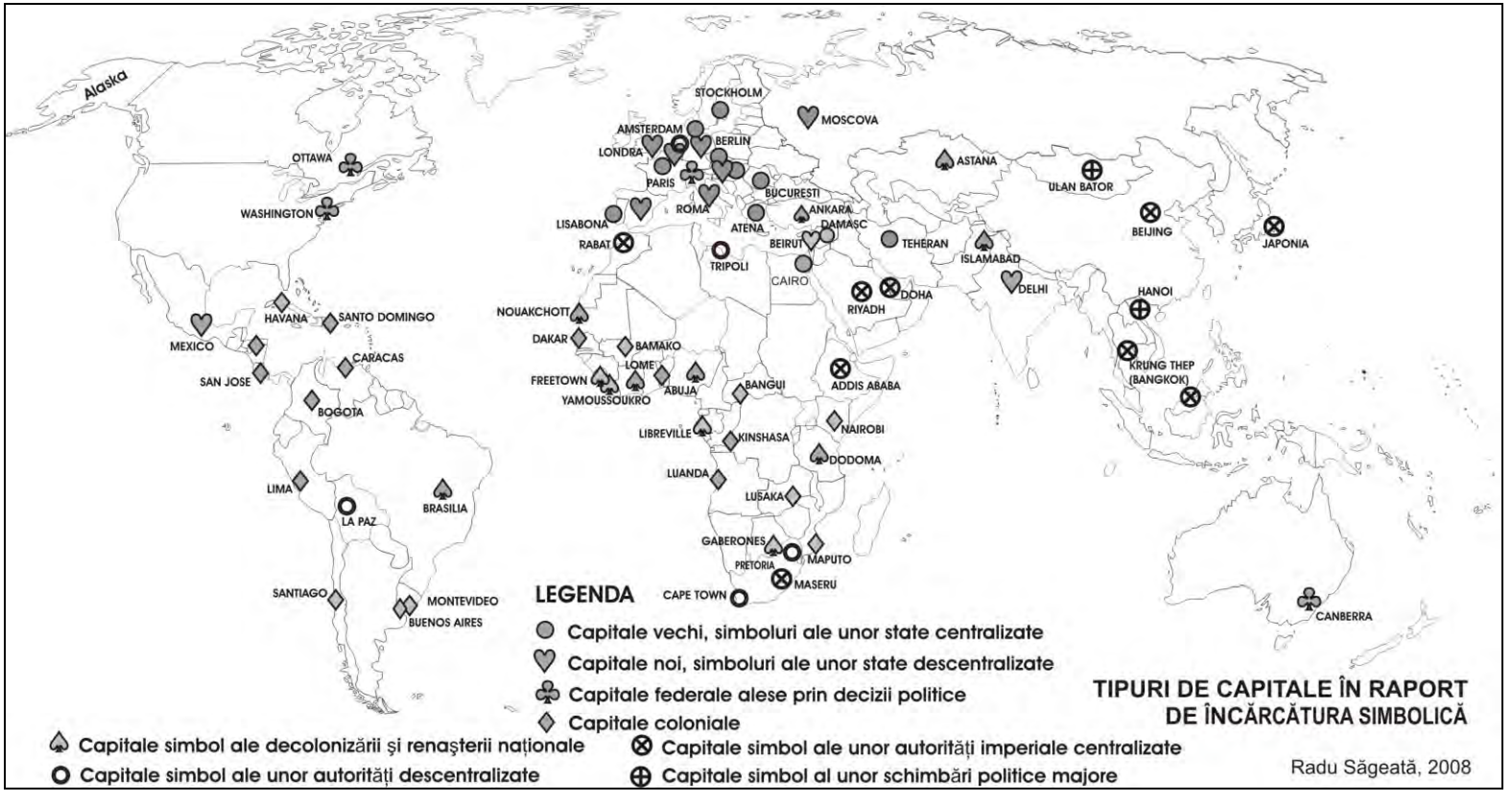

Fig. 10. **Tipuri de capitale în raport de încărcătura simbolică**

4.2. Coordonatele economice ale relaţiei dintre sistemele urbane şi globalizare

Importanţa factorilor economico-financiari ca vectori globalizanţi este unanim recunoscută. Aceasta rezultă în primul rând din diferenţele din ce în ce mai mari în ceea ce priveşte gradul de deschidere al economiilor principalelor ţări industrializate, fapt ce determină comportamentul internaţional al firmelor care îşi au originea în aceste ţări. În S.U.A., ponderea relativă a importului şi exportului de bunuri şi servicii, care nu reprezentau fiecare decât 4-6% din P.I.B. până la începutul anilor ’70 s-a dublat în anii imediat următori datorită creşterii puternice a schimburilor, pentru a se stabiliza apoi în anii ’80 - ’90. Japonia, mai deschisă decât Statele Unite în anii ’60 este de atunci mai puţin deschisă, spre deosebire de ţările U.E., care au progresat mai mult în ceea ce priveşte schimburile internaţionale decât S.U.A. şi Japonia (Milewski, Fr., 2001, p. 110)[46].

Acestea îşi găsesc un corespondent direct în strategiile firmelor transnaţionale, strategii ce condiţionează în final expansiunea internaţională a acestora. Din acest punct de vedere, există patru mari categorii de strategii de internaţionalizare a firmelor: strategii internaţionale, multinaţionale, globale şi transnaţionale. Strategiile internaţionale se limitează la a exploata inovaţiile din ţara gazdă pentru a-şi dezvolta poziţii competitive pe pieţele externe, spre deosebire de cele multinaţionale care sunt orientate spre maxima adaptare la pieţele locale. Companiile care adoptă strategia de expansiune globală depind în mare măsură de obţinerea unei eficienţe globale, pentru atingerea raportului optim calitate / preţ. Pe de altă parte, concentrarea producţiei într-o singură ţară ar putea avea drept consecinţă un risc mai înalt de intervenţie politică, mai ales la nivelul ţărilor importatoare. Firmele ce au strategii de expansiune transnaţională realizează o combinaţie a celorlalte strategii, urmărind simultan dezvoltarea eficienţei şi a flexibilităţii, admiţând că fiecare din celelalte trei strategii, deşi cu avantaje recunoscute, este doar parţială.

La rândul lor, strategiile de firmă condiţionează alianţele strategice, ce reprezintă aranjamente de afaceri prin care doi sau mai mulţi parteneri, care pot fi concurenţi sau potenţiali concurenţi colaborează în avantaj reciproc, alianţele fiind destinate susţinerii sau întăririi avantajelor competitive ale firmelor participante.

În procesele complexe privind descentralizarea şi recentralizarea activităţilor economico-financiare, marile centre urbane deţin un rol pivotant. Internaţionalizarea schimburilor economice este însoţită inevitabil de metropolizarea economiei. Circulaţia capitalurilor este tot mai puternic influenţată de marile oraşe ce se constituie în pieţe şi / sau relee ce conferă acestor fluxuri imateriale o semnificaţie geografică. Acestea induc la rândul lor concentrarea industriilor de înaltă tehnologie, a activităţilor de cercetare ştiinţifică şi tehnică, de formare universitară, activităţi specifice nucleelor urbane cu funcţii metropolitane. Astfel, cercetarea ştiinţifică şi tehnologică se dovedeşte a fi concentrată geografic în câteva ţări bogate: aproape un milion de cercetători în S.U.A.; 600.000 în Japonia; 180.000 în Germania; câte

[46] Milewski, Françoise (2001), *Marjele de manevră ale politicilor economice*, în vol. *Mondializarea dincolo de mituri*, coord. Serge Cordellier, Ed. Trei, Bucureşti, pp. 108-118.

130.000 în Marea Britanie şi Franţa etc, fenomen strâns corelat cu cel al proliferării metropolelor internaţionale.

După P. Soldatos (1987)[47], profilul internaţional al marilor metropole contemporane este dat de convergenţa unor factori globalizanţi, între care:

- localizarea unor factori de producţie (investiţii, mână de lucru) provenind din străinătate;
- localizarea unor instituţii străine şi / sau internaţionale (filiale şi sucursale ale unor firme transnaţionale, bănci, organizaţii neguvernamentale, consulate şi reprezentanţe diplomatice străine, şcoli, universităţi, instituţii de cultură străine);
- conexiunea cu străinătatea printr-o infrastructură de transporturi şi de comunicaţii adecvată;
- existenţa unui sector de servicii orientate către internaţional, care oferă un adevărat sistem de sprijinire a evenimentelor străine sau internaţionale (palate ale congreselor, centre de expoziţie, mari hoteluri, şcoli internaţionale, mari birouri de drept internaţional, de arbitraj internaţional, instituţii ştiinţifice internaţionale sau frecventate de străini etc.);
- posedă mijloace de informare în masă cu acoperire internaţională (ziare, reviste, radio, televiziune);
- posedă instituţii naţionale, regionale sau locale specializate în domeniul relaţiilor internaţionale şi de reputaţie internaţională;
- desfăşoară o activitate para-diplomatică urbană (municipală sau privată) sprijinită pe servicii specializate în relaţii internaţionale.

În funcţie de amploarea acestor dotări şi de intensitatea funcţiunilor urbane orientate către sectorul internaţional, dar şi de potenţialul demografic şi de poziţie, marile metropole internaţionale pot fi ierarhizate în patru categorii: oraşe mondiale, mari metropole, metropole de rang secundar şi metropole regionale (Béthemont, Breuil, 1991, p. 101). Această ierarhizare stă la baza configurării unui sistem metropolitan global, în care metropolele tind să-şi organizeze funcţionalitatea sub forma unei reţele de oraşe complementare. În acest sens, încă din 1981, Paul Claval considera că fluxurile dintre oraş şi aria periurbană limitrofă tind să fie depăşite de cele ce se stabilesc la nivel macroteritorial, între diferitele spaţii urbane. Avionul şi internetul sunt cele care apropie marile oraşe, constituind în mod cert instrumentele cele mai eficace ce stau la baza funcţionalităţii sistemului urban mondial. Dezvoltarea reţelelor de comunicaţii şi telecomunicaţii permite diversificarea recompunerilor la scară urbană intercontinentală. Această recompunere este favorizată şi de multiplicarea numărului de metropole cu funcţii internaţionale, consecinţă a sporului demografic şi ambiţiilor geoeconomice ale noilor ţări industrializate. Dacă la început noile state industrializate corespundeau Asiei de Sud-Est (Taiwan, Coreea de Sud, HongKong şi Singapore), explozia acestora datorată exporturilor de tehnologie japoneză şi americană având înainte de toate mize geopolitice, astăzi zonele economice speciale ocupă suprafeţe din ce în ce mai mari în China continentală[48], dar şi în Thailanda, Indonezia, Malaysia sau Filipine *(Fig. 11)*.

[47] P. Soldatos, La Nouvelle Génération des villes internationales, Université de Montréal, nov. 1987.
[48] Fujian (Xiamen), Kuang-Tung (provincia Canton), Shantou, Shenzhen şi Zhuhai.

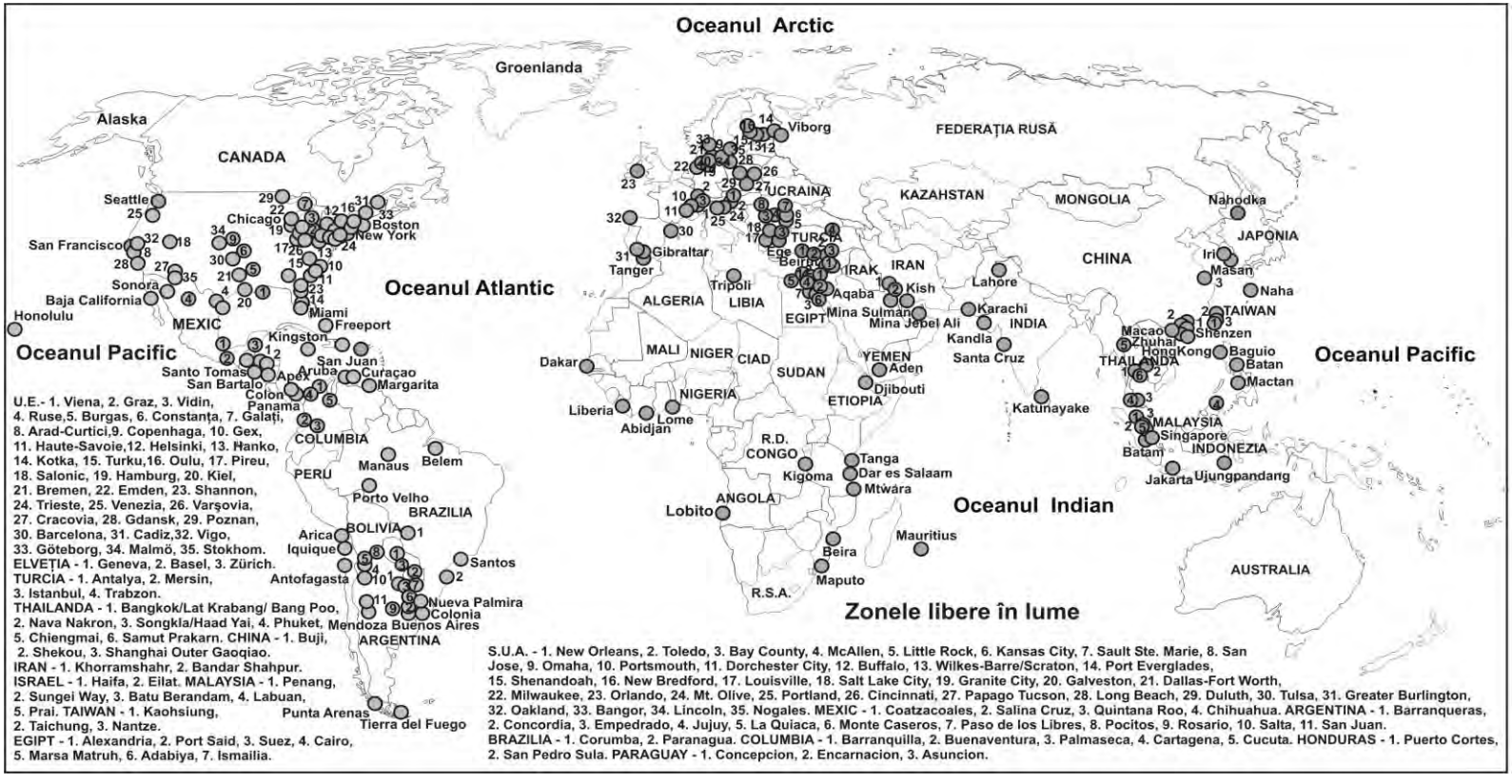

Fig. 11. **Zonele economice cu statut special** (Zonele libere).

Astfel, dacă într-o primă fază, politicul a atras economicul, aceste fluxuri de capital occidental şi japonez fiind gândite ca o contrabalansare a tendinţelor de hegemonie sovietică şi chineză în zonă, odată cu sfârşitul Războiului Rece, factorul politic a devenit subordonat celui economic. Ambele evoluţii au favorizat însă, dinamica urbană. Miracolul economic japonez s-a deplasat astfel treptat către sud, favorizând apariţia unei armături urbanizate a Pacificului pe care ulterior s-au grefat şi organizaţiile de cooperare regională (A.S.E.A.N. şi A.P.E.C.). Marile metropole ale subcontinentului indian, ale Americii Latine şi ale Africii tind să se racordeze din ce în ce mai strâns acestui circuit global de bunuri şi capitaluri. În multe cazuri, acest fenomen a favorizat delocalizarea funcţiei politice, metropolele ce asigură joncţiunea sistemelor urbane naţionale cu cel global, fiind eliberate de statutul de capitală (São Paulo, Karachi, Lagos, Dar es Salaam, Abidjan etc).

De asemenea, fluxurile globalizante tind să multiplice relaţiile existente între marile metropole internaţionale în detrimentul celor ce caracterizează nivele locale. Prin urmare, favorabilităţile sau constrângerile impuse de proximitatea geografică tind să cedeze teren în faţa imperativelor structurale care coordonează organizarea reţelei urbane la nivel macroteritorial. Prăbuşirea comunismului şi odată cu aceasta, eliminarea barierelor ideologice pare să fi eliminat una dintre ultimele constrângeri privind comunicarea la nivel global.

În acest context, comunicarea tinde să apropie mai uşor unităţile de acelaşi nivel de organizare şi cu o funcţionalitate similară, decât pe cele situate într-o relativă proximitate geografică, dar diferite funcţional şi fără raporturi bine structurate între ele. Se înţelege astfel de ce există un limbaj comun între toate marile oraşe ale comerţului mondial, între toate marile centre financiare sau între marile muzee ale lumii, între marile universităţi etc. Pe de altă parte, marile metropole mondiale sunt locurile de unde se afirmă, prin relee spaţiale, unitatea dintre toate activităţile sectoriale.

Aceste contacte se transpun însă din ce în ce mai mult şi la nivel endogen, influenţând fizionomia şi particularităţile ecosistemelor urbane. Zgârâie-nori, emblema modelului arhitectural american, „răsar" deopotrivă la Londra, Paris, Berlin, dar şi la Varşovia sau Bucureşti, la Sydney, Tokyo, Bangkok, Singapore, Djakarta, Kuala Lumpur sau la Rio de Janeiro, Buenos Aires, Dubai, Shanghai, Bombay, Cape Town sau Lagos...

4.3. Reciprocitatea în plan cultural a relaţiei sisteme urbane – globalizare

Cea de-a treia dimensiune care încurajează fluxurile globalizante dintre marile metropole mondiale este cea culturală. Afirmarea tot mai puternică a englezei ca limbă internaţională, mai ales în domeniul financiar-bancar şi a industriilor de înaltă tehnologie constituie, poate, cel de-al treilea pilon pe care se sprijină un sistem urban global.

Însă, dacă tehnologia şi atenuarea clivajelor politico-ideologice favorizează net fluxurile globalizante, implicaţiile acestora în plan cultural sunt cu mult mai complexe, conturând limitele proceselor de globalizare. Din această perspectivă,

relaţiile ce se stabilesc între cultura globală şi mediile urbane pot fi privite în trei moduri:

A. Prin prisma relaţiei dintre globalizare şi identitate. Statul îşi constituie o puternică forţă culturală şi organizatorică, ca argument în favoarea menţinerii coeziunii politice, forţă culturală clădită pe identitatea poporului şi a cetăţenilor săi. Pe de altă parte, naţiunile-stat decad ca importanţă în favoarea organismelor supranaţionale;

B. Prin prisma relaţiilor dintre global şi urban în detaliu, examinând particularităţile identităţilor etnice la nivelul urbanului prin intermediul subculturilor urbane;

C. Prin prisma economiei culturale, a particularităţilor şi mai ales a impactului pe care aceasta îl are asupra culturilor locale. Spectacolele, expoziţiile, manifestările cultural-artistice în general, tind să aibă un rol din ce în ce mai important în economia simbolică a oraşelor.

Globalizarea culturală este inerentă globalizării economice şi politice, constituind, în opinia multor analişti, principala consecinţă negativă a acestora. Globalizarea culturală implică crearea unei identităţi globale, fapt ce accentuează criza identităţilor naţionale. Integrarea europeană, proces în esenţă economic şi politic, induce, inevitabil, şi o importantă dimensiune culturală.

Pe de altă parte, globalizarea culturală este strâns legată de dezvoltarea mass-mediei electronice, de fluxurile continui de idei, informaţii, valori şi stimuli ce provin din diferitele părţi ale lumii, fluxuri mediate prin mobilitatea indivizilor şi a mass-mediei. Elementul cheie ce stă la baza inter-operabilităţii acestor fluxuri şi a însăşi globalizării culturale în ansamblul său, este dat de *globalizarea lingvistică*. Între limbă şi cultură există o strânsă interdependenţă; globalizarea culturală fiind intim legată de utilizarea englezei ca limbă globală.

Engleza s-a impus clar ca limbă hegemonică a lumii contemporane, rezultat al impactului imperiului colonial britanic în perioada colonială şi a dominaţiei economiei, culturii, ştiinţei, tehnologiei şi politicii americane în lumea contemporane. Astfel, încă de acum un deceniu (1995), 75 de ţări recunoşteau oficial engleza la limbă oficială sau secundară, 573 milioane persoane vorbeau engleza ca limbă primară sau secundară, numărul total al vorbitorilor de limbă engleză ridicându-se la 670 milioane şi fiind într-o continuă creştere (Crystal, 1997) *(Fig. 12)*. Dominarea englezei a accelerat procesele globalizante, constituind principalul vector de impunere a culturii americane şi a produselor culturii americane. Dacă la început vorbirea pe scară tot mai largă a englezei a fost condiţionată de raţiuni economice, din necesitatea competiţiei la nivelul pieţei globale, cu timpul aceasta s-a impus tot mai mult şi în plan cultural şi educativ, constituind o importantă disciplină de studiu în şcoli. Majoritatea metropolelor internaţionale sunt oraşe de limbă engleză sau în care limba engleză este vorbită pe scară largă, engleza fiind într-un permanent câştig de teren în raport de celelalte două „contracandidate istorice": franceza şi spaniola. Dinamismul economic şi urban al continentului asiatic constituie, se pare, unul dintre principalele argumente pentru această detaşare a englezei ce caracterizează perioada contemporană. Astfel, se poate spune că armătura urbană pacifică are ca limbă „oficială" engleza: aceeaşi limbă domină, în virtutea istoriei coloniale, şi

subcontinentul indian sau Africa australă, fiind vorbită pe scară largă chiar şi conservatoarele monarhii arabe ale Golfului Persic sau Orientul Apropiat ! In acest context, engleza a câştigat teren şi în lumea hispanofilă din America Latină sau în cea francofonă din Africa de Nord, conexiunile cu fluxurile globalizante de limbă engleză depăşindu-le tot mai mult ca frecvenţă şi intensitate pe cele provenind din fostele metropole coloniale. Popularitatea globală a lui Leonardo di Caprio, Elvis Presley, Beatles, Michel Jackson, David Beckam, Ronaldinio sau Spice Girls de exemplu, constituie un element cultural de transcedere a graniţelor. Tânăra clasă de mijloc din ţările bogate ale lumii are un model similar în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, idolii, cântecele sau jocurile pe computer. Însuşi expresia „a fi la modă" face trimitere directă la globalizarea culturală.

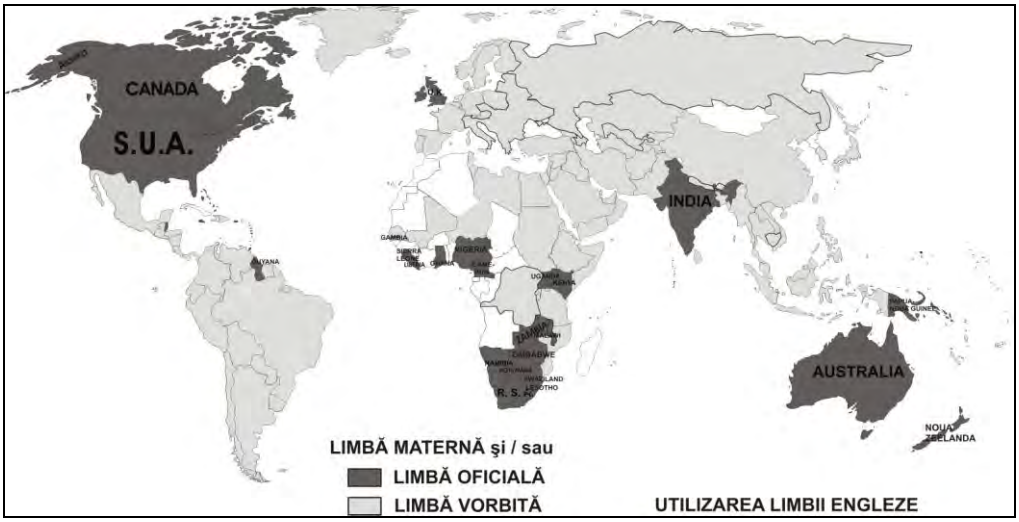

Fig. 12. **Utilizarea limbii engleze**

În toate aceste procese, oraşele deţin o poziţie de avangardă, constituind adevăraţi poli ai globalizării culturale. Indiferent de particularităţile identităţilor culturale, experienţa internaţională a demonstrat că mediul rural conservă mai bine tradiţiile, opunând mai multă rezistenţă fluxurilor globalizante. Dimpotrivă, oraşele, şi mai ales cele cu funcţii internaţionale, preiau primele aceste fluxuri retransmiţându-le în teritoriu. În plus, marile metropole internaţionale sunt, aproape în totalitatea lor, oraşe cosmopolite. În Aukland de exemplu, sub umbrela dată de limba engleză şi de cultura de origine anglofonă, coexistă brutării italiene şi germane, modă şi antichităţi franţuzeşti, ciocolată belgiană, mâncare din Indonezia, brutărie chinezească, numeroase firme americane şi europene.

Penetrarea elementelor culturale alogene este pe de o parte funcţie de gradul de ataşament al populaţiilor locale faţă de culturile autohtone, iar pe de altă parte de politicile naţionale în domeniul cultural, politici ce tind să capete o importanţă din ce în ce mai mare. Astfel, Tokyo înainte de a fi un oraş mondial este un oraş japonez, elementele culturale autohtone fiind dominante, la fel ca la Beijing sau Shanghai, în vreme ce Montreal-ul sau Amsterdam-ul deşi sunt oraşe cosmopolite (cu restaurante

libaneze, chinezeşti, firme din toate colţurile lumii etc), nu au ajuns la stadiul de oraşe globale. Nijman (1996) face o distincţie clară între oraşele mondiale şi cele cosmopolitane, luând de exemplu oraşul Miami, care deşi deţine o poziţie minoră în ierarhia urbană internaţională, fiind mai curând un oraş cosmopolitan, exponent al culturii caraibiene şi a celei latino-americane, decât un oraş global. Activităţile turistice au contribuit la transformarea sa în oraş global, menţinându-şi însă caracterul cosmopolitan. Cosmopolitanismul, cel puţin în termenii consumului, devine astfel o caracteristică a oraşelor globale. Acesta este strâns conectat cu fenomenul globalizării etnice. Londra, înainte de a fi un oraş britanic, este un oraş multietnic, găzduind peste 100 de etnii şi minorităţi; la fel Parisul, Amsterdam-ul sau New York-ul. Globalizarea etnică se reflectă la nivelul intravilanului printr-o segregare socială şi spaţială, cosmopolitanismul fiind o consecinţă a acestei diversităţi.

Appadurai (1990, 1996) maximizează importanţa dimensiunilor culturale ale fluxurilor globalizante, atribuindu-le 5 dimensiuni:

- *etnologice:* reprezentate prin mişcările de turişti, imigranţi, refugiaţi şi muncitori din străinătate;
- *mediatice:* datorate distribuţiei în întreaga lume a ziarelor, programelor TV, filmelor etc;
- *tehnologice:* distribuţia tehnologiilor;
- *financiare:* fluxurile de capital global;
- *ideologice:* distribuţia ideilor şi valorilor politice.

Ultimele trei categorii de fluxuri constituie după opinia noastră, mai curând premise pentru globalizarea culturală, decât componente ale acesteia. Conexiunile globale alimentează organizaţiile internaţionale, religioase, competiţiile şi spectacolele internaţionale, industria de spectacole. Tot culturii globale îi sunt subordonate şi anumite mişcări: feminism, drepturile omului sau diferite acţiuni la scară globală. Construcţia globalităţii constituie constanta dominantă în discursurile culturale în lumea contemporană.

Pe de altă parte, limita dintre eterogenitatea culturală şi omogenizarea culturală constituie cea mai controversată problemă în interpretarea creşterii interacţiunilor culturale la nivelul Globului. Omogenizarea culturală stă la baza formării culturii globale de consum, pe care se clădeşte societatea capitalistă. Alţii identifică omogenizarea culturală cu un „imperialism cultural" (Barnet, Cavanagh, 1996). În acest sens, este de subliniat rolul societăţilor transnaţionale (MTV, CNN, McDonald's, CNN, Coca Cola, IBM etc) în extinderea culturii americane în lume.

Astfel, în raport de conexiunile globalizante, se pot distinge la nivel mondial şapte categorii de oraşe (Ianoş I., 2007) (*Fig. 13*):

- Oraşe globale (New York, Londra, Paris, Tokyo),
- Oraşe cu funcţii de Hub internaţional (Shanghai, Frankfurt, HongKong, Chicago, Istanbul, Dubai, Singapore etc.),
- Oraşe cu funcţii intercontinentale,
- Oraşe cu funcţii intercontinentale specializate,
- Oraşe cu funcţii continentale,
- Oraşe cu funcţii subcontinentale,
- Oraşe cu funcţii naţionale.

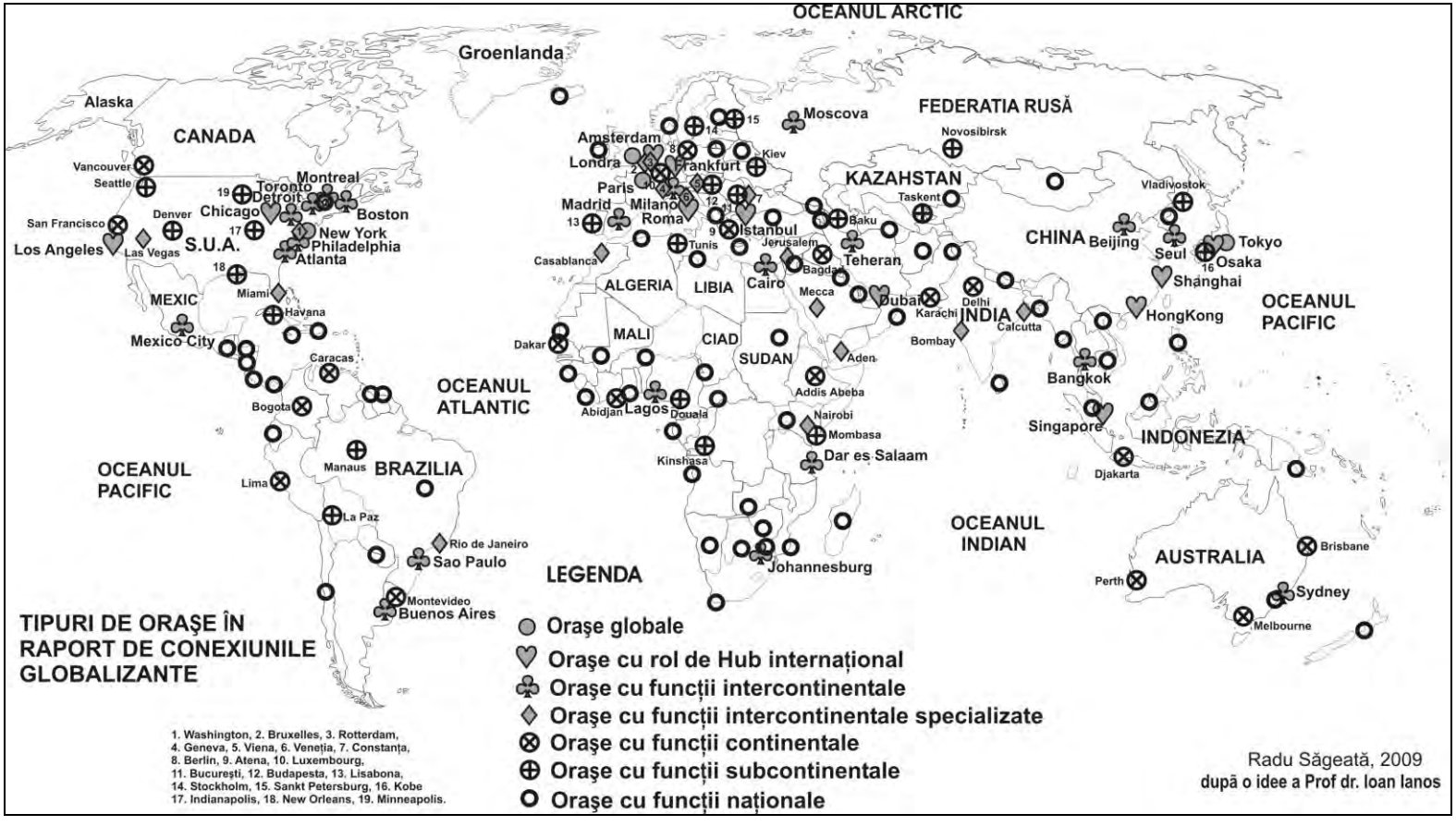

Fig. 13. **Tipuri de orașe în raport de conexiunile globalizante**

În sens contrar, tot mai des se manifestă tendinţa pătrunderii unor elemente autohtone tradiţionale în cultura globală. Argumentul eterogenităţii se opune astfel curentelor globalizante. Prin urmare, identităţile culturale induc curente indigenizante care se opun curentelor globalizante. Curentele indigenizante constituie un atribut al ruralului, al tradiţionalului şi autarhiei, pe când cele globalizante sunt atributul urbanului şi în particular al metropolelor internaţionale. In acest sens, Hannerz (1997) propunea termenul de „creolizare" pentru a sugera existenţa diferitelor scenarii de transformare culturală periferică, ca revers al culturilor globalizante.

4.4. Limitele procesului de globalizare asupra sistemelor de aşezări umane

Limitele procesului de globalizare sunt aşadar induse de pragul de la care globalizarea generează localizare. Acest prag se conturează atât din perspectivă economică, cât şi culturală.

Globalizarea detemină creşterea autonomiei economice a oraşelor şi implicit a interdependenţei dintre acestea. Are loc, prin urmare, o creştere a legăturilor supranaţionale în dauna celor naţionale. Concomitent, are loc şi un proces invers: de erodare a subordonării nivelului local faţă de cel naţional, erodare ce poate contribui la accentuarea forţelor centrifuge. Autonomizarea, federalizarea, creşterea importanţei regiunilor în dauna naţiunilor sunt tot atâtea faţete ale aceluiaşi proces. Globalizarea economică induce astfel fragmentare politică.

Beauregard (1995) identifică din perspectivă economică 5 puncte majore în conexiunea dintre global şi local:

1. rolul dominant îl au forţele economice globale;
2. forţele globale penetrează la scară locală (prin instituţii, industrii, oameni şi locuri);
3. are loc ciocnirea dintre local şi global;
4. forţele economice, sociale şi politice operează la diferite scări spaţiale: globală, naţională, regională sau urbană;
5. rezultă în final, la diferite scări, autonom unele de altele, forţe globalizante.

Dezvoltarea tehnologică, creşterea importanţei serviciilor concomitent cu reducerea costurilor de transport a favorizat dezvoltarea producţiei manufacturiere pretutindeni în lume. Localizarea tinde din ce în ce mai mult să urmărească costurile de producţie, fiind mai puţin legată de resursele naturale sau de pieţe. Globalizarea induce, prin urmare, particularităţile localizării însă fragilizează în acelaşi timp conexiunile dintre oraş şi zona sa de influenţă.

Noile piste de dezvoltare economică implică şi o analiză a relaţiei de localizare, care se poate deteriora, între producătorii de servicii şi bunuri industriale. Atât timp cât întreprinderile industriale, minele şi activităţile agricole au nevoie de firme specializate pentru servicii care le asigură continuarea ciclurilor de producţie, globalizarea apare ca o necesitate. Prosperitatea acestor producători direcţi este dată de faptul că au piaţa de desfacere şi că le este asigurat input-ul necesar continuării activităţii. În condiţiile dezvoltării actuale a transporturilor şi telecomunicaţiilor, nu contează cât de departe sunt locurile de producţie faţă de sediile lor centrale sau faţă de firmele de intermediere. În astfel de reţele pot fi uşor evitate rupturile care apar în

lanţurile de producţie, iar asocierea firmelor furnizoare de servicii înalt specializate cu cele direct producătoare de bunuri constituie un element de viabilitate a acestora din urmă. Prin forţa lor economică este promovată şi susţinută cercetarea în domeniu, automatizarea proceselor de producţie, introducerea inteligenţei artificiale ca o variabilă a a dezvoltării continue şi durabile. În astfel de condiţii, sediile marilor firme au tendinţa de a se concentra în locuri cheie la nivel planetar, favorizând astfel procesul de localizare.

Efectele interconectate ale capacităţilor de organizare a firmelor, ale creşterii sectorului terţiar şi cuaternar, precum şi ale progresului înregistrat datorită noilor tehnologii sunt contradictorii: pe de o parte detaşează macropoli de dezvoltare mondială, iar pe de altă parte introduc inechităţi spaţiale şi fenomene de marginalizare. În această situaţie se remarcă strategiile marilor firme, care preferă reîntoarcerea rapidă a investiţiilor care în planurile de perspectivă au deja traiectoriile spaţiale stabilite pentru un interval mai mare sau mai redus de timp şi introduc, prin favorizarea unor teritorii, inegalităţi în procesul de dezvoltare.

Noul trend al economiei mondiale, explozia informaţională şi accesul la informaţie, asociate cu mobilitatea deosebită a capitalurilor, determină o diminuare a rolului statelor în reglarea proceselor economice. Se poate spune că sunt revitalizate unităţile spaţiale de la nivel intra-naţional şi regional care se pot interpune la nivel global.

De cealaltă parte, din perspecivă culturală, globalizarea se reflectă asupra oraşului printr-o cultură economică urbană specifică (Short, Kim, 1999) ce generează o economie simbolică a oraşului: economia de divertisment, economia muzeelor, a obiectivelor turistice culturale etc. Cu cât oraşul este conectat mai profund fluxurilor globalizante, cu atât economia simbolică a acestuia este mai dezvoltată. Pe de altă parte, acest tip de economie favorizat de fluxurile globalizante, de eterogenitatea etnică şi de caracterul cosmopolitan al centrului urban tinde să intre tot mai mult în contradicţie cu valorile culturale autohtone. Cu cât se va înţelege că modernitatea nu înseamnă asimilare culturală şi spirituală, ci dimpotrivă, provocarea şi respectarea valorilor autohtone, fundamentele ideologice ale terorismului vor fi desuete, iar acest „fenomen global" ar putea fi diminuat. Această „înţelegere" trebuie raportată la ambele părţi: atât la identităţile culturale locale, cât şi la sistemul global occidental. Primele trebuie să facă o distincţie clară între *modernitate* şi *asimilare*, iar Occidentul să respecte valorile culturale şi spirituale autohtone. Oare valul de violenţe şi tensiuni sociale ce a afectat Franţa, cu extindere şi în alte ţări din Europa Occidentală la sfârşitul anului 2005 nu a avut nici o legătură cu interzicerea purtării vălului islamic în şcoli sau cu publicarea celebrelor caricaturi ale unor simboluri ale religiei islamice în ziare occidentale ? Acţiuni de acest fel, grefate pe clivajele economice şi sociale nu au drept consecinţă decât o segregare socială şi culturală tot mai profundă, premisă esenţială a alimentării intoleranţei interetnice şi a fundamentalismului religios. Prin urmare, este necesar să se înţeleagă că limitele globalizării economice şi politice sunt cele până la care aceasta nu induce efecte şi în plan cultural şi spiritual, antrenând acţiuni de ripostă. Evident, aceste limite sunt extrem de labile şi permeabile, generând numeroase stări de tensiune şi conflict.

Globalizarea este acceptată pentru efectele sale pozitive, efecte care se concretizează prin capacitatea noilor motoare de dezvoltare economică a lumii (marile firme trans- şi multinaţionale) de a diminua decalajele dintre ţările bogate şi cele sărace. În acelaşi timp, interesele acestor firme la nivel planetar susţin procesul de relaxare mondială, de asigurare a păcii şi securităţii omenirii, de dezvoltare durabilă. Potenţialul lor economic poate asigura măsuri de protecţie şi de refacere a mediului degradat, de diminuare a stărilor conflictuale sau de organizare adecvată a activităţilor economice. În procesele globalizante, are loc un fenomen rapid de difuzie a tehnologiilor, asigurând o creştere a nivelului cultural, în paralel cu procesul de comunicare. În mod normal, globalizarea ar trebui să fie un proces opus fragmentării, care, cel puţin teoretic, introduce noi bariere pe linia propagării fluxurilor internaţionale de bunuri şi informaţii. Atunci când un stat caută să-şi „protejeze" economia sau tipul de regim politic, impunând restricţii în ceea ce priveşte pătrunderea unor firme străine sau procedează selectiv, globalizarea susţine procesele de fragmentare, în intenţia de a penetra mai uşor, ulterior, în economia teritorială respectivă sau în intenţia benefică de a armoniza viaţa politică internaţională prin înlăturarea regimului respectiv, de regulă nedemocratic.

Globalizarea are şi efecte negative, pentru că, cel puţin până în prezent, are tendinţa de a concentra puterea de decizie în mâinile marilor companii. Acestea printr-o dezvoltare tot mai accentuată, pot scăpa de sub controlul statelor, îşi pot promova politicile fără a ţine seama de restricţiile impuse de statele naţionale, pot sufoca firmele mai mici concurente, pot determina o excesivă aglomerare de bogăţie la un pol al omenirii şi o sărăcie generalizată în alte părţi ale acesteia. Opiniile tot mai numeroase împotriva globalizării, care ar putea conduce la eliminarea diversităţii culturale, contestă această tendinţă ca unică perspectivă de dezvoltare pentru viitor. Ori temperarea acestui proces de concentrare a deciziilor în cazul câtorva puncte de comandă la nivel mondial poate fi efectuată printr-o precizare clară a locului statelor în noile condiţii (Ianoş, Humeau, 2000).

Partea a II-a : **LOCALIZAREA GLOBALULUI**

- ✓ *Regiunile şi procesele de reorientare a fluxurilor globalizante*

Spaţii geoculturale

- ✓ *Cultura ca produs al religiei. Spaţiul islamic*
- ✓ *Cultura ca produs ideologic. Spaţiul ex-comunist*

Capitolul 5 : **REGIUNILE ŞI PROCESELE DE REORIENTARE A FLUXURILOR GLOBALIZANTE**

Sistemele regionale sunt rezultatul a două procese importante: pe de o parte agregarea de jos în sus a aşezărilor într-un proces istoric de îndepărtare a fenomenului de izolare, iar pe de altă parte o agregare de sus în jos, rezultat al deciziilor cu caracter voluntarist.

5.1. Tipuri de regiuni

Conceptul de „regiune" se numără printre cei mai des utilizaţi în literatura geografică contemporană. Se vorbeşte adesea despre regiuni naturale sau administrative, dar şi despre regiuni bogate sau sărace, regiuni urbanizate, regiuni de dezvoltare, regiuni funcţionale, geostrategice, etnografice, industriale sau agricole, rurale sau urbanizate, regiuni de planificare etc... Dar ce au în comun toate acestea ?

Complexitatea regiunii geografice rezultă din numeroasele sale subsisteme, conectate prin relaţii de interdependenţă şi cooperare care se stabilesc după legi cosmice, geografice, fizice, biologice etc., din comportamentul specific al fiecărei componente, din tipul de viteză şi de reacţie diferită a acesteia la modificările interne şi externe ale ansamblului. Integrarea componentelor ansamblului este verticală şi orizontală (spaţială), parţială sau totală, permanentă sau temporară. Abordarea sistemică a regiunii geografice are particularităţile sale ce ţin de modul în care aceasta este concepută, având în vedere coexistenţa paralelă a regiunilor naturale (omogene) şi a regiunilor polarizate (eterogene). Ultimul concept este mult mai bogat în conţinut deoarece permite abordarea dinamică şi explică integrarea orizontală a componentelor fiind în majoritatea cazurilor acceptat ca reprezentând regiunea geografică în sens larg sau spaţiu geografic funcţional.

Pentru a evalua mai bine până unde se restrânge înţelesul său, considerăm utilă o scurtă retrospectivă a multiplelor accepţiuni ale conceptului de „regiune", a modului în care acesta a apărut, a evoluat, s-a dezvoltat şi îmbogăţit pe parcursul timpului. Între acestea, se detaşează ca importanţă:

- *Regiunea naturală*, omogenă din punct de vedere al aspectului peisagistic şi al modului de utilizare al terenurilor, ca premisă de regionare a potenţialului economic, ce a constituit punctul de pornire al şcolii franceze de geografie regională condusă de Paul Vidal de la Blache, în prima jumătate a secolului al XX-lea. Influenţele sale s-au regăsit la noi în principal în lucrările lui Vintilă Mihăilescu (1932, 1964, 1968)[49] şi Horia Grumăzescu (1965, 1968)[50], care situau peisajul ca

[49] Mihăilescu, V. (1932), *Marile regiuni morfologice ale României*, în Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie, **L**, 1931, pp. 314-332; Mihăilescu, V. (1964), *Regiune geografică şi regiune economică. Contribuţii la precizarea unor termeni fundamentali în geografia regională*, în Studii şi Cercetări de Geologie, Geofizică şi Geografie, Geografie, **XI**, pp. 3-14; Mihăilescu, V. (1968), *Geografie teoretică. Principii fundamentale. Orientarea generală în ştiinţele geografice*, Ed. Academiei, Bucureşti; Mihăilescu, V. (1968), *La région géographique comme méthode de travail dans les recherches géographiques*, în Revue Roumaine de Géologie, Géophisique et Géographie, Géographie, **12**, 1-2, pp. 3-7.

principal factor al regionării, conducând la delimitarea regiunilor naturale clasice, pornind de la criterii geomorfologice (Posea, Badea, 1984)[51];

- *Regiunea ca spaţiu politic*, delimitată după criterii etnocratice, fundamentate prin identitate etnică, culturală şi lingvistică, ce stă la baza federalismului bazat pe modelul autonomist-etnocratic de regionare. Este regiunea generatoare de forţe centrifuge şi tensiuni geopolitice ce pot izbucni violent atunci când actorii (locali şi statali) ce se interpun în managementul acestor crize au interese divergente;
- *Regiunea administrativă*, avându-l ca principal promotor pe Georges Pompidou, apărută ca o replică a regiunii etnocratice, ce fundamentează organizarea statală după model unitar. În acest caz, regiunea este plasată ca o autoritate delegată în raport cu statul; statul nu deleagă regiunii atributele sale, ci autoritatea necesară exerciţiului regional al acestor atribute (Bădescu, Dungaciu, 1995)[52]. Criteriile pentru delimitarea regiunilor administrative sunt diverse: fie că au rădăcini în trecutul istoric (regiunile şi departamentele franceze, comitatele maghiare, voievodatele poloneze sau judeţele româneşti), fie divid spaţii omogene sub aspectul potenţialului natural şi al particularităţilor economico-sociale (amter-urile daneze, nomoi-urile greceşti) fiind rezultatul unor delimitări convenţionale, fie pornesc de la raţiuni de ordin economic (regiunile şi raioanele din spaţiul ex-sovietic)[53];
- *Regiunea economico-statistică*, rezultată din delimitări convenţionale, în multe cazuri cu caracter arbitrar, a fost creată cu scopul raportării statistice a fenomenelor economico-sociale, pentru o mai bună imagine a discrepanţelor la nivel macroteritorial. Sunt de regulă construcţii artificiale, fără personalitate juridică, funcţie administrativă sau antecedente istorice, rezultate prin agregarea, în unele cazuri pe bază de voluntariat, a unităţilor administrativ-teritoriale de rang inferior existente (regiuni de dezvoltare în România, ZEAT în Franţa, regieungsbezirk în Germania, landsdelen în Olanda, regiuni standard sau grupări de comitate în Regatul Unit, grupări de amter în Danemarca, grupări de regiuni de dezvoltare în Grecia, grupări de comunităţi autonome în Spania sau grupări cu finalitate comunitară în Portugalia);
- *Regiunea funcţională*, a cărei omogenitate are la bază criteriul funcţional, indus de relaţiile stabilite între nucleele de locuire, dezvoltate la rândul lor în ariile de convergenţă ale fluxurilor materiale şi umane. Acest tip de regiuni se dezvoltă de regulă la limita dintre regiunile naturale omogene, în spaţiile de complementaritate economico-socială (limita dintre bordura montană şi Subcarpaţi, dintre aceştia şi zonele de câmpie etc). Regionarea după criterii funcţionale, ca urmare a interconexiunilor multiple dintre spaţiile naturale omogene s-a impus după al Doilea Război Mondial, ca urmare a afirmării şcolilor geografice americane cristalizată în

---

[50] Grumăzescu, H. (1965), *Unele probleme de geografie regională*, în Natura, **5**; Grumăzescu, H. (1968), *The limits of geographical regions and determination criteria*, în Revue Roumaine de Géologie, Géophisique et Géographie, Géographie, **12**, 1-2.

[51] Posea, Gr., Badea, L. (1984), *Unităţile de relief (regionarea geomorfologică).* Hartă color la scara 1:800 000, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

[52] Bădescu, I., Dungaciu, D. (coord) (1995), *Sociologia şi geopolitica frontierei*, **I-II**, Ed. Floarea Albastră, Bucureşti.

[53] Săgeată, R. (2004), *Modele de regionare politico-administrativă*, Ed. Top Form, Bucureşti.

jurul lui Walter Isard (1960)[54] şi a influenţei pe care aceasta a exercitat-o în Europa, îndeosebi asupra şcolii franceze (Juillard, 1962[55]; Boudeville, 1968[56]; Claval, 1968[57]; Gravier, 1970[58]; Labasse, 1971, 1991[59]; Ianoş, 1987, 1993, 2000, 2005)[60]. Pe acest fundament a fost conceptualizată *regiunea polarizată (eterogenă)*, a cărui element coagulant este dat de relaţiile funcţionale stabilite ierarhic la nivelul sistemului de aşezări umane.

- *Regiunea ca spaţiu mental*, este rezultatul proiecţiei elementului spaţial în psihologia locuitorilor, al comuniunii dintre om şi mediul său de viaţă, element determinant în durabilitatea oricărei structuri regionale. Spaţiile mentale sunt în acelaşi timp *spaţii funcţionale*, dar şi *spaţii de omogenitate etnică şi culturală*; spaţii de raportare a identităţii locuitorilor, structurate de jos în sus, pe baza relaţiilor dintre colectivităţile locale. De aceea, regiunile care au ajuns la stadiul de spaţii mentale sunt considerate cele mai evoluate şi totodată cele mai viabile pentru a deveni structuri administrative. Spaţiul mental reprezintă proiecţia actuală a unei continuităţi istorice; elementul identitar nu poate fi decât consecinţa continuităţii de locuire. Din această perspectivă, regiunea, privită ca spaţiu mental, poate fi asimilată noţiunii de *regiune istorică sau ţinut istoric*.

În ansamblu, individualitatea regiunilor istorice se conturează atât din perspectiva caracteristicilor naturale ale acestora şi a particularităţilor istorico-sociale distincte, diferite de cele ale spaţiilor adiacente, cât mai ales prin omogenitatea spaţială şi funcţională, care a imprimat în mentalul locuitorilor sentimentul de apartenenţă la spaţiu (spaţiu trăit, spaţiu perceput) (Cocean, 1997, 2002)[61]. Prin urmare, în pofida eterogenităţii cadrului natural şi uman, regiunea istorică reprezintă un spaţiu funcţional relativ omogen, un spaţiu mental perceput ca atare de comunităţile locale ce prezintă toate atributele unei entităţi regionale bine individualizată de jos în sus, prin participarea asociativă a colectivităţilor locale.

5.2. Relaţia dintre regiune şi organizarea teritoriilor naţionale

La baza organizării teritoriului stau procesele complexe de geneză şi evoluţie a spaţiilor sociale ce constau mai întâi din apariţia unor noi tipuri de relaţii între aşezările umane preexistente, după care se manifestă un proces de generalizare a acestora într-o arie dată. Cu timpul, are loc un proces de teritorializare a relaţiilor

[54] Isard, W. (1960), *Methods of Regional Analysis*, Wiley, New York.
[55] Juillard , E. (1962), *La région: essai de définition*, în Annales de Géographie, **387**, Paris.
[56] Boudeville, J. R. (1968), *L'espace et les pôles de croissance*, Presses Universitaires de France, Paris.
[57] Claval, P. (1968), *Régions, nations, grands espaces*, M. Th. Génin, Paris.
[58] Gravier, J. F. (1970), *La question régionale*, Flammarion, Paris.
[59] Labasse, J. (1971), *L'organisation de l' espace. Elements de géographie volontaire*, Hermann, Paris; Labasse, J. (1991), *L' Europe des régions*, Flammarion, Paris.
[60] Ianoş, I. (1987), *Oraşele şi organizarea spaţiului geografic*, Ed. Academiei, Bucureşti; Ianoş, I. (1993), *Spre o nouă bază teoretică a regiunii geografice*, în Studii şi Cercetări de Geologie, Geofizică şi Geografie, Geografie, **XL**, Bucureşti; Ianoş, I. (2000), *Sisteme teritoriale. O abordare geografică*, Ed. Tehnică, Bucureşti, Ianoş, I. (2005), *Dinamica urbană. Aplicaţii la oraşul şi sistemul urban românesc*, Ed. Tehnică, Bucureşti.
[61] Cocean, P. (1997), *Ţara (The Land) – a typical geographical region of Romania*, în Revue Roumaine de Géographie, **41**, pp. 41-50.

sociale, culturale şi economice, prin asocierea la acestea a unui întreg aparat de instituţii, forme, simboluri, expresii, limbaje, etc. Se crează astfel *regiunile monoetnice* şi/sau *monoculturale*, ai căror locuitori se caracterizează prin puternice sentimente de apartenenţă la respectivele regiuni (sentimente cunoscute sub termenul de „patriotism local") şi printr-un puternic spirit de rezistenţă la schimbare. Sunt structurile regionale cele mai coerente, care şi-au demonstrat cel mai bine unitatea şi viabilitatea de-a lungul timpului. Prin contrast, regiunile delimitate exclusiv pe baza argumentelor economice sau politice, sau a omogentităţii potenţialului natural sau uman, prezintă un conţinut afectiv mult mai scăzut.

Intervenţia factorului politic se circumscrie acestor modele de organizare. Guvernele autoritare şi dictatoriale vor încerca să creeze structuri administrative orientate politic, care să nu poată deveni puncte puternice de regrupare a opoziţiei, manipulând în schimb regiunile care le sprijină. Acestea vor evita agregarea unor teritorii care să posede puternice tradiţii istorice sau care să conţină grupuri sociale legate între ele prin sentimentul apartenenţei la o anumită comunitate, căutând să despartă aceste entităţi prin limite administrative (Helin, 1967)[62]. Din contră, sistemele politice democratice îşi modelează unităţile administrative în funcţie de grupările culturale cristalizate printr-un lung proces de evoluţie istorică. De aceea, schimbările politice majore, alternanţa guvernelor democratice cu cele autoritare determină în multe cazuri şi schimbări în organizarea administrativ-teritorială, după cum unităţile administrative modelate după criterii economice sunt tributare schimbărilor economice. Experienţa istorică a demonstrat şi în cazul României, efemeritatea acestor tipuri de structuri: ţinuturile interbelice au rezistat cât a rezistat şi domnia lui Carol al II-lea, în vreme ce organizarea pe regiuni şi raioane ce a purtat o dublă amprentă (economică şi politică), a dispărut odată cu influenţa sovietică. Pentru guvernele birocratice, ideală este o organizare în structuri administrative cât mai asemănătoare între ele ca suprafaţă, populaţie şi ca mod de organizare a administraţiei şi competenţei lor. Un sistem administrativ bine organizat alcătuit din diviziuni uniforme, crează cadrul cel mai adecvat pentru aplicarea la nivel local a deciziilor puterii centrale (ibidem).

În sistemul federal regiunea[63] presupune o largă autonomie, reprezintă un singur subiect de drept internaţional, având organe de conducere (guvern şi parlament) proprii. Principiul de bază este cel al *dizolvării* autorităţii centrale prin transferarea sa la nivel regional, cele două tipuri de guverne (central şi regional) având personalităţi şi competenţe distincte. La nivel central sunt soluţionate problemele comune, funcţiile statului federal fiind împărţite între statul federal şi entităţile regionale, acestea contribuind în mod egal la elaborarea legilor federale. Astfel, federalismul încearcă să rezolve problema unităţii statale prin realizarea unui echilibru între forţele centripete şi cele centrifuge. Acest sistem funcţionează eficient

[62] Helin, R. A. (1967), *The Volatile Administrative Map of Romania*, în Annals of the Association of American Geographers, **57**, **3**, pp. 481-502.

[63] Regiunea a fost privită în sens general: statele din S.U.A., Australia, India, Malaysia, Mexic sau Venezuela, provinciile din Canada, Republica Africa de Sud sau Argentina, cantoanele elveţiene, landurile din Germania sau Austria, emiratele din spaţiul arab sau republicile diin Federaţia Rusă, toate se încadrează nivelului regional.

acolo unde comunităţile regionale doresc uniunea pentru a beneficia de anumite avantaje politice sau economice, dar fără să-şi piardă identitatea.

Experienţa internaţională a ultimelor decenii a demonstrat însă ineficienţa federalismului pe criterii etnice (colapsul U.R.S.S. şi a fostei Iugoslavii, dezmembrarea Cehoslovaciei, fragilitatea Bosniei şi Herţegovina sau a federaţiei Serbia şi Muntenegru), modelele cele mai viabile de structuri federale fiind cele bazate pe argumentele mai curând de natură istorică şi culturală (cazul Germaniei şi Austriei); lingvistică (Belgia, Elveţia), sau colonială – în situaţia statelor federale constituite prin unificarea unor foste colonii - S.U.A., Canada, Australia, Republica Sud Africană, Malaysia, E.A.U., Tanzania etc).

Fie că au la bază unitatea culturală, lingvistică, etnică sau sunt relicte ale unor vechi state medievale sau coloniale, acestea se caracterizează prin disproporţii evidente atât sub raport teritorial, cât şi al potenţialului economic şi demografic de care dispun, rezultat al menţinerii identităţii regionale de-a lungul timpului. La acestea se adaugă prezenţa mai multor tipuri de unităţi politico-administrative de rang superior: state şi teritorii (în Australia, India, Brazilia); republici, regiuni, teritorii (în Rusia), ca şi poziţia distinctă a capitalei în cadrul structurilor politico-administrative interne, ca un simbol al armonizării unor teritorii cu caracteristici diferite (District of Columbia, în S.U.A.; Capital Federal, în Argentina; Districto Federal, în Brazilia; Australian Capital Territory, în Australia etc).

Principala problemă care se ridică în cazul regionării pe criterii etnice o constituie marea diversitate a grupurilor etnice – acestea variind de la comunităţi izolate, de câteva zeci sau sute de persoane, până la grupuri etnice foarte mari de sute de mii, milioane şi chiar miliarde de oameni, fapt ce impune o mare diversitate a mărimii şi structurii unităţilor regionale, contribuind la accentuarea forţelor centrifugale. Lucrurile se complică şi mai mult în cazul grupurilor etnice amestecate şi intercalate – cazul fostei Iugoslavii sau a unor regiuni din spaţiul ex-sovietic, unde constituirea unor structuri regionale exclusiv după apartenenţa etnică ar fi neviabilă, dacă nu chiar imposibilă (s-ar ajunge la structuri extrem de fragmentate, de tipul fostelor bantustane sud-africane). La aceasta se adaugă şi efectul psihologic indus de segregarea pe criterii etnice. Astfel, numai în fostul spaţiu sovietic au fost individualizate 173 de entităţi regionale cu tendinţe centrifugale în raport de autoritatea centrală (Fourcher, 1993)[64].

Absenţa unor legături directe între compoziţia etnică, structura statului şi mărimea teritoriului acestuia este demonstrată de însuşi harta politică a lumii contemporane. State imense atât ca potenţial demografic, cât şi ca teritoriu au o structură unitară (China – 9,59 mil km^2; 1,3 mld. loc); în vreme ce state reduse ca suprafaţă şi populaţie sunt organizate pe baze federale (Elveţia, Belgia, Austria, Malaysia, Emiratele Arabe Unite); state cu populaţie relativ eterogenă etnic au o organizare centralizată (îndeosebi cele desprinse din fosta U.R.S.S sau state vest-europene devenite multinaţionale ca urmare a imigrărilor masive), în vreme ce state omogene etnic sunt organizate după sistem federal (Germania şi Austria fiind două cazuri reprezentative).

[64] Fourcher, M. (1993), *Fragments d'Europe*, Fayard, Paris, p. 187-194.

În statele centralizate, regiunea nu este o instituţie etnică, ci una administrativă, garanţie a statalităţii pe suport naţional. Ea se doreşte a fi un instrument de implementare a politicilor publice unitare ale statului, configuraţia sa grefându-se pe unităţile administrativ-teritoriale de rang inferior (regionalismul francez).

Prin urmare, dacă în cazul statelor unitare regiunea este o autoritate delegată în raport cu statul, cele federale se bazează pe destrămarea autorităţii, prin transferarea acesteia de la nivelul statului la cel al autorităţilor locale. Primul tip de regionalism se caracterizează prin *autoadministrare*; al doilea, prin *autodeterminare*.

Statul regional a apărut în acele state unitare în care s-a acordat o anumită autonomie unor regiuni, în general distincte din punct de vedere etnic şi cultural sau depărtate de aria centrală, distribuţia puterii fiind foarte asemănătoare cu cea din sistemul federal. Tendinţele secesioniste dezvoltate în astfel de regiuni (Ulster, Scoţia, Catalonia, Ţara Bascilor, Lombardia etc) au generat modelul de organizare administrativ-teritorială ce are la bază autonomiile regionale. Acesta a fost iniţiat în Regatul Unit prin acordarea unor autonomii din ce în ce mai largi Ulsterului, Scoţiei şi Ţării Galilor, autonomie concretizată prin constituirea în aceste provincii a unor guverne locale. De aici modelul s-a extins mai întâi în vestul Europei (Italia, Spania, Portugalia, Belgia, Danemarca), iar de aici în întreaga lume.

Modelul regional diferă de la un stat la altul în funcţie de gradul de autonomie şi de domeniile de competenţă ale autorităţilor locale. Se diferenţiază totuşi două variante: o variantă în care statele unitare cu populaţie minoritară permit funcţionarea unor guverne regionale cu puteri legislative şi cu responsabilităţi funcţionale (Regatul Unit, Spania, Italia), cealaltă în care acestea sunt asociate (politic, economic sau militar) cu anumite comunităţi, fără însă ca acestea să-şi piardă identitatea culturală şi organizaţiile politice. Exemple în acest sens sunt date de insulele din apropierea unor state unitare, care au intrat sau au rămas în uniune cu acestea: Azore sau Madeira (Portugalia); Baleare şi Canare (Spania); Aaland (Finlanda); Groenlanda şi Feröe (Danemarca) etc. (Ibid, p. 107).

Complexitatea raporturilor dintre stat şi regiuni este dată şi de *caracterul biunivoc* al acestor relaţii: pe de o parte atitudinea puterii centrale faţă de comunităţile teritoriale-locale ce alcătuiesc regiunile, pe de altă parte răspunsul acestora la stimulii externi concretizaţi prin măsurile de planificare regională. În primul caz, contrastele teritoriale sunt privite dinspre nivelul central spre cel local (regionalizare); în al doilea caz rolul esenţial le revine actorilor locali care se autodefinesc în raport cu puterea centrală (regionalism). Astfel, gradul de regionalizare depinde mult de modul în care autorităţile centrale reuşesc să delege la nivel substatal (regional) o parte din autoritatea lor administrativă, politică, educaţională şi economică (Gruber, 1999)[65].

Regiunile europene sunt, într-o mare măsură, descendente ale unor vechi regiuni istorice medievale care au generat tensiuni şi, nu de puţine ori, chiar conflicte armate. Fie că ne referim la unele landuri germane sau austrice, la regiunile franceze, italiene, belgiene sau la unele comunităţi autonome spaniole, toate reprezintă

[65] Gruber, K. (1999), *Regionalism, state naţionale, integrare europeană: perspective vest-europene şi central-europene*, în Altera, **10**, Târgu Mureş.

proiecţia actuală a unor spaţii mentale bine individualizate, cu rădăcini ancestrale, ce au deţinut de-a lungul timpului prerogative statale. În unele cazuri, acestea se caracterizează printr-o structură etnică diferită de cea statului în care au fost incluse; în alte cazuri, discrepanţele sunt date de factorul economic sau de argumentele de ordin cultural sau religios. Din acest punct de vedere, am individualizat în cadrul Uniunii Europene trei categorii de regiuni istorice:

- Regiuni istorice diferite din punct de vedere al structurii etnice de populaţia majoritară a statului din care fac parte. Acestea sunt locuite fie de vechi populaţii europene care şi-au conservat într-o măsură mai mare sau mai mică de-a lungul timpului identitatea naţională (minorităţi identitare): Catalonia, Ţara Bascilor şi Galicia în Spania; Corsica, Bretania în Franţa; Sardinia în Italia etc., fie de minorităţi transfontaliere, rezultat al translatării graniţelor sau al constituirii unor state în arii de interferenţă etnică şi cultural-lingvistică (Belgia, Elveţia). Caracteristice pentru această categorie sunt Flandra şi Valonia în Belgia; Alsacia şi Lorena în Franţa; Valea Aosta, Friuli-Venezia Giulia şi Trentino-Adige în Italia;
- Regiuni istorice diferite din punct de vedere al gradului de dezvoltare economico-socială de restul teritoriului statului din care fac parte. Caracteristic pentru această categorie este nordul Italiei (Padania), ce nu întruneşte caracteristicile unui ţinut istoric omogen, dar a cărui nivel ridicat de dezvoltare economică o deosebeşte clar de restul ţării. La extremitatea opusă – Sicilia, al cărui separatism (proiectul Federaţiei Italo-Sicilene de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial) a fost susţinut pe de o parte de populaţia nemulţumită, iar pe de altă parte de marii proprietari şi de Mafie. De asemenea, argumentul economic capătă o importanţă din ce în ce mai mare şi în tendinţele secesioniste manifestate în Catalonia sau Flandra;
- Regiuni istorice cu tensiuni generate de factorul cultural şi religios – Ulster (conflict între catolicii republicani, adepţi ai unirii cu Irlanda şi protestanţii profund ataşaţi Londrei).

5.3. Cooperarea interregională şi omogenizarea naţională

Oricare ar fi argumentul de bază ce stă la baza decupajelor regionale (etnic, istoric sau economic), regiunile europene se caracterizează prin puternice discrepanţe atît sub raport teritorial, cât şi demografic. Unele regiuni se apropie de 100 000 km^2 (Castilia-Leon – 94 000 km^2), în vreme ce altele abia depăşesc câteva sute de kilometri pătraţi, alcătuind practic teritoriul administrativ al unor oraşe (Bremen, Hamburg, Berlin, Bruxelles sau Madrid). Între estul Angliei şi insulele sudice şi estice ale Greciei raportul de populaţie este de 20:1, iar între centrul spaniol şi landul german Bremen raportul de suprafaţi este de 532:1. Contraste mari se înregistrează şi la nivel naţional, între regiunile italiene, cele franceze, între landurile germane şi austriece sau între comunităţile autonome din Spania.

Principalul element ce a favorizat structurarea regională în Europa centrală şi occidentală, l-a constituit însă vechimea şi ampla dezvoltare a fenomenului urban. Nucleele urbane au constituit încă din antichitate, dar mai cu seamă în perioada

medievală, principalii factori de stimulare a organizării spaţiale, favorizând constituirea în jurul lor a entităţilor politico-administrative ce stau la baza actualelor regiuni europene. Ile de France s-a structurat în jurul Parisului, Latium-ul în jurul Romei, după cum sistemul urban al Cataloniei este dominat de Barcelona sau cel al Bavariei de München. Cu timpul, aceste regiuni au căpătat atributele de arii centrale, prin preluarea unor funcţii de control şi decizie şi transformarea acestora în centre de polarizare la nivel macroteritorial. În alte cazuri, resursele au atras implantarea industriei şi implicit concentrarea populaţiei şi urbanizarea, aceste regiuni transformându-se cu timpul în arii centrale. Rhenania de Nord-Westfalia, centrată pe aglomeraţia Ruhr-ului, Lombardia italiană, Midlands-ul englez sau Silezia poloneză sunt doar câteva astfel de exemple, contrapunându-se în unele cazuri ariei centrale dezvoltate de capitală.

Prin contrast, iau naştere regiuni periferice, caracterizate printr-o divergenţă a fluxurilor, prin emigrări masive, printr-un nivel avansat de sărăcie şi şomaj, dar şi printr-o urbanizare redusă şi prin imposibilitatea exercitării de către nucleele urbane a unor funcţii coagulante la nivel teritorial. În unele cazuri aceste regiuni sunt defavorizate şi ca urmare a poziţiei priferice la nivel naţional sau chiar european (Extremadura, Sicilia, Corsica), sau datorită unor circumstanţe politice şi istorice (clivajele dintre landurile estice şi cele din vestul Germaniei). Se conturează astfel, atât la nivel european cât şi naţional regiuni centrale, ce corespund unor externalităţi pozitive şi regiuni periferice, ce corespund externalităţilor negative. Centrul şi periferia trebuie înţelese astfel ca două noţiuni relative, acestea definindu-se în raport de scara spaţială. Silezia este astfel la nivelul Poloniei o regiune centrală, însă privită de la Bruxelles, are toate atributele unei regiuni periferice…

Cea mai importantă caracteristică a centrului este dată de ponderea populaţiei pe care o regrupează raportată la populaţia totală a ţării. În unele ţări, capitala reprezintă nucleul regiunii centrale, concentrând peste 20% din populaţia totală (cazul aglomeraţiilor pariziană sau londoneză), sau chiar mai mult (Ciudad de Mexico – 25% din populaţia totală a Mexicului, Atena – 35% din populaţia totală a Greciei, sau chiar 60% din populaţia ţării, cum este cazul oraşului La Valetta, capitala Maltei). Gradul de concentrare al populaţiei, acumularea de capital, nivelul de viaţă relativ ridicat şi vechimea dezvoltării sunt de asemenea atribute ale ariilor centrale. Însă cea mai importantă caracteristică a acestora este capacitatea de autodezvoltare şi autoorganizare, respectiv de a-şi utiliza propriile-i resurse, umane şi financiare pentru a-şi asigura dezvoltarea, reuşind să creze în acest sens şi disponibilităţi. Se conturează astfel externalităţile pozitive, caracteristice regiunilor centrale, ce sunt redistribuite ulterior în teritoriu în special către regiunile periferice, caracterizate la rândul lor prin externalităţi negative.

Pe de altă parte, autoorganizarea derivă dintr-o altă caracteristică a regiunilor centrale: aceea de concentratoare de putere. Prin contrast, periferia nu dispune de autonomie decizională. Nivelul de viaţă este net inferior celui din ariile centrale, fapt ce generează fluxuri migratorii; populaţia nu numai că este inferioară celei din regiunile centrale, dar înregistrează un grad mai mare de dispersie în teritoriu.

Cooperarea interregională orientată în direcţia omogenizării naţionale devine în aceste condiţii indispensabilă pentru o dezvoltare regională integrată. Pe măsura

dezvoltării regiunilor centrale şi transformării acestora în poli de creştere se intensifică şi discrepanţele dintre externalităţile pozitive şi cele negative, fapt ce contribuie la amplificarea legăturilor. Periferiile, în general rurale, emit fluxuri către regiunile centrale concretizate print-un „export" de sărăcie, prin fluxuri migratorii pentru locuri de muncă, ceea ce induce şi un export de instabilitate, datorat fenomenelor sociale marginale, criminalităţii organizate, chiar terorism. Pe de altă parte amplificarea externalităţilor tinde tot mai mult să transforme regiunile periferice în regiuni asistate, absorbante de fonduri naţionale sau europene, fapt ce atrage tendinţe centrifugale. Federalizarea Belgiei sau tendinţele secesioniste ale Padaniei (nordului Italiei) sunt numai două din multitudinea de astfel de exemple.

Statutul de frunte pe care îl deţine Catalonia în economia spaniolă se bazează antecedente vechi, regiunea fiind una dintre cele mai timpuriu industrializate din întregul spaţiu iberic. Dinamismul dezvoltării economice s-a menţinut şi după integrarea sa în statul spaniol, burghezia catalană, alături de cea bască, fiind printre cele mai influente din întreaga clasă politică spaniolă. Aceasta a constituit forţa motrice a dezvoltării societăţii, dar şi a afirmării unor puternice mişcări naţionaliste în cele două ţinuturi istorice. Astfel, pentru a-şi apăra interesele economice, antrepenorii au revendicat din ce în ce mai mult autonomia în raport cu puterea centrală, adoptarea conceptului de „naţiune" fiind un puternic stimul în acest sens (Loyer, 1995)[66]. Şi tot ca urmare a avântului industrial de la sfârşitul secolului al XIX-lea, societatea bască, puternic conservatoare şi catolică, a fost confruntată cu venirea masivă a muncitorilor din alte regiuni ale Spaniei, pentru a se angaja în minerit, în şantierele navale sau în uzinele sectorului siderurgic, care erau în plină dezvoltare. Aceste schimbări brutale au fost cele care au contribuit decisiv la fundamentarea doctrinei naţionaliste basce, ce interpretează istoria acestui ţinut prin prisma unei naţiuni basce dominată de spanioli.

Iată de ce conceptul de *Europa regiunilor* tinde din ce în ce mai mult să-l înlocuiască pe cel de *Europa naţiunilor*. Atât naţionalismul basc cât şi cel catalan, scoţian sau galez tinde să opteze pentru acceptarea statutului de autonomie şi cooperarea în cadrul unei federaţii a regiunilor europene, ca structură supra-statală contracarând astfel tendinţele centripete pe care le-ar putea manifesta guvernele centrale. Procesul de omogenizare naţională tinde să fie astfel înlocuit cu cel de omogenizare europeană, prin redistribuirea fondurilor europene.

La microscară, amplificarea cooperării dintre centru şi periferie conduce în timp la transformarea periferiei dintr-un spaţiu dominat într-unul integrat. Suburbanizarea, periurbanizarea, sau accepţiunea românească a conceptului de zonă metropolitană constituie tot atâtea rezultante ale acestui proces. Astfel, pentru metropolele regionale din România, zonele metropolitane rezultă din complementaritatea potenţialului celor două tipuri de structuri administrative de nivel local: cele cu grad avansat de urbanizare, reprezentate de nucleele de convergenţă regională şi departamentală şi comunele incluse în zona periurbană a acestora. Primele, caracterizate prin cele mai mari densităţi de populaţie la nivelul intravilanului şi prin teritorii administrative restrânse ca suprafaţă, dispun şi de cele

[66] în Dictionnaire de Géopolitique, coord. Yves Lacoste, Flammarion, Paris.

mai mari bugete locale; comunele limitrofe în schimb, cu resurse financiare limitate dispun de spaţii excedentare. Preţul ridicat al terenului din intravilan determină fenomenul de exurbaţie, prin localizarea unor investiţii aferente oraşului în zona sa periurbană, limitele administrative devenind pur formale. Oraşul se extinde dincolo de limitele sale administrative, iar ruralul evoluează de la spaţiu polarizat la spaţiu integrat. Cooperarea intercomunală la nivelul spaţiului periurban devine astfel esenţială pentru o dezvoltare regională integrată.

Cu totul alt fenomen are însă loc la nivelul spaţiului limitrof Capitalei: externalităţile pozitive datorate ariei centrale induc în spaţiul adiacent externalităţi negative, concretizate printr-un nivel accentuat de ruralizare şi sărăcie, îndeosebi sub raport cultural şi educaţional. O posibilă soluţie de atenuare a acestora prin omogenizare teritorială este văzută prin crearea Zonei metropolitane Bucureşti, ca structură integrată de cooperare intercomunală. Investirea recentă cu statut urban a unor comune aferente viitoarei zone metropolitane[67] nu reprezintă decât o decizie administrativă orientată în direcţia omogenizării teritoriale prin transformarea acestora în nuclee de polarizare locală şi de structurare spaţială.

Pentru a defini şi a cuantifica mai bine aceste interacţiuni, Alain Reynauld (1981) distingea în raport de cele două situaţii cazuri prezentate anterior, centru dominant şi periferie integrată şi exploatată (aplicabil primului caz: metropole regionale şi zonele metropolitane ale acestora) şi hipercentru şi periferie integrată şi exploatată (situaţie specifică marilor metropole cu funcţii naţionale şi transnaţionale). Evident, cazurile particulare tind să aducă anumite completări acestei tipologii. Periferia Bucureştiului, de exemplu, este insuficient integrată, situaţie ce se doreşte corectată prin constituirea zonei metropolitane.

În ambele cazuri, la microscară, fluxurile tind a fi integrative, mergând spre atenuarea externalităţilor; la macroscară însă, tind să domine, se pare, procesele de fragmentare, prin sporirea rolului nucleelor regionale ca poli de coagulare a teritoriului şi accentuarea clivajelor dintre regiunile bogate (externalităţile pozitive) şi cele sărace (externalităţile negative).

5.4. Cooperarea transfrontalieră, element de favorizare a globalizării

Contradicţia dintre fragmentarea instituţională a teritoriului şi existenţa unor probleme transnaţionale care au impus un sistem unitar de abordare şi deci o colaborare transfrontalieră, a creat premisele apariţiei unor noi tipuri de structuri de cooperare regională, suprapuse frontierelor statale: *zonele transfrontaliere* şi *euroregiunile*. Acest tip de cooperare trebuie să ţină seama că între cele două zone frontaliere se interpune o fâşie de graniţă şi de cele mai multe ori, între ele există legislaţii diferite care impun exigenţe diferite ale cadrului de cooperare. Prin urmare, principalul pericol ce poate afecta regiunile transfrontaliere, este reprezentat de *procesul de fragmentare*; dacă acesta nu este bine coordonat la nivel central, există

[67] Otopeni (2000), Voluntari şi Popeşti-Leordeni (2004), Chitila, Măgurele, Pantelimon şi Bragadiru (2005).

riscul pierderii autorităţii, zona transfrontalieră gravitând către unul dintre statele coparticipante.

Problemele care stau la baza dinamicii zonelor transfrontaliere derivă din gradul de armonizare al politicilor de dezvoltare a celor două zone frontaliere ce vin în contact. Spaţiile situate de o parte şi de alta a unei graniţe au sau nu tendinţa de a evolua în acelaşi sens, tendinţă dată de politicile centrale şi locale faţă de acestea, dar şi de situaţiile particulare din teren, care determină tipul de zonă transfrontalieră.

5.4.1. Zonele transfrontaliere. Tipuri de zone transfrontaliere

Într-o accepţiune largă, *zona transfrontalieră* reprezintă spaţiul situat de o parte şi de alta a frontierei, cu lăţimi ce variază între 30 şi 60 km, caracterizat printr-o variaţie tranşantă a fluxurilor umane şi materiale. Elementele determinante ce stau la baza definirii spaţiului transfrontalier sunt date de structura şi configuraţia graniţelor de stat, ce imprimă fluxurilor transfrontaliere anumite particularităţi legate de intensitate şi structură, cât şi de dispunerea nucleelor de convergenţă locală care determină orientarea acestor fluxuri. Identitatea spaţiului transfrontalier este prin urmare determinată de elementele de complementaritate şi omogenitate dintre cele două spaţii frontaliere, iar polarizarea vectorilor de cooperare transfrontalieră este condiţionată de dispunerea aşezărilor umane, îndeosebi a celor cu rol de polarizare locală şi regională.

Caracterul omogen sau eterogen al populaţiei, prezenţa sau nu a minorităţilor naţionale, gradul de dezvoltare al infrastructurii şi, nu în ultimul rând, antecedentele istorice, care au favorizat sau limitat în timp fluxurile transfrontaliere, au făcut ca zonele transfrontaliere să prezinte particularităţi diferite. Intensitatea şi variaţia fluxurilor transversale cu caracter local au condus la individualizarea a două modele teoretice de zone transfrontaliere:

Zone transfrontaliere caracterizate printr-o variaţie bruscă a fluxurilor, determinate de caracterul omogen al populaţiilor celor două zone frontaliere ce vin în contact, graniţe relativ închise, care se suprapun unor regiuni de inaccesibilitate naturală, cu un potenţial redus de locuire şi cu o infrastructură slab dezvoltată. Acestea se suprapun zonelor montane şi deşertice sau unor mari cursuri de apă, care au funcţionat de-a lungul timpului ca bariere în schimburile de populaţie şi în funcţie de care s-au conturat marile decupaje culturale ale lumii. Este cazul sistemului montan himalayan, dispus între Tibetul budhist şi subcontinentul indian, sau al Saharei care a acţionat ca barieră în răspândirea către sudul Africii a civilizaţiei arabe. La rândul lor, Anzii, Pirineii sau Pamirul au funcţionat ca areale de separare, constituind domenii ideale de trasare a graniţelor.

Zone transfrontaliere în care fluxurile transversale variază lent, datorită unui amestec progresiv al populaţiei, a prezenţei minorităţilor de o parte şi de alta a graniţei, rezultat al unor vechi raporturi de interacţiune stabilite în timp, în condiţiile unui cadru natural favorabil, a unor sisteme de aşezări bine individualizate şi a unor economii complementare. Frontierele interioare ale Uniunii Europene constituie un exemplu caracteristic în acest sens, identitatea zonelor transfrontaliere fiind dată de modul în care frontierele au transgresat şi regresat de-a lungul istoriei. Acestea devin

din elemente de ruptură între două entităţi politice cu caracteristici diferite, spaţii de sudură, de armonizare între acestea, cu particularităţi economice şi culturale specifice.

5.4.2. Zonele transfrontaliere şi rolul acestora în formarea euroregiunilor. Tipuri de euroregiuni de cooperare transfrontalieră

Apariţia euroregiunilor este legată de intensa colaborare transfrontalieră din spaţiul vest-european, nucleele urbane de polarizare transfrontalieră şi configuraţia graniţelor de stat constituind principalii lor factori generatori. Prima euroregiune este considerată a fi *Regio Basiliensis,* constituită în 1963[68], pe baza ariei de polarizare a oraşului Basel. Dezvoltarea rapidă a industriei în perioada postbelică şi liberalizarea regimului vamal au contribuit la creşterea rapidă a aglomerării urbane care s-a extins peste limitele teritoriului naţional. Aceasta a fost favorizată de relaţiile economice, formate de-a lungul timpului, de nivelul relativ ridicat al gradului de industrializare şi urbanizare a regiunilor frontaliere din Franţa şi Germania. Tot la frontiera dintre Elveţia şi Franţa funcţionează *Regio Genevensis*, dezvoltată pe baza ariei de polarizare a Genevei. Populaţia care îşi desfăşura activitatea în această zonă a rezolvat problema preţurilor foarte ridicate ale locuinţelor, generată de lipsa de spaţiu din jurul Genevei prin construirea de locuinţe pe teritoriul francez, în apropierea graniţei, unde preţurile terenurilor erau mai mici. În plus, o parte din populaţia franceză din zona de frontieră îşi desfăşoară activitatea în regiunea Genevei, unde salariile sunt mai mari. Aceste fenomene au avut ca efect difuzarea urbanizării în regiune, transformând practic zona frontalieră franceză într-un hinterland al Genevei.

Germania, prin poziţia sa geografică în interiorul continentului şi prin numărul mare de state învecinate (9) a atras de-a lungul frontierelor sale cea mai mare concentrare a euroregiunilor, atât în perimetrul zonei transfrontaliere estice, cu Olanda, Belgia, Luxemburg şi Franţa, cât şi în lungul fostei „Cortine de Fier", la graniţa cu Polonia şi Cehia. În legislaţia germană, sunt prezente 6 caracteristici distincte ale euroregiunilor:

- euroregiunile reprezintă formele cele mai eficiente ale cooperării din zonele de frontieră;
- euroregiunile ajută la echilibrarea nivelelor de dezvoltare diferită a zonelor de frontieră;
- euroregiunile consolidează încrederea şi spiritul de cooperare a locuitorilor;
- euroregiunile constituie terenul de exersare a bunei vecinătăţi şi a integrării;
- euroregiunile ajută la depăşirea moştenirilor negative ale trecutului;
- euroregiunile constituie elemente importante ale integrării statelor central-europene în Uniunea Europeană.

Dintre euroregiunile cu participare germană, una dintre cele mai reprezentative este considerată a fi *Euroregiunea Maas-Rhin*, care include provinciile Limburg, Liege şi comunitatea germană din jurul oraşului Liege (Belgia), partea nordică a provinciei Limburg din Olanda şi câteva kreize din jurul oraşului german Aachen. Principalele elemente unificatoare sunt cel lingvistic (populaţie de limbă germană) şi cel al convergenţei fluxurilor de populaţie şi bunuri, euroregiunea fiind

[68] Euroregiunea a căpătat statut oficial în anul 1976.

situată pe traseul celor mai importante axe de transport feroviar, rutier, aerian şi fluvial. Dotată cu o infrastructură dezvoltată, euroregiunea se caracterizează printr-un deosebit potenţial economic, datorat forţei de muncă înalt calificată, ramurilor industriale cu tehnologii de vârf şi unui sistem instituţional de învăţământ şi cercetare. Între Elveţia şi Italia funcţionează *Regio Insubrica*, poziţionată între cantonul elveţian de limbă italiană Tessin şi zona metropolitană a oraşului Milano. Şi în acest caz, unitatea lingvistică a populaţiei este evidentă. În anii ’60, cantonul Tessin a înregistrat o puternică terţiarizare a economiei. Multe segmente productive ale industriei elveţiene au fost mutate în sudul cantonului, în apropierea graniţei cu Italia, cu scopul de a beneficia de forţa de muncă mai ieftină de origine italiană. Pe de altă parte, relaţia a funcţionat si invers, dinspre Italia spre Elveţia. Provinciile italiene Como, Varesse şi Lecco dispuneau de o industrie performantă si bine structurată, constituind una dintre cele mai dezvoltate zone din Italia. În a doua parte a deceniului ’70 însă, marile unităţi industriale au fost închise, începând un proces de delocalizare şi reconversie industrială. Acesta a reuşit fără prea mari costuri sociale, datorită absorbţiei forţei de muncă disponibilizată de întreprinderile italiene de către piaţa forţei de muncă a cantonului Tessin.

Pentru locuitorii euroregiunilor din Uniunea Europeană, graniţele au dispărut deja din hărţile mentale ale locuitorilor frontalieri, astfel că activităţile umane anticipează în multe cazuri schimbările instituţionale.

În spaţiul central şi est-european, colaborarea transfrontalieră, grefată pe graniţe noi, apărute în cea mai mare parte a lor după 1945[69], are la bază în principal argumentul politic şi nu realităţile din teren.

Au rezultat structuri teritoriale supradimensionate (Comunitatea Alpi-Adria, Euroregiunea Carpatică, Euroregiunea Dunăre-Criş-Mureş-Tisa, Euroregiunea Bug etc) care nu îndeplinesc multe dintre criteriile necesare pentru a le asigura viabilitatea, existând puţine elemente de complementaritate sau de schimburi directe. Totodată, spre deosebire de situaţiile din vestul Europei, euroregiunile est-europene cuprind state mai puţin dezvoltate sub raport economic şi cu un grad mare de eterogenitate, multe dintre aceste structuri de colaborare transfrontalieră fiind grefate pe fosta Cortină de Fier (mai ales în lungul graniţelor germano-poloneze şi germano-cehe, unde funcţionează 8 euroregiuni. Graniţele Poloniei, Cehiei, Slovaciei şi Ungariei sunt practic în întregime acoperite de euroregiuni.

O altă categorie de euroregiuni, constituite în general după 1990, reprezintă structuri macroteritoriale, rezultate prin agregarea unităţilor administrativ-teritoriale de prim rang, structurate în general în lungul marilor coridoare de trafic paneuropean. Exemple tipice în acest sens sunt Euroregiunea Nord, constituită pe baza cooperării dintre Belgia, regiunea franceză Nord-Pas de Calais şi comitatul englez Kent; Euroregiunea Mediterana Transpirineeană, ce grupează regiunile Catalonia, Languedoc-Rousillon şi Midi Pyrénées, sau Euroregiunea Saar-Lor-Lux (Saar-Lorena-Luxemburg).

[69] Reprezentativ în acest sens este cazul Poloniei, 80% din lungimea totală a frontierelor sale datând din 1945-47, ceea ce face din această ţară una dintre cele mai noi din Europa, chiar dacă naţiunea poloneză este una dintre cele mai vechi. Frontiera sa vestică este strâns legată de cea estică, impusă de sovietici.

Euroregiunile constituie deci, structuri teritoriale create în scopul intensificării cooperării interregionale şi transfrontaliere, pentru realizarea unui spaţiu coerent de dezvoltare economică, ştiinţifică, socială şi culturală.

5.4.3. Euroregiunile în procesul globalizării. O propunere de clasificare a euroregiunilor de cooperare transfrontalieră

În prezent, la nivel european are loc o intensă dispută între adepţii statului-naţiune şi cei ai regionalizării, pe principii federaliste. Conceptul statului naţional este supus atacului din două direcţii: pe de o parte ca urmare a globalizării, care prin internaţionalizarea şi interdependenta economiei mondiale şi a mijloacelor de comunicaţie (internet şi mass-media) creează structuri suprastatale, iar pe de altă parte, la nivel sub-statal, unde regiunile reprezintă o ameninţare pentru legitimitatea statului-naţiune atât în sfera economiei, cât şi în cea administrativă şi politică. Acest cadru general a favorizat intensificarea colaborărilor transfrontaliere şi proliferarea euroregiunilor, mai întâi în Europa centrală şi de vest, iar ulterior, în anii ’90, şi în estul continentului.

Euroregiunile reprezintă „structuri teritoriale care rezultă din cooperări transfrontaliere între mai multe comunităţi teritoriale, care are un anumit grad de autonomie locală, adică un consiliu de conducere, grupuri de lucru şi un secretariat”[70].

Criteriile de clasificare a acestora, pe care le propunem în acest studiu, sunt:

1. Factorii ce au determinat formarea euroregiunilor:
   - Euroregiuni formate pe baza aglomeraţiilor urbane transfrontaliere: Regio Basiliensis, Regio Genevensis, Regio Insubrica (Milano);
   - Euroregiuni formate pe baza oraşelor dublete: euroregiunile de la graniţa germano-poloneză, cele de la graniţa germano-cehă tec;
   - Euroregiuni formate pe baza structurii etnice unitare: Euroregiunea Carpatică, Euroregiunea Prutul Superior, Euroregiunea Dunărea de Jos;
   - Euroregiuni formate pe baza axelor de comunicaţie transfrontaliere: Euroregiunea Nord, Euroregiunea Saar-Lor-Lux etc;
   - Euroregiuni formate pe baza unor bazine marine sau lacustre exploatate în comun: Euroregiunea Pomerania.
   - Euroregiuni formate pe baza omogenităţii potenţialului natural: Euroregiunea Barents.
2. Gradul de simetrie al dezvoltării economico-sociale a regiunilor frontaliere ce le compun:
   - Euroregiuni simetrice: formate din regiuni frontaliere cu grad de dezvoltare economico-social şi tehnico-edilitar relativ similar (euroregiunile din spaţiul Uniunii Europene sau euroregiunile ce cuprind regiuni frontaliere din două sau mai multe ţări candidate la aderare): Euroregiunea Dunărea 21; Euroregiunea Bihor – Hajdu-Bihar; Euroregiunea Prutul Superior; Euroregiunea Dunărea de Jos.

[70] Deică P., Dobraca L., Guran Liliana, Săgeată R., Urucu Veselina (2000), România şi colaborarea transfrontalieră în contextul integrării europene, Grant ANSTI 6207/2000, p. 1.

- Euroregiuni asimetrice: formate prin asocierea unor regiuni frontaliere cu grad diferit de dezvoltare: euroregiunile de la graniţa germano-poloneză, germano-cehă etc;

3. Numărul de state ce le formează:

- Euroregiuni formate la graniţele a două state (formate pe baza extinderii a două regiuni transfrontaliere): Euroregiunea Bihor – Hajdu-Bihar, Euroregiunea Giurgiu – Ruse etc;
- Euroregiuni formate la graniţele a trei state: Euroregiunea Dunăre – Mureş – Tisa, Euroregiunile Prutul Superior şi Dunărea de Jos etc;
- Euroregiuni formate la graniţele a patru sau mai multe state (macro-euroregiuni): Euroregiunea Carpatică, Euroregiunea Pomerania etc.

4. Continuitatea elementului etnic:

- Euroregiuni omogene etnic;
- Euroregiuni eterogene etnic.

5.4.4. Aşezările dublete şi rolul acestora în structurarea vectorilor de cooperare transfrontalieră

Separarea generată de arterele hidrografice a permis individualizarea unor nuclee de concentrare a fluxurilor transversale, ca urmare a favorabilităţii induse de condiţiile topografice locale. Astfel, existenţa vadurilor de trecere a determinat concentrări de populaţie pe ambele maluri, conducând la apariţia *aşezărilor dublete*, cu rol de polarizare locală sau chiar regională. Exemplele sunt numeroase, însă caracteristice sunt cele de pe Rio Grande, la graniţa texano-mexicană (El Paso–Ciudad Juárez, Presidio-Ojinaga, Eagle Pass-Piedras Negras, Laredo-Nuevo Laredo, Rio Grande City-Ciudad Camargo, Brownsville-Matamoros), de pe fluviul Congo (Bangui-Zongo şi Brazzaville-Kinshasa), sau cele de pe linia Oder–Neisse, la graniţa germano-poloneză. În acest caz, cooperarea transfrontalieră este restricţionată de predominarea oraşelor mai mari de 20 000 locuitori doar în partea germană a spaţiului frontalier şi lipsa oraşelor mari în partea poloneză, unde acestea nu apar decât la o anumită distanţă, în interiorul ţării. Constituirea euroregiunilor a avut la bază sistemul de oraşe dublete şi axele de comunicaţie, în lungul cărora s-au conturat axele prioritare de restructurare a spaţiului transfrontalier.

Nucleele de concentrare demografică transfrontalieră funcţionează în timp ca embrioni de constituire a euroregiunilor, prin extinderea micului trafic de frontieră la nivel macroteritorial, pe baza relaţiilor existente în cadrul sistemelor de aşezări din unităţile administrativ-teritoriale limitrofe *(Fig. 14)*.

Este şi cazul zonei transfrontaliere aferente sectorului românesc al Dunării, fluviu care a constituit de-a lungul timpului atât o importantă axă de structurare a fluxurilor transversale, cât şi principala arteră de navigaţie fluvială, care a favorizat fluxurile cu caracter longitudinal dintre Europa Centrală şi Bazinul Mării Negre. Prezenţa sa a generat apariţia unei adevărate „centuri urbane" în partea sudică a ţării, contribuind la conturarea unei activităţi economice specifice şi conducând la creşterea puterii de polarizare a unor oraşe-porturi. Acest ultim aspect se corelează şi cu procesul de conectare a porturilor la sistemele de transport pe uscat, precum şi cu rolul unor oraşe ca puncte vamale (Tălângă, Braghină, 2000).

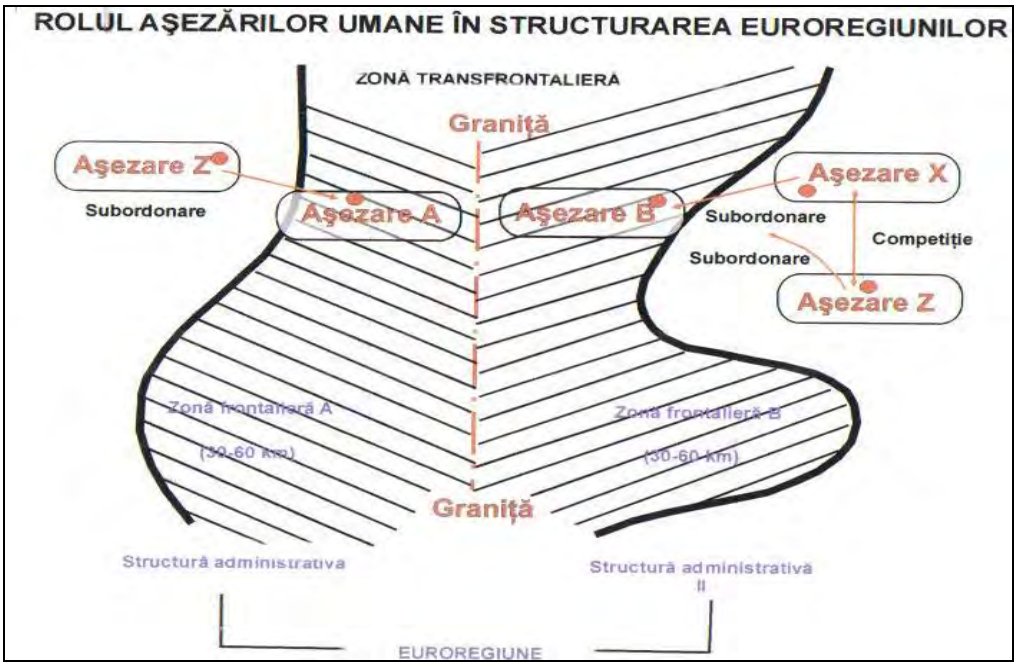

Fig. 14. **Rolul aşezărilor umane în structurarea euroregiunilor**

Funcţia de canalizare a fluxurilor transfrontaliere în sectorul dunărean al graniţei româno-bulgare se realizează prin intermediul aşezărilor dublete ce au un rol determinant pentru realizarea conexiunii dintre Europa Centrală, Peninsula Balcanică şi Asia Mică *(Fig. 15)*.

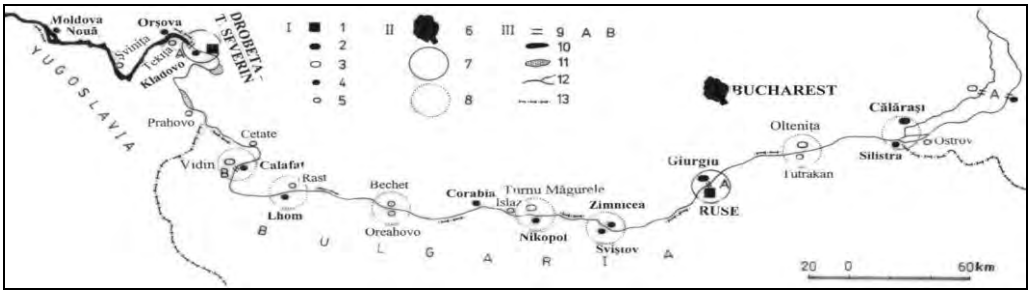

Fig. 15. **Aşezările dublete din sectorul dunărean al frintierei româno-bulgare şi categoriile de conexiuni realizate prin intermediul acestora**.

I. Aşezări. 1. între 100.000-500.000 loc., 2. între 50.000-100.000 loc, 3. între 25.000-50.000, 4. între 10.000-25.000 loc, 5. sub 10.000 loc, II. Tipuri de conexiuni realizate. 6. Capitală, 7. Trafic internaţional, 8. Mic trafic de frontieră, III. 9. Pod (A. existent, B. în construcţie), 10. Lac, 11. Insulă, 12. Dunărea, 13. Frontieră.

Astfel, în pofida schimburilor fireşti de populaţii de o parte şi de alta a Dunării, fluviul a conturat o zonă transfrontalieră cu variaţii relativ brusce a fluxurilor transversale, cu excepţia câtorva vaduri, individualizare ca urmare a unor

favorabilităţi induse de relief, care s-au transformat cu timpul în coridoare de circulaţie transdanubiană.

5.4.5. Zonele transfrontaliere aferente României şi euroregiunile cu participare românească

Analizând din această perspectivă zonele transfrontaliere cu participare românească, se poate afirma că în vreme ce zonele transfrontaliere din sud (româno-bulgară şi româno-sârbă) prezintă caracteristici mai apropiate de prima categorie, cele cu Republica Moldova şi Ucraina, datorită extinderii blocului etnic românesc de o parte şi de alta a graniţei, se încadrează mai curând în cea de-a doua. Tot din a doua categorie se poate considera că face parte şi zona transfrontalieră româno-ungară, aceasta fiind privită de România ca o pe poartă de deschidere către Vest, către structurile europene şi euro-atlantice, în vreme ce autorităţile de la Budapesta o privesc ca pe o punte de legătură cu comunităţile maghiare din Transilvania. Este şi motivul pentru care această zonă transfrontalieră a fost extinsă prin constituirea primelor euroregiuni cu participare românească: Euroregiunea Carpatică, Euroregiunea Dunăre-Mureş-Tisa şi, mai recent, Euroregiunea Bihor-Hajdú Bihar, axată pe colaborarea dintre Oradea şi Debrecen.

Tabelul nr. 6

Euroregiuni de cooperare transfrontalieră cu participare românească

Euroregiunea, anul constituirii, suprafaţa	Ţări participante	Unităţi administrative	Centre polarizatoare
Carpatică 1993 161 277 km^2	România	Satu Mare, Maramureş, Bihor, Sălaj, Botoşani, Suceava, Harghita	Satu Mare, Baia Mare, Oradea, Zalău, Botoşani, Suceava, Miercurea Ciuc
	Ungaria	Borsod-Abaúj-Zemplén,Szabolcs -Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihàr, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok	Debrecen, Miskolc, Eger, Szolnok, Békéscsaba, Nyiregyháza
	Polonia	Dolno-Ślaskie	Krosno, Przemysl, Rzeszow, Tarnow
	Slovacia	Košice, Prešov	Bardejov, Kosice, Presov
	Ucraina	Ujgorod, Ivano-Francovsk, Lvov, Cernăuţi	Ujgorod, Lvov, Ivano-Francovsk, Cernăuţi
Dunăre – Criş - Mureş – Tisa (D.K.M.T.) 1997 77 459 km^2	România	Timiş, Arad, Caraş-Severin, Hunedoara	Timişoara, Arad, Deva, Hunedoara, Reşiţa, Caransebeş
	Ungaria	Békés, Jász-Nagykun-Szolnok, Csongrád, Bács-Kiskun	Békéscsaba, Szolnok, Kecsemét, Szegéd
	Iugoslavia	Vojvodina	Novi Sad, Subotica
Dunărea de Jos 1997 - 1998 53 496 km^2	România	Galaţi, Brăila, Tulcea	Galaţi, Brăila, Tulcea
	R. Moldova	Cahul	Cahul
	Ucraina	Odessa	Odessa

Prutul Superior 2000 42 809 km^2	România	Botoşani, Suceava	Botoşani, Suceava
	R. Moldova	Edineţ, Bălţi	Edineţ, Bălţi
	Ucraina	Cernăuţi, Ivano-Francovsk	Cernăuţi, Ivano-Francovsk
Giurgiu-Ruse 2001 2 784 km^2	România	1 oraş şi 14 comune	Giurgiu
	Bulgaria	7 municipalităţi	Ruse
Dunărea 21 2002 9 500 km^2	România	1 oraş şi 4 comune	Calafat
	Bulgaria	8 municipalităţi	Vidin
	Serbia	8 municipalităţi	Zajecar
Dunărea de Mijloc – Porţile de Fier	România	Mehedinţi	Drobeta – Turnu Severin
	Bulgaria	Vidin	Vidin
	Serbia	Kladovo, Bor	Kladovo, Bor
DANUBIUS 2002 6 310 km^2	România	Giurgiu	Giurgiu
	Bulgaria	8 municipalităţi	Ruse
Siret-Prut-Nistru 2002 31 434 km^2	România	Iaşi, Neamţ, Vaslui	Iaşi, Piatra Neamţ, Vaslui, Bârlad
	R. Moldova	Chişinău, Lăpuşna, Orhei, Soroca, Ungheni	Chişinău, Orhei, Soroca, Ungheni, Hânceşti
Dunărea de Sud 2002 1 646 km^2	România	4 oraşe - Alexandria, Roşiori de Vede, Turnu Măgurele, Zimnicea	Alexandria, Roşiori de Vede, Turnu Măgurele, Zimnicea
	Bulgaria	3 municipalităţi - Belene, Sviştov şi Nikopol	Belene, Sviştov, Nikopol
Bihor – Hajdu Bihár 2002 13 755 km^2	România	Bihor	Oradea
	Ungaria	Hajdu-Bihàr	Debrecen
Dunăre – Dobrogea 2002 24 177 km^2	România	Călăraşi, Constanţa, Ialomiţa	Constanţa, Călăraşi, Slobozia, Mangalia
	Bulgaria	Dobrich, Varna	Varna, Dobrich, Silistra

Unităţile administrativ-teritoriale de nivel comunal nu au fost nominalizate.

Prima euroregiune de cooperare transfrontalieră constituită la nivelul statelor din fost bloc comunist a fost constituită începând cu anul 1992, la iniţiativa Ungariei. Euroregiunea Carpatică, cum avea să fie denumită, se dorea grefată pe structura „Bazinului Carpatic", concept introdus în circulaţie după Tratatul de pace de la Trianon, pentru a desemna fosta Ungarie Mare (Deică, 2000). Factorul liant al cooperării euroregionale s-a dorit a fi moştenirea comună austro-ungară, care s-ar reflecta asupra unei infrastructuri unitare, dar mai ales prezenţa populaţiei maghiare în toate zonele naţionale componente. Dacă la înfiinţare, cuprindea un teritoriu doar de 64 592 km^2, constituit în proporţie de 35,7% din teritoriu maghiar şi 19,8% teritoriu ucrainean, evoluţia ulterioare a transformat această euroregiune într-o structură teritorială de nivel macroregional, caracterizată printr-un veritabil mozaic etnic[71].

[71] Ucraineni-35% din total, maghiari-22%, români-16%, polonezi-13%, slovaci-8%, ţigani-3%, ruşi-2%, alte etnii-1% (sursa Fundaţia Carpatica, 2003, Ilieş, 2004).

În acest context, au apărut, inevitabil, tendinţele de fragmentare: pe de o parte pe criterii identitare iar pe de altă parte, ca urmare a nucleelor de cooperare transfrontalieră ce au indus vectori preferenţiali de cooperare şi implicit apariţia unor euroregiuni mai mici şi mult mai viabile, „incluse" în euroregiunea Carpatică. Euroregiuni cum sunt Slana-Rimava sau Kosice-Miskolc de la frontiera Slovaco-Ungară sau Bihor-Hajdu Bihar, axată pe axa de cooperare Oradea-Debrecen au spart ulterior unitatea euroregiunii Carpatice, punând sub semnul întrebării viabilitatea sa.

Mult mai funcţională pare a fi Euroregiunea Dunăre-Criş-Mureş-Tisa (D.K.M.T.). Constituită în 1997, euroregiunea alătură în prezent 4 judeţe româneşti, 4 comitate ungare şi regiunea autonomă Voivodina din Serbia, fiind relativ echilibrată sub raport teritorial şi demografic între cele trei componente ale sale (română, ungară şi sârbă)[72]. Corespunzător, axele de structurare macroteritorială se sprijină pe trei nuclee de polarizare: Timişoara, Novi Sad şi Szeged.

Principala restricţie cu care se confruntă însă cooperarea transfrontalieră la nivelul euroregiunii D.K.M.T. rezultă din cadrul diferit de cooperare cu Serbia: dacă frontiera româno-ungară este o frontieră internă a U.E., caracterizată printr-un grad mare de permeabilitate, frontiera sârbă este relativ greu permeabilă, fiind percepută ca o frontiera dintre UE şi un spaţiu, ex-iugoslav, caracterizat printr-un grad mare de instabilitate politică şi criminalitate organizată. În plus, instituirea regimului de vize cu plată între România şi Serbia contribuie la accentuarea impermeabilităţii acestui sector.

La graniţa estică a României au fost constituite două euroregiuni - *Prutul Superior* şi *Dunărea de Jos*, ambele cu participarea a trei state: România, Republica Moldova şi Ucraina. Coeziunea acestora se bazează în primul rând pe elementul etnic, reunind teritorii cu populaţie compact sau majoritar românească, intrate în componenţa U.R.S.S. în urma celei de-a doua note ultimative sovietice din 28 iunie 1940, consecinţă directă a tratatului secret de neagresiune germano-sovietic (Ribbentrop-Molotov). La aceasta se adaugă intensa locuire pe ambele maluri ale Prutului, aşezările dublete funcţionând ca relee de interconectare a celor două sisteme de aşezări, cristalizate pe un fundament istoric comun.

Dacă unitatea etnică constituie principalul liant al teritoriilor din stânga şi din dreapta Prutului ce alcătuiesc cele două euroregiuni, demersurile României de integrare în structurile de cooperare europeană şi euro-atlantică impun necesitatea securizării graniţei sale estice şi controlul fluxurilor migratorii pe această relaţie. Prutul se conturează astfel pe de o parte ca o axă de *integrare*, dată de continuitatea elementului etnic şi lingvistic la care se adaugă densitatea şi continuitatea locuirii pe ambele sale maluri, iar pe de altă parte ca una de *fragmentare*, indusă de perspectiva de a deveni o frontieră, relativ stabilă, a N.A.T.O. şi Uniunii Europene, fapt ce impune un cadru specific cooperării transfrontaliere. La aceasta se adaugă linia politică dură, antiromânească, promovată de autorităţile comuniste de la Chişinău, ce accentuează segregarea de o parte şi de alta a Prutului.

[72] Partea română: 32 028 km^2, 1 941 000 loc, partea ungară: 23 922 km^2, 1 777 000 loc, partea sârbă: 21 506 km^2, 2 014 000 loc.

Legea nr. 151 din 1998 privind dezvoltarea regională în România, elaborată după modelul Consiliului Europei, prevede că unul dintre obiective este „stimularea cooperării interregionale, interne şi internaţionale, a celei transfrontaliere, inclusiv în cadrul euroregiunilor, precum şi participarea regiunilor de dezvoltare la structurile şi organizaţiile europene care promovează dezvoltarea economică şi instituţională a acestora, în scopul realizării unor proiecte de interes comun, în conformitate cu acordurile internaţionale, la care România este parte".

Principalele argumente în constituirea euroregiunilor, constau în:

- reducerea încordării şi sporirea încrederii între state;
- intensificarea proceselor de integrare;
- atenuarea dezechilibrelor regionale;
- potenţialul economic, prezent şi de perspectivă;

Ca o concluzie generală, se poate afirma că spaţiile transfrontaliere reprezintă domenii extrem de sensibile şi vulnerabile la schimbările geografice, identitatea acestora fiind rezultatul asocierii unor factori etnici, culturali, geografici, istorici, economici, demografici şi politici specifici. Intensificarea fluxurilor transfrontaliere ca urmare a urbanizării şi industrializării unifică spaţii altădată divizate politic şi economic; euroregiunile devin din ce în ce mai mult structuri teritoriale cu o personalitate proprie, generate de fluxuri transfrontaliere şi promotoare, la rândul lor, de fluxuri globalizante.

SPAŢII GEOCULTURALE

Capitolul 6 : CULTURA CA PRODUS AL RELIGIEI. SPAŢIUL ISLAMIC

6.1. Islam, islamism, musulman, sharia, djihad

Din Maroc şi Senegal până în Indonezia şi Mindanao, din stepele central-asiatice până în Somalia sau Zanzibar se întinde un spaţiu imens (*Fig. 16*), de dimensiuni continentale, definit printr-un singur cuvânt: *Islam*.

Termenul *Islam* provine din limba arabă, având sensul de a se supune, a se dărui în întregime, însemnând deci „supunere" (faţă de Dumnezeu) (Eliade, Culianu, 1996)[73]. Înţelesul său transcede prin urmare caracterul strict religios, desemnând atât o componentă laică - cultura islamică (cu tot ansamblul său de norme sociale, etice, juridice) cât şi religia (monoteistă) care are la bază Coranul şi al cărei Profet este Mahomed[74]. Acestuia i s-ar fi încredinţat de către Allah mesajul divin, fiind, prin întreaga sa comportare, un exemplu demn de urmat pentru toţi credincioşii musulmani. *Allah* desemnează singura divinitate pe care se sprijină religia islamică, conferindu-i caracterul monoteist.

Islamismul îşi restrânge înţelesul doar la componenta religioasă a Islamului, care nu se suprapune nici peste lumea arabă (Turcia, Iranul, Indonezia sau statele ex-sovietice din Asia Centrală sunt islamice, deşi nu sunt arabe) şi nici peste spaţiul civilizaţiei islamice, care ocupă o suprafaţă mult mai extinsă. Din punct de vedere geopolitic, islamiştii militează pentru realizarea unităţii politice a tuturor musulmanilor (*umma*) şi unificarea tuturor statelor musulmane sub o autoritate unică (lumea musulmană). Ei se opun proiectelor de unificare a ţărilor arabe şi ideii că pot exista naţiuni diferite în interiorul Islamului (Lacoste, 1995).

Termenul *musulman* desemnează adeptul religiei islamice. Similar, însă greşit, este termenul de „mahomedan". Greşit, pentru că Islamismul nu este considerată religia lui Mahomed.

Sharia reprezintă legea sacră a Islamului. Mahomed nu a făcut deosebire între legea religioasă şi legea laică. În fiecare ţară musulmană, aplicarea shariei depinde de gradul de secularizare al statului respectiv.

Sharia se aplică tuturor domeniilor vieţii economico-sociale, pornind de la relaţiile familiale, dreptului de succesiune, impozitelor, abluţiunilor rituale, rugăciunilor etc.

Juriştii islamici orânduiesc toate activităţile umane potrivit unei scări valorice care merge de la „proscris" până la „interzis", trecând prin trepte intermediare.

---

[73] Eliade, M., Culianu, P. (1996), *Dicţionar al religiilor*, Edit. Humanitas, Bucureşti.

[74] Acesta s-a născut în jurul anului 570 în tribul Qurayš, provenind dintr-o familie săracă. Tradiţia spune că avea obiceiul să se retragă în singurătatea grotelor de lângă Mecca, unde i-a apărut într-o zi îngerul Gabriel care l-a învăluit în mantia sa şi i-a poruncit de mai multe ori să recite, ceea ce l-a făcut să-şi dea seama că a fost ales pentru a comunica oamenilor revelaţiile pe care i le transmite îngerul (Anghelescu, 1993). Mohamed nu a avut urmaşi pe line bărbătească, ci doar o fată: Fatima.

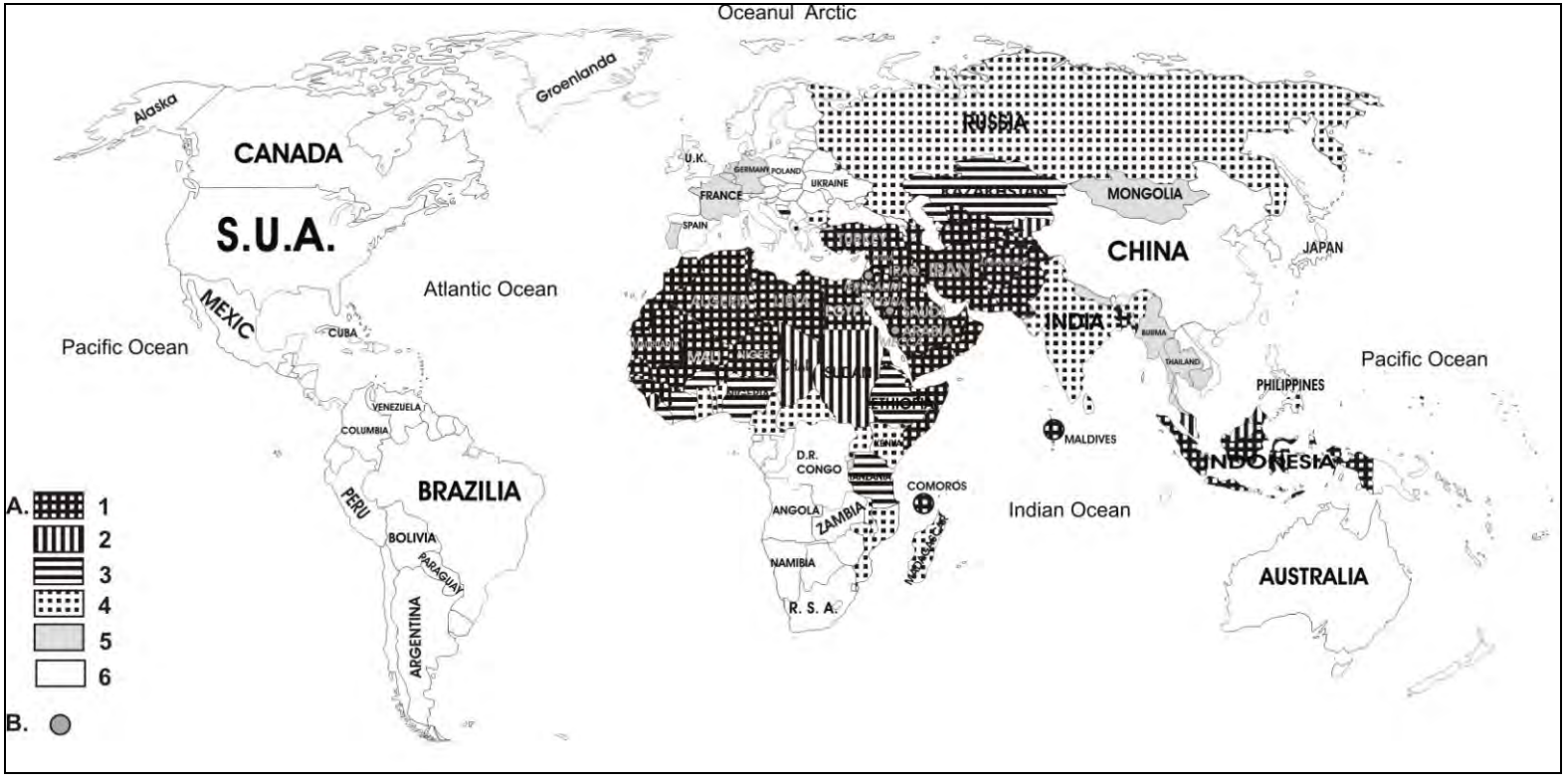

Fig. 16. **Spaţiul islamic**.
A. Ponderea musulmanilor (% din populaţia totală) : **1.** 80-100, **2.** 50-80, **3.** 30-50, **4.** 5-30, **5.** 2-5, **6.** 0-2. **B.** Locuri sfinte comune tuturor musulmanilor.

Analogia cu creştinismul este contrară spiritului religiei islamice. Dacă pentru creştini, Iisus Christos este trimisul divinităţii pe Pământ, în Islam acest rol îi revine *Coranului*, ce reprezintă cuvântul lui Dumnezeu (Allah), devenit scriptură. Rezultă rolul fundamental pe care îl are cartea sfântă a Islamului nu numai în plan strict religios, cât şi la nivelul vieţii economico-sociale în ansamblu. Aceasta explică legătura indisolubilă între practicile religioase şi cele sociale, însăşi semnificaţia cuvântului „Islam" evoluând pe parcursul timpului spre o generalizare la întreaga civilizaţie, cu un cadru legislativ unic, cu structuri politice specifice, cu tradiţii sociale şi morale care derivă din această religie (Anghelescu, 1993)[75]. De aici şi predilecţia pentru instrumentalizarea politică a religiei, fenomen specific spaţiului islamic.

Doctrina politică a Islamului divizează lumea în *casa păcii*, a armoniei inter-islamice, bazată pe *umma* (solidaritatea islamică) şi *casa războiului*, bazată pe *Djihad*, războiul sfânt pe care fiecare musulman trebuie să-l ducă mai întâi cu sine-însuşi pentru credinţă şi autopurificare (marele Djihad), apoi pentru a lupta împotriva „infidelilor", a „falşilor" musulmani sau a celor care nu acceptă religia islamică (micul Djihad), aceasta fiind în prezent semnificaţia cea mai răspândită printre islamişti. Autarhia economică, indigenizarea elitelor sau fundamentalismul islamic reprezintă tot atâtea faţete ale micului Djihad.

Fundamentele Islamului

Allah : singura divinitate a religiei islamice, care îi conferă caracterul monoteist.
Mohamed (Muhammad) : profetul Islamului (trimisul lui Allah), este un muritor ca toţi oamenii, numai că lui i s-a revelat Coranul.
Şahada (mărturia de credinţă) : constă în a afirma că nu există altă divinitate decât Allah şi că Muhammad este trimisul lui Dumnezeu.
Coranul [Qur'an] : cartea sfântă a musulmanilor, care adună la un loc revelaţiile transmise de Mohamed.
Sura : desemnează capitolele din Coran.
Umma (popor, comunitate) : desemnează comunitatea islamică, unită prin credinţa comună bazată pe Coran.
Shari'a (=**fiqh**) (cale, cale dreaptă) : legea islamică, desemnează toate poruncile lui Allah cu privire la faptele oamenilor. Cuprinde două seturi principale de reguli: unele cu privire la practicile de cult (obligaţii rituale şi alte prescripţii), altele de natură politică şi juridică. Alături de acestea Shari'a cuprinde reglementări referitoare la relaţiile dintre sexe, la îmbrăcăminte, la alimentaţie, politeţe reglementând ansamblul vieţii sociale în Islam. In conformitate cu shari'a, toate actele sunt calificate drept: obligatorii (wajib), meritorii şi recomandate (mandub), interzise (haram), condamnabile (makruk) şi indiferente (mubah).
Jihadul (djihadul) (efort, luptă) : lupta cu sine însuşi pentru autopurificare (Marele Jihad); lupta împotriva necredincioşilor pentru instaurarea Islamului pe întregul Pământ.
Hajj (pelerinajul) : face parte din obligaţiile rituale fundamentale ale fiecărui musulman. Fiecare musulman liber şi sănătos şi care dispune de posibilităţi materiale trebuie să facă cel puţin o dată în viaţă călătoria la Mecca şi să îndeplinească toate prescripţiile rituale legate de aceasta.
Salat (ritualul islamic) : ansamblu de gesturi, atitudini, cuvinte care se succed într-o ordine strict determinată în timpul rugăciunii adresată Creatorului. Rugăciunea se realizează obligatoriu de cinci ori pe zi, de către orice musulman după vârsta de şapte, nouă ani, sau după adolescenţă. In timpul rugăciunii, credinciosul se roagă întotdeauna orientat spre Mecca.
Khitan (botezul islamic) : se face fie în a şaptea zi după naştere, fie la trei, cinci, şase, şapte (cel mai adesea), fie la zece ani, după regiune şi după tradiţia locului.
Sajjada (covorul de rugăciune) : conferă sacralizare spaţiului în care se desfăşoară rugăciunea.

[75] Anghelescu, Nadia (1993), *Introducere în Islam*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti.

Imamul : este cel care conduce rugăciunea.
Sawm, siyam (postul) : în Islam există trei tipuri de posturi: postul Ramadanului, cel mai important şi care constituie una dintre obligaţiile rituale; postul „de pocăinţă" şi postul benevol.
Zakatul, sadaqa (dania) : impozit perceput pe anumite tipuri de bunuri, redistribuit ulterior unor persoane care au nevoie de ajutor. Contribuie la solidaritatea islamică (**umma**).
Moscheea [masgid] : locul de rugăciune. Nu are picturi sau sculpturi, singura parte împodobită fiind o nişă (mihrab), partea cea mai sacră a moscheei, care indică direcţia de rugăciune spre Mecca. Prezintă o parte distinctă, mai izolată, destinată femeilor. In afara moscheei se ridică unul sau mai multe turnuri (**minarete**), în vârful cărora se află o platformă de pe care **muezinul** cheamă la rugăciune.
Sursa: Anghelescu, Nadia (1993), *Introducere în Islam*, Edit. Enciclopedică, Bucureşti.

6.2. Tradiţionalism şi modernism în Islam. Instrumentalizarea politică a Islamului. Fundamentalismul islamic

Religia devine element vital, transformându-se în ideologie a unei comunităţi doar atunci când este percepută ca fiind absolut indispensabilă perpetuării identităţii respectivei comunităţi.

Instrumentalizarea politică a Islamului se clădeşte pe exacerbarea rolului micului Djihad. Cartea sfântă a Islamului menţionează Djihadul ca fiind un război desfăşurat în condiţiile unei situaţii limite, atunci când comunitatea credincioşilor este pusă în pericol de un atac armat al păgânilor. În ochii fundamentaliştilor, această agresiune este dată de tendinţele de globalizare a modelului cultural occidental. *Fundamentalismul islamic* este astfel favorabil reîntoarcerii la sursele credinţei, la fidelitatea pentru Islamul tradiţional, bazat pe sharia, ce are la bază ideologia potrivit căreia Islamul astfel transformat poate contracara şi anihila eficient, în virtutea solidarităţii în jurul aceloraşi credinţe religioase şi valori morale, tendinţele de expansiune ale culturii occidentale. În acest sens, un exemplu edificator este cel al Arabiei Saudite, păstrătoare a Meccăi, unul dintre cele trei locuri sfinte ale Islamului şi a pelerinajului la aceasta[76], ai cărei suverani sunt wahhabiţii, grup religios fondat în secolul al XIII-lea de către Muhammad ibn Abd al Wahhab, partizani ai reîntoarcerii la Islamul tradiţional, riguros şi integralist. Astfel, magazinele trebuie închise în timpul rugăciunilor, iar orice infracţiune în timpul ramadanului este aspru pedepsită. Dorindu-se un apărător al Islamului integralist, Arabia Saudită a creat, în 1962, Liga Islamică Mondială, în tendinţa de a contrabalansa curentul *modernismului liberal*, ce a făcut ca o parte a lumii islamice să evolueze adaptându-se ideologiilor occidentale (cazul Turciei sau cel al aliaţilor S.U.A. din zona Golfului – Kuwait, Emiratele Arabe Unite, Qatar, Bahrain).

Arabia Saudită, între tradiţionalism şi modernism

- Wahhabismul şi exportul de fundamentalism
- Resursele de petrol şi fragilitatea economiei saudite
- Ambivalenţa relaţiei cu S.U.A. şi puterile occidentale

Constituită în 1932 de către Abd al-Aziz II ibn Saud, emir din Nejd şi imam al wahhabiţilor, Arabia Saudită contemporană este succesoarea statului wahhabit constituit în 1744 şi destrămat la sfârşitul Primului Război Mondial de către o coaliţie anglo-egipteană.

[76] Pelerinajul la Mecca a fost iniţiat de însuşi Mohamed, primul pelerin la Mecca (632 d.Hr).

Doi sunt factorii ce au marcat de-a lungul timpului destinul geopolitic al Arabiei Saudite: *wahhabismul şi petrolul.*

Deşi în mod oficial la cârma ţării se află dinastia Saud, faţa nevăzută a puterii, care îşi pune amprenta pe deciziile politice în Arabia Saudită, este dinastia wahhabită. Descendenţi ai lui Muhammad ibn Abd al-Wahhab, cofondator al regatului wahhabit din 1744, împreună cu Muhammad ibn Saud, wahhabiţii, profund ostili Statelor Unite, prezintă particularitatea, destul de comună pentru mişcările religioase fundamentaliste, de a proslăvi reforma moravurilor pentru o reîntoarcere la originile Islamului. Ei sunt cei care coordonează toată desfăşurarea vieţii publice în Regat, dirijând învăţământul, justiţia (lapidarea, amputarea şi decapitarea fiind încă în vigoare), mass-media, viaţa religioasă etc. Interzicerea dobânzilor clasice, în conformitate cu scrierile Coranului determină fuga capitalurilor în străinătate (500 mld. USD numai în S.U.A., în 2000) şi implicit o ineficacitate a sistemului bancar.

Deşi estimată la 2,1% în 2005, creşterea economică a Arabiei Saudite este practic negativă în termeni reali, analiştii economici estimând că venitul mediu pe cap de locuitor a scăzut de două ori de la începutul anilor '90 până în prezent[77]. Într-o ţară în care tinerii sub 15 ani reprezintă peste 2/5 din totalul populaţiei, lipsa de perspective economice, sociale şi politice pentru aceşti tineri ar putea să se concretizeze în grave crize în anii următori.

Pe de altă parte, fragilitatea economiei saudite este determinată de dependenţa sa strictă de resursele de petrol. Zăcămintele cele mai uşor exploatabile, deci şi cele mai rentabile sunt din ce în ce mai rare, iar pentru suplimentarea producţiei se ajunge la extragerea unui ţiţei mai scump şi mai slab calitativ. Aceasta a făcut ca investiţiile americane, determinante în dezvoltarea infrastructurilor petrolifere saudite să se orienteze către alte zone petrolifere ale lumii, considerate mai rentabile, cum ar fi ţărmurile Africii Occidentale sau Bazinul caspic. Tot S.U.A. este şi principalul furnizor de echipamente al armatei saudite, al cărui buget (18.700 mil. USD în 2000) o situează pe locul 7 în lume (2000), înaintea unor mari puteri demografice ca India sau China şi pe primul loc în cadrul statelor islamice.

Din această ambivalenţă a atitudinii faţă de S.U.A. rezultă principala provocare geopolitică a Arabiei Saudite contemporane. Pe de o parte economia şi armata saudită sunt dependente de capitalurile americane, iar pe de altă parte fundamentalismul wahhabit constituie o pepinieră a terorismului islamic îndreptat împotriva Occidentului. Între cooperarea obedientă cu S.U.A. şi refuzul violent al valorilor occidentale şi în special a celor americane, conducătorii regatului saudit au demonstrat că sunt incapabili să reformeze ţara sau să prezinte un mesaj coerent atât pe scena internă, cât şi pe cea internaţională. Arabia Saudită se mulţumeşte aşadar cu un rol de „partener tăcut" al S.U.A. (Matei et al., 2005).

Atracţia Occidentului compromite încercările de a difuza modelul wahhabit în toată puritatea şi rigoarea sa, exceptând compromisurile cu „infidelii" şi favorizând în acelaşi timp recrudescenţa terorismului fundamentalist finanţat cu ajutorul petrodolarilor. În interior, dorinţa puterii de a afişa aceeaşi puritate este obstrucţionată de deschiderea către economia de consum occidentală, care conduce la un comportament din ce în ce mai detestabil, doctrina islamică fiind acuzată de ipocrizie. Aşa cum odinioară wahhabismul apărea ca un element al dezvoltării societăţii, astăzi el apare ca un element de blocaj, susceptibil să provoace conflicte sociale. Această pendulare fragilizează regimul şi îl ameninţă cu prăbuşirea. Pentru a evita colapsul, S.U.A. sprijină fragila construcţie saudită în schimbul aprovizionării cu petrol. Pe această linie, continuând politica predecesorului său, noul rege saudit Abdallah, este favorabil menţinerii la aceleaşi cote a exporturilor de petrol.

De cealaltă parte, la baza ierarhiei sociale, păturile sărace figurante practic în viaţa politică, găsesc refugiu pe tărâm religios, transformându-se în mase de manevră uşor de intoxicat cu cele mai mici aluzii la un pretins complot iudeo-american. De aici şi până la extremismul religios şi terorismul fundamentalist, nu este decât un pas. Efervescenţa acestor manifestări în Arabia Saudită este un fenomen cu implicaţii internaţionale: saudiţii sprijină wahhabismul şi salafismul[78] aproape pretutindeni în lume unde există comunităţi musulmane. Panislamismul wahhabit nu se limitează însă la construcţia de moschei şi universităţi coranice, ci adesea susţine financiar organizaţii care evoluează de multe ori în afara cadrului legal al ţărilor care le adăpostesc. Al-Qaeda şi Osama bin Laden se numără printre principalele sale „produse".

[77] Această estimare rezultă din diferenţa între creşterea economică de 1,5%, medie anuală în perioada 1991-2001 şi creşterea demografică de 2,9%, medie tot în aceeaşi perioadă.

[78] Salafismul reprezintă aripa dură, extremistă, a wahhabismului.

Modernismul liberal, influenţat la început de filosofia iluministă şi de idealurile Revoluţiei franceze, apoi în secolul al XX-lea de marxism, s-a concretizat prin apariţia unor mişcări politice de stânga şi centru-stânga (în Tunisia, Irak, Egipt etc.), care au contribuit la independenţa unor ţări musulmane. Acest modernism s-a concretizat şi printr-un efort de laicizare a societăţii. Tonul a fost dat în Turcia de Kemal Atatürk în anii '30 ai secolului trecut, care a pus bazele unui amplu program de reforme instituţionale vizând modernizarea vieţii economico-sociale şi politice a statului (abolirea sultanatului şi califatului, separarea religiei de stat, introducerea calendarului european)[79] şi continuat de Habib Bourguiba în Tunisia, care a suprimat tribunalele religioase, a reformat statutul personalului în favoarea femeilor şi a înlăturat caracterul islamic al statului, militând pentru calmarea tendinţelor ultrareligioase, sau de Abdel Nasser în Egipt, care a etatizat averile religioase şi a luptat împotriva organizaţiei ultrareligioase „Fraţii Musulmani". În plan economic, conducătorii s-au inspirat mai mult din socialismul marxist, decât din preceptele Coranului. Este cazul lui M. Mosaddiq care a naţionalizat petrolul iranian în 1951 şi a influenţat politicile de planificare, până la Revoluţia islamică din 1979. Marea majoritate a elitelor a rămas însă fascinată de valorile europene şi de modelul de viaţă european şi american, care a determinat o neglijare a practicilor religioase (nerespectarea ramadanului şi a interdicţiilor alimentare, cum ar fi consumul de alcool). Aceasta a constituit prima provocare majoră a spaţiului islamic determinată de impulsurile globalizante occidentale.

În contrast, au luat naştere şi au proliferat mişcări ultrareligioase şi ultranaţionaliste. În Algeria, mişcarea „Ulemas" (Doctorii în lege) s-a bucurat de mai multă influenţă decât partidul lui Messali Hajd, care a încercat o reconciliere între Islam şi marxism, experiment sprijinit mai mult de muncitorii imigranţi, decât de algerieni. În Maroc, Istiqlal d'Alled el Fassi a condiţionat independenţa ţării de caracterul islamic al acesteia (1957).

Dezoccidentalizarea, ca revers al globalizării, a fost legată indisolubil de *indigenizarea elitelor*, având ca scop fundamental orientarea către *valorile tradiţionale*. Reislamizarea spaţiului arab, la fel ca şi rehinduizarea Indiei sau rusificarea / slavonizarea Rusiei constituie diferite faţete ale aceluiaşi proces.

In acest fel, fundamentalismul transformă Islamul într-un instrument de identificare al unor comunităţi locale, încărcat în multe cazuri cu energii agresive: satul împotriva oraşului, poporul împotriva oligarhiei economice şi politice, partidele cu programe modernizatoare împotriva celor conservatoare etc. În multe cazuri, islamismul este invocat de marile puteri islamice (Iran, Arabia Saudită, Egipt, Indonezia etc) şi ca o justificare cultural-istorică pentru dominaţia lor asupra altor ţări musulmane. Ridicarea fundamentalismului la rangul de politică de stat a avut loc prin Revoluţia islamică din Iran (1979), când guvernul este încredinţat doar juriştilor dreptului religios, devenind un instrument în serviciul legii lui Allah, şharia. La aceasta se adaugă intensa propagandă având în centrul atenţiei martirismul, în pura tradiţie şiită, şi exaltarea justiţiei sociale, fapt ce-i va atrage sprijinul unor medii de stânga.

[79] După Matei et al., 1985.

Fig. 17. **Tradiţionalism [local] în spaţiul islamic**

1. Mecca cu celebrul meteorit negru (sursa: www. wikipedia.com), **2**. Moscheea din Kairouan, al patrulea loc sfânt al Islamului, **3**. Purtarea vălului, element vestimentar tradiţional islamic (Afganistan), **4**. Locuinţă tradiţională troglodită a populaţiei berbere din nordul Saharei (Matmata, Tunisia), **5**. Ţesutul covoarelor, meşteşug tradiţional în tot spaţiul islamic.

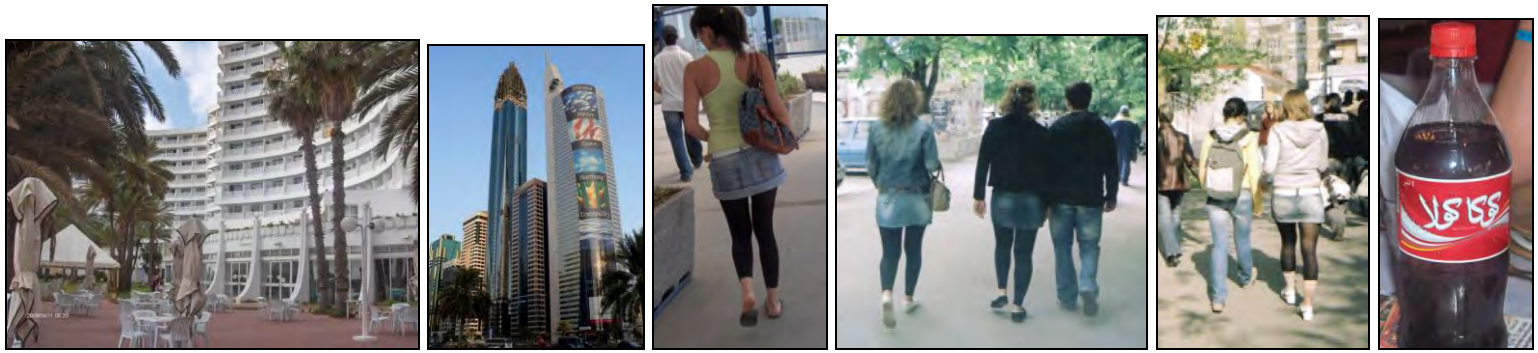

Fig. 18. **Modernism [global] în spaţiul islamic**

1. Arhitectură modernă cu funcţiuni turistice în Soussa (Tunisia), **2.** Arhitectură de tip nord-american în Dubai (Emiratele Arabe Unite), **3-5.** Elemente de vestimentaţie modernă în: Cairo (Egipt), Istanbul (Turcia), **6**. Produse de fast-food originare din S.U.A. (Tunisia).

6.3. Sunnism, şiism

Sunnismul (de la *sunna* = tradiţia profetului), constituie orientarea majoritară în Islam (aproape 90% din totalul credincioşilor musulmani), potrivit căreia nu este necesar să fii profet pentru a fi calif.

Avându-şi nucleul în Arabia Saudită, sunnismul reprezintă linia tradiţionalistă, moderată şi conciliantă a Islamului.

Identitatea sa în raport cu „sectele" şiită şi kharigită se defineşte în funcţie de acelaşi criteriu care stă la baza diferenţierii acestora: cine este cel care are dreptul să conducă comunitatea musulmană după moartea Profetului. Sunniţii au sacralizat perioada Islamului primitiv, proclamând primii patru califi drept „califi bine ghidaţi" şi recunoscându-i în ordinea în care s-au succedat: Abū Bakr (632-634)[80], Omar (634-644), Othman (644-656) şi Ali (656-661) (Anghelescu, 1993).

Prin contrast, *şiismul* (circa 10% din totalul musulmanilor)[81], consideră că singura putere legitimă după dispariţia lui Mohamed a fost cea a lui Ali[82], desemnat de acesta ca succesor încă din timpul vieţii sale. Două trăsături conferă şiismului originalitate: principiul imamatului[83] şi exaltarea martirismului. Această ultimă caracteristică conferă şiismului un caracter revoluţionar, predispus spre violenţă şi intoleranţă, constituind linia dură, fundamentalistă, a Islamului.

În prezent, fractura ideologică dintre şiiţi şi sunniţi a căpătat şi o dimensiune politică. Şiiţii îi acuză pe sunniţi că s-ar afla în sprijinul Occidentului şi a „complotului mondial" împotriva preceptelor morale, politice, religioase ale Coranului. Integriştii, prin mişcarea fundamentalistă Hamas, sunt militanţii care vor ca lumea musulmană, statul şi societatea să fie conforme cu legea islamică – Sharia, stipulată prin Coran.

În aceste condiţii, Iranul, prin revoluţia şiit-islamică condusă de ayatollahul Rūhollāh Khomeiny (1979) a încercat să pună bazele unui bloc islamic şiit format din Iran, subcontinentul indo-pakistanez, Liban, Turcia şi Africa de Est (având ca nucleu Sudanul) (Buchet, 1998). Această încercare a fost din start sortită eşecului, având consecinţe doar pe scena politică internă a Iranului, conducând la părăsirea ţării de către şahul Mohammad Reza Pahlavi Aryamehr (1941-1979), aliat fidel al S.U.A., preluarea puterii de către Consiliul Revoluţionar Islamic şi transformarea ţării în republică islamică (1 aprilie 1979).

---

[80] Abū Bakr era socrul Profetului, desemnat de însuşi Mohamed să supravegheze, în locul său, rugăciunile în comun la Medina (Eliade, Culianu, 1996, p. 167).

[81] State islamice şiite: Iran, Irak (unde şiiţii sunt la putere), Azerbaidjan, Iordania şi Bahrain.

[82] În arabă *Şiat Ali*, de unde provine termenul şiit, înseamnă „partidul lui Ali".

[83] Imamul este cel care conduce rugăciunile, considerat de şiiţi ca fiind succesor al Profetului şi fără de păcat, este venerat alături de Profet.

Iranul, lider al şiismului

- Revoluţia islamică: „Nici Vest, nici Est, ci numai Republica Islamică” (R. Khomeiny)
- Clivajele iraniano-saudite
- Războiul iraniano-irakian
- Hezbollahul libanez
- Iranul şi palestinienii
- „Deschiderea” postkhomeiny
- Programul nuclear iranian

Revoluţia islamică din 1979 a însemnat pentru Iran momentul de cotitură care i-a marcat întregul destin geopolitic contemporan, atât în plan regional, cât şi internaţional. Unul dintre marii aliaţi tradiţionali ai strategiei americane de limitare a influenţei sovietice în Orientul Mijlociu, Iranul avea să devină după instaurarea regimului teocratic condus de Khomeiny, principalul lider al unui terorism de stat îndreptat împotriva intereselor S.U.A în regiune.

Atât geopolitica sa internă cât şi cea internaţională este marcată de recrudescenţa politicilor islamiste; ţara devine o teocraţie bazată pe aplicarea strictă a legilor islamice la nivelul tuturor componentelor vieţii economico-sociale. Una dintre cele mai liberale ţări sub regimul şahului Reza Pahlavi devine acum liderul unui panşiism agresiv bazat pe o atitudine critică faţă de Occident şi îndeosebi faţă de S.U.A şi Israel, dar şi împotriva liderilor musulmani sunniţi, consideraţi „nelegiuiţi” – în primul rând clanul saudit iar ulterior, după declanşarea războiului cu Irakul, împotriva lui Saddam Hussein. Principalul imperativ geopolitic iranian devine exportul revoluţiei islamice, obiectiv care determină o reconfigurare a actorilor geopolitici pe scena regională.

Mai întâi, pe fondul clivajelor dintre arabii sunniţi şi persanii şiiţi, Teheranul reproşează din ce în ce mai mult conducătorilor monarhiilor arabe faptul că s-au îndepărtat prea mult de preceptele Islamului şi că exploatează petrolul din ţările lor în folosul companiilor occidentale. Iranul caută să atragă radicalii islamişti, acuzând în acelaşi timp alianţa Riyadului cu statele occidentale neislamice. Această politică va da o puternică lovitură de imagine Arabiei Saudite care se erijase până atunci în lider al unei renaşteri islamice, generând o primă mare fractură a lumii islamice contemporane, care se va împărţi în susţinători ai Teheranului şi susţinători ai Riyadului. În acest context, sub ameninţarea revoluţiei iraniene şi a panşiismului promovat de aceasta se manifestă o tendinţă de apropiere a monarhiilor din Golf şi în primul rând a Bahreinului[84] de Arabia Saudită, îndeplinindu-se astfel unul dintre visele puterii de la Riyad de a avea un control, fie el şi limitat asupra vecinilor săi din Peninsulă (Lazăr, 2005)[85]. La rândul său, strategia de contracarare a Arabiei Saudite s-a bazat pe doi piloni de bază: opinia sunnită mondială care considera Teheranul un focar de erezie şi destabilizare a echilibrului geostrategic regional şi alimentarea permanentă a conflictului iraniano-irakian care a avut drept consecinţă blocarea celor două ţări într-un război lung şi de uzură pe toată perioada khomeinistă.

Acest conflict a avut un caracter dual: economic şi ideologic. Miza economică a constituit-o indiscutabil petrolul, mascată sub contenciosul istoric asupra provinciei iraniene Khuzistan, iar cea ideologică s-a grefat pe opoziţia dintre naţionalismul arab de orientare marxistă promovat de partidul Ba′th şi cel persan, fundamentat pe baze religioase, promovat de revoluţia islamică din Iran. Pe de altă parte, regimul irakian a văzut în reactivarea mişcării panşiiste sub imboldul noului „Ghid” iranian o ameninţare la adresa propriei comunităţi şiite din sud care ar fi putut fi angrenată în acelaşi proces revoluţionar. La aceasta s-a adăugat şi iluzia creată de noii aliaţi conjuncturali ai Irakului (S.U.A. şi Arabia Saudită), care i-au creat lui Saddam Hussein imaginea unui Iran slăbit, atât din exterior, printr-o relativă izolare geopolitică în context regional[86], cât şi din interior, prin plecarea dinastiei Pahlavi, marea garantă a blocării influenţei sovietice în zona Golfului. În acest context, scopul final al acţiunii Irakului

[84] Arhipelagul Bahrein, cu o populaţie majoritar şiită, a făcut parte, încă din perioada medievală, din Imperiul Persan; din 1825 devine domeniu al Coroanei britanice, fiind condus de lideri ai minorităţii sunnite. De atunci el este revendicat continuu, mai întâi de Persia, apoi de Iran, fapt ce a determinat autorităţile de la Manama să ducă o politică de apropiere faţă de regatul saudit şi S.U.A., ca o garanţie a menţinerii suveranităţii.

[85] Lazăr, M. (2005), *„Dubla articulare”, ideologico-pragmatică, a geopoliticii Republicii Islamice Iran în spaţiul arabo-musulman*, în GeoPolitica, III, 12, Edit. Top Form, Bucureşti, pp. 185-224.

[86] Singurele ţări care au sprijinit Iranul au fost Libia şi Siria şi parţial Yemenul de Sud şi Algeria.

ar fi trebuit să fie căderea regimului islamist de la Teheran şi transformarea Golfului Persic într-un lac arab.

În al treilea rând, revoluţia islamică din Iran a generat noi configurări pe scena politică din Orientul Apropiat. Propaganda anti-sionistă, la fel ca şi cea anti-americană ajung să devină o constantă a discursurilor lui Khomeiny. În viziunea acestuia, orice soluţionare a conflictului israeliano-palestinian ar fi trebuit să aibă ca rezultat distrugerea statului evreu: „Noi reclamăm de 20 de ani o adunare generală a tuturor musulmanilor pentru a face să dispară Israelul, pentru a recupera Ierusalimul şi pentru a salva, prin aceasta, ţările islamice de această tumoare canceroasă”[87]. Aceasta a condus la activarea grupărilor radicale din teritoriile palestiniene care trec pe scară din ce în ce mai largă la acţiuni teroriste. Astfel, pe fondul încercărilor O.E.P. de a soluţiona conflictul prin mijloace diplomatice, Iranul intră în conflict cu liderii palestinieni moderaţi încercând el însuşi să devină un jucător în problema palestiniană prin islamizarea conflictului.

Această politică s-a concretizat prin transformarea, în 1982, cu sprijinul Gărzii Revoluţionare Iraniene, a miliţiilor paramilitare A.M.A.L. din sudul Libanului, în mişcarea Hizbollah (Hezbollah).

După cum arăta K. Martin (1994)[88], Hezbollah a apărut dintr-un mariaj între şiiţii libanezi şi Iranul islamic, devenind cea mai influentă mişcare fundamentalistă şiită din afara Iranului, afirmându-şi treptat, sub influenţa teologilor din Teheran şi în special a liderului său spiritual libanez, şeicul Muhammad Hussein Fadlallah, propriul său program de acţiune, în care soluţia tuturor problemelor era găsită în „înfiinţarea unei Republici Islamice”.

Un an mai târziu, este înfiinţată în teritoriile palestiniene gruparea radicală Djihadul Islamic, care va inaugura în deceniul opt al secolului trecut seria de atentate anti-israeliene. În viziunea Iranului, aceasta ar fi trebuit să fie avangarda militară a unei mişcări care să ducă la distrugerea statului evreu şi la instaurarea unui stat islamic în teritoriile palestiniene, după modelul iranian (Abderahim, 2001)[89]. Doctrina sa politico-ideologică a servit ca model pentru noile generaţii de militanţi fundamentalişti din interiorul Frăţiei Musulmane, care în 1987, pe măsura scăderii influenţei politice şi ideologice a Djihadului Islamic, vor pune bazele celei mai importante mişcări fundamentaliste islamice din Palestina, Hamas. Scopul său declarat îl constituie ducerea războiului sfânt (Djihadul) prin atacuri împotriva israelienilor şi a palestinienilor cu atitudini moderate, până la distrugerea Israelului şi crearea unui stat palestinian islamic de la Marea Mediterană până la valea Iordanului (Simileanu, 2003).

Ceea ce s-a dorit internaţionalizarea agresivă a revoluţiei islamice iraniene a luat însă sfârşit odată cu moartea lui Khomeiny, în iunie 1989. De atunci, strategia Teheranului a devenit tot mai „naţionalistă”, limitându-se pe plan extern la susţinerea financiară a aliaţilor tradiţionali (Hezbollah-ul, grupările fundamentaliste palestiniene sau comunităţile şiite din Irak, Afganistan, Pakistan sau Tadjikistan. Pe fondul lipsei de charismă a succesorului său spiritual, ayatollahul Mohammad Ali Khamenei[90] şi a politicii de deschidere promovată de preşedintele Machemi Rafsandjani pe scena politică internă iraniană avea să se afirme tot mai puternic un curent reformator, ce va acorda prioritate dezvoltării economice în dauna condiţionărilor ideologico-religioase. Aceasta s-ar putea să aibă însă un caracter efemer, clivajele dintre reformişti şi conservatori, dând în final câştig celor din urmă, care l-au propulsat în funcţia supremă din stat pe Mahmud Ahmadinejad, un ultraconservator, fostul primar al Teheranului şi liderul studenţilor islamişti care au provocat criza ostaticilor de la ambasada S.U.A. din 1979[91].

Constantă în doctrina strategică iraniană a rămas însă preocuparea pentru creşterea influenţei sale în regiunea Golfului, în pofida opoziţiei S.U.A., care continuă să considere regimul de la Teheran drept unul terorist, fapt confirmat şi prin includerea sa în celebra „axă a răului”. După distrugerea armatei irakiene de către coaliţia internaţională condusă de S.U.A. (1991), Iranul devine cea mai importantă

[87] Discurs din 13 februarie 1982, în *La Palestine dans l'optique de l'Imam Khomeiny*, l'Institution de la rédaction et de la publication des oeuvres de l'Imam Khomeiny, Teheran, preluat din Marius Lazăr, 2005.
[88] Kramer Martin, Hizbullah: *The Calculus of Jihad*, în Martin E. Marty şi R. Scott Appleby (edt), *The Fundamentalism Project*, I, Fundamentalism and the State, The University of Chicago Press, 1994.
[89] Abderahim, L. (2001), *Géopolitique de l'islamisme*, L'Harmattan, Paris.
[90] Acesta fusese investit cu funcţia de preşedinte între 9 oct. 1981 şi 17 aug. 1989, fiind succedat de Ali Akbar Hachemi-Rafsandjani (reales în 11 iunie 1993) (Popa, Matei, 1993).
[91] Ales preşedinte pentru un mandat de 4 ani, Mahmud Ahmadinejad este primul preşedinte laic al ţării din 1981 şi al şaselea al republicii islamice.

putere militară a Golfului şi continuă să se înarmeze cu armament provenind din fostul spaţiu sovietic. Pe de altă parte, principala controversă care opune în prezent Iranul şi comunitatea internaţională are la bază dorinţa acestuia de a dispune de arma nucleară, obiectiv sprijinit şi de noul preşedinte iranian. Redeschiderea capacităţilor nucleare de la Isfahan a avut loc la doar 5 zile după investirea lui Ahmadinejad în funcţia de preşedinte (3 august 2005), acesta numind ca responsabil al programului nuclear un ultraconservator: Ali Larijani, fapt ce sporeşte şi mai mult îngrijorările Washingtonului. Reacţia americană nu s-a lăsat aşteptată, S.U.A. considerând decizia Teheranului de a-şi relua activităţile de îmbogăţire a uraniului „nefericită" şi cere Consiliului de Securitate al O.N.U. să se sesizeze în legătură cu această problemă[92].

Provocarea militară iraniană nu este însă de dată recentă[93] şi îşi are rădăcinile în însăşi strategia de securitate a Teheranului, care consideră Iranul o „ţară încercuită", ameninţată atât de wahhabismul saudit, cât şi de Turcia laică şi panturcismul din Turkestanul ex-sovietic, dar mai ales de recentele prezenţe militare americane din Afganistan, Irak şi Pakistan, motivate de acţiunile antiteroriste. Iranul, putere regională dispunând de importante resurse de petrol, consideră că forţa nucleară (civilă şi militară) este singura susceptibilă să-i asigure o echilibrare a presiunilor venite dinspre vecini. În plus, în această regiune, caracterizată printr-un mare grad de instabilitate, au apărut trei noi puteri nucleare: India, Pakistan şi Israel, ţări cu care Teheranul are relaţii mai mult decât încordate. De cealaltă parte, reluarea activităţilor nucleare ultrasensibile de către Iran sunt văzute la Washington şi Bruxelles ca precursoare ale fabricării unor arme nucleare. În acest sens, deşi o intervenţie militară împotriva puterii de la Teheran pare încă puţin probabilă, preşedintele Bush a aprobat ca Pentagonul să elaboreze o serie de scenarii pentru eventualitatea unui asemenea atac, mai precis pentru desfăşurarea de acţiuni preliminarii. Acţiunile din Kuwait, Afganistan şi Irak par să se constituie în paşi în vederea reconfigurării unui nou câmp de forţe împrejurul Iranului.

Celelalte secte islamice au apărut mai târziu, după sec. al VIII-lea, având o răspândire limitată şi un număr mult mai mic de adepţi. Dintre acestea se remarcă *wahhabismul,* o sectă islamică militantă, întemeiată de Muhammad ibn 'Abd al-Wahhab (1703-1792), ce a stat la baza formării Arabiei Saudite. Această doctrină face parte din categoria mişcărilor religioase care proslăvesc reforma moravurilor pentru o reîntoarcere la origini. Adepţii săi încearcă să se debaraseze de spiritul Islamului modern, încercând să redescopere interpretările textelor din Coran.

Se poate afirma, pe bună dreptate, că însăşi religia islamică prin complexitatea sa poate fi analizată din perspectivă sistemică, factorul religios având în acest spaţiu o importanţă majoră, generând clivaje religioase cu repercusiuni şi în plan politic.

6.4. Expansiunea teritorială a Islamului şi conexiunile sale geoculturale

Potrivit lui Alfred Weber (citat de Braudel, 1994)[94] civilizaţia musulmană, la fel ca şi cea occidentală este o civilizaţie derivată, de gradul doi, pentru că s-a clădit pe fundamentul civilizaţiilor preexistente, eterogene, însă foarte puternice, pe care le-a precedat în Orientul Apropiat. Biografia Islamului îşi are deci rădăcinile în istoria multimilenară şi în marile curente religioase ale Orientului Apropiat şi Mijlociu. La acestea s-au adăugat puternicele influenţe din bazinul mediteraneean pătrunse prin

[92] Klare, M. (2005), *Sfidarea nucleară. Urmează Iranul ?*, în Lumea Magazin, 9 (149), pp. 22-26.
[93] Ambiţiile nucleare iraniene datează încă din vremea şahului Pahlavi, însă o adevărată criză între acesta şi comunitatea internaţională izbucneşte abia în decembrie 2002, când fotografii realizate prin satelit şi difuzate de televiziunile americane atrag atenţia asupra siturilor nucleare de la Arak şi Natanz.
[94] Braudel, F. (1994), *Gramatica civilizaţiilor*, I-II, Edit. Meridiane, Bucureşti.

intermediul negustorilor greci şi romani, mai ales de-a lungul marilor drumuri comerciale.

Mecca, conţinând celebrul meteorit negru, devenise, încă din secolul al VI-lea, centrul religios al Arabiei centrale şi un important oraş comercial. În acest oraş s-a născut, către anul 570 d.Chr., într-o familie de negustori, Mohamed (Muhammad). Inechitatea structurilor sociale, moralitatea decăzută, grosolănia şi josnicia cetăţenilor din Mecca, goana acestora permanentă după îmbogăţire cu orice preţ aveau să fie mereu criticate de Mohamed, de-a lungul vieţii sale. Difuzia Islamului a avut, prin urmare, pe lângă componenta religioasă şi o pronunţată componentă socială.

Către anul 615, într-una dintre meditaţiile sale solitare pe care le avea periodic într-o grotă de lângă Mecca, Mohamed începe să aibă viziuni şi revelaţii auditive. Dumnezeu i-a revelat, la fel ca altădată profeţilor lui Israel, incomparabila sa grandoare şi josnicia oamenilor în general şi a meccanilor în special. Dacă la început acesta nu a vorbit despre revelaţiile sale divine decât într-un cerc restrâns, cu timpul el începe să-şi conştientizeze misiunea profetică, şi după trei ani de astfel de revelaţii, începe să-şi propovăduiască mesajul monoteist, întâlnind la început mai mult opoziţie decât aprobare (Eliade, Culianu, 1996)[95]. În anii următori, el continuă să aibă şi alte revelaţii divine, multe dintre acestea constituind ulterior baza teologică a Coranului. Pe măsură ce Profetul câştiga tot mai mulţi adepţi, şi opoziţia faţă de cele propovăduite de el era tot mai îndârjită. Văzându-şi viaţa pusă în pericol, este nevoit să plece, ia calea pribegiei, găsindu-şi un teren fertil pentru răspândirea mişcării sale religioase între triburile din Medina, oraş situat la circa 400 km nord de Mecca. Acest eveniment, numit „emigrarea", petrecut la 20 septembrie 622, marchează începutul erei islamice.

Cei cinci stâlpi de bază pe care avea să se sprijine Islamul şi care i-au favorizat expansiunea, evidenţiază profunda unitate dintre planul vieţii spirituale şi cel social. Aceştia sunt (Braudel, 1994): afirmarea unui singur Dumnezeu – Allah (monoteismul), al cărui trimis este Mohamed; rugăciunea rostită de cinci ori pe zi; postul de 29 sau 30 de zile al Ramadanului; pomana dată săracilor şi pelerinajul la Mecca.

Djihadul, războiul sfânt, care ulterior a căpătat un rol foarte important, nu a făcut parte din recomandările de bază. Acesta capătă importanţă în timpul califului Omar (634-644), succesorul lui Mohamed, care a recurs la Djihad pentru a calma violenţele, răscoalele şi disputele dintre triburi survenite după moartea Profetului.

În ultimii zece ani ai vieţii, petrecuţi în exil la Medina, Mohamed a continuat să primească revelaţii divine, devenind liderul politico-religios al comunităţii din Medina. În această calitate el a întreprins numeroase expediţii de pedepsire a duşmanilor Medinei, mai ales împotriva celor din Mecca, atacându-le caravanele, ceea ce a condus la o stare de război între cele două oraşe. Acesta s-a sfârşit prin ocuparea Meccăi de către armatele lui Mohamed, oraşul-cetate devenind astfel punctul de orientare a rugăciunii şi loc de pelerinaj al tuturor musulmanilor. Pe acest fundal începe expansiunea Islamului dincolo de limitele Peninsulei Arabice, expansiune ce va avea două coordonate: una *militară*, prin campaniile de cucerire şi

[95] Eliade, M., Culianu, P. (1996), *Islamul, în Dicţionar al religiilor*, Edit. Humanitas, Bucureşti.

anexare, şi alta *comercială*, prin intermediul negustorilor arabi, ce dominau rutele comerciale deşertice din Asia Centrală şi nordul Africii, dar şi pe cele maritime din bazinul Oceanului Indian.

Primii patru califi care i-au succedat lui Mohamed, între anii 632-661, au extins lumea musulmană prin cuceriri: Damascul în 635, Basra şi Antiohia în 638, Persia între 637 şi 650 şi Egiptul între 639 şi 642. Acestea au fost continuate în timpul umayyazilor din Damasc (661-750), care au adăugat califatului teritorii întinse atât în vest (Africa de Nord şi Spania), cât şi în est (Afganistan).

Predominanţa exodului spre vest a fost justificată atât geografic, cât şi istoric. Sahara constituie o prelungire spre vest, dincolo de falia Mării Roşii, a deşertului Arabiei. Prin urmare, cămilele specifice deşertului cald, cu o cocoaşă (dromaderul), au găsit condiţii bune de aclimatizare în nordul Africii. In Anatolia şi Gobi, cămilele arabilor n-au putut rezista frigului aspru, unde se aclimatizează în schimb cămila cu două cocoaşe (bactriană), specifică deşerturilor reci. În plus, deşerturile anatoliene şi cele din Asia Mică nu sunt spaţii goale, care să poată fi umplute cu uşurinţă, având proprii lor nomazi şi mişcări migratoare şi religioase.

Islamizarea imenselor teritorii din nordul Africii a îmbinat expediţiile armate cu convertirea, nu fără dificultăţi, a triburilor beduine şi berbere, transformate ele însele în vectori de propagare prin relocalizare. Stăpâne incontestabile ale deşerturilor, acestea au adoptat credinţa şi tradiţiile islamice, difuzându-le şi implantându-le ulterior împreună cu propriile lor tradiţii, obiceiuri, cu dorinţa profundă a păstorilor de a rămâne păstori, cu orgoliul şi dispreţul lor profund faţă de viaţa sufocantă a sedentarului.

Islamul întruneşte astfel caracteristicile unei *civilizaţii a deşertului*, limita sa sudică stabilindu-se la trecerea către savană, la contactul cu puternicile civilizaţii medievale ale Africii Negre (Mali, Ashanti, Dahomey etc). Pe de altă parte, Islamul este o *civilizaţie mediteraneeană*, cele mai importante cuceriri ale sale fiind legate de Mediterana: Siria, Anatolia, Egiptul, Tripolitania, Magrebul, Spania, Balcanii, Sicilia… Tot aici au apărut şi s-au dezvoltat mari oraşe ale Islamului: Cairo, Istanbul, Tunis, Tripoli, Sevilla…

Un alt nucleu islamic se relocalizează în Anatolia. Originare din Asia Centrală, *triburile turcice*, islamizate din secolul al X-lea, se stabilesc în sec. XI-XII în Asia Mică. Osman I (1281-1326) le uneşte, punând bazele unui puternic stat independent (1301). Acesta avea să cucerească toate posesiunile bizantine din Asia Mică trecând în Europa (1354) şi făcând din Adrianopole capitala statului (1366-1453).

Continentul european este astfel supus presiunii islamice pe două direcţii: din vest, dinspre Magreb, Spania fiind cucerită de arabi încă din 711-718, care pun bazele unui emirat (din 929, califat) independent cu capitala la Córdoba şi din est, turcii înfrângând oştile cruciaţilor europeni şi cucerind în secolele XIV-XV Bulgaria, Serbia, Grecia, Albania, Bosnia, Herţegovina, iar în 1453, sub Mehmed al II-lea, Constantinopolul, transformându-l, sub numele de Istanbul, în noua capitală a Imperiului. În timpul domniei sultanilor Selim I (1512-1520) şi Soliman al II-lea (1520-1566) cad sub stăpânire otomană Armenia, Mesopotamia, Siria, Egiptul, Tripolitania, Tunisia, Algeria şi o parte a Ungariei, Imperiul Otoman ajungând la

apogeul puterii şi expansiunii sale teritoriale (Matei et al., 1985). La est, turcii mameluci cuceresc ţările Turkestanului şi nordul Indiei, instalând sultanatul de la Delhi (1206-1526).

Declinul este început prin înfrângerea flotei otomane de către coaliţia hispano-veneţiană în bătălia de la Lepante (1571), însă atinge apogeul abia după Primul Război Mondial, ca urmare a recrudescenţei mişcărilor de eliberare naţională care conduc la formarea statelor naţionale în Europa centrală şi balcanică (România, Ungaria, Bulgaria, Serbia, Grecia, Albania) şi a coloniilor britanice şi franceze în Orientul Apropiat şi Mijlociu şi pe ţărmul nord-african.

De cealaltă parte, arabii au ajuns până la poalele Pirineilor, Carol Martel oprindu-le înaintarea spre Franţa prin bătălia de la Poitiers (732).

În India, Islamul se va menţine şi după căderea sultanatului de la Delhi, prin Imperiul islamic al Marilor Moguli (1526-1658), urmaşi ai mongolilor, care vor reuşi să unifice cea mai mare parte a peninsulei, cu capitale la Agra şi Delhi. Teritoriul hindus a fost, prin urmare, de-a lungul secolelor, un veritabil spaţiu de interferenţă între hinduism şi islamism, fapt explicat şi prin puternica comunitate musulmană de pe teritoriul de astăzi al Indiei.

La islamizarea Asiei Centrale o imensă contribuţie şi-au adus-o şi *mongolii* (islamizaţi la rândul lor pe la 1300), ale căror triburi au fost unite în 1206 de către Genghis-Han şi care în deceniile următoare a pus bazele unui vast imperiu, din China până în Europa Răsăriteană. Budhismul (varianta lamaică), originar din Tibet, se răspândeşte abia în sec. XVI-XVII, înlocuind treptat islamismul.

Cel mai populat stat musulman actual - Indonezia, ce reprezintă în acelaşi timp şi extremitatea estică a domeniului islamic, se numără printre cele mai recente „achiziţii" ale acestuia. Islamul a pătruns aici abia în secolul al XV-lea prin intermediul *negustorilor arabi*, grefându-se pe un substrat cultural solid, puternic influenţat de civilizaţiile indiană şi chineză. Tot negustorilor arabi li se datorează prezenţa Islamului şi pe ţărmul vestic al Africii sau în unele zone ale Africii subsahariene.

Astfel configurat, Islamul a fost şi rămâne o civilizaţie vie, cu geometrie variabilă, în care spaţii imense au fost ocupate sau abandonate de Islam, de fiecare dată în faţa unor civilizaţii străine şi rivale: Sicilia, Peninsula Iberică, Italia meridională, Mediterana occidentală, în faţa Occidentului; Creta şi Peninsula Balcanică în faţa Europei Orientale, a creştinătăţii ortodoxe în general; câmpia indo-gangetică şi Deccanul septentrional şi central, în faţa lumii hinduse (Braudel, 1994).

Prin urmare, expansiunea Islamului a avut două componente majore: una militară şi alta comercială. Dacă expansiunea economică era pe deplin justificată, având în vedere deficitul de resurse, cea militară era contrară spiritului Coranului, deoarece Djihadul (războiul sfânt) nu îndeamnă să ucizi dacă nu eşti atacat: „cine a omorât un om fără ca acesta să fi ucis o fiinţă vie sau să fi răspândit stricăciunea pe pământ va fi considerat ca şi cum ar fi omorât toţi oamenii..." (Coranul, citat de Anghelescu, 1993).

Pe aceleaşi coordonate s-au înscris însă şi cruciadele, ca reacţie a creştinătăţii apusene împotriva expansiunii musulmane, care au folosit religia ca pretext pentru o expansiune economică şi politică împotriva spiritului evanghelic.

Imensitatea spaţiului islamic (întins pe trei continente) a determinat implicit şi o eterogenitate a potenţialului natural, cultural şi social. Şiiţi sau sunniţi, tradiţionalişti sau modernişti, pacifişti sau revoluţionari, arabi sau nu, blocul islamic alcătuieşte un conglomerat de o mare diversitate. În acest imens spaţiu geopolitic pot fi individualizate, din punct de vedere etnic şi spaţial, şase nuclee de relocalizare care acţionează ca vectori de interacţiune cu spaţiile limitrofe *(Fig. 19)*:

1. Nucleul islamic arab, cel mai extins ca suprafaţă, alcătuit din statele arabe ale Africii de Nord şi Orientului Mijlociu. Acestea sunt integrate în Liga Arabă, organizaţie constituită în 1945, din 7 state: Arabia Saudită, Egipt, Irak, Iordania, Liban, Siria şi Yemen. La acestea s-au adăugat: Libia (care a aderat în 1953, dar s-a retras în 2002); Sudan (1956); Maroc şi Tunisia (1958), Kuwait (1961); Algeria (1962); E.A.U., Bahrain, Qatar şi Oman (1971); Mauritania (1973), Somalia (1974); teritoriile palestiniene (1976); Djibouti (1977) şi Comore (1993). Termenul de „arab" are mai curând o conotaţie lingvistică decât una etnică, limba arabă constituind element unificator pentru un teritoriu vast, cu structură etnică diversificată.

2. Nucleul islamic din Africa subsaharianã, situat la limita sudică a Saharei în zona de interferenţă a deşertului cu savana, este caracterizat prin puternice influenţe creştine şi animiste, date de eterogenitatea etnică.

3. Nucleul islamic turcofon, se caracterizează de asemenea, printr-o deosebită complexitate etnică, cuprinzând domeniul islamic euro-asiatic, al cărui lider este Turcia, stat cu vocaţii euro-atlantice (membru N.A.T.O. şi candidat la U.E.), statele islamice din Balcani (Albania, Bosnia şi Herţegovina) şi cele din Asia Centrală ex-sovietică. În ansamblul lumii turcofone se pot deosebi două mari regiuni de populare:

- **Turcia** (*peninsula Anatolia* şi *Tracia orientală*): 48-50 milioane loc., dispuşi la rândul lor în două cercuri de populaţie: cercul rezultând din refluxul Imperiului Otoman (în Balcani, turcii din Bulgaria, din Dobrogea, Grecia, Orientul Apropiat, Macedonia, Cipru şi Irak) şi cercul rezultat din migraţia forţei de muncă – în Europa occidentală (Germania, Franţa, Olanda, Belgia, Austria şi ţările scandinave), dar şi în spaţiul arab (mai ales în Arabia Saudită şi Libia). Turcii seldjuicizi şi, ulterior, cei otomani, s-au instalat în secolul al XI-lea în Anatolia şi începând cu secolul al XII-lea în Balcani, întreţinând relaţii strânse cu azerii, înglobaţi în imperiile şiite iraniene.
- **Turkestanul** (nucleul central-asiatic): 40 milioane loc., ce cuprinde: *Turkestanul ex-sovietic*: alcătuit din uzbeci (20 mil.), kazahi, turkmeni, kirghizi şi karakalpaci şi *Turkestanul chinez*: alcătuit din uiguri (7 mil.) şi kazahi.

4. Nucleul islamic iranian, predominant şiit, alcătuit din trei mari componente geopolitice: Iranul (vechea Persie), Afghanistanul şi Tadjikistanul.

5. Nucleul islamic pakistanez, concentrat în Subcontinentul indian, cuprinde Pakistanul, Bangladesh-ul, comunitatea musulmană din India (a doua ca mărime din lume) şi micile comunităţi musulmane din Maldive, Nepal, Bhutan şi Ceylon (Sri Lanka).

6. Nucleul islamic indonezian, ce reprezintă domeniul estic de răspândire al Islamului, reuneşte Indonezia, cea mai mare parte a Malaysiei, Brunei, sudul Filipinelor (Mindanao), precum şi comunităţile islamice din Myanmar, Thailanda, Cambodgea şi Singapore.

Fig. 19. **Segregarea etnico-culturală a spaţiului islamic**

6.5. Islamul şi Occidentul

6.5.1. Mizele geoeconomice ale pătrunderii capitalului occidental în spaţiul islamic

Fără îndoială, se poate afirma că una dintre componentele esenţiale ale civilizaţiei occidentale este cea *tehnologică*, tehnologia avansată alături de principiile democratice şi laice ce stau la baza organizării societăţii constituind principalele sale elemente unificatoare, care au reuşit să-i depăşească puternica fragmentare etnică. Occidentul nu a „cucerit" Islamul şi lumea nici prin conflicte armate, nici prin superioritatea ideilor, a valorilor sau a religiei sale, ci printr-o tehnologie superioară, capabilă să-i ridice decisiv nivelul calităţii vieţii. Islamul, o civilizaţie clădită pe un fundament cultural şi religios, în care tradiţia şi respectul pentru valorile ancestrale reprezintă pilonii de bază ai arhitecturii sociale, în care componenta socială, cea culturală şi cea spirituală se împletesc într-un tot unitar, armonios şi indisolubil, este pus în faţa tentaţiei de a se raporta tot mai mult la valorile civilizaţiei occidentale, care are ca fundament raţiunile economice.

Spaţiul geoeconomic islamic este deschis din ce în ce mai mult capitalului european şi american, iar efectele asupra dezvoltării economice şi asupra calităţii vieţii în ansamblu, nu întârzie să se facă resimţite. Iar dacă clişeele culturale diametral opuse au pus serioase piedici acestei apropieri, transformând adesea toleranţa în ură iar respectul în dispreţ, resursele economice ale spaţiului islamic au determinat în final depăşirea acestor piedici. Două sunt principalele resurse ale acestui spaţiu ce au stat la baza structurării sale geoeconomice şi geostrategice: una excedentară - *petrolul*, iar alta deficitară – *apa*.

6.5.2. Resursele de petrol şi ambivalenţa acestora: atragerea capitalului occidental şi segregarea economică a spaţiului islamic

Dintre toate materiile prime care au făcut de-a lungul timpurilor obiectul schimburilor internaţionale, de departe petrolul are importanţa geopolitică şi geostrategică cea mai mare. Această importanţă rezultă pe de o parte din caracteristicile fizico-chimice ale produsului (valoare energetică foarte mare pe unitate de produs, care poate fi mărită şi mai mult prin metode de rafinare, o stare lichidă, care în comparaţie cu combustibilii solizi facilitează mult extracţia, transportul, stocarea şi consumul), iar pe de altă parte, din gradul mare de concentrare spaţială a resurselor. Astfel, în prezent, mai mult de jumătate din rezervele mondiale de petrol (56,4 % din total) sunt concentrate în Orientul Mijlociu şi mai ales în spaţiul restrâns al Golfului Arabo-Persic şi în împrejurimile acestuia. În plus, randamentul foarte mare al exploatărilor din această zonă, le fac cele mai profitabile.

Descoperirea imenselor rezerve de petrol din zona Golfului Persic au schimbat radical geografia spaţiului economic islamic, prin atragerea capitalului american şi european. În acest context, liderii islamici moderaţi au sesizat avantajele modelului economic şi cultural occidental şi au favorizat pătrunderea societăţilor transnaţionale în spaţiul islamic, pe fondul laicizării şi democratizării societăţii, calmării tendinţelor ultrareligioase şi a combaterii manifestărilor teroriste. Efectele economice şi sociale ale acestei politici au fost evidente: datorită petro-dolarilor, aceste state au renăscut practic din deşert: a fost rezolvată problema apei prin

construirea de uzine pentru desalinizarea apei marine şi sisteme pentru transportul acesteia; au apărut oraşe noi moderne în plin deşert, venitul pe cap de locuitor şi standardul de viaţă este de tip occidental. Paradoxuri altădată de neimaginat au devenit astăzi realitate: Arabia Saudită a devenit exportator de cereale, având o suprafaţă irigată de peste 500 000 ha, însă intrarea în această ţară nu este permisă decât oamenilor de afaceri, invitaţilor oficiali, pelerinilor la locurile sfinte sau celor care îşi vizitează rudele, nemusulmanii având acces numai în oraşele Riyadh şi Jeddah (Matei et al., 2003).

Produsul Naţional Brut şi cheltuielile publice în ţările islamice petroliere au înregistrat un continuu ritm ascendent, garanţie a progresului economic şi social. O analiză a acestora evidenţiază diferenţieri economico-sociale semnificative existente chiar în cadrul statelor islamice care dispun de mari rezerve de petrol. Dacă în statele Golfului valorile PNB-ului se situează constant între 8 000 şi 18 000 USD/loc., în Irak sau Azerbaïdjan acestea coboară sub pragul de 500 USD/loc. În alte state aflate în curs de dezvoltare care se confruntă cu dificultăţi economice pe fondul unor tensiuni conflictuale (Indonezia, Algeria sau Iran), valorile PNB/loc se încadrează între 1 000-3 000 USD/loc., în vreme ce în Libia, acesta este comparabil cu cel al statelor petroliere din Golful Persic (6 600 USD/loc.) Concomitent, consumul de energie electrică, un alt indicator de bază al bunăstării sociale, înregistrează variaţii largi, între 350 USD/loc. în Indonezia şi 15 000 USD/loc. în Kuwait.

Aceasta confirmă faptul că nu rezervele de petrol sunt principala cauză a progresului economico-social, ci *politica economică* faţă de aceste rezerve. Prin urmare, statele menţionate anterior pot fi clasificate în mai multe categorii:

✓ State ale căror politică economică favorizează pătrunderea societăţilor transnaţionale, în pofida existenţei, în majoritatea cazurilor, a unor regimuri politice autoritare: Arabia Saudită (ENI – petrochimie, Toyota, McDonald's, sunt doar câteva exemple), Emiratele Arabe Unite (ENI, ING, Shell, Toyota, McDonald's), Kuwait (Shell, ENI, Toyota, McDonald's); Qatar (ENI, Shell, McDonald's); Bahrain (Toyota, McDonald's). La acestea se adaugă Turcia (Coca-Cola, McDonald's, Shell, Toyota, ENI, Nokia, Lukoil) şi Malaysia (Coca-Cola, McDonald's, Shell, Toyota, ENI, Nokia, ING)[96]. Acest fapt se reflectă evident în progresul economic şi în nivelul ridicat al PNB/loc şi al consumului de energie/loc.

✓ State implicate în conflicte civile sau transfrontaliere, cea mai mare parte a acestora fiind, cel puţin parţial, conflicte cu caracter religios cu implicaţia grupărilor teroriste islamice fundamentaliste care se constituie în adevărate piedici pentru pătrunderea companiilor transnaţionale în aceste state (Algeria, Azerbaidjan etc). În plus, statele respective nu au o legislaţie bine pusă la punct în acest sens.

✓ State cu puteri teocratice, ostile lumii occidentale, sau care sunt acuzate că sprijină terorismul internaţional. Din această categorie fac parte Iranul şi Libia. Factorii restrictivi pentru pătrunderea companiilor transnaţionale pe pieţele acestor state sunt generaţi de ambele părţi: pe de o parte de ţările gazdă, prin legislaţia ostilă globalizării, consecinţă a orientării politice şi religioase spre economia de tip autarhic

[96] A fost analizat doar un eşantion reprezentativ alcătuit din 8 societăţi transnaţionale.

şi spre sprijinirea valorilor tradiţionale, iar pe de altă parte de marile puteri, ţări din care provin STN-urile, prin embargourile comerciale aplicate acestor state;

✓ State în plină dezvoltare, care aspiră la rolul de puteri regionale, dar cu o infrastructură încă insuficient dezvoltată datorită unor condiţii topografice, naturale sau sociale particulare. Reprezentativ pentru această categorie este cazul Indoneziei, caracterizată printr-o mare fragmentare insulară şi un grad redus de accesibilitate (mai ales în Sumatera), prin discrepanţe regionale profunde în dezvoltarea economico-socială, prin densităţi mari de populaţie şi neuniform repartizate, printr-un trecut conflictual care şi-a lăsat amprenta asupra dezvoltării actuale. Cu toate acestea, în Indonezia există o serie de STN-uri: Shell, ING, Toyota, ENI, Nokia, care întăresc ideea că această ţară se va dezvolta din punct de vedere economic în următorii ani, fapt ce-i va permite consolidarea rolului de lider regional.

Discrepanţele existente la nivelul ţărilor islamice ce dispun de rezerve de hidrocarburi reprezintă doar o mică parte din cele ce separă imensul spaţiu al lumii islamice. La polul opus, statele islamice subsahariene sau cele din stepele Asiei Centrale recent desprinse din sfera de influenţă exclusivă a Rusiei, prezintă cu totul alte caracteristici economice. Infrastructura slab dezvoltată a ţărilor sahariene, autarhia economică, gradul mare de dependenţă a agriculturii faţă de hazardele naturale, instabilitatea politică, dar mai ales lipsa unor resurse importante de materii prime le fac slab atractive pentru societăţile transnaţionale.

Alte state islamice, ca Afghanistan sau Somalia, sunt bântuite de foamete şi sărăcie, pe fondul unor războaie civile nesfârşite, a luptelor permanente dintre clanurile tribale rivale şi a infrastructurii deficitare, în multe cazuri chiar inexistentă, ce limitează chiar şi pătrunderea ajutoarelor internaţionale la populaţia civilă. Acestea sunt terenurile ideale, propice pentru dezvoltarea infrastructurilor teroriste. Principalii factorii ce favorizează localizarea nucleelor teroriste în astfel de spaţii, sunt:

✓ Populaţia săracă şi cu un nivel educaţional redus, favorabilă recrutării, încă de la vârste fragede, de către organizaţiile teroriste fundamentaliste;

✓ Infrastructura deficitară, ceea ce determină un control slab al autorităţilor centrale asupra teritoriului statului;

✓ Existenţa unei puteri centrale de orientare fundamentalistă, ce sprijină moral şi logistic reţelele teroriste (Iranul sub ayatollahul Khomeiyni, Afghanistanul sub regimul taliban sau Libia sub Geddafi);

✓ Relieful accidentat, favorabil dezvoltării infrastructurilor teroriste (Afghanistan, Iran, nordul Pakistanului etc);

✓ Achiziţionarea de arme de către grupările teroriste pe baza banilor rezultaţi din comerţul cu droguri (opium – Afghanistan);

✓ Recrudescenţa pirateriei maritime pe fondul criminalităţii organizate şi a luptelor dintre clanurile tribale rivale (Somalia).

Acestea constituie spaţii total improprii localizării societăţilor transnaţionale, principalul factor restrictiv constituindu-l, totuşi, instabilitatea politică. Acest fapt se reflectă în mod evident la nivelul performanţelor economice scăzute şi a sărăciei endemice ce caracterizează aceste ţări. În Somalia, Etiopia sau Eriteea, PNB-ul se situează sub pragul de 200 USD/loc., iar în ţări ca Pakistan, Bangladesh, Afghanistan, Mauritania, Sudan sau Yemen acesta se situează între 200 şi 500 USD/loc.

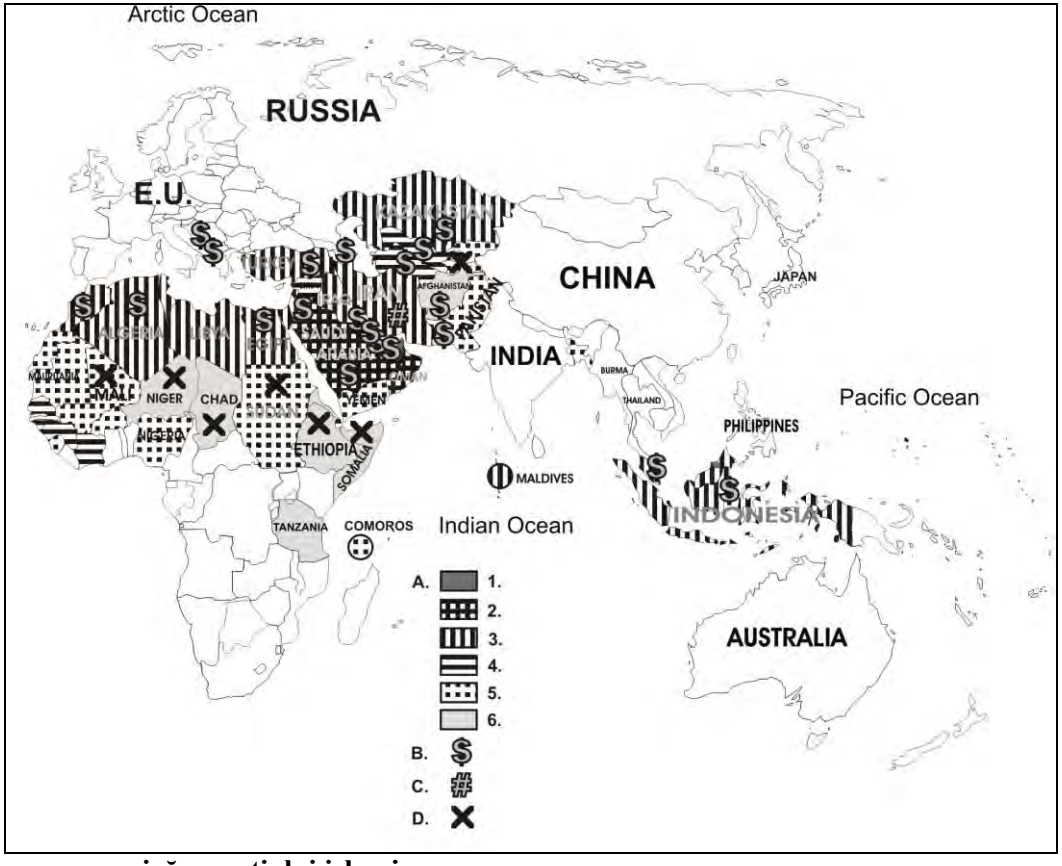

Fig. 20. **Segregarea geoeconomică a spaţiului islamic**

A. Produsul naţional brut/locuitor (USD/loc): **1.** Peste 10 000, **2.** 10 000 – 5 000, **3.** 5 000 – 1 000, **4.** 1 000 – 500, **5.** 500 – 250, **6.** 250 – 100, **B.** State islamice ale căror politică economică favorizează implantarea STN-urilor, **C.** State islamice ale căror politică economică este ostilă STN-urilor, **D.** State islamice neatractive pentru capitalul occidental.

6.5.3. Apa şi mizele sale geopolitice şi geostrategice

Dacă importanţa resurselor de petrol pentru spaţiul islamic este de dată relativ recentă, stând la baza configurării discrepanţelor economice ce îl caracterizează, apa reprezintă una dintre sursele embrionare ale civilizaţiei islamice. Islamul este o civilizaţie a imenselor spaţii aride, din Sahara şi Arabia până în India şi Asia Centrală, dar şi o civilizaţie a apei, apa fiind sinonimă pentru cea mai mare parte a musulmanilor, cu însăşi viaţa.

În condiţiile unui deficit de ansamblu, manifestat cu precădere la nivelul spaţiului arab din Africa de Nord şi Arabia, rivalitatea asupra resurselor de apă potabilă survine cu precădere din *repartiţia inegală* a acestora şi din tendinţa statelor şi autorităţilor locale de a le stoca pentru consumul intern sau de a le comercializa la preţuri cât mai avantajoase. Astfel de rivalităţi, care se exprimă prin lucrări sau proiecte hidrotehnice, există nu doar între state ale căror teritorii sunt traversate sau mărginite de acelaşi fluviu, ci şi între regiuni sau oraşe din cadrul aceluiaşi stat, interesate să valorifice resursele de apă din bazine hidrografice comune. Dezvoltarea tehnologică a atras multiplicarea posibilităţilor de deturnare a resurselor de apă, mai ales din zonele transfrontaliere, în folosul unuia sau altuia dintre statele limitrofe. Astfel, cea mai mare parte din debitul unui fluviu poate fi deturnată prin canale de sute de kilometri lungime, sau poate fi reţinut un mare volum de apă în lacurile câtorva baraje mari. De asemenea, rezervele de ape subterane din spaţiile transfrontaliere pot fi pompate unidirecţional, doar în beneficiul acelor state care dispun de o tehnologie corespunzătoare.

La acestea se adaugă *sporul demografic ridicat* ce caracterizează ansamblul lumii islamice şi care impune o creştere considerabilă a necesităţilor de apă dulce, fapt ce accentuează rivalităţile geopolitice. În cele mai multe cazuri însă, conflictele legate de resursele de apă se grefează pe rivalităţi geopolitice de altă natură. Din acest punct de vedere, conflictul arabo-israelian este cel mai reprezentativ. Problema apei se înscrie într-un context mai larg, în care atât evreii cât şi palestinienii îşi dispută teritoriul istoric. În acest spaţiu, singurele terenuri acvifere, cu salinitate mai redusă sunt cele din Masivul Golan, de unde coboară mici cursuri de apă spre Lacul Tiberiada (-212 m, lac cu apă dulce). Aflat sub controlul Israelului din 1967, acesta constituie punctul strategic major al întregii reţele de aducţiune a apei, fiind necesare pompe puternice pentru a ridica apa până la nivelul câmpiei litorale şi al podişurilor, unde locuieşte majoritatea populaţiei. Controlul israelian se exercită şi asupra pânzelor freatice subterane, fiind interzisă săparea de puţuri sau efectuarea de foraje fără autorizaţia sa.

Gestionarea resurselor de apă ale Eufratului, Nilului sau Indusului, reprezintă tot atâtea surse de potenţiale conflicte. Turcia, prin structura sa morfohidrografică, reprezintă în ansamblul regional, un adevărat castel de ape, de pe teritoriul său izvorând cele două mari fluvii ale Orientului Mijlociu, care au stat la baza formării civilizaţiei mesopotamiene: Eufratul (2 230 km) şi Tigrul (1 950 km), ambele având cursuri paralele şi vărsându-se în Golful Persic printr-un estuar comun – Shatt al Arab. Construirea de către Turcia a unui întreg sistem de baraje[97] pe cursurile

[97] 20 până în anul 2010.

superioare ale acestora, în zona montană Taurus, a limitat considerabil resursele de apă ale vecinilor săi din aval: Siria şi mai ales Irak. Prin aceste lucrări hidrotehnice, Turcia poate stoca echivalentul debitului de peste un an întreg al celor două fluvii, fapt ce ar provoca o penurie de apă pentru o mare parte a populaţiei siriene şi pentru majoritatea populaţiei din Irak. În plus, proiectul guvernului turc de a dezvolta, în interiorul frontierelor proprii, mari suprafeţe irigate în câmpiile aluvionare din sudul munţilor Taurus ar provoca reducerea resurselor hidraulice necesare dezvoltării agricole şi urbane a Siriei şi mai ales a Irakului (Lacoste, 2003)[98]. La rândul lor, şi aceste două state rivalizează direct în domeniul valorificării resurselor de apă, deoarece dezvoltarea irigaţiilor în Siria în aval de marele baraj Tabka de pe Eufrat reduce proporţional cantitatea de apă primită de Irak.

Situaţia este relativ similară şi în ceea ce priveşte utilizarea apelor Nilului. Inaugurarea barajului de la Assuan (1970) a sporit capacităţile de stocare ale Egiptului de la 4 la 165 miliarde m^3, fapt ce a permis acestei ţări să facă faţă creşterii demografice (populaţia triplându-se practic în ultima jumătate de secol)[99], populaţie concentrată aproape în întregime în valea îngustă a Nilului. Cu toate acestea însă, resursele de apă ale Egiptului sunt strict condiţionate de ceea ce se poate produce în amonte de barajul de la Assuan, în Sudan şi chiar în Etiopia, de unde provine mare parte din apele Nilului. Este şi raţiunea pentru care Egiptul revendică, în virtutea antecedentelor istorice, cea mai mare parte a văii Nilului. Lansarea unor mari proiecte de irigaţii în Sudan şi Etiopia, valorificând apele Nilului Alb şi pe cele ale Nilului Albastru, îngrijorează guvernul egiptean prin faptul că acestea ar reduce proporţional apele care ajung la barajul de la Assuan.

În spaţiul Turkestanului ex-sovietic, folosirea neraţională a apelor celor două mari artere hidrografice (Amu-Daria şi Sâr-Daria), proiect coordonat politic în vremea Uniunii Sovietice, a avut drept consecinţă un adevărat dezastru ecologic: retragerea considerabilă a suprafeţei lacului Aral, sursa de alimentaţie a celor două fluvii, concomitent cu sărăturarea şi deşertificarea întregului spaţiu. În acest context, a fost inevitabil atât colapsul activităţilor tradiţionale (piscicultura în lacul Aral), cât şi a celor legate de extinderea supradimensionată a culturilor de bumbac, fără a se ţine seama de capacitatea de suport a ecosistemelor naturale. A rezultat un mediu intens degradat şi un nivel ridicat al şomajului, fără posibilităţi rapide de reinserţie profesională. Independenţa acestor state şi implicit sporirea importanţei graniţelor prin independenţa statelor din Asia Centrală ex-sovietică (1991) ridică noi probleme privind partajul resurselor de apă al celor două fluvii, devenite acum transfrontaliere.

În fine, nu putem epuiza acest subiect fără a aminti că una dintre principalele componente ale conflictului indo-pakistanez, pe lângă cea legată de Kashmir, este cea legată de partajul resurselor de apă ale Indusului.

[98] Lacoste, Y. (2003), *Apa. Bătălia pentru viaţă*, Mica Enciclopedie Larousse, Edit. Rao, Bucureşti.
[99] De la 20 milioane loc. în anii '60 ai secolului trecut, la peste 76 milioane în prezent.

Tabelul nr. 7

Litigii transfrontaliere legate de gestionarea resurselor de apă

Artera hidrografică	State în dispută	Motive
Nil	Egipt, Sudan, Etiopia	Reducerea resurselor de apă
Eufrat, Tigru	Irak, Siria, Turcia	Reducerea resurselor de apă, salinizare
Iordan, Yarmuk, Litani	Israel, Iordania, Siria, Liban	Idem
Indus, Sutlei	India, Pakistan	Reducerea resurselor de apă, irigaţii
Gange, Brahmaputra	Bangladesh, India	Idem
Salween	Myanmar, China	Idem
Mekong	Cambodgia, Laos, Thailanda, Vietnam	Idem
Parana	Argentina, Brazilia	Dig, inundaţii
Lauca	Bolivia, Chile	Diguri, salinizare
Rio Grande, Colorado	Mexic, S.U.A.	Salinizare, poluare agrochimică
Rhin	Franţa, Olanda, Elveţia, Germania	Poluare industrială
Maas, Scheide	Belgia, Olanda	Salinizare, poluare industrială
Elba	Cehia, Germania	Poluare industrială
Someş	Ungaria, România	Idem

Sursa: Middleton, O'Keefe and Moyo (1993), *Geographies of Developpement*, Addison Wesley, Longman Limited, p. 136.

Dar nu numai problemele legate de partajul şi gestionarea resurselor de apă se pot constitui în surse de tensiuni geopolitice, ci şi cele legate de preţul acestora. Situaţia Arabiei Saudite, unde apa este facturată la consumator de 100 de ori mai ieftin decât la Paris (Lacoste, 2003), demonstrează că în numeroase cazuri preţul de vânzare al apei nu este numai în funcţie de preţul de cost (ce rezultă în principal din resurse), ci este în funcţie de factori geopolitici mult mai complecşi în care resursele financiare datorate petrolului deţin rolul cel mai important. Dar acestea sunt la rândul lor puternic influenţate şi de deschiderea pe care guvernele islamice o au faţă de pătrunderea capitalului occidental !

Prin urmare, geopolitica apei într-un mediu arid cum este spaţiul islamic induce dimensiunea cooperării: o cooperare atât la nivel regional între ţările ce utilizează aceleaşi sisteme hidrografice cât şi la nivel internaţional, prin asistenţă acordată dezvoltării infrastructurii tehnico-edilitare. În acest context, crearea unei pieţe regionale a apei în Orientul Mijlociu ar putea atenua conflictele, contribuind la o repartiţie echitabilă a resurselor la nivelul consumatorilor şi la o mai bună atragere a investiţiilor pentru dezvoltarea infrastructurii.

6.5.4. Clivajele geoeconomice ale spaţiului islamic şi tensiunile induse de acestea

Prin urmare, două ar putea fi considerate postulatele esenţiale ce determină imensele contraste ce caracterizează lumea islamică:

✓ *Petrolul* atrage capital (în majoritatea cazurilor occidental) care rezolvă problema apei, făcând chiar posibilă practicarea agriculturii în zone deşertice şi popularea acestora la standarde de confort occidental;

✓ *Capitalul* atrage inevitabil şi produsele culturii de consum occidentale, care intră în contradicţie cu tradiţiile autohtone, foarte profund înrădăcinate, favorizând riposta sub forma accentuării tendinţelor fundamentaliste.

Cele două tendinţe sunt legate indisolubil, prima determinând-o pe cea de a doua. Se conturează, fapt pe deplin confirmat de realitate, două categorii de externalităţi: pe de o parte regiunile bogate în petrol, unde se concentrează cele mai importante fluxuri de capital şi cel mai mare venit mediu pe cap de locuitor, iar pe de altă parte, regiunile sărace, deşertice sau muntoase, cu un grad de accesibilitate şi o economie autarhică, de subzistenţă, în care, pe fondul unui control redus din partea statului se dezvoltă infrastructuri teroriste.

Putem identifica deci, o serie de factori ce stau la baza fracturilor economice ale spaţiului islamic, element esenţial în dinamica sa geopolitică.

1. *Înzestrarea cu resurse naturale*. Până la descoperirea petrolului, lumea islamică era considerată ca fiind slab înzestrată cu resurse, imensele deşerturi îngreunând considerabil posibilităţile de locuire. Resursele de apă sunt cu mult sub media mondială, în unele state acestea chiar tinzând către zero (Libia, E.A.U. etc.) (Bari, 2003).
2. *Rata ridicată a natalităţii în majoritatea statelor islamice* care, pe fondul recesiunii economice a condus la o creştere rapidă a numărului de şomeri. Asociată de multe ori şi cu politici inflexibile în domeniul economic şi al relaţiilor de muncă, bazate pe modele de dezvoltare depăşite (dezvoltarea supradimensionată a industriei grele şi extractive – Algeria, Irak), sau cu o negare a libertăţilor economice, această creştere demografică ridică probleme mari unor state islamice care nu au altă opţiune decât cea de „export" a forţei de muncă (Pakistan, Bangladesh etc.). Consecinţele se regăsesc la nivelul statelor de destinaţie ale fluxurilor migratorii, în cele mai multe cazuri din lumea occidentală, printr-o slabă inserţie a imigranţilor (minorităţi inferiorizate) ceea ce determină tensiuni sociale, constituind o premisă favorabilă recrutării acestora de către organizaţiile teroriste cu caracter fundamentalist.
3. *Politica internă sau externă a statului*, care determină în multe cazuri un grad mare de insecuritate (individuală sau de grup), concretizată şi în acest caz prin fluxuri migratorii (refugiaţi politici). Este cazul taberelor de refugiaţi palestinieni din Gaza şi Cisiordania (West Bank), dar şi a refugiaţilor afgani, ceceni şi tadjici sau a persecuţiilor pe care regimul lui Saddam Hussein le-a comis în anii '80, în timpul războiului iraniano-irakian asupra comunităţilor de kurzi şi de şiiţi; tensiunile interetnice din Sudan, Rwanda; războiul armeano-azer etc.
4. *Deşertificarea*, care, pe fondul sărăciei endemice a populaţiei autohtone şi a lipsei disponibilităţilor financiare de a interveni eficient, înregistrează o extindere necontenită mai ales în sudul Saharei, cu efecte dezastruoase la nivelul comunităţilor locale (foamete, migraţii etc). În multe cazuri, la extinderea deşertului contribuie şi suprapopularea, ce determină erori în gestiunea ecosistemelor naturale (practicarea monoculturilor, irigaţii necontrolate ce determină sărăturarea terenurilor şi retragerea suprafeţelor acvifere – exemplu: Aral).

Toate acestea au repercusiuni negative în economia şi politica statelor islamice generând puternice discrepanţe la nivelul indicatorilor economico-sociali ai acestora. Acestea stau la baza migraţiei persoanelor (legală sau ilegală) din ţările cu

astfel de probleme, spre altele, considerate mai „atrăgătoare". Inevitabil însă, fluxurile migratorii atrag efecte negative, resimţite atât în plan politic cât şi economic şi social.

✓ *Efecte politice* - ce constau în creşterea eterogenităţii etnice şi implicit, în accentuarea forţelor centrifuge. În raport de acestea, guvernele centrale au acţionat prin politici de omogenizare a valorilor etnice sau culturale (inclusiv lingvistice). Exemplul cel mai tipic este în cazul spaţiului islamic ex-sovietic, dar tendinţe similare s-au înregistrat şi în Sudan, Pakistan sau chiar Turcia (Kurdistan).

✓ *Efecte economice* – existenţa posibilităţilor de „export" a forţei de muncă naţională, care are un dublu efect: atât pentru ţările receptoare de imigranţi care preferă această situaţie pentru a menţine anumite sectoare economice, cât şi pentru ţările de origine, deoarece multe dintre acestea, mai ales cele în curs de dezvoltare, folosesc repatrierile de venituri ale imigranţilor ca valută în economia proprie (Iordania, Yemen, Liban etc). Ţările din Africa de Nord şi Orientul Mijlociu sunt deja o sursă importantă de forţă de muncă migrantă, iar tinereţea populaţiei acestora constituie garanţia perpetuării acestei situaţii (în Africa situaţia este destul de spectaculoasă: aproape jumătate din populaţia continentului s-a născut după anul 1980) (Kane, H., 1995[100]).

✓ *Criminalitatea organizată.* Traficul de persoane este apreciat ca o afacere pe plan internaţional, alături de traficul de droguri, fluxurile de populaţie favorizând aceste fenomene. O dezvoltare spectaculoasă au înregistrat-o grupurile criminale de la Est de fosta „Cortină de Fier", acestea axându-se în mod special pe comerţul ilegal cu arme, prostituţie, extorcare de bani, furtul de maşini şi dezvoltarea pieţei negre a petrolului şi ţigărilor. O mare parte din fondurile ce alimentează organizaţiile teroriste provin din astfel de activităţi.

6.5.5. Negocierea interculturală. Studiu de caz: Islam versus Occident

Conceptul de negociere poate fi asimilat unui mod de gândire, unei atitudini, unui comportament, unei ştiinţe sau filosofii. De aceea, particularităţile culturale ale spaţiilor din care provin negociatorii sunt esenţiale pentru buna reuşită a tranzacţiei.

În literatura de specialitate se găsesc o serie de definiţii ale negocierii. În general, acestea se referă la:

- un ansamblu de tehnici utilizate de către cel puţin doi parteneri pentru a ajunge la un consens;
- un dialog între doi sau mai mulţi parteneri în scopul atingerii unui punct de vedere comun asupra unei probleme aflate în discuţie;
- suma discuţiilor purtate între doi sau mai mulţi parteneri în legătură cu un deziderat economic comun, cum ar fi: tranzacţiile comerciale, cooperarea economică, acordarea reciprocă de facilităţi fiscale sau comerciale, aderarea la diferite instituţii sau organizaţii etc.
- formă de colaborare între două sau mai multe părţi, în scopul ajungerii la o înţelegere care poate fi consemnată într-un tratat, acord etc.

[100] Kane, H. (1995), *Părăsirea căminelor*, în vol. *Probleme globale ale omenirii*, Starea Lumii – 1995, coord. Lester R. Brown, Edit. Tehnică, Bucureşti.

- un proces competitiv desfăşurat pe baza dialogului participanţilor la negociere, în scopul realizării unei înţelegeri conform intereselor comune ale părţilor.

Prin urmare, negocierea implică în primul rând *comunicare*. Din acest punct de vedere, a cunoaşte *limba arabă* reprezintă un serios avantaj care vine în acord cu *respectul pentru tradiţe*, atât de important în spaţiul islamic. Araba înseamnă pentru spaţiul islamic cam ceea ce înseamnă engleza pentru cultura occidentală, este una din limbile de lucru ale O.N.U., fiind vorbită atât în statele din Orientul Apropiat şi Mijlociu, cât şi în cele din nordul Africii. Importante comunităţi de origine arabă se găsesc atât în spaţiul Uniunii Europene, cât şi în S.U.A., constituind adevărate punţi de legătură interculturală. Deşi unele emirate arabe din zona Golfului s-au aflat în decursul istoriei lor sub protectorat britanic, engleza, asimilată unui simbol al globalizării occidentale nu a prea câştigat adepţi în spaţiul islamic. Iată de ce, unele societăţi transnaţionale originare din Franţa sau Italia s-au adaptat mult mai bine specificului cultural islamic, decât cele americane sau britanice. Penetrarea capitalului francez în industria petrolieră irakiană este un exemplu edificator în acest sens. Limbajul elaborat, elementele contextuale ce caracterizează comunicarea negociatorului francez, înclinaţiile sale artistice, tendinţele spre hedonism, discuţiile lungi, divagaţiile şi exuberanţa negociatorului italian vin în consens cu manifestările emoţionale specifice managerului arab. Atât mediteraneenii cât şi arabii acordă un rol însemnat relaţiilor personale, însă se adaptează mai greu rigorii şi pragmatismului american, britanic sau german. A-ţi plăcea ceva la un arab echivalează pentru el cu obligaţia de a te servi, în vreme ce americanii abordează afacerea prin prisma operativităţii şi pragmatismului, urmărindu-i rezultatele concrete. Comunicarea înalt contextuală, negocierile lungi şi elaborate, raţionalitatea îmbinată cu afectivitate ce caracterizează negociatorii japonezi şi chinezi sunt, de asemenea, apreciate în spaţiul cultural islamic.

Sintetizând, pot fi identificate raporturile de compatibilitate şi adversitate dintre stilul managerial al negociatorului arabo-islamic şi stilurile de negociere ce caracterizează managerii din ţările gazdă ale societăţilor transnaţionale (*Tab. 8*).

Tabelul nr. 8

Stilul de negociere arabo-islamic. Compatibilităţi şi adversităţi

<table>
<tr><th colspan="4">STILUL DE NEGOCIERE ARABO–ISLAMIC</th></tr>
<tr><th colspan="2">Compatibilitate cu</th><th colspan="2">Adversitate cu</th></tr>
<tr><th>Stilul</th><th>Cauzele</th><th>Stilul</th><th>Cauzele</th></tr>
<tr><td>Japonez</td><td rowspan="4">• respect pentru tradiţii (religioase şi laice) → respect pentru mândria, onoarea şi cultura islamică
• rol însemnat acordat relaţiilor personale → cunoştinţe, noi piste de afaceri
• limbaj elaborat, afectivitate, căldură, flexibilitate, creativitate
• evitarea conflictului, principiul armoniei</td><td>American</td><td rowspan="4">• mândrie, conştiinţa valorii proprii de ambele părţi → stări conflictuale
• pragmatismul, operativitatea şi abordarea directă a stilului american → conflict cu manifestările emoţionale specifice stilului arab
• umorul britanic → poate fi perceput de arabi ca o persiflare datorită diferenţelor culturale</td></tr>
<tr><td>Chinez</td><td>Britanic</td></tr>
<tr><td>Francez</td><td>German</td></tr>
<tr><td>Italian</td></tr>
</table>

Esenţial pentru o negociere viabilă, profitabilă ambelor părţi, este armonizarea intereselor comune, manifestate de ambele părţi, cu interesele specifice, ce aparţin fiecăreia în parte. Pentru armonizarea poziţiei societăţilor transnaţionale cu cea a partenerilor de dialog din spaţiul islamic important este ca în pofida diferenţelor culturale ce opun adesea cele două modalităţi de negociere să se evite stilul de negociere dur, conflictual, prin identificarea şi maximizarea elementelor comune. Dacă specificul cultural ce stă la baza celor două tipuri de negociere imprimă acestui proces un caracter conflictual, problemele comune ce urmează a fi rezolvate impun tratarea separată a problemelor legate de persoane şi a celor legate de rezolvarea problemelor, printr-o atitudine înţelegătoare faţă de oameni, însă dură faţă de probleme. Studierea intereselor, propunerea de oferte, imaginarea unor soluţii pentru a ajunge la beneficii reciproce, acceptarea unor pierderi sau „alunecări" de la poziţiile de negociere declarate iniţial incluse însă în plaja de negociere şi maximizarea faţă de partener a imaginii acestor concesii reprezintă tot atâtea soluţii de transformare a negocierii conflictuale într-o negociere obiectivă sau chiar cooperativă.

Totodată, dat fiind specificul intercultural al acestui tip de negociere, este recomandabilă stabilirea unor convenţii specifice negocierii.

Domeniile abordate în astfel de convenţii diferă de la caz la caz, dar sunt avute în vedere, de regulă, aspecte care privesc:

- modul de desfăşurare a negocierilor;
- gestionarea timpului în procesul de negociere;
- intervenţiile participanţilor la negociere.

Rolul acestor convenţii este, prin urmare, de a încerca să netezească asperităţile ce ar putea să apară în procesul de negociere, de a asigura premisele pentru o comunicare eficientă.

Deosebit de importantă pentru partenerii de negociere din spaţiul islamic este *consecvenţa* în procesul de negociere, ce creează încredere iar ulterior credibilitatea negociatorului.

Una dintre soluţiile ce subliniază consecvenţa partenerilor se recomandă a fi utilizarea unei table cu foi volante (flip chart): practic, în tot timpul negocierii, în câmpul vizual comun se vor afla înţelegerile, acordurile specifice unui proces dinamic chiar convenţii. Concluzia decurge în mod normal: nu se dezmint lucrurile acceptate deja.

În procesul de negociere nu se folosesc expresii de genul „am auzit că preţul cel mai scăzut este de …" , deoarece utilizarea unor astfel de formulări denotă fie lipsa de respect faţă de interlocutor, fie amatorismul în domeniul negocierii. Retragerea din finalul negocierii trebuie să fie demnă de ambele părţi, dar mai ales cei care ies vitorioşi au obligaţia morală de a crea condiţii şi a manifesta comportamente care să favorizeze afişarea vizibilă a demnităţii partenerului de negociere. Demnitatea, mândria şi onoarea reprezintă caracteristici de bază atât pentru negociatorul arab şi islamic, în general, cât şi a celui american, britanic, japonez sau chinez.

Experienţa a demonstrat că este una dintre modalităţile eficace de a nu îl transforma în duşman pe cel „învins", dar mai ales de a asigura continuitatea relaţiilor în viitor: este să fie lăsată „uşa deschisă" negocierii, deoarece „roata vieţii se

învârteşte". Evident că se poate proceda şi invers, însă avantajele vor fi doar pe termen scurt.

Fără trucuri la contractul final sau, altfel spus, „Ce ţie nu-ţi place altuia nu-i face", reprezintă o altă convenţie importantă pentru specificul negocierii dintre reprezentanţii societăţilor transnaţionale şi managerii din spaţiul islamic. Utilizarea unor astfel de trucuri poate avea efecte pozitive numai strict local, pe anumite pieţe sau în anumite locuri, şi pe termen scurt, deoarece reputaţia, credibilitatea şi imaginea societăţii transnaţionale vor avea serios de suferit, astfel încât să nu mai fie acceptate la viitoare negocieri.

În sfârşit, o altă convenţie importantă este aceea că contractul trebuie implementat în forma acceptată. Rolul negociatorului şef nu s-a încheiat imediat după semnarea contractului, ci continuă, indiferent dacă el răspunde sau nu de punerea în practică a clauzelor contractuale. Este înainte de toate o problemă de etică profesională, dar şi o moralitate eficientă pentru bunul negociator de a-şi câştiga şi menţine credibilitatea faţă de parteneri, condiţie atât de necesară pentru a avea succes în acest domeniu.

În concluzie, se poate afirma că în pofida eterogenităţii sale politice, culturale şi economice, a potenţialului şi resurselor de care dispune şi, nu în ultimul rând, a gradului de deschidere pentru capitalul occidental, spaţiul islamic constituie nu numai o imensă piaţă de desfacere pentru produsele occidentale, ci şi o putere economică de care acestea nu pot face abstracţie. Mizele geopolitice generate de rezervele de petrol, redimensionarea sferelor de influenţă ca urmare a dezmembrării U.R.S.S., terorismul fundamentalist islamic, constituie tot atâtea provocări pe care societăţile transnaţionale cu capital occidental trebuie trebuie să le facă faţă în spaţiul islamic.

Cât priveşte procesul de negociere cu actori aparţinând domeniului cultural islamic, se poate afirma că acesta se bazează atât pe credibilitatea negociatorului cât şi a organizaţiei reprezentate, negocierea fiind în esenţă şi o problemă de imagine. Factorii care influenţează puterea şi implicit procesul de negociere sunt:

- raportul cerere – ofertă;
- mărimea partenerilor de negociere;
- puterea economică a părţilor;
- gradul de cunoaştere a pieţei;
- viteza şi capacitatea de reacţie a părţilor;
- existenţa aliaţilor strategici şi de conjunctură;
- experienţa şi personalitatea negociatorului;
- capabilitatea de a risca.

Pentru spaţiul islamic, aceştia sunt deteminaţi în primul rând de *specificul cultural* (atitudinea faţă de procesul negocierii şi particularităţile stilului de negociere), dar şi de *specificul economic* ce determină motivaţia companiilor transnaţionale de a investi în anumite spaţii. Acestora li se circumscrie specificul politic, concretizat în atidudinea autorităţilor politico-religioase islamice privind globalizarea economică de tip occidental, în frecvenţa şi intensitatea manifestărilor fundamentaliste, cu caracter antioccidental.

6.5.6. Terorismul islamic

Terorismul islamic a căpătat o foarte mare atenţie în urma atacurilor asupra S.U.A. din 11 septembrie 2001 şi a celor care le-au urmat, în special cele de la Madrid din 11 martie 2004 şi de la Londra din 7 iulie 2005. Deşi pe bună dreptate toată lumea condamnă fenomenul terorist islamic, puţini îi înţeleg cauzele. Este terorismul o caracteristică a religiei islamice? Evident că nu. Coranul, cartea sfântă a Islamului condamnă în mod clar terorismul, spunând că dacă cineva omoară un om nevinovat este ca şi cum ar fi omorât întreaga umanitate, iar cine salvează o viaţă e ca şi cum a salvat întreaga umanitate (Coran 5:32). Prin urmare, terorismul islamic nu reprezintă decât o interpretare denaturată a micului Djihad; prin acţiunile lor, teroriştii încălcând principiile de bază ale Islamului. Cel mai adesea, asocierea dintre terorism şi Islam derivă pe de o parte din spiritul militant al Islamului, orientat spre obţinerea puterii politice, iar pe de altă parte din puternica sa rezistenţă la fluxurile globalizante induse de pătrunderea capitalului occidental în spaţiul islamic. Însă deşi mulţi musulmani sunt anti-americani, doar o proporţie infimă dintre aceştia susţin terorismul de tip Al-Qaeda. Cel mai adesea anti-americanismul arab, în special şi musulman, în general, comportă două explicaţii: lunga istorie a intervenţiei americane în politica şi economia lumii musulmane, ce a indus şi o intervenţie la nivel cultural, prin promovarea „culturii de consum" specifică lumii occidentale, cât şi suportul tehnologic şi militar oferit Israelului, principalul inamic al statelor arabe din regiune. Iată de ce, pornind de la micul Djihad, pe care îl invocă ca legitimitate religioasă, Bin Laden îşi motivează acţiunile teroriste având ca bază o strategie defensivă, de luptă pentru păstrarea identităţii comunităţii musulmane împotriva agresiunilor externe, venite în special dinspre S.U.A. şi Israel, văzut ca ocupant al pământurilor sfinte palestiniene. În acest fel se explică cum principalele organizaţii teroriste, care promovează fundamentalismul islamic şi-au găsit un teren fertil de apariţie şi dezvoltare în teritoriile palestiniene, dar şi în sudul Libanului, Egipt, Siria şi Libia.

Ridicarea fundamentalismului islamic la rangul de politică de stat a avut însă loc în 1979 când ayatollahul R. Khomeiny, opozant al politicii pro-occidentale a şahului Reza Pahlavi, a devenit lider al Revoluţiei islamice iraniene. În această calitate s-a făcut remarcat nu numai prin lovitura de stat prin care a fost îndepărtat ultimul şah al Iranului, ci şi prin instituirea unui regim care a introdus terorismul ca politică de stat, prima operaţiune majoră fiind capturarea a 52 de membri ai corpului diplomatic american din Teheran (noiembrie 1979). „Răpitorii din Teheran", cum au fost numiţi ulterior, au devenit arhetipul teroristului: un grup de studenţi anonimi, islamişti fanatici, care l-au determinat pe preşedintele american Jimmy Carter să piardă şansa de a mai fi reales la alegerile prezidenţiale din 1980 (Clipa 2000, I).

Exemplul iranian este cel mai radical, dar nu este singular. Dacă guvernele imediat post-coloniale au fost în general pro-occidentale în ceea ce priveşte orientările lor politice şi economice[101], cu timpul însă, acestea au făcut loc unora care se identificau din ce în ce mai puţin cu Occidentul, sau chiar net anti-occidentale, cum ar fi cele din Irak, Libia, R.P.D. Yemen, Siria, Sudan sau Afganistan. La rândul lor,

[101] Cu unele excepţii, cum ar fi Algeria sau Indonezia, unde independenţa s-a datorat unor revoluţii naţionale.

aliaţii tradiţionali ai S.U.A., precum Turcia, Arabia Saudită, Pakistan sau Indonezia se confruntă cu puternice presiuni politice islamiste, iar legăturile lor cu Occidentul sunt subiectul unor tensiuni din ce în ce mai mari. În aceste condiţii, deşi islamismul politic a reuşit să acceadă la putere nu cu ajutorul armelor ci pe cale parlamentară, cum a fost cazul Algeriei între 1990-1991 sau al Turciei în 1997 şi 2003, acesta şi-a dat curând la iveală limitele toleranţei sale, fiind înlăturat (Neguţ, 2005).

În pofida acestei recrudescenţe a Islamului politic, la provocarea iniţiată de fluxurile globalizante induse de cultura şi tehnologia occidentală, lumea nu a răspuns unitar, antrenând o serie de clivaje de natură endogenă. Prima dintre aceste tendinţe se caracterizează printr-un refuz total de a accepta valorile civilizaţiei occidentale, manifestat fie în mod violent, prin terorism (cazul Al Qaeda, al fundamentalismului iranian, al talibanilor afgani sau al grupărilor palestiniene care se opun procesului de pace), fie non-violent, prin izolare, cum este cazul wahhabiţilor saudiţi. Majoritatea liderilor islamici laici şi moderaţi doresc însă o reconciliere a valorilor islamice cu cele occidentale, cu modernitatea şi ştiinţa, garanţie a progresului social şi economic. În fine, o a treia direcţie, adoptată îndeosebi de guvernul turc, ca premisă a aderării la Uniunea Europeană, se situează la polul opus, promovând modernizarea prin occidentalizare şi excluzând factorul religios din viaţa politică.

Unitatea lumii musulmane în privinţa promovării terorismului islamic nu numai că este departe de a se fi realizat, dar însuşi liderii terorişti par să conştientizeze din ce în ce mai mult caracterul utopic al acesteia. Dovada: acţiunile teroriste sunt din ce în ce mai mult orientate nu numai împotriva intereselor occidentale sau israeliene, ci şi împotriva unor musulmani acuzaţi de colaboraţionism. Şi nu în ultimul rând, victimele colaterale ale acţiunilor teroriste sunt din rândul populaţiei civile moderate, ceea ce face să se adâncească tot mai mult falia dintre radicali şi moderaţi. Privit la nivelul întregului spaţiu islamic, aproape 90%, din cei peste 1,5 miliarde de musulmani, alcătuiesc ramura sunnită moderată, în viziunea cărora activităţile teroriste întreprinse de câteva elemente fundamentaliste nu constituie un obiectiv. Pe de altă parte, o analiză a evoluţiei istorice a Islamului ca religie, pune în evidenţă un grad mai înalt de ecumenism al acesteia faţă de creştinism şi iudaism, religii surori (Stoian, 2005)[102].

Pe de altă parte, extrapolate la nivel politic, deşi acţiunile teroriste au înregistrat unele succese[103] acestea sunt punctuale şi departe de a fi cele scontate de liderii terorişti. În plus, desfiinţarea bipolarităţii scenei politice internaţionale, integrarea europeană, cea euro-atlantică sau proliferarea organizaţiilor de cooperare regională (N.A.F.T.A., A.S.E.A.N., A.P.E.C. etc.) au dat o puternică lovitură proliferării terorismului internaţional prin crearea unui cadru legislativ şi instituţional coerent de luptă împotriva acestuia.

Pe acest fond, terorismul islamic al mileniului III tinde să devină dintr-un fenomen cu substrat politic şi religios, un fenomen care se hrăneşte tot mai mult din

[102] Stoian, Ana-Maria (2004), *Terorismul şi Islamul – o analiză critică a unei false analogii*, în GeoPolitica, II, 9-10, Edit. Top. Form, Bucureşti, pp. 131-136.

[103] Alegerile din Spania care, sub presiunea atentatelor de la Madrid din 11 martie 2004 au înregistrat succesul unui guvern foarte favorabil retragerii prezenţei militare în Irak sau retragerea prezenţei filipineze din aceeaşi ţară în schimbul eliberării unui ostatic etc.

clivajele sociale şi economice. Deşi profilul standard al terorismului islamic tinde să contrazică această afirmaţie, localizarea infrastructurilor teroriste, dar şi ajutoarele financiare date familiilor teroriştilor sinucigaşi, o susţin pe deplin.

Dacă la nivel politic tot mai multe guverne, inclusiv ale unor mari ţări musulmane, cum sunt Indonezia, Arabia Saudită, Pakistan sau Egipt au înţeles necesitatea luptei împotriva terorismului, conştientizând că războiul împotriva terorismului este un război în apărarea democraţiei şi odată cu aceasta, pentru progres economic şi social, localizarea nucleelor şi a infrastructurilor teroriste tinde din ce în ce mai mult să se decupleze de factorul politic în favoarea celui economic. Ţări subdezvoltate ca Somalia, Kenya sau Sudan, cu o populaţie săracă şi o infrastructură slab dezvoltată sau regiuni montane cu un grad redus de accesibilitate cum sunt cele de la graniţa afgano-pakistaneză constituie terenurile favorabile amplasării infrastructurilor teroriste. Terorismul se rupe tot mai mult de componenta sa politică şi religioasă devenind tot mai mult o coordonată a subdezvoltării. Dacă pe de o parte subdezvoltarea atrage localizarea fenomenului terorist, pe de altă parte, tot ea îl eliberează de forţa sa morală de convingere. Este astfel justificat imperativul dublării acţiunilor politice de combatere a terorismului de cele orientate în planul dezvoltării economico-sociale.

Şi nu în ultimul rând, efemeritatea alianţelor geostrategice la nivelul actorilor implicaţi în acţiunile teroriste pune sub semnul întrebării consecvenţa liniei ideologice promovate de aceştia. Fundamentalismul tinde să destabilizeze chiar şi unele regimuri autocratice ale lumii musulmane, cum este cazul Algeriei, Pakistanului sau al Arabiei Saudite. În acest context, duşmanii duşmanilor tăi îţi devin repede prieteni şi fără a mai ţine seama de precepte morale, culturale sau religioase, adepţii de ieri ai terorismului internaţional devin susţinători ai războiului terorist. Evoluţia politică a crizei palestiniene poate constitui un exemplu elocvent în acest sens.

Similar a avut loc şi un fenomen invers. Însuşi Osama bin Laden, în anii '80, pe când activa ca mujahedin în războiul de guerillă împotriva regimului susţinut de sovietici în Afganistan era un aliat al Occidentului, primind ajutor financiar şi logistic de la comandourile engleze şi americane (van de Weyer, 2001)[104]. Iar comandourile teroriste irakiene care luptă în prezent împotriva prezenţei americane şi europene în această ţară folosesc adesea armament de provenienţă americană furnizat în anii '80 pe când Irakul lui Saddam Hussein era aliatul S.U.A. împotriva regimului fundamentalist de la Teheran. Toate acestea slăbesc credibilitatea ideologică a terorismului fundamentalist islamic, eliberându-l de dimensiunea etică şi religioasă.

[104] Van de Weyer, R. (2001), *Islamul şi Occidentul. O nouă ordine politică şi religioasă după 11 septembrie*, Edit. Allfa, Bucureşti.

Capitolul 7: **CULTURA CA PRODUS IDEOLOGIC. SPAŢIUL EX-COMUNIST**

7.1. Socialismul ca ideologie şi conexiunile sale globalizante. De la socialismul utopic la comunismul stalinist

Nu se poate purcede la o analiză cât de cât temeinică a impactului pe care modelul socialist l-a avut în evoluţia societăţii umane fără o precizare clară a evoluţiei acestui concept de la ceea ce însemna el pentru socialiştii iluminişti britanici, francezi sau germani de la începutul anilor 1830, până la comunismul stalinist, dur şi agresiv, menit să inverseze valorile şi să reprime orice formă de afirmare a identităţii individuale.

Socialismul şi mai ales forma sa avansată, comunismul, au depăşit cu mult cadrul unor doctrine politice sau economice devenind, după 1917, un mod de guvernare, un mod de viaţă, şi ceea ce este mai grav, un mod de gândire. Astfel, el a marcat destinul a sute de milioane de oameni, din Europa până în Extremul Orient, din Karelia şi Iakuţia, până în China, Vietnam, Etiopia sau Cuba putând fi considerat practic un „fenomen" planetar ce a caracterizat secolul XX şi, cu deosebire, perioada 1945-1989.

Socialismul

La origine termenul de *socialism* reprezenta o teorie economică şi politică menită să conducă către un sistem de organizare socială bazat pe proprietetea colectivă de stat asupra mijloacelor de producţie, de distribuţie şi de schimb (McLean, 2001).

Conceptul apare la începutul deceniului al IV-lea al secolului XIX în Marea Britanie şi Franţa, apoi în Germania şi S.U.A., fiind utilizat pentru a desemna un vast ansamblu de idei reformiste şi revoluţionare menite să transforme societatea industrială capitalistă într-un sistem mult mai egalitarist, în care bunăstarea colectivă a tuturor să devină realitate şi în care urmărirea interesului individual egoist să fie subordonată unor valori ca asocierea, comunitatea şi cooperarea. Prin urmare, modelul socialist a apărut din carenţele capitalismului sălbatic, care a dus la exacerbarea diferenţelor între clasele sociale şi la neglijarea protecţiei sociale. Cuvintele cheie ale modelului socialist erau: solidaritatea socială, interdependenţa mutuală şi posibilitatea realizării unei armonii autentice, care să înlocuiască stările conflictuale, instabilitatea şi grevele. Critica de clasă a capitalismului era însoţită de maximizarea intereselor clasei muncitoare sau a proletariatului[105] şi la investirea acestuia cu rol coordonator la nivelul societăţii, ca alternativă la puternica segregare socială din acea perioadă. Imaginea utopică a unei societăţi „fără clase" a fost utilizată pentru a simboliza necesitatea abolirii totale, în viitor, a deosebirilor socio-economice. De-a lungul secolului al XIX-lea aspiraţiile socialiste s-au diversificat, focalizându-se, totuşi, din ce în ce mai mult pe pătrunderea din sfera teoretică la nivelul clasei politice. Astfel, pe măsură ce mişcările şi partidele socialiste de toate felurile au ajuns la guvernare în mai multe ţări ale lumii, interesul pentru socialism s-a deplasat în mod inevitabil, de la teorie la practică.

În anii 1930, două sisteme de socialism total diferite au reprezentat extremele polare ale interpretării doctrinare:

[105] Principalii arhitecţi ai socialismului utopic de la mijlocul secolului al XIX-lea au fost Karl Marx (1818-1883) şi Friedrich Engels (1820-1895), filozofi, economişti, sociologi şi socialişti germani. În viziunea acestora, clasa muncitoare reprezenta o diviziune a societăţii ce reunea oamenii care erau angajaţi, în schimbul unor salarii, în special ca muncitori manuali. Proletariatul, apărut abia în secolul al XIX-lea reunea clasa salariată din economia capitalistă, a cărei singură posesiune, ca valoare materială, este puterea sa de muncă.

- socialismul recent instauratei Uniuni Sovietice[106], sub Stalin (1879-1953), autocrat, totalitarist şi arbitrar, marcat de o politizare şi o birocratizare excesivă a întregii vieţi economico-sociale, de dislocări şi deportări de populaţii, de arbitrariul configurării graniţelor politico-administrative interioare ale U.R.S.S.
- naţional – socialismul lui Hitler (1889-1945) în Germania, care a combinat o formă extremă de naţionalism (inclusiv credinţa net rasistă şi antisemită a superiorităţii comunităţii germanice-ariene asupra celorlalte popoare şi culturi) şi un concept distinct de socialism, foarte depărtat atât de marxismul revoluţionar cât şi de social-democraţie. Scopul său era inaugurarea unei noi epoci istorice întruchipată într-un al III-lea Reich (imperiu) în care o naţiune germană care să reunească toate teritoriile circumscrise pan- germanismului, să devină forţa dominantă în lumea politică.

Comunismul

Comunismul reprezintă forma evoluată a socialismului, care a dus la victoria proletariatului şi la întemeierea unei societăţi socialiste fără clase, în care proprietatea privată a fost abolită, iar mijloacele de producţie şi de subzistenţă aparţin societăţii.

Astfel spus, comunismul reprezintă un mod de organizare socială şi economică bazat pe forme de proprietate asupra mijloacelor de producţie şi pe o distribuţie egală a resurselor (Zamfir, Vlăsceanu, 1993). Deşi termenul a apărut ca atare relativ târziu (1843, Anglia), el reprezintă una dintre cele mai vechi aspiraţii, izvorâtă ca o reacţie la crizele sociale acute şi la inegalităţile sociale excesive. Comunismul de tip „ştiinţific" este atribuit lui K. Marx şi Fr. Engels, care îl consideră ca fiind o fază a evoluţiei societăţii omeneşti impusă de legile obiective ale istoriei.

Ca o consecinţă a modificărilor fundamentale din sistemul productiv înregistrate în socialism, Marx deduce o serie de caracteristici generale ale comunismului:

- ✓ activitatea productivă nu se va mai realiza în forma producţiei de mărfuri;
- ✓ datorită abundenţei, făcută posibilă ca urmare a creşterii productivităţii muncii, distribuţia bunurilor va fi realizată după nevoi;
- ✓ diferenţierea de clasă a societăţii va fi complet eliminată, realizându-se din acest punct de vedere o societate omogenă, caracterizată de existenţa unor interese generale, efectiv comune;
- ✓ dispariţia statului ca instrument de impunere a interesului unei clase împotriva celorlalte clase, cât şi asupra tuturor mijloacelor de coerciţie şi oprimare socială; conducerea societăţii va pierde în consecinţă caracterul politic;
- ✓ dispariţia decalajelor generatoare de inegalitate: sat/oraş; muncă fizică/muncă intelectuală; funcţii de conducere/funcţii de execuţie etc;
- ✓ pe parcursul dezvoltării şi intensificării relaţiilor social-economice şi culturale, se va tinde treptat spre ştergerea în mod natural a diferenţelor dintre naţiuni (valenţa globalizantă a comunismului).

Experienţa practică a demonstrat însă, că toate aceste caracteristici ale comunismului aşa cum au fost ele văzute şi imaginate de Marx la mijlocul secolului al XIX-lea, sunt de domeniul utopicului, exprimând particularităţile societăţii secolului trecut, naivă din punct de vedere al complexităţii societăţii contemporane. De altfel, comunismul, aşa cum a fost aplicat de Lenin şi mai ales de către Stalin şi ulterior de liderii politici din Europa de Est s-a îndepărtat cu mult de modelul imaginat de Marx, situându-se, în unele situaţii, pe poziţii diametral opuse (în ceea ce priveşte rolul statului ca instrument de impunere la nivel economic şi social; al decalajelor generatoare de inegalităţi sau al „globalizării" pe principii comuniste).

Anul 1917 a însemnat un moment de răscruce, marcând pentru prima dată trecerea comunismului din sfera teoretică în sfera acţiunii practice.

Efortul de a construi comunismul în Rusia a ridicat importante probleme teoretice şi practice. Teoria presupunea că revoluţia va avea loc acolo unde socializarea producţiei, potenţialul în direcţia abundenţei şi o clasă muncitoare numeroasă erau deja realităţi. Rusia se afla însă la polul opus: era cea mai săracă ţară din Europa, cu o industrie foarte slab dezvoltată. Pentru a implementa comunismul, clasa

[106] Uniunea Sovietică a fost constituită la 30 decembrie 1922 din 6 republici: R.S.F.S. Rusă, Belarus, Ucraina, Armenia, Azerbaidjan şi Georgia. Acestora li s-a adăugat în 1924 Turkmenistanul şi Uzbekistanul; în 1929 Tadjikistanul; în 1936 Kazahstanul şi Kîrghistanul, iar în 1940: Estonia, Letonia, Lituania şi Moldova.

muncitoare, aproape inexistentă, trebuia creată. Astfel, cucerind puterea, bolşevicii comunişti s-au văzut fără un program bine structurat, care nici nu putea să existe deoarece conform ideologiei lui Marx, comunismul ar fi trebuit să evolueze în interiorul societăţii capitaliste (socialismul), care în Rusia nici nu fusese încă pe deplin formată !

Odată instalaţi la putere, bolşevicii au trecut aproape imediat la acţiune. În anii războiului civil (1918-1920) întreaga proprietate a fost naţionalizată iar banii au fost pentru o perioadă desfiinţaţi. Când au început să aibă loc răscoale şi agitaţii ţărăneşti, Lenin a declarat un scurt interval de relaxare, în 1921 devenind din ce în ce mai conştient de dificultăţile construirii comunismului în Rusia, care necesita o perioadă de tranziţie prelungită, în care atât clasele sociale antagoniste cât şi relaţiile producţiei de mărfuri trebuiau menţinute sub supravegherea „atentă şi călăuzitoare a Partidului". Aceste obstacole politice şi instituţionale în calea „Noii Politici Economice" au fost în mare măsură amplificate de rivalităţile din conducerea partidului, unde Stalin a profitat de controlul său asupra personalului ca să dea politicii un curs spre stânga în 1929.

Versiunea stalinistă a comunismului, caracterizată prin modificări importante, a condus Uniunea Sovietică în următorii 56 de ani. Aceasta a început în spiritul unui optimism extraordinar privind posibilităţile construirii comunismului pe calea industrializării masive şi a programului de colectivizare. Rapida dezvoltare a industriei asociată cu victoria Uniunii Sovietice în cel de al Doilea Război Mondial au clădit terenul favorabil pentru extinderea comunismului dincolo de graniţele U.R.S.S.

7.2. Contextul politico-geografic al extinderii sistemului comunist

Revoluţia bolşevică din octombrie 1917 a deschis premisele implementării ideologiilor comuniste, ca o alternativă a modelului capitalist erodat după Primul Război Mondial, dar şi a reconstrucţiei Imperiului Ţarist sub stindardul roşu al sovietelor. Independente în 1918 şi recunoscute internaţional doi ani mai târziu, Armenia şi Georgia sunt în acelaşi an atacate de Armata Roşie pentru a fi reintegrate spaţiului sovietic (Armenia - 29.11.1920, Georgia - 25.02.1921). Concomitent Kazahstanul şi Turkmenistanul sunt teatrul confruntărilor dintre armatele bolşevice şi forţele naţionaliste, sprijinite de trupe britanice, iar Ţările Baltice şi Basarabia, independente şi ele în acelaşi an revoluţionar 1918, reintră în sfera de influenţă sovietică în urma Pactului Ribbentrop-Molotov din 23.08.1939. Astfel, dacă anul revoluţionar 1918 a însemnat pentru Europa sfârşitul marilor imperii multinaţionale şi afirmarea pe scena politică a statelor naţionale, perioada care l-a succedat a marcat refacerea dispozitivului geostrategic rusesc prin constituirea R.S.F.S. Ruse şi a republicilor unionale periferice, care, împreună cu Mongolia, aliat fidel al Rusiei Sovietice, urmau să constituie prima sa zonă geostrategică cu rol de tampon *(Tab. 9)*.

Odată definitivată refacerea acestuia, începe un amplu proces de „export" a ideologiilor comuniste, proces ce atinge apogeul la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Astfel, dacă în 1940 spaţiul comunist însemna doar U.R.S.S. şi Mongolia[107], adică circa 24 milioane km^2 şi 170 milioane locuitori (8-9 % din populaţia mondială), în 1949, cei care se călăuzeau după ideologia marxist-leninistă ajunseseră să reprezinte 33% din populaţia mondială, adică 845 milioane locuitori (Soulet, 1998). Rând pe rând, Europa de Est, China, ulterior Indochina, Coreea de Nord şi Cuba devin bastioane ale stângii comuniste, acţionând la rândul lor ca nuclee de relocalizare şi redifuzie a ideologiilor comuniste.

[107] Mongolia intră în sfera de influenţă sovietică devenind Republică Populară la 26.11.1924.

Tabelul nr. 9

„Imperiul" Sovietic - între construcţie, deconstrucţie şi reconstrucţie

„Imperiul" Sovietic	Construcţia	Deconstrucţia	Reconstrucţia	Deconstrucţia	Reconstrucţia
ARMENIA	-Anexare: 1828	-Independenţă: 28.05.1918, recunoscută internaţional în 1920	-Atacată de Armata Roşie: 1920; -Republică sovietică: 29.11.1920; -Parte integrantă din R.S.F.S. Transcaucaziană: 12.03.1922 şi din U.R.S.S.: 30.12.1922; -Republică unională: 5.12.1936	-Independenţă: 23.09.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
AZERBAIDJAN	-Anexare: 1813		-Parte integrantă din R.S.F.S. Transcaucaziană: 12.03.1922 şi din U.R.S.S.: 30.12.1922 -Republică unională: 5.12.1936	-Independenţă: 21.12.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
BELARUS	-Anexare: 1772-1795	-Ocupată de armata germană: 1917-1918	-Constituirea R.S.S. Bieloruse: 1.1.1919, inclusă în U.R.S.S.: 30.12.1922	-Independenţă: 25.08.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
ESTONIA	-Anexare: 1721	-Autonomie: 30.03.1917 -Independenţă: 24.02.1918, recunoscută de Rusia: 02.02.1920	-Republica Sovietică Estonă, proclamată de bolşevici: 29.11.1918, cu sprijinul Armatei Roşii, combătută de guvernul provizoriu estonian -Protocolul Molotov-Ribbentrop: Estonia revine în sfera de influenţă sovietică: 23.08.1939 -In urma notei ultimative a U.R.S.S. din 16.06.1940, Estonia este ocupată de trupe sovietice -Proclamarea R.S.S. Estone: 21.07.1940 inclusă în U.R.S.S.: 6.08.1940	-Independenţă: 20.08.1991	
FINLANDA	-Anexare: 1809	-Independenţă: 6.12.1917			
GEORGIA	-Anexare: 1801-1810	-Parte integrantă din R.F. Tanscaucaziană: 1917-1918 -Independentă: 26.05.1918, recunoscută de Rusia: 07.05.1920	-Ţara este cucerită de trupe ale Armatei Roşii: 1920 -Republică Sovietică: 25.02.1921 -Parte integrantă din R.S.F.S. Transcaucaziană: 12.03.1922 şi din U.R.S.S.: 30.12.1922 -Republică unională: 5.12.1936	-Independenţă: 09.04.1991	

KAZAHSTAN	-Anexare: 1876	-Răscoală anti-rusească: 1916 -Război civil între trupele bolşevice şi naţionaliştii kazahi: 1917-1920	-Republica Sovietică Socialistă Kirghiză (până în anii ’20 kazahii erau desemnaţi cu numele eronat de kirghizi pentru a-i deosebi de cazacii ruşi) -R.S.S.A. Kirghiză îşi schimbă numele în R.S.S.A. Kazahă, inclusă în R.S.S. Uzbekă: 1925 -Republică unională: 5.12.1936	-Independenţă: 16.12.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
KIRGHISTAN	-Anexare: 1876	-Răscoală anti-rusească: 1916	-Teritoriul Kirghistanului este inclus în componenţa R.S.S. Turkestan din componenţa R.S.F.S. Rusă (1918-24) -Regiunea Autonomă Kara-Kirghiză: 14.10.1924 R.A.S.S. Kirghiză: 1.02.1926, inclusă în U.R.S.S.: 5.12.1936	-Independenţă: 31.08.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
LETONIA	-Anexare: 1700-1721, 1795	-Mişcare de emancipare naţională: după 1850 -Independenţă: 18.11.1918, recunoscută de Rusia: 11.08.1920	-Preluarea puterii de către bolşevici cu sprijinul Armatei Roşii: 17.12.1918-11.08.1920 -Protocolul Molotov-Ribbentrop: Letonia revine în sfera de influenţă sovietică: 23.08.1939 -R.S.S. Letonă: 21.07.1940, inclusă în U.R.S.S.: 5.08.1940	-Independenţă: 21.08.1991	
LITUANIA	-Anexare: 1795	-Mişcare de emancipare naţională: după 1850 -Independenţă: 16.02.1918 recunoscută de Rusia: 12.07.1920	-Republica Sovietică Lituaniană, proclamată în teritoriile controlate de armata sovietică: 16.12.1918 -Protocolul Molotov-Ribbentrop: Lituania revine în sfera de influenţă sovietică: 23.08.1939 -R.S.S. Lituaniană: 21.07.1940, inclusă în U.R.S.S.: 03.08.1940	-Independenţă: 21.08.1991	
MOLDOVA, Rep~	-Anexare: 1812	-Autonomia Basarabiei: 27.10.1917 -R.D.F. Moldo-venească: 02.12.1917 -Unirea cu România: 09.04.1918	-Protocolul Molotov-Ribbentrop: Basarabia şi Bucovina de Nord revin în sfera de influenţă sovietică: 23.08.1939 R.S.S. Moldovenească: 02.08.1940, inclusă în U.R.S.S.	-Independenţă: 27.08.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
TADJIKISTAN	-Anexare: 1868		-R.A.S.S. Tadjikă, inclusă în R.A.S.S. Uzbekă: 14.10.1924 -Republică unională în cadrul U.R.S.S.: 16.10.1929	-Independenţă: 09.09.1991	-C.S.I.: 21.12.1991

TURKMENIS-TAN	-Anexare: 1869-1885	-Forţe naţionaliste sprijinite de trupe britanice cuceresc oraşul Aşhabad (1918-1920)	-Formarea R.S.S.A. Turkestan, ca parte a R.S.F.S. Rusă: 30.04.1918 -R.S.S. Turkmenă, republică unională în cadrul U.R.S.S.: 27.10.1924	-Independenţă: 27.10.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
UCRAINA	-Anexare: 1772-1795	-Renaşterea mişcării de emancipare naţională şi de afirmare a identităţii culturale: sec XIX -autonomie: 25.12.1917 -partea de apus a Ucrainei este cedată Poloniei: 18.03.1921	-Guvern provizoriu constituit de bolşevici la Harkov: 25.12.1917 -Ocuparea Ucrainei de către Armata Roşie: februarie 1918 -Integrarea Crimeei: 1954	-Independenţă: 24.08.1991	-C.S.I.: 21.12.1991
UZBEKISTAN	Anexare: 1868-1876, vechile state păstrându-şi autonomia	- Rezistenţa împotriva instalării puterii sovietice este deosebit de puternică	-R.S.S. Uzbekă: 27.10.1927	Independenţă: 31.08.1991	-C.S.I.: 21.12.1991

Comunismul se diversifică şi din punct de vedere ideologic, purtând tot mai pregnant amprentele locale. Nucleul dur al stalinismului este reinterpretat de Mao Zedong şi Zhou Enlai, principalii exponenţi ai fracţiunii radicale din Partidul Comunist Chinez şi artizani ai „Marii Revoluţii culturale proletare" chineze. Apare astfel cea mai mare falie ideologică din interiorul lumii comuniste, falie ce a opus vreme de aproape trei decenii (1960-1989) Beijingul de Moscova.

Concomitent, având la bază Testamentul lui Petru cel Mare, „cosmetizat" de ideologia comunistă, în urma Conferinţei de la Yalta (februarie 1945), statele Europei de Est intră rând pe rând pe orbita de influenţă sovietică (1944-46), configurând a doua zonă tampon a Rusiei Sovietice cu lumea occidentală. Astfel, timp de peste 40 de ani, Europa Centrală şi chiar însuşi termenul de *Europa* a fost monopolizat de ansamblul geopolitic situat la vest de Cortina de Fier. Europa era astfel asociată unui „spaţiu de libertate", în opoziţie cu Europa Comunistă, care gravita spre U.R.S.S., denumită *Europa de Est, Europa Mediană* sau, pur şi simplu, *Estul*, o categorie dominant ideologică fără o bază teritorială precisă. Geometria acestui ansamblu teritorial a căpătat în viziunea vest-europenilor contururi tot mai difuze; fie că era vorba de Polonia şi România sau de Bulgaria, Albania şi Ungaria, state aparţinând unor domenii geografice şi culturale diferite, acestea erau privite în opoziţie cu Grecia, Spania, Marea Britanie sau Germania, integrate în aceleaşi blocuri economice şi politico-militare, dar fundamental diferite din punct de vedere geografic şi cultural.

Testamentul lui Petru cel Mare[108]

In numele Preasfintei şi Indivizibile Treimi, noi, Petru I al tuturor descendenţilor noştri şi al tuturor succesorilor la tronul şi la guvernarea naţiunii ruse:

Dumnezeu Atotputernic, care ne-a dat nouă viaţa şi coroana, ne-a luminat cu strălucirea Sa şi susţinut cu ajutorul Său şi ne-a făcut să-i vedem pe Ruşi ca un popor chemat să domine în viitor toată Europa.

Eu îmi bazez gândirea (intenţia) pe constatarea că o mare parte din naţiunile Europei sunt într-un stadiu de îmbătrânire aproape de peire, spre care se îndreaptă cu paşi mari. În consecinţă, este uşor şi sigur că vor putea să fie cucerite de un popor nou şi tânăr, când acesta va cuprinde o putere la maximum. Eu consider deci invazia ţărilor occidentale şi orientale de către popoarele din nord, ca o misiune periodică, stabilită de Providenţă, care a regenerat de o manieră asemănătoare poporul roman prin invazia barbarilor. Emigranţii de origine polară sunt ca revărsările Nilului, care în perioade determinate, îngraşă cu noroiul său pământurile secătuite ale Egiptului. Eu am găsit Rusia ca un mic râuleţ şi o las succesorilor mei ca un fluviu; ei o vor face cu siguranţă o mare întinsă, sortită să fertilizeze o Europă secătuită; valurile sale se vor revărsa fără să vrea peste toate digurile pe care mâinile slăbănoage le-ar putea construi pentru a le frâna, dar succesorii mei vor şti să le dirijeze.

În acest scop, *eu le las prin testament* îndrumările de mai jos, pe care le recomad atenţiei lor observării constante:

Pct. 1 – Menţineţi naţiunea rusă într-un stadiu permanent de război. Ţineţi soldatul rus totdeauna în război şi nu-i daţi repaus decât pentru a ameliora finanţele statului; refaceţi armata şi căutaţi momentele oportune pentru ofensivă. Faceţi în aşa fel ca pacea să poată servi războiului şi războiul păcii, în interesul măreţiei (prosperităţii) semilunei Rusiei.

Pct. 2 – Să vă adresaţi popoarelor instruite ale Europei şi prin toate mijloacele posibile, să aduceţi ofiţeri în timp de război şi savanţi în timp de pace, pentru ca naţiunea rusă să profite de avantajele altor ţări, fără ca să piardă ai săi.

[108] Peluat din lucrarea *Istoria Imperiului Rus sintetizată, de la Novgorod la Vladivostok şi Prut*, autori Al. Ioachimescu şi V. Ioachimescu, Edit. Gândirea Românească, 1992, pp. 75-78.

Pct. 3 – Luaţi parte în toate ocaziile, afacerile şi litigiile Europei şi mai ales ale Germaniei, care ne interesează mai direct, întrucât ea este mai aproape de noi.
Pct. 4 – Dezbinaţi Polonia întreţinând intrigile şi răscoalele permanente: interesaţi-i pe potentaţi prin aur, influenţaţi Dietele corupându-le pentru ca ele să uneltească în alegerea regelui; găsiţi partizani şi protejaţi-i; trimiteţi trupe moscovite în ţări străine şi le menţineţi până când va veni momentul ca ele să rămână acolo pentru totdeauna. Dacă vecinii puternici opun rezistenţă, liniştiţii momentan divizându-le ţara, până când se poate lua tot ce se poate afla.
Pct. 5 – Luaţi Suediei cât mai mult posibil şi faceţi în aşa fel ca noi să fim atacaţi de ea, pentru a avea apoi un pretext de a o subjuga. În acest scop trebuie ca Suedia să fie izolată de Danemarca şi Danemarca de Suedia, alimentând meticulos rivalitatea dintre ele.
Pct. 6 – Daţi mereu în căsătorie prinţii ruşi după prinţese germane în scopul de a spori alianţele de familie, de a apropia interesele celor două ţări şi de a câştiga Germania, de partea noastră, impunând toată influenţa noastră.
Pct. 7 – Pentru comerţul nostru, să vă orientaţi preferinţa spre Anglia, o putere care are mare nevoie de noi pentru flota sa şi care poate fi utilă în desfăşurarea marinei noastre. Oferiţi în schimbul aurului său, lemnul nostru şi alte produse şi stabiliţi între comercianţii şi marinarii săi şi ai noştri, raporturi permanente care să poată asigura instruirea alor noştri în navigaţie şi în comerţ.
Pct. 8 – Înaintaţi fără încetare spre Nord, pe coastele Balticii, precum şi spre sud în jurul Mării Negre.
Pct. 9 – Apropiaţi-vă pe cât posibil de Constantinopol şi de Indii. Cel care va domina peste aceste regiuni, va fi adevăratul stăpân al lumii. În consecinţă, provocaţi fără încetare războaie la fel de bine contra turcilor cât şi contra perşilor. Stabiliţi şantiere pe malurile Mării Negre, extinzând treptat dominaţia noastră asupra acestei mări şi asupra Balticii, două posesiuni necesare pentru a ne vedea reuşita planului. Grăbiţi căderea Persiei: *pătrundeţi până-n golful Persic*; restabiliţi dacă-i posibil traversarea Siriei, vechea cale comercială spre Orient şi *înaintaţi până la Indii*, antrepozitele mondiale.
Pct. 10 – Căutaţi şi menţineţi meticulos alianţa cu Austria; sprijiniţi în aparenţă ideile sale de dominare asupra Germaniei şi provocaţi în acelaşi timp şi în ascuns invidia prinţilor contra Austriei. Faceţi astfel ca amândouă state să ceară ajutorul Rusiei şi exercitaţi asupra lor un fel de protecţie, care să pregătească dominaţia viitoare.
Pct. 11 – Interesaţi Casa Austriacă pentru a izgoni pe Turci din Europa şi neutralizaţi invidiile sale din timpul cuceririi Constantinopolului, fie provocând un război cu vechile state ale Europei, fie dându-i o parte din teritoriul cucerit, care i se va lua înapoi mai târziu.
Pct. 12 - Uniţi pe toţi grecii divizaţi sau în disensiuni care sunt răspândiţi în Ungaria, sau în Polonia. Concentraţi-i, uniţi-i şi constituiţi astfel o predominare universală de-a curmezişul unei specii autoritare şi de supremaţie creştinească; vom avea deci mulţi prieteni printre fiecare inamic al nostru.
Pct. 13 – Suedia dezmembrată. Persia învinsă. Polonia subjugată. Turcia cucerită. Armatele noastre reunite. Marea Neagră şi Marea Baltică păzite de ambarcaţiunile noastre. Pentru un moment trebuie ca noi să propunem, separarea şi în mare secret, a Curţii din Versailles şi apoi a Curţii din Viena, de a împărţi cu ele dominaţia lumii. Dacă una dintre ele acceptă, ceea ce este inevitabil, dacă noi vom flata ambiţiile lor şi amorul lor propriu, să vă serviţi de una pentru a o distruge pe cealaltă, angajând contra acesteia o bătălie, al cărei rezultat este fără îndoială clar că Rusia stăpâneşte întreg Orientul şi o mare parte din Europa.
Pct. 14 – Dacă amândouă refuză oferta Rusiei, ceea ce este foarte improbabil, trebuie de aprins conflicte şi de făcut în aşa fel ca una s-o ruineze pe cealaltă. Atunci Rusia profitând de un moment decisiv, va lansa asupra Germaniei trupele sale de avangardă. În acelaşi timp, două flote considerabile vor pleca, una de la Marea de Azov şi alta din portul Arhanghelsk, încărcate cu trupe asiatice şi se vor uni cu flotele Mării Negre şi Baltice. Armata noastră navală va înainta traversând Mediterana şi Oceanul, va cotropi Franţa dintr-o parte şi Germania din cealaltă; aceste două regiuni dintr-odată cucerite, restul Europei va trece uşor şi fără lupte sub controlul nostru.
Iată cum Europa va putea şi va trebui să fie supusă. *Sankt Petersburg, 1725.*

Următoarele trei decenii (1950-1980) marchează difuzia prin relocalizare a modelului comunist. Apare comunismul latino-american, însufleţit de Fidel Castro şi Che Guevara, cel arabo-islamic călăuzit de ideile reformiste ale lui Boumédienne în

Algeria, Nasser în Egipt sau a partidului Baas în Irak şi Siria, cel african în Etiopia, Angola sau Mozambic sau cel indochinez, promovat de Vietnamul lui Ho Chi Minh.

Analizând din perspectivă geoistorică, pot fi identificate trei etape majore ce au jalonat configurarea spaţială a Blocului Comunist, fiecare cu particularităţi ideologice proprii:

- perioada 1917-1940, perioadă în care a fost individualizat dispozitivul geostrategic median, reprezentat de Federaţia Rusă şi republicile unionale periferice, care împreună cu Mongolia au alcătuit zona tampon interioară a Rusiei, caracterizată printr-o mare eterogenitate etnică şi frontiere trasate arbitrar, în profund dezacord cu realităţile etnice;
- perioada postbelică (1944-1950), de configurare a zonei tampon exterioare reprezentată de Europa de Est şi de apariţie a celui de-al doilea actor geopolitic major al spaţiului comunist – China (1949);
- perioada Războiului Rece (1950-1989) ce a marcat extinderea sistemului comunist în Asia, Africa şi America Latină şi conflictele legate de Războiul Rece.

Toate acestea au influenţat pe de o parte organizarea spaţială internă a fiecărui stat, sursă a majorităţii tensiunilor şi conflictelor de mai târziu, iar pe de altă parte, configurarea unui amplu sistem de alianţe, ce a determinat individualizarea axelor şi a faliilor geopolitice din acest imens spaţiu.

7.3. Configurarea dispozitivului geostrategic comunist

7.3.1. Nucleul dispozitivului geostrategic comunist: Rusia şi zona tampon interioară

Primele republici autonome în spaţiul ex-sovietic au început să fie constituie în 1919; la începutul anilor ’20 oblasturile, constituite în general după criterii economice, înlocuiesc treptat guberniile (structurile administrative moştenite din perioada ţaristă). Decupajul teritorial era privit ca o primă etapă a unei remodelări spaţiale de ansamblu, ce avea ca obiectiv o mai bună subordonare a nivelelor locale faţă de autorităţile centrale, ţinând seamă de vastitatea teritoriului şi de infrastructura de comunicaţii şi servicii deficitară. Pe de altă parte, structurile politico-administrative autonome şi cele unionale s-au dorit a fi dispuse pe cât posibil periferic, în jurul Rusiei, constituind astfel o primă „zonă tampon” cu spaţiile vecine, dată fiind şi structura etnică şi confesională a populaţiilor autohtone (*Tab. 10*).

Tabelul nr. 10

Prima zonă tampon a dispozitivului geostrategic rusesc (constituită între 1917-40)

Republici autonome incluse în Federaţia Rusă	- domeniul nord-european (baltic): Karelia. - domeniul caucazian: Adâgheia, Cecenia, Daghestan, Inguşetia, Kalmukia, Kabardino-Balkaria, Karaceaevo-Cerkesia, Osetia de Nord. - domeniul central-asiatic: Altai, Buriatia, Hakasia, Tuva.
Republici unionale sovietice	- domeniul nord-european (baltic): Estonia, Letonia, Lituania. - domeniul est-european: Belarus, Moldova, Ucraina. - domeniul caucazian: Armenia, Azerbaidjan, Georgia (Gruzia). - domeniul central-asiatic: Kazahstan, Kirghistan, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan.
State „independente”	- domeniul central-asiatic: Mongolia.

Autonomia formală a acestor teritorii, amplele migrări de populaţie ce au însoţit aceste reconfigurări spaţiale, cel mai adesea cu caracter arbitrar, au împiedicat până în 1989 afirmarea unor mişcări secesioniste de anvergură, dar au creat premisele acumulării tensiunilor ce au izbucnit pe fondul relaxării ideologice deschisă de Gorbaciov. Acestea au culminat în 1990, prin desprinderea republicilor unionale de nucleul central reprezentat de Federaţia Rusă fapt ce a determinat mutaţii radicale în geopolitica populaţiei ruse, peste 25 milioane de ruşi devenind minoritari în noile state independente. În multe situaţii, statutul acestora s-a deteriorat considerabil, inexistenţa sau ineficienţa cadrului legislativ alimentându-le incertitudinile. La aceasta se adaugă consecinţele deportărilor din perioada celui de-al Doilea Război Mondial şi din anii ’50 ai secolului trecut, ce au condus la antropizarea unor teritorii pustii şi la formarea unor areale etnice în spaţii ce nu aveau nici o legătură cu etnogeneza popoarelor respective. Este cazul germanilor de pe Volga, a tătarilor din Crimeea, a evreilor rămaşi în extremul orient rusesc, sau a grecilor din regiunea costieră Krasnodar. Pe de altă parte, ca o tendinţă de contrabalansare a tendinţelor centrifugale, de secesiune a unor teritorii din Federaţia Rusă, a fost propusă constituirea republicii ruse, ce ar fi urmat să includă toate oblasturile şi regiunile ruseşti, cu excepţia structurilor politico-administrative naţionale. Însuşi fostele republici unionale care şi-au proclamat la începutul anilor '90 independenţa faţă de Moscova se definesc prin aceste atribute: poziţie periferică, nivel de dezvoltare economico-socială diferenţiată, diferită faţă de regiunile centrale ale Rusiei şi structură etnică eterogenă, în care ruşii sunt minoritari, argumente ce au determinat includerea acestora în prima zonă tampon a dispozitivului geostrategic rusesc.

7.3.2. Zona tampon exterioară: Europa de Est şi China (1949-1956)

Europa de Est

Victoria aliaţilor conduşi de U.R.S.S. pe frontul de est (1945), a creat premisele staţionării în ţările „eliberate” a trupelor Armatei Roşii, fundamentul instalării în aceste state a unor regimuri politice loiale Moscovei: în România, Bulgaria, Ungaria, părţile estice ale Austriei şi Germaniei, iar ca aliat, se stabileşte în Polonia şi Cehoslovacia (Soulet, 1998). Rând pe rând, între 1945 şi 1949, comuniştii ajung să domine scena politică în ţările situate la est de Germania, proclamându-le „democraţii populare” sub un control politico-ideologic strict al Moscovei. Polonia este amputată teritorial în est, prin cedarea către U.R.S.S. a Polasiei, Volhiniei şi Galiţiei, fiindu-i atribuite în compensaţie de la Germania Pomerania, Silezia şi Mazuria (Duby, 1995). Graniţa sa estică este astfel stabilită de-a lungul liniei Curzon[109], iar cea vestică, de-a lungul liniei Oder-Neisse, suprafaţa ţării reducându-se astfel de la 380 000 la 312 677 km^2, însă fiindu-i atribuită o faţadă maritimă de 400

[109] Linia Curzon fusese deja stabilită în urma războiului polono-rus (1918-1921). În 1920 când Polonia părea că ar urma să fie înfrântă (ceea ce nu s-a întâmplat până la urmă), diplomaţii occidentali (Lordul Curzon) au insistat pe lângă liderii de la Varşovia să capituleze şi să accepte importante concesii teritoriale.

km[110]. Problema coridorului Dantzig a dispărut iar cea a minorităţilor a fost rezolvată în purul stil stalinist prin repatrierea forţată a 2 milioane de polonezi, respectiv a 2-3 milioane de germani. Cedărilor teritoriale ale româneşti din 1940[111] li se adaugă şi cele ale statului cehoslovac care pierde în favoarea U.R.S.S. Rutenia subcarpatică[112].

Tabelul nr. 11

A doua zonă tampon a dispozitivului geostrategic rusesc în Europa
(constituită între 1945-1949)

Statul	Data începerii procesului de stalinizare	Proclamarea „democraţiei" populare	Principalul artizan al „construcţiei socialismului" (1945-1989)
Albania *	29.11.1944	11.01.1946	Enver Hodja
Bulgaria	09.09.1944	15.09.1946	Todor Jivkov
Cehoslovacia	Apr. 1945	09.05.1948	Gustav Husac
Germania de Est	09.05.1945	07.10.1949	Erich Honecker
Iugoslavia *	1945	31.01.1946	Iosip Broz Tito
Polonia	28.06.1945	19.02.1947	H. Jabłoński, W. Jaruzelski
România	23.08.1944, guvern comunist: 06.03.1945	30.12.1947	Nicolae Ceauşescu
Ungaria	Nov. 1944	18.08.1949	János Kádár

*State aflate în conflict ideologic cu Moscova.

Eşecul politic al comuniştilor în Grecia în octombrie 1949 şi ruptura ideologică dintre Tito şi Stalin în iunie 1948 au contribuit decisiv la blocarea ofensivei ideologice sovietice din Balcani. La rândul său Austria face obiectul unui acord între aliaţi (15.05.1955) care îi restabileşte suveranitatea cu preţul neutralităţii sale, stipulată în Legea Constituţională din 26.10.1955. În nord, Finlanda, fostă provincie a Imperiului Ţarist, opune o rezistenţă înverşunată Armatei Roşii care viza reincluderea sa în spaţiul sovietic în 1940, alături de Ţările Baltice. Cedările teritoriale în favoarea U.R.S.S. după al Doilea Război Mondial (Karelia şi regiunea Petsamo) ca şi Tratatul de prietenie, colaborare şi asistenţă mutuală încheiat cu U.R.S.S. în 1948 i-au asigurat suveranitatea naţională în schimbul unei politici de strictă neutralitate promovată pe toată perioada Războiului Rece. S-a conturat astfel în Europa *Cortina de Fier*[113], ce a despărţit timp de aproape cinci decenii democraţiile

[110] Acest schimb de teritorii a făcut obiectul unei cereri exprese a lui Stalin la Conferinţa de la Yalta, care considera că „pentru poporul rus, Polonia nu este doar o chestiune de orgoliu, ci şi una de securitate. De-a lungul istoriei, Polonia a fost coridorul prin care inamicul a atacat Rusia. Pentru noi, Polonia este o problemă de viaţă şi de moarte".

[111] Prin notele ultimative din 26, respectiv 27/28.06.1940, Basarabia şi Bucovia de Nord intrau în componenţa U.R.S.S.

[112] Prin Acordul sovieto-cehoslovac din 29.06.1945.

[113] Apariţia faliei dintre Moscova şi Washington (1947/48 – 1989) a fost anunţată încă din 1946, când, pe 9 februarie, într-unul din rarele sale discursuri Stalin afirma că nu vede cum ar putea exista o pace durabilă atâta vreme cât există capitalismul, generator de imperialism. Alături de el, Jdanov (principalul artizan al culturii de tip proletar) şi Beria (coordonatorul programului nuclear sovietic) sunt consideraţi principalii promotori ai Războiului Rece. De cealaltă parte, pe 22 februarie 1946, George Kenan, însărcinat cu afaceri externe la Moscova al ambasadei americane expediază o lungă telegramă în care enunţă necesitatea unei întoarceri la diplomaţia sferelor de influenţă. Pe 5 martie, acelaşi an, Churcill

occidentale de cele „populare", care au format „zona gri" a continentului, inclusă ulterior în Tratatul de la Varşovia şi C.A.E.R.

Însă încercările Moscovei de subordonare necondiţionată a acestora au găsit în Iugoslavia lui Tito o opoziţie fermă, fapt ce a generat o primă mare falie geopolitică în interiorul Blocului Comunist ce a opus Belgradul de Moscova. Adevăratele raţiuni ale acestei rupturi le-au constituit însă ambiţiile lui Tito de a reactiva, pe baza echilibrului interetnic, proiectul Nacernatie[114] de formare în Balcani a unei mini Uniuni Sovietice, prin absobţia Bulgariei, Albaniei şi a nordului Greciei, iniţiative profund dezavuate de Stalin care nu dorea individualizarea unui nucleu regional de putere la periferia hinterlandului sovietic. Ocazia rupturii a constituit-o războiul civil din Grecia (1946-1949), în care Stalin a hotărât să întrerupă sprijinul acordat comuniştilor greci care luptau în nord, consfinţind astfel ieşirea Greciei de pe orbita de influenţă sovietică, în vreme ce Tito şi-a menţinut sprijinul pentru aceştia în speranţa slăbirii unităţii Greciei, pentru a anexa Macedonia greacă (Chauprade, Thual, 2003). Ca urmare, Albania, ferm aliată până în 1948 Iugoslaviei lui Tito se apropie de U.R.S.S. Enver Hodja optând necondiţionat linia dogmatică stalinistă. Decesul lui Stalin în 1953 şi tendinţele lui Nikita S. Hruşciov, noul deţinător al puterii la Kremlin de a-i înlătura pe apropiaţii vechiului dictator şi de a condamna crimele şi ororile perioadei staliniste[115] au determinat însă o distanţare categorică a Tiranei faţă de Moscova (1960-1990) apropiindu-se de China maoistă şi configurând o a doua falie în interiorul Blocului Comunist. Moartea lui Mao Zedong (1976) răceşte relaţiile dintre Tirana şi Beijing[116], conducând la o deplină izolare a Albaniei care se proclamă „singurul stat socialist care nu s-a abătut de la ideologia leninist-stalinistă, unicul constructor al adevăratei societăţi socialiste".

În acest context, integrarea economică tinde să fie privită de Moscova ca o posibilă soluţie de atenuare a faliilor ideologice. Aceasta consta în promovarea unei creşteri economice susţinute prin dezvoltarea industriei, îndeosebi a celei grele, prin promovarea clasei muncitoare şi în investiţiile orientate către apărare, într-un cadru de autarhie în raport de constrângerile economice globale ale perioadei respective. Pe această bază a fost fundamentată la începutul anilor '60 teoria complexelor suprastatale, potrivit căreia integrarea economică nu se putea realiza decât prin specializarea ţărilor pe anumite domenii de activitate şi gruparea lor în complexe macroteritoriale.

Dezvoltarea planificată, subordonată factorului politic, controlul statului asupra mijloacelor de producţie şi de schimb, orientarea către o dezvoltare egalitaristă a tuturor unităţilor administrativ-teritoriale, fără a se ţine seama de potenţialul diferit al acestora şi de specificul fiecăreia, frânarea creşterii metropolelor prin limitarea

---

lansează un apel la apărarea „lumii libere", iar James Forrestal, secretar al Marinei S.U.A. nu înceta să afirme, începând din luna mai 1945 că jumătate din Europa urma să cadă pe mâna sovieticilor (Nouschi, 2002).

[114] Proiectul Nacernatie viza concomitent reunirea tuturor teritoriilor sârbeşti aflate fie sub dominaţie otomană, fie sub dominaţie austro-ungară şi reunificarea sub conducere sârbă a tuturor popoarelor slave din Balcani.

[115] În raportul secret al Congresului al XX-lea al P.C.U.S. (1956).

[116] În 1978 Tirana rupe relaţiile diplomatice cu Beijing-ul acuzând Partidul Comunist Chinez de revizionism (Popa, Matei, 1993).

migraţiilor, dezvoltarea agriculturii pe baze colectiviste, strânsa corelare a producţiei acestor state cu nevoile economice şi militare ale „fratelui mai mare", autarhia şi ruptura de Occident şi programele ambiţioase de dezvoltare şi modernizare economico-socială au constituit fundamentele unei geografii originale care a individualizat şi continuă încă să diferenţieze ţările din Estul Europei.

„Exportul ideologic" s-a reflectat deopotrivă în plan politic, econonomic, social, instituţional, cultural, psihologic. Oraşele din acest spaţiu tind spre o fizionomie uniformă determinată pe de o parte de uniformitatea periferiilor, constituite din mari clădiri din prefabricate, inspirate după modelul oraşelor sovietice iar pe de altă parte de implantarea unor construcţii monumentale în stil sovietic.

La rândul lor, structurile teritorial-administrative create în interiorul acestor state trebuiau să creeze decupaje care să servească eficientizării controlului şi punerii în practică a sarcinilor de plan şi a reformelor economice. În acelaşi timp, într-o primă fază (anii '50–'60) s-a urmărit, prin structurile administrative nou create şi distrugerea unor focare de rezistenţă ale regimurilor politice anterioare, prin includerea unor oraşe sau regiuni cu „trecut burghez" în structuri administrative controlate autoritar de reprezentanţii noii puteri.

Sistemele administrative strict centralizate, fundamentate pe unitatea teritoriului naţional, au caracterizat şase dintre cele opt state ale acestui spaţiu reprezentând doar o pârghie de transmitere a autorităţii puterii centrale la nivel local; doar cele din Iugoslavia şi Cehoslovacia constituite pe baza argumentului etnic au determinat, la fel ca în cazul spaţiului sovietic, veritabile surse de tensiuni.

Focarul conflictual al Europei a rămas însă, şi după prăbuşirea sistemului comunist, regiunea Balcanilor. În acest caz, nu se poate vorbi de tensiuni generate sau antrenate pe fond ideologic, politica lui Tito fiind orientată spre respectarea drepturilor tuturor naţionalităţilor şi acţionând ca factor catalizator[117]. Revigorarea naţionalismului sârb după 1980[118] a provocat mai întâi criza din Kosovo, provincie aflată în inima Serbiei dar locuită majoritar de albanezi, iar după 1990 un amplu proces secesionist (Slovenia, Croaţia, Bosnia şi Herţegovina, Macedonia, Muntenegru, Kosovo). Clivajele economice s-au alăturat celor etnice, favorizând tendinţele centrifugale. Dincolo de recunoaşterea independenţei acestor state, adevărata problemă pentru Belgrad a constituit-o fixarea frontierelor acestora, dat fiind puternicul amestec de populaţii ce caracterizează mai cu seamă partea centrală a fostului spaţiu iugoslav (Bosnia şi Croaţia). Proiectul de extindere teritorială a Serbiei pe baza minorităţilor transfrontaliere, ca urmare a declaraţiilor unilaterale de independenţă a Sloveniei şi Croaţiei, a condus la războaiele din Croaţia şi Bosnia-Herţegovina (Chauprade, Thual, 2003).

Tendinţele secesioniste, favorizate de conjunctura geostrategică regională (reactivarea pangermanismului şi a panturcismului, în condiţiile slăbirii influenţei ruseşti) au condus la individualizarea, în acest spaţiu, a trei-patru axe geopolitice majore:

[117] Astfel, în afara celor 6 republici, pentru a diminua preponderenţa sârbă, au fost create în Serbia două regiuni autonome: una pentru minoritatea albaneză (Kosovo), alta pentru minoritatea ungară (Voivodina).
[118] I. B. Tito a încetat din viaţă la 4 mai 1980.

- axa Berlin-Ljubljana-Zagreb, Slovenia şi Croaţia văzând apropierea de Europa pornind de la antecedentele lor istorice (foste provincii austro-ungare);
- axa Ankara-Skopje-Sarajevo, Turcia fiind favorabilă unei entităţi politice musulmane în Balcani (Bosnia-Herţegovina) şi sporirii influenţei Macedoniei în regiune[119]. Pentru Macedonia însă, reactivarea acestei axe ar putea genera tendinţe secesioniste între populaţiile slav-ortodoxe şi cele musulmane;
- axa Tirana-Priştina, în fapt o variantă a axei musulmane, activată prin recrudescenţa naţionalismului albanez în Kosovo;
- axa Moscova-Belgrad (a panslavismului şi panortodoxismului) reactivată ca urmare a izolării regimului Milošević, ce a constat chiar într-un proiect de aderare a „Micii Iugoslavii" (Serbia şi Muntenegru) la C.S.I.

China

Proclamarea R.P. Chineze la 1.10.1949 a însemnat prima contrabalansare majoră a echilibrului geostrategic în spaţiul comunist, prin apariţia celei de-a doua capitale a comunismului internaţional: Beijing - situaţie total dezaprobată de Stalin.

Primii germeni ai acestei contradicţii s-au manifestat în timpul războiului civil chinez. Atunci când forţele comuniste au ajuns la fluviul Changjiang (Yangtze), Stalin i-a ordonat lui Mao Zedong să oprească înaintarea, creind astfel premisele unui scenariu ce s-a repetat în Germania şi Coreea: slăbirea puterii Chinei, prin crearea a două state (o Chină comunistă în nord şi alta pro-occidentală în sud). Numai că Mao a refuzat să transforme China într-un apărător al frontierelor sovietice precum Mongolia, şi a continuat înaintarea, reunind sub autoritatea sa întregul teritoriu continental al ţării. Se crea astfel un al doilea nucleu de putere la nivelul Blocului Comunist, iar destalinizarea nu a constituit decât un pretext al rupturii de Moscova[120]. Pe de o parte China dorea străpungerea „încercuirii" sovietice[121] prin crearea propriei sale zone de influenţă în Indochina, iar pe de altă parte revendica teritoriile locuite de populaţiile budhiste din sudul Rusiei. Astfel, în 1969 au avut loc între cele două superputeri o serie de incidente de frontieră pe Amur şi Ussuri. India, iniţial aliată a Chinei, trece acum de partea Moscovei, „mişcare" alimentată şi de apariţia unor litigii frontaliere, fapt ce a determinat reconfigurarea axei Beijing-Islamabad. La aceasta se adaugă intervenţia trupelor vietnameze în Cambodgia pentru a alunga regimul khmerilor roşii, susţinut de China şi disputele frontaliere chino-vietnameze asupra arhipelagurilor Paracel şi Spratley[122], ce a determinat distanţarea Hanoi-ului de Beijing şi apropierea sa de Moscova.

În aceste condiţii, devenea tot mai evident pentru toată lumea că falia sino-sovietică, mascată la început de divergenţele ideologice dintre maoism şi stalinismul lui Hruşciov avea un suport hegemonic, în lupta pentru redefinirea sferelor de influenţă. Configurarea dispozitivului geostrategic periferic al spaţiului comunist din anii ce au urmat şi cu precădere războaiele din Indochina şi Coreea, marchează aceste

[119] În prezent, circa un sfert din populaţia F.R.Y. Macedonia este de religie musulmană.
[120] Neacceptarea hegemonismului rus era mascată de conducătorii chinezi printr-un refuz ideologic de a accepta evoluţia comunismului sovietic din perioada lui N. Hruşciov (Chauprade, Thual, 2003).
[121] India şi Mongolia fiind doi dintre aliaţii tradiţionali ai Moscovei.
[122] Arhipelagurile Paracel şi Spratley, cu presupuse rezerve de petrol, au fost cucerite de Franţa şi atribuite Vietnamului, în detrimentul Imperiului Chinez.

încercări. Prezentul transformă însă tot mai mult falia geopolitică sino-sovietică într-una demografică, presiunea demografică a Chinei ameninţând tot mai evident, în condiţiile unei libere circulaţii transfrontaliere, vastele stepe slab populate ale Mongoliei, Asiei Centrale şi Siberiei.

7.3.3. Dispozitivul geostrategic periferic al spaţiului comunist (1950-1989)

După 1950 ia avânt procesul de „export" al modelului comunist. În 1948 este proclamată, sub conducerea lui Kim Ir Sen şi cu sprijin militar sovietic, în jumătatea nordică a peninsulei Coreea, R.P.D. Coreeană, bastion al stalinismului în Extremul Orient, iar între 1950 şi 1953 are loc războiul pentru reunificarea Coreei, primul conflict militar local de anvergură de la izbucnirea Războiului Rece, ce a opus indirect Washingtonul de Moscova. Scenariul se repetă în 1975 în Vietnam, însă cu victoria forţelor comuniste[123], evident cu sprijin militar sovietic, dar şi chinez, care la rândul său acţionează ca nucleu de relocalizare a expansiunii comuniste, sprijinind forţele de stânga din Laos şi Cambodgea. Strânsa alianţă dintre Moscova şi Phenian, ca şi litigiile frontaliere dintre China şi Vietnam, contribuie la diminuarea influenţei strategice a Chinei în regiune, accentuându-i sentimentul de izolare. Pe de altă parte, pe măsura implementării reformelor „progresiste", atât Coreea de Nord, cât şi Cambodgea, Laos şi Myanmar[124] sunt confruntate tot mai mult cu sărăcie şi izolare politică, devenind cele mai sărace state ale Asiei *(Tab. 12)*.

Pe meridianul opus, Fidel Castro deschide calea comunismului din America Latină (26.07.1956), urmând o politică constantă de apropiere de Moscova, ce culminează cu ruperea relaţiilor cu S.U.A. (1961) şi de instalarea, un an mai târziu, a rachetelor sovietice cu rază medie de acţiune, ce provoacă o puternică criză politică între Moscova şi Washington[125]. Pe de altă parte, Cuba acţionează la rândul său ca exportator de revoluţie comunistă în America Latină (Bolivia[126], Nicaragua, El Salvador, Guyana, Grenada, Guatemala, Surinam, Venezuela) şi Africa (Angola, Etiopia, Namibia). Este implementat astfel, un comunism latino-american fidel stalinismului sovietic, via Havana, dar şi unul african, cu puternice accente tribale, ce a prins teren fertil în multe ţări, dintre cele mai sărace ale continentului: Etiopia, Somalia, Angola, Mozambic, Guineea, R.P. Congo, R.D. Congo (Zaïre), Benin; Madagascar, Tanzania etc. Unele dintre acestea (Somalia, Etiopia; Angola, R. D. Congo) au constituit teatrul unor lungi războaie civile între forţele comuniste sprijinite în principal de U.R.S.S. şi Cuba şi cele de opoziţie, sprijinite de S.U.A., reflexe la scară locală ale Războiului Rece *(Fig. 21)*.

[123] La 02.07.1976, este proclamată Republica Socialistă Vietnam *stat socialist, independent, liber şi unit*. Vietnamul contribuie direct cu trupe la victoria forţelor comuniste din Laos şi la ofensiva împotriva regimului K. Samphan-Pol Poth, încheiată cu ocuparea Pnom Penh-ului la 7.01.1979 (Popa, Matei, 1983).

[124] Regimul militar instaurat în urma loviturii de stat din 2.05.1962 în frunte cu generalul Ne Win conduce dictatorial ţara până în 1988, adoptând „Calea birmaneză spre socialism".

[125] Încheiată cu retragerea rachetelor de către N. S. Hruşciov.

[126] Ernesto (Ché) Guevara care conducea o mişcare de guerillă procomunistă ce acţiona din 1965 în Bolivia este capturat de autorităţi şi ucis la 09.10.1967.

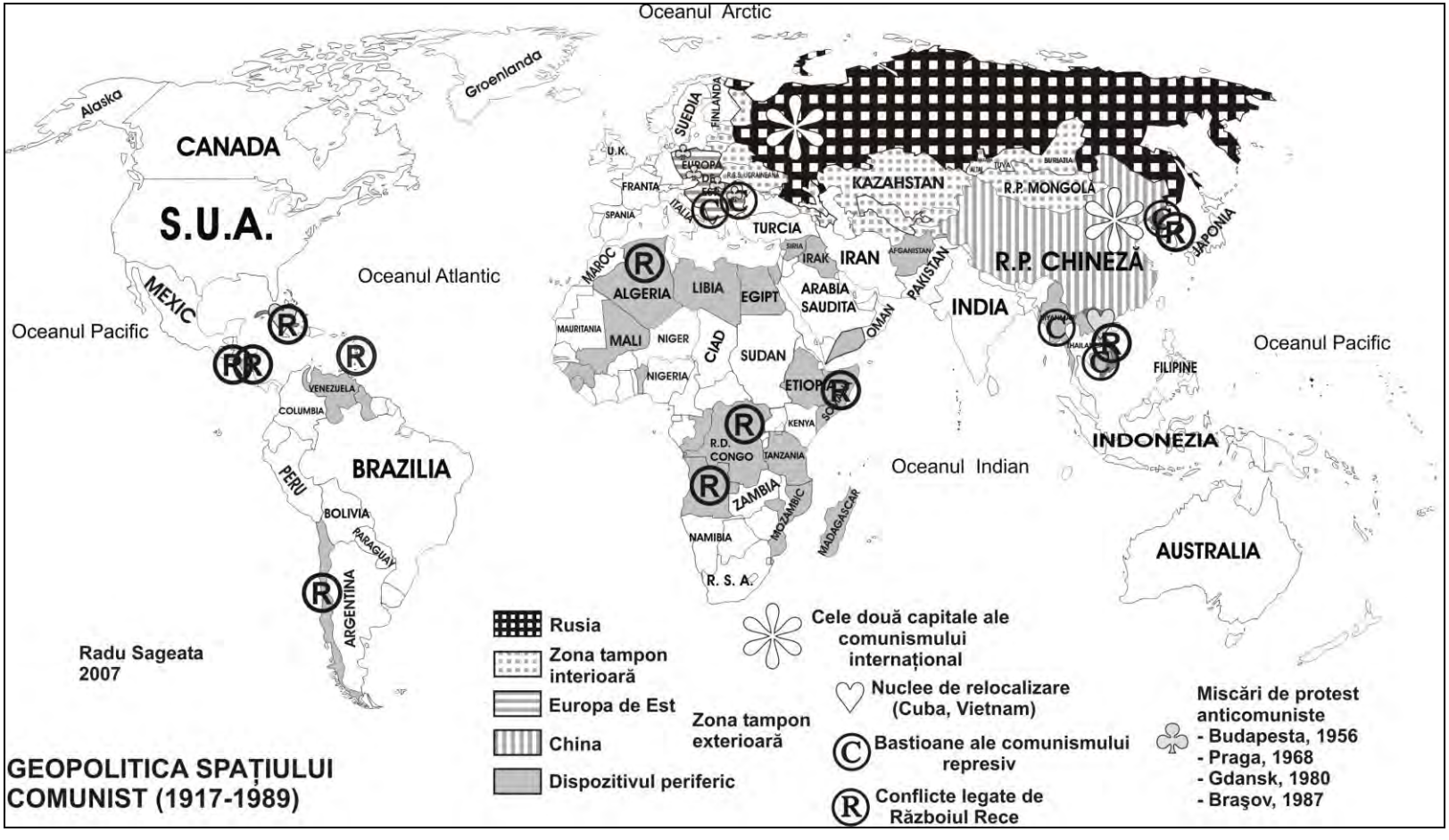

Fig. 21. **Geopolitica spaţiului comunist (1917-1989).**

Tabelul nr. 12

Dispozitivul geostrategic periferic al spaţiului comunist

Domeniul geopolitic	Statul, formaţiunea politică, lideri	Perioada	Caracteristicile modelului comunist implementat	Conflicte locale legate de Războiul Rece
Indochina (rivalitate pentru influenţă între Moscova - prin Vietnam - şi Beijing)	**Vietnam** PC Vietnamez (Ho Chi Minh)	1975-prezent	- Distanţare de China în favoarea U.R.S.S. - Se implică în succesul forţelor comuniste în Laos şi Cambodgia: nucleu de relocalizare al comunismului	- Vietnamul de Sud / Vietnamul de Nord: 1961-1975
	Cambogia Khmerii Roşii (Pol Poth) Guvern provietnamez	1975-79 1979-89	- Comunism „integral": lagăre de reeducare, dezurbanizare, izolare, totalitarism – 1,6 mil. victime - Revendicări teritoriale asupra sudului Vietnamului	- Război civil între trupele reg. Shianuk, pro-americanii lui Lon Nol şi comuniştii (pro-chinezi şi pro-sovietici + pro-vietnamezi): 1970-75
	Laos Pathet Lao	1975-prezent	- Regim comunist de orientare sovieto-vietnameză care a participat la „încercuirea" Chinei	- Război civil între forţele conservatoare şi cele comuniste: 1954-73
	Myanmar Ne Win	1962-88	- Birmania s-a sprijinit pe U.R.S.S. pentru a contracara influenţa Chinei şi cea a S.U.A. (prin Thailanda)	- Tendinţe secesioniste alimentate din exterior
Coreea (comunism de tip stalinist)	**R.P.D. Coreeană** P. Muncii (Kim Ir Sen)	1948-prezent	- Comunism stalinist, aliat U.R.S.S. - Cult al personalităţii, dictatură, sărăcie - „Independenţă" totală → izolare - Prima criză majoră a Războiului Rece	- Războiul din Coreea între Nord (U.R.S.S.) şi Sud (S.U.A.): 1950-53
Afghanistan	Consiliul Democratic Afgan (Nur M. Taraki)	1978-89	- Satelit al U.R.S.S., ce viza pătrunderea dispozitivului geostrategic sovietic la Oceanul Indian - Staţionare de trupe sovietice: 1979-89	- Război civil între comunişti (U.R.S.S.) şi islamişti (susţinuţi de S.U.A.): 1979-89
Spaţiul arab	**Algeria** Consiliul Revoluţiei (Houari Boumediénne	1965-91	- Guvern de orientare promarxistă → economie planificată, apropiere de U.R.S.S. şi de statele socialiste - Echilibru fragil între forţele comuniste şi cele islamiste	- Conflict între forţele islamiste şi cele guvernamentale (1991-)

(reforme de stânga pe fondul unui naţionalism arab)	**Egipt** Gamal Abdel Nasser	1954-70	- Reforme economico-sociale de stânga - Naţionalizarea Canalului Suez (1956) - Lider al panarabismului	- Conflicte cu Israelul
	Libia Uniunea Socialistă Arabă (M. al-Geddafi)	1969-prezent	- Modernizare economică şi socială sprijinită pe rezervele de petrol - Lider al naţionalismului şi unionismului arab - Regim antioccidental apropiat de URSS care viza sovietizarea Africii	- Regim politic acuzat de terorism internaţional îndreptat împotriva intereselor occidentale (Berlin-1986, Lockerbie-1988)
	Irak P. Baas (S. Hussein)	1963-2002	- Reforme progresiste, adept al panislamismului - Regim dictatorial, genocid împotriva kurzilor şi şiiţilor	- Aliat cu S.U.A. în timpul războiului cu Iranul (1980-88)
	Siria P. Baas (H. al-Assad)	1963-prezent	- Reforme progresiste, adept al panislamismului - Apropiere de Moscova	
	Yemen (RPD)	1970-90	- Singurul stat arab care aderă oficial la ideologia marxist-leninistă - Relaţii foarte strânse cu U.R.S.S.	- Relaţii inter-yemenite tensionate (2 războaie: 1972, 1979)
Africa (comunism profund grefat pe relaţii tribale, sărăcie)	**Angola** Mişcarea Populară de Eliberare MPLA	1975-prezent	- Obiectiv: construcţia socialismului bazat pe marxism-leninism (MPLA) - Război civil continuu între MPLA şi UNITA (Uniunea pentru Independenţa totală a Angolei) (1975-prezent)	- MPLA sprijinită de Cuba şi U.R.S.S., UNITA sprijinită de Africa de Sud şi S.U.A.. Războiul continuă şi după sfârşitul Războiului Rece
	Benin (M. Kekekou)	1972-90	- Ideologie marxist-leninistă - Tendinţe centrifugale pe suport etnic	
	Congo (RP) P. Congolez al Muncii	1961-90	- Dictatură marxisă → sărăcie - Populare redusă, eterogenitate etnică → fragilitate politică	
	Etiopia (Mengistu H. Mariam)	1974-prezent	- Lovitură de stat militară cu sprijin sovietic şi cubanez → aliat al Moscovei - Axă geopolitică între Addis Abeba-Tripoli-Aden	- În războiul de secesiune din Eriteea, (1961-91), S.U.A. sprijină forţele separatiste
	Guineea (Ahmed Sékou Touré)	1952-84	- Dezvoltare planificată a economiei - Reforme de stânga - Dictatură, izolare, sărăcie	
	Guineea Bissau	1973-80	- Regim marxist în anii ’70 (Luis de Almeida Cabral) → sărăcie	
	Madagascar	1975-91	- Carta revoluţiei socialiste malgaşe – adoptată prin referendum	

	Mali (Modibo Keite)	1960-68	- M. Keite – primul preşedinte, favorabil ideilor socialiste → sărăcie	
	Mozambic Frontul de Eliberare din Mozambic	1975-90	- Adoptă calea socialistă de dezvoltare, sprijinită pe ideologia marxist-leninistă - Sărăcie, clivaje etnice nord / sud	- Război civil, între FRELIMO, de tendinţă marxistă şi RENAMO, sprijinită de Africa de Sud
	São Tomé şi Principé	1975-91	- Rep. „democrată" sub conducerea Mişcării de Eliberare din STP, partid unic, de orientare marxistă	
	Somalia (Mohammed Siad Barre)	1969-77	- Republică socialistă (1976) - Regim politic dictatorial - A fost sprijinită de U.R.S.S. până în 1977 când intervine conflictul cu Etiopia	- În conflictul dintre Etiopia şi Somalia (1977), Etiopia este sprijinită de U.R.S.S. iar Somalia de S.U.A.
	Tanzania Partidul Revoluţionar (J. Nyerere)	1977-90	- Politică de stânga - Apropiată de Beijing în timpul confruntării chino-sovietice	
America Latină (aliate ale Moscovei, via Havana)	**Cuba** Frontul Democratic Revoluţionar (Fidel Castro)	1959 - prezent	- Naţionalizarea posesiunilor americane → tensiuni cu Washingtonul → apropiere de Moscova - Incercare a sovieticilor de instalare în Cuba de rachete strategice (1962) - Export de revoluţie în America Latină şi Africa - Relaţii strânse cu Libia şi Coreea de Nord	- Încercare a S.U.A. de răsturnare a regimului Castro (Golful Porcilor, 1961) - Criza rachetelor (1962) - Sprijin armat pentru forţele comuniste din America Latină şi Africa (până în 1989) (nucleu de relocalizare al comunismului)
	Chile Salvador Allende Gossens	1970-73	- Singurul preşedinte victorios vreodată în alegeri libere pe o platformă politică marxist-leninistă într-o ţară necomunistă - reformă agrară, naţionalizări în industrie - apropiere de Cuba, URSS şi China	- Înlăturat de la putere şi ucis în lovitura de stat militară condusă de gen. Augusto Pinochet Ugarte (11.09.1973)
	El Salvador	1980-92	- Radicalizarea forţelor de stânga sprijinite de Cuba şi U.R.S.S. şi gruparea acestora în Frontul Farabundo Marti pentru Eliberare Naţională şi Frontul Democratic Revoluţionar	- Război civil între forţele de stânga şi autorităţile guvernamentale sprijinite de S.U.A. (1980-92)
	Grenada	1979-83	- Guvernul Maurice Bishop, cu simpatii marxiste – aliat al Cubei - Consiliul Militar Revoluţionar (1983) – cu orientare radicală de stânga	- Accederea la putere a Consiliului Militar Revoluţionar provoacă intervenţia militară a S.U.A.

	Guyana	1966-85	- Politică marxistă, promovată de Lindon Forbes Burnham, aliată a Havanei - Republică cooperatistă (1970) - Membru asociat al C.A.E.R.-ului (1978)	
	Nicaragua Frontul Sandinist de Eliberare Naţională	1979-90	- Frontul Sandinist (fondat în 1961) – experienţă naţională nicaraguană, apropiat de Cuba şi U.R.S.S. - Control riguros al statului în societate, economie şi politică - Relaţii proase cu Hondurasul şi Costa Rica, aliaţi ai Washingtonului	- Inlăturare prin luptă a dictaturii Somoza de către sandinişti - Război civil între forţele sandiniste şi opoziţia susţinută de S.U.A. (1982-90)
	Venezuela Hugo Chávez Frías	1998-prezent	- Preşedinte ales prin vot liber (06.12.1998) - Guvernează autoritar, în detrimentul principalelor prerogative ale statului, pe baza unei platforme politice de stânga - Aliat cu Fidel Castro (axa Havana-Caracas)	- Sprijin pentru forţele antiguvernamentale din Columbia → Tensiuni între Caracas şi Bogota

Distinct de acesta, reformele de stânga puse în aplicare de Gamal Abdel Nasser în Egipt în anii '50[127], reluate ulterior de Houari Bourmediénne în Algeria şi de Moammer al-Geddafi în Libia au pus bazele, în nordul continentului, a unui socialism original în care ideile marxiste se împleteau cu naţionalismul arab militant. Pe lângă apropierea de Moscova, atât în plan economic (mai ales Algeria), cât şi politic (Libia[128]), Egiptul se consideră un lider al panarabismului, iar Libia militează pentru unificarea lumii arabe. Siria lui Hafez al Assad şi Irakul lui Saddam Hussein s-au alăturat şi ele începând cu deceniul al şaselea, acestei orientări, conturându-se astfel axa arabă prosovietică. Însă singurul stat arab care a aderat oficial la ideologia marxist-leninistă rămâne R.P.D. Yemen (1970-1990), sovieticii dorind şi în lumea arabă o divizare după modelul german sau coreean.

7.4. Spaţiul ex-comunist. Unitate şi diversitate

Instalate la putere după cel de-al Doilea Război Mondial, partidele comuniste au încercat să elaboreze o strategie radicală de modernizare. Caracterizat de sensuri contradictorii, neluând în considerare valorile democraţiei, procesul a eşuat într-o criză globală profundă. Noua dinamică politică a modelat societatea întregului spaţiu comunist în intervalul 1917-1989[129]. Principalele ei trăsături pot fi sintetizate astfel:

- preluarea modelului politic sovieto-stalinist ca paradigmă a schimbării, ceea ce a însemnat printre altele, instaurarea dictaturii partidului comunist, desfiinţarea altor partide şi a parlamentarismului;
- dezvoltarea cu prioritate a proceselor socializante ale economiei, considerate ca pârghii ale industrializării rapide şi implicit ale modernizării sociale;
- marginalizarea, chiar desconsiderarea condiţiilor pentru exprimarea ipostazelor individuale ale omului ca subiect social şi atrofierea funcţiei critice a gândirii politice.

Aceste constante s-au intersectat şi au interacţionat în ponderi diferite, în funcţie de conjuncturi şi au conturat tabloul întregii realităţi sociale. Traiectoriile intersectării acestora au fost rezultatul direct al acţiunii politice, întreaga societate fiind indiscutabil marcată atât temporal cât şi spaţial de dominaţia sistemului politic. Viaţa politică aflată sub hegemonia partidului comunist, a copiat caracteristicile regimului politic stalinist. Acesta s-a definit prin exercitarea puterii dictatoriale a partidului comunist, dispariţia oricăror manifestări democratice în interiorul acestuia, instaurarea represiunii şi a violenţei ca instrumente ale dominaţiei în partid şi în societate, anularea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, transformarea ipocriziei, a delaţiunii şi a arbitrarului în principii ale guvernării.

---

[127] Crearea sectorului de stat în industrie, etatizarea sistemului bancar, reforma agrară şi, nu în ultimul rând, naţionalizarea Canalului Suez (26.07.1956), ce a determinat un conflict cu Marea Britanie, Franţa şi Israel (oct.-nov. 1956).

[128] Libia se proclamă la 02.03.1977 stat socialist, sub titulatura Jamahiria Arabă Populară Socialistă.

[129] Cu excepţia R.P.D. Coreene şi a Cubei, ţări în care puterea politică este deţinută şi în prezent de comunişti.

Tot regimul stalinist a fost cel care a transformat partidul comunist dintr-un organism politic de elaborare a strategiilor dezvoltării şi modernizării într-o instituţie de tip administrativ având ca scop executarea deciziilor hotărâte la vârf. Acesta putea să recurgă la orice fel de mijloace, de la represiune la manipulare, numai să aibă performanţe economice cu repercusiuni pozitive în domeniul social. Democraţia avea numai un caracter formal-juridic, fără a funcţiona în mod real.

Schimbarea radicală a economiei a fost concepută ca fiind legată de o structură socială, bazată pe *industrializarea accelerată* şi *colectivizarea agriculturii*. O altă componentă definitorie a economiei de comandă a fost *planificarea centralizată*. Cu ajutorul ei s-a exercitat dominaţia absolută a sistemului partid/stat asupra economiei.

Pe termen lung mecanismele reglatoare, sistemul de relaţii economice pus în mişcare de partidul unic şi proprietatea de stat a fost păgubitor. Principala cauză a reprezentat-o politicul, care a fost instrumentul dominant în structurarea şi funcţionarea complexului economic. În loc ca economia, beneficiind de intervenţia statului, să se autoorganizeze prin coordonate interne, specifice, ea s-a modelat în primul rând pe baze politice voluntariste.

Modelul stalinist de putere nu a avut aceeaşi fizionomie în toate ţările spaţiului comunist, mai ales după dispariţia lui Stalin (1953) (*Tab. 13*). În Polonia, Ungaria şi Cehoslovacia de pildă, societatea civilă şi-a manifestat în mod deschis opoziţia faţă de regimul stalinist (1956, 1968). Ca urmare a acestor presiuni, sistemul politic şi-a modificat resorturile dominaţiei trecând la guvernări de factură autoritară care au permis grupurilor sociale să apeleze la anumite practici identitare pentru a-şi promova interesele specifice. Nu în aceeaşi măsură a fost cazul pentru alte ţări printre care şi România unde aşa-numita liberalizare politică a fost fragmentară, insuficientă şi de scurtă durată.

Istoria postbelică a spaţiului comunist ilustrează pendularea regimurilor politice şi incapacitatea acestora de a se transforma în sisteme politice democratice. Acest lucru nu s-a întâmplat nici măcar în acele ţări unde, pe lângă partidul comunist, alte partide aveau o existenţă formală. Osmoza partid-stat, centralismul democratic, reticenţa faţă de prezenţa spiritului critic în elaborarea deciziei politice, teama liderilor politici şi administrativi de a-şi pierde privilegiile şi reunirea lor în aşa numita „nomenclatură" au rigidizat sistemul politic, l-au îndepărtat de la problematica socială şi umană reală. De aceea, chiar şi acolo unde puterea a acceptat, în cele din urmă, unele concesii politice şi reformarea economiei (cazul Poloniei, Ungariei şi U.R.S.S. la sfârşitul anilor '80), nu s-a trecut pragul unor relaţii democratice. A fost vorba mai degrabă de o independenţă parţială a societăţii civile, căreia nu îi era însă permis să pună sub semnul întrebării sistemul puterii, dictatura partidului comunist. Acest reformism nu a putut să menţină stabilitatea unei societăţi aflate în criză, în stagnare sau declin economic şi cu o guvernare lipsită de sprijin social.

Tabelul nr. 13

Sistemul comunist. Unitate şi diversitate

Macroregiunea geopolitică	State	Perioada de implementare a sistemului socialist	Caracteristicile locale ale sistemului socialist	Principalii lideri comunişti
U.R.S.S.	U.R.S.S.	1917-1991	1917-24: **Perioada comunismului bolşevic**. Puterea politică este preluată de Partidul Bolşevic în frunte cu V. I. Lenin, care înlătură treptat forţele politice nebolşevice. Intreaga putere decizională este concentrată în cadrul Biroului Politic, punându-se astfel bazele dictaturii nomenclaturii comuniste. 1924-53: **Perioada comunismului stalinist:** Industrializare pe baza planurilor cincinale, colectivizare forţată, deportări şi „epurări" politice şi entice (1936-38). Ieşită învingătoare în cel de-al Doilea Război Mondial, U.R.S.S. devine după 1945 putere mondială impunând regimuri de tip comunist în statele intrate în sfera sa de influenţă. Incepe Războiul Rece, expresie a luptei pentru hegemonie între cele două sisteme sociale opuse: liberal-democratic şi comunist 1953-85: **Perioada post-stalinistă:** birocraţie de partid şi de stat, ideologie prezentă în toate sectoarele economico-sociale, stagnare. 1985-91: Perioada de **criză** a comunismului: **Gorbaciov**: politică de glasnost şi perestroika – reformare radicală a societăţii civile, abandonarea dogmelor ideologice, democratizarea societăţii, modernizarea economiei	V.I. Lenin V.M. Molotov I.V. Stalin N.S. Hruşciov L.I. Brejnev M.S. Gorbaciov
Europa Centrală	R.D. Germană	1949-1989	**ZONA INDUSTRIALĂ** A BLOCULUI COMUNIST State aflate în prima linie a dezvoltării industriale în cadrul C.A.E.R., specializate în produse cu grad înalt de prelucrare (construcţii de maşini, metalurgie, industrie chimică, electrotehnică şi electronică), state cu veche tradiţie industrială State ce alcătuiau „zona tampon" cu Europa Occidentală	Erich Honecker
	R.P. Polonă	1945-1989		W. Jaruzelski
	R.P. Ungară	1945-1989		János Kádár
	R.S. Cehoslovacă	1945-1989		Gustav Husák
Dunărea de Jos	R.S. România	1945-1989	**ZONA AGRICOLĂ** A BLOCULUI COMUNIST State cu economii specializate în producerea de materii prime şi semifabricate Pieţe de desfacere pentru produsele cu grad superior de prelucrare din „zona industrială" a C.A.E.R.	N. Ceauşescu
	R.P. Bulgaria	1945-1989		Todor Jivkov

Europa Balcanică	R.S.F. Iugoslavia	1945-1989	**„PROVOCAREA" ETNICĂ** Tito: - comunism ce urmează o linie doctrinară proprie, diferită de cea stalinistă liberalism la nivelul relaţiilor interetnice 1945-55: Iugoslavia respinge încercările U.R.S.S. de a subordona politic şi economic ţara este un promotor al mişcării statelor nealineate	Iosip Broz Tito
	R.P.S. Albania	1945-1990	**COMUNISMUL AUTARHIC: Cea mai săracă şi mai izolată ţară din Europa** 1945-48: relaţii strânse cu Iugoslavia lui Tito 1948-60: comunism de tip stalinist 1960-76: Distanţare ideologică de U.R.S.S., apropiere faţă de China 1967: Este proclamat **stat ateu** 1978: Albania se proclamă singurul stat socialist care nu s-a abătut de la ideologia leninist-stalinistă, singurul constructor al adevăratei societăţi socialiste	Enver Hodja
R.P. Chineză	R.P. Chineză	1949-prezent	MAREA REVOLUŢIE CULTURALĂ PROLETARĂ (1960) Diferenţieri ideologice între comunismul egalitarist (chinez) şi cel stalinist (U.R.S.S.) - după 1960 – este spartă unitatea mişcării comuniste internaţionale Dispute de graniţă între U.R.S.S. şi China După moartea lui Mao Zedong (1976) – puterea este preluată de către fracţiunea moderată a P.C. Chinez care trece la demaoizarea societăţii şi la o amplă reformă economică şi instituţională	Mao Zedong Deng Xiaoping
Mongolia	Mongolia	1924-1990	Comunism de tip stalinist, aliat fidel al Moscovei	
Indochina	Vietnam	1945-prezent	Comunism de tip stalinist, aliat fidel al Moscovei – lider regional Obiectivul fundamental al comuniştilor vietnamezi: reunificarea ţării (1976)	Ho Şi Min
	Laos	1975-prezent	- Comunismul laoţian este strâns dependent de cel vietnamez - După 1991 - continuarea reformelor în direcţia democratizării societăţii şi a reformei de piaţă	
	Cambodgia	1975-1991	KHMERII ROŞII – lansează un genocid asupra populaţiei civile (procesul de „reeducare") în spirit comunist – în care îşi găsesc moartea peste 1 milion de persoane (1976-1979) Una dintre cele mai sărace ţări ale Asiei, afectată de război civil	Pol Poth („political potention)"
America Latină	Cuba	1959-prezent	**COMUNISMUL REVOLUŢIONAR:** nucleu de relocalizare al comunismului în America Latină - Ruperea relaţiilor diplomatice cu S.U.A. (1961) **Criza cubaneză** (1962) – declanşată de instalarea în Cuba a rachetelor sovietice cu rază medie de acţiune orientate împotriva S.U.A.	Fidel Castro Ernesto (Ché) Guevara

	Nicaragua	1979-1990	**Frontul Sandinist de Eliberare Naţională** (sprijinit de Cuba şi U.R.S.S.): naţionalizări, reforme agrare radicale, impunerea unui control riguros al statului în viaţa economico-socială şi politică	José Daniel Ortega Saavedra
	Grenada	1979-1983	Guvern de orientare marxistă, aliat al Cubei	M. Bishop
Africa	Etiopia	1977-1991	**COMUNISMUL AFRICAN:** - Trecere bruscă de la tribalism la comunism - Ţări foarte sărace, distruse de război civil (Angola, Mozambic), sau de foamete (Etiopia) - Comunism grefat pe organizare socială tribală - Comunism importat din Cuba sau din U.R.S.S.	M.H. Mariam
	Angola	1975-1991		UNITA
	Mozambic	1975-1990		FRELIMO
	Guineea Bissau	1980-1991		PAIGC

Partea a III-a : **RISCURILE GLOBALIZĂRII**

- ✓ *Globalizarea şi conflictele internaţionale*
- ✓ *Riscul agroalimentar mondial*
- ✓ *Riscul terorist mondial*

Capitolul 8 : **RISCURILE GLOBALIZĂRII**

8.1. Globalizarea şi conflictele internaţionale

În orice conflict, de orice natură ar fi el, nu poate exista „victorie totală" sau „înfrângere totală"; orice victorie are partea ei de înfrângere şi orice înfrângere are partea ei de victorie. ***RS***

8.1.1. Conflictele identitare

În sens larg, prin conflict se înţelege o ciocnire, o contradicţie dintre două sau mai multe direcţii de acţiune. Extrapolat în perspectivă geopolitică, direcţiile de acţiune ce generează conflictul sunt rezultatul politicii antagoniste a două sau mai multe centre de putere: state sau mai recent, organizaţii guvernamentale sau non-guvernamentale şi, nu de puţine ori, grupuri şi organizaţii teroriste. Rezultă astfel, o primă clasificare a conflictelor în raport de actorii care le generează: *conflicte inter-statale*, tradiţionale şi adesea mai uşor de gestionat dată fiind recunoaşterea calităţii de subiecţi de drept internaţional ai negociatorilor şi *conflicte cu actori non-statali* în care cel puţin unul şi de regulă cel mai agresiv vector conflictual este provocat de o organizaţie clădită în majoritatea cazurilor pe un fundament etnic, religios, cultural sau ideologic. Unele dintre acestea fac parte din Organizaţia Naţiunilor şi Popoarelor Nereprezentate (U.N.P.O.), organizaţie constituită la Haga în 1991 ce reuneşte circa 50 de naţiuni, în majoritatea cazurilor cu statut minoritar, cu aproximativ 100 milioane de oameni (Georgescu, 1998)[130]. Dintre acestea fac parte minorităţi cu suport teritorial recunoscut din punct de vedere politico-administrativ (tibetanii şi taiwanezii în China, albanezii din Kosovo sau găgăuzii din sudul Republicii Moldova), dar şi minorităţi diseminate în populaţia majoritară, cum ar fi populaţia greacă din Albania, aborigenii australieni, dar şi minoritatea maghiară din România. Organizaţia în sine se declară independentă, apolitică şi echidistantă în raport de membrii săi, principalul său scop fiind de consiliere a acestora pentru a-şi putea exprima poziţiile, nevoile şi punctele de vedere. Acestea merg de la recunoaşterea drepturilor omului la nivelul politicii centrale din statele respective, până la autodeterminare şi independenţă pentru minoritatea respectivă, fiind de cele mai multe ori orientate în direcţia *autonomiei locale*, prin recunoaşterea autonomiei culturale, etnice şi teritoriale. Rezultă o primă dimensiune a conflictelor: cea teritorială, în acest caz fiind vorba de conflicte identitare, cele care legitimează revendicarea de teritorii în numele unei identităţi colective. De cele mai multe ori substratul acestei identităţi este etnico-religios, dar acesta poate fi asociat cu cel naţionalist-iredentist sau ideologic, generându-se astfel panideile sau fundamentalismul.

Numai în spaţiul ex-sovietic, prăbuşirea comunismului a însemnat începerea luptei de reafirmare naţională a unor popoare a căror coeziune era bazată doar pe substratul politico-ideologic şi poliţienesc al unităţii lor sub stindardul roşu al

[130] Georgescu, I. (1998), *Drepturile naţiunilor nereprezentate nu înseamnă modificarea frontierelor*, în Curentul, 10 septembrie.

valorilor comuniste. Dacă în perioada Războiului Rece, statul sovietic era cel care alimenta stări conflictuale pe întregul mapamond prin sprijinirea guvernelor de orientare pro-marxistă (Cuba, Nicaragua, Angola, Etiopia, Mozambic, Libia, Vietnam, Coreea, Laos etc) în prezent Rusia, moştenitoarea sa de drept este cea care se confruntă cu astfel de situaţii (176 astfel de conflicte active sau potenţiale) (Fourcher, 1993). O copie la microscară a fostului spaţiu sovietic este ex-Iugoslavia, spaţiu în care panideea slav-ortodoxă, asociată cu ideologia comunistă constituia liantul unei federaţii cu o importantă componentă catolică şi musulmană, cu populaţii ce au evoluat în condiţii social-istorice diferite şi care fac parte din sisteme geopolitice diferite.

8.1.2. Conflictele economice

Tendinţele centrifugale nu afectează numai statele mari sau pe cele multinaţionale. Alături de factorul etnico-religios, *discrepanţele economice* tind să devină a doua cauză generatoare de secesiune. În Italia, nordul bogat şi puternic industrializat vrea să se despartă de un sud sărac şi înapoiat din punct de vedere economic. Astfel, reprezentanţii Ligii Nordului, vorbesc din ce în ce mai mult despre Padania, ca nou stat în nordul Italiei, denumit astfel după numele fluviului Pad. Federalizarea Belgiei bazată pe axa de fragmentare flamando-valonă are, de asemenea, un puternic substrat economic. Deşi prin constituţia din 1831 au fost instituite două limbi oficiale (olandeza şi franceza), cu timpul, pe măsura dezvoltării industriale din Valonia, bazată pe minerit şi siderurgie şi a rolului burgheziei valone în conducerea statului, franceza s-a impus tot mai mult, devenind limba oficială a statului. Situaţia economică s-a schimbat însă radical în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când pe fondul reconversiei industriale din Valonia şi a dezvoltării infrastructurii portuare de la Marea Nordului, rolul de „locomotivă" a economiei belgiene a fost preluat de Flandra. Renaşterea economică a Flandrei a fost însoţită de o renaştere culturală, identitatea lingvistică constituind suportul pe care flamanzii şi-au clădit, mai ales după al Doilea Război Mondial, o veritabilă conştiinţă naţională. În Spania, acordarea autonomiei pentru Ţara Bascilor şi Catalonia nu a putut opri tendinţele secesioniste manifestate în aceste regiuni. Similar, în Marea Britanie s-a conturat un conflict ce opune autorităţilor centrale, scoţienii ce militează pentru instalarea unui parlament local, situaţie deseori comparată cu cea a maghiarilor din Transilvania. Referindu-se la aceasta, Károly Gruber (1999) conchide: „Factorul care poate închide prăpastia imensă dintre realităţile acestor două extreme geografice ale Europei este tocmai sistemul nostru internaţional de globalizare, mai precis de integrare europeană. Pe de o parte ca „naţiune fără stat", deja parte a Uniunii Europene, încearcă să-şi redefinească identitatea din ce în ce mai mult, nu atât în cadrul Regatului Unit, cât în cel al Uniunii Europene, [Scoţia, n.n.] în timp ce maghiarii din România speră să-şi îmbunătăţească statutul în cadrul României în urma aderării la Uniunea Europeană"[131].

În Franţa, tendinţele separatiste au fost şi rămân marginale, dar cu toate acestea, relaţiile cu Corsica, unul dintre „buzunarele sărăciei" din această ţară, rămân tensionate.

[131] Gruber, K. (1999), *Regionalism, state naţionale, integrare europeană: perspective vest-europene şi central-europene*, în Altera, 10, Târgu Mureş, pp. 54-75.

Tendinţele centrifugale cu substrat economic se manifestă deci atât în statele federale, cât şi în cele centralizate, atât în Europa, cât şi la antipozi sau în Africa, Asia şi America Latină. În Pacific, Papua – Noua Guinee se confruntă cu posibilitatea despărţirii de uriaşul munte de cupru ce formează insula Bougainville. Dincolo de argumentele naţionaliste ale locuitorilor, este evidentă reticenţa acestora de a împărţi bogăţiile insulei cu ceilalţi locuitori, mai săraci, ai ţării. La vest, Indonezia, unul dintre focarele lumii musulmane, cu peste 200 milioane de locuitori formând circa 500 grupuri etnice şi un teritoriu fragmentat în peste 18 000 insule, ar putea suferi şi ea secesiuni în mai multe state, unele dintre ele sperând să devină nişte noi „tigri asiatici". În China, provinciile periferice, începând cu Tibetul aspiră din ce în ce mai mult la autodeterminare, iar reformele economice ar putea declanşa tendinţe separatiste. Similar este şi clivajul existent în Brazilia, între locuitorii regiunilor bogate din sudul ţării şi nordul sărac, subvenţionat în mare parte de regiunile de la sud de Rio de Janeiro. În Mexic, Nordul bogat şi relativ stabil economic este iritat de un Sud sărac, cu mulţi indieni şi puternice revolte sociale (cum este cea din Chiapas) care au un puternic substrat economic (Boniface, 1999)[132].

Pe continentul african, graniţele moştenite din perioada colonială ascund puternice clivaje etnice şi regionale. Secesiunea şi ulterior recunoaşterea Eritreei ca stat independent (1993) a deschis noi piste de secesiune. În Sudan, regiunile mlăştinoase şi puţin populate din centrul ţării despart populaţia arabă şi musulmană din nord de populaţia africană (creştină şi animistă) din sud şi vest (Darfur). Dar dorinţa de secesiune a celor din sud este alimentată şi de existenţa, tocmai aici, a resurselor de hidrocarburi ale ţării. Acelaşi substrat îl au şi tendinţele secesioniste manifestate în provincia Shaba (R. D. Congo) cu imense zăcăminte de minereuri neferoase.

Un alt câmp de manifestare a discrepanţelor economice la nivel local şi regional îl constituie *lupta pentru resurse*. Aceasta îmbracă de cele mai multe ori forma conflictelor armate ce opun state vecine prin încălcarea frontierelor internaţionale în virtutea arogării unilaterale a dreptului de gestionare a unor resurse din spaţiul transfrontalier. Conflictul iraniano-irakian (1980-88), sau invazia irakiană din Kuwait (1991), au fost generate în primul rând de jurisdicţia asupra unor importante resurse de hidrocarburi, iar războaiele indo-pakistaneze (1947-48, 1965, 1971), dincolo de problema religioasă a Kashmirului, au vizat controlul asupra unor importante rezerve de apă din bazinul Indusului, mai ales din regiunea deşertică Thar.

8.1.3. Conflictele geostrategice

Sunt conflictele ce vizează dobândirea de date geostrategice. Strâmtorile, coastele marine, crestele şi culmile montane, pasurile montane, ambele maluri ale unui fluviu, izvoarele sau gurile de vărsare, lacurile, căile de comunicaţie sunt tot atâtea cauze ce pot duce la declanşarea unor conflicte. Vechimea acestui tip de conflicte se pierde în istorie, se pare că însuşi Războiul Troiei, unul dintre cele mai vechi războaie cunoscute, a fost un război al controlului navigaţiei prin strâmtorile ponto-egeene. Războiul Malvinelor, al înălţimilor Golan şi Lacului Tiberiada, criza Suezului sunt tot atâtea exemple de războaie pentru dobândirea de date geostrategice

[132] Boniface, P. (1999), *Valori permanente, valori de ocazie. Pericolul proliferării statelor*, în Timpul în 7 zile, 26 ian.-1 febr.

şi pentru controlul de spaţii geografice prin intermediul acestora. Însuşi existenţa unor state precum Singapore, sau a unor colonii ca Gibraltar, Hong Kong, Goa, a Insulelor Malvine sau a Zonei Canalului Panama sunt mărturii trecute sau prezente ale luptei pentru dobândirea de date geostrategice.

Tot în categoria datelor geostrategice se înscriu şi guvernele loiale unor mari puteri. Guvernele din fostul Bloc Comunist, cele pro-marxiste din unele ţări latino-americane, africane sau din Asia de Sud-Est, sau cele pro-occidentale sau pro-americane din unele foste colonii britanice sau franceze dincolo de rolul pe care l-au avut în timpul Războiului au constituit sau constituie importante date geostrategice pentru marile puteri aliate. De aici şi interesul acestora pentru protejarea guvernelor aliate sau pentru schimbarea celor devenite incomode. La acest capitol, se pare că americanii au cea mai bogată experienţă din lume. De la începutul secolului XX, când a devenit una dintre marile puteri mondiale, S.U.A. şi-au mărit treptat influenţa în foarte multe state ale lumii, încercând să îndepărteze orice pericol pentru propriile interese.

8.1.4. Conflictele ideologice

Alături de teritoriu, resurse şi control geostrategic, ideologia a constituit de-a lungul timpului cea de-a patra sursă majoră generatoare de conflicte. Fie că ideologia a avut un substrat cultural, fie că s-a subordonat religiei sau politicii promovată de cercurile aflate la putere, conflictele ideologice s-au caracterizat printr-o mare desfăşurare de forţe, nu neapărat armate, printr-un sistem complex de alianţe, ce a depăşit cu mult cadrul strict local, reflexul lor armat fiind în cele mai multe cazuri la sute de mii de kilometri de focarul ideologic care le-a generat. Dacă secolul XX a fost marcat de *Războiul Rece*, majoritatea conflictelor locale de după 1945 fiind sprijinite militar sau numai ideologic de U.R.S.S. şi S.U.A., căderea Cortinei de Fier şi deschiderea spre Occident a fostului Bloc Comunist, a redimensionat şi reactualizat însuşi conceptul de „conflict ideologic", terorismul cu pretins fundament ideologic substituindu-se tot mai frecvent conflictelor clasice (*Tab. 14*).

8.1.5. Conflictele geoculturale

Se apreciază tot mai adesea că secolul XXI va fi marcat de un conflict între civilizaţii, rivalităţile politice şi ideologice fiind înlocuite cu cele culturale. De ce această recrudescenţă a factorului cultural ? Pe măsură ce puterea statelor non-occidentale, ale căror societăţi se sprijină pe valorile tradiţionale creşte, acestea îşi afirmă din ce în ce mai mult valorile proprii şi le resping pe cele impuse de Occident. Conflictele se vor rezuma în esenţă la *conflictul dintre cultura americană de consum, ce stă la baza sentimentelor anti-americane şi valorile tradiţionale, sprijinite tot mai pregnant de noii lideri regionali.* În acest context, popoarele unite prin ideologie sau de circumstanţe istorice, însă divizate de cultură se separă (cazul popoarelor din Uniunea Sovietică, Iugoslavia, Bosnia) sau sunt supuse unor puternice tensiuni centrifugale (Ucraina, Nigeria, Sudan, India, Sri Lanka etc.). Ţări cu afinităţi culturale comune cooperează bine şi din punct de vedere economic şi politic.

Organizaţiile internaţionale care se sprijină pe state cu trăsături culturale comune (ca Uniunea Europeană sau N.A.T.O.) au mai mult succes decât cele care încearcă să transceadă limitele culturale. State având culturi şi instituţii similare îşi

vor urmări interesele lor comune; statele democratice nu vor lupta cu alte state democratice cu care au interese comune. Cultura poate fi considerată fundamentul şi factorul generator al economiilor de succes din estul Asiei, dar şi al dificultăţilor pe care le au aceste ţări pe linia democratizării societăţii, sau al eşecului răspândirii democraţiei în ţările islamice. Henri Kissinger considera că sistemul internaţional al secolului XXI se va sprijini pe 6 mari puteri (S.U.A., Europa, China, Japonia, Rusia şi India) ce aparţin a 5 civilizaţii foarte diferite. Acestora li se adaugă ţările islamice, eterogene politic şi democratic, dar foarte unite prin cultură şi ideologie.

Dacă unele dintre acestea au depăşit „şocul modernităţii", al „împăcării" dintre religie şi ştiinţă, altele continuă să rămână la stadiul de teocraţii medievale, terenuri propice pentru dezvoltarea terorismului fundamentalist islamic. În aceste condiţii, fosta Cortină de Fier tinde să devină linia ce separă lumea creştină de cea islamică şi animistă (Braudel, 1987).

Omogenitatea şi forţa coezivă a civilizaţiilor, derivă din însuşi caracteristicile acestora:

- civilizaţiile înseamnă spaţii: relief, climă, hidrografie, specii de plante şi de animale; de aici decurge agricultura, creşterea animalelor, hrana, locuinţele, îmbrăcămintea, comunicaţiile, industria. Fiecare civilizaţie este legată de un spaţiu în limite aproape stabile, de o geografie particulară – civilizaţii fluviatile: egipteană (legată de Nil), preindiană (de Indus), chineză (de fluviul Galben), sumeriană, babyloneană, asiriană (de Eufrat şi Tigru); civilizaţii ale mării (talasocratice): Fenicia, Grecia, Europa de Nord; civilizaţii ale stepelor şi deşerturilor (mongolă, islamică);
- civilizaţiile sunt *societăţi*;
- civilizaţiile sunt *mentalităţi colective*. Religia este trăsătura cea mai puternică, nucleul civilizaţiilor, trecutul şi prezentul acestora;
- civilizaţiile sunt *continuităţi*. Orice civilizaţie presupune un trecut; un trecut viu, o istorie.

De aici recrudescenţa şi intensitatea conflictelor ce au la bază diferenţele dintre civilizaţii. Fie că apar sub forma conflictelor religioase (conflictul dintre catolici şi protestanţi din Ulster, conflictul dintre sârbii ortodocşi, bosniacii musulmani şi croaţii catolici din Bosnia etc.) sau de identitate (conflictul arabo-israelian, ruso-cecen, ruso-tadjik, conflictul dintre sârbii şi albanezii din Kosovo etc.), acestea persistă vreme îndelungată şi conduc, cel mai adesea către separatism (*Tab. 15*).

Tabelul nr. 14

Statele Unite ale Americii şi conflictele mondiale ale secolului XX

Anul şi **locul**	**C A R A C T E R I S T I C I L E C O N F L I C T U L U I**		
	C a u z a	**D e s f ă ş u r a r e a**	**E f e c t e l e**
1898 **Cuba**	Scufundarea navei de luptă USS Maine în portul Havana.	Războiul americano-hispanic.	S.U.A. a pus stăpânire pe coloniile spaniole din Filipine, pe Puerto Rico şi Cuba. Preşedintele Rooseveldt a avut un rol important în alungarea spaniolilor din Cuba.
1901 **Filipine**	Mişcarea de independenţă naţională în Filipine.	Trupele americane înăbuşesc mişcarea de independenţă.	Filipinele – independente abia în 1946, legate de S.U.A. printr-un tratat de prietenie şi un acord militar.
1903 **Panama**	Panama se separă de Columbia în urma unei revoluţii şi îşi proclamă independenţa-1903.	S.U.A. sprijină revoluţia panameză, navele militare americane îi împiedică pe rebeli să atace din Columbia.	La 18.11.1903 noul guvern panamez concesionează S.U.A. folosirea şi deplina suveranitate asupra zonei Canalului Panama (inaugurat la 15.08.1914).
1912 **Nicaragua**	Instaurarea regimului naţionalist condus de Adolfo Diaz.	Trupele S.U.A. sprijină mişcarea de opoziţie ajutând la înlăturarea regimului naţionalist.	Trupele militare a S.U.A. rămân în Nicaragua până în 1933.
1914 Haiti	Revolte locale generate de situaţia economico-socială precară.	Trupele militare a S.U.A. intervin pentru stabilizarea situaţiei.	Trupele militare americane rămân în Haiti timp de 20 de ani (1914-1934).
1918 **Belarus**	Prin Tratatul de la Brest-Litovsk (3.03.1918) Belarus revine Germaniei (până la sfârşitul anului 1918).	S.U.A. trimite 5000 de militari americani pentru a sprijini guvernul bielorus împotriva bolşevicilor pro-moscoviţi.	Această acţiune a influenţat negativ relaţiile ruso-americane în următorii 70 de ani.
1950-53 **Coreea**	Trupele nord-coreene invadează la 25.06.1950 Coreea de Sud, aliată a S.U.A.	Războiul coreean. Coreea de Sud este sprijinită de o forţă O.N.U. formată în majoritate din soldaţi americani, comandată de mareşalul D. Mac-Arthur.	Războiul din Coreea a luat sfârşit prin armistiţiul de la Panmunjon (27.07.1953). Consecinţele: peste 2 milioane morţi, inclusiv 54.250 americani. Guvernul sud-coreean încheie în august 1953 un tratat privind staţionarea de trupe americane în Coreea de Sud (aflate şi astăzi pe teritoriul sud-coreean).
1953 **Iran**	Influenţa sovietică în Iran se concretizează prin înlăturarea şahului M. Reza Pahlavi şi instaura-rea regimului prezidenţial	Lovitură de stat, sprijinită de C.I.A., împotriva preşedintelui Mossadegh pentru readucerea şahului Mohamed Reza Pahlavi.	Ca să contracareze U.R.S.S., S.U.A. deschide baze militare în Iran.
1954 **Guatemala**	Guvern de orientare pro-marxistă.	Lovitură de stat militară sprijinită de C.I.A.	Acutizarea tensiunilor sociale şi escaladarea violenţei între grupările extremiste, se transformă într-un război civil de o rară cruzime soldat cu zeci de mii de victime şi sute de mii de refugiaţi în Mexic.

1959 **Cuba**	Revoluţia cubaneză. Îndepărtarea regimului dictatorial al lui Fulgencio Batista în urma unor lupte armate declanşate în iulie 1956 de un front democratic condus de Fidel Castro.	Intervenţia S.U.A. culminează cu atacul eşuat din Golful Porcilor.	Instaurarea regimului socialist cubanez. Deteriorarea şi ruperea relaţiilor cu S.U.A. (1961) în urma naţionalizărilor iniţiate de noile autorităţi revoluţionare. Instalarea rachetelor cu rază medie de acţiune declanşează în octombrie 1962 criza cubaneză încheiată cu retragerea acestora de către N. S. Hruşciov.
1965 **Indonezia**	Tentativă eşuată de lovitură de stat (30.09.1965) soldată cu sute de mii de victime.	Preşedintele Sukarno este îndepărtat cu sprijinul S.U.A., de generalul Suharto.	Preluarea puterii de către militari (gen. Suharto) ales preşedinte în 1968. Partidul Comunist (cel mai puternic din Asia după cel chinez) este eliminat de pe scena politică.
1954-1975 **Vietnam**	Acordurile încheiate la Conferinţa internaţională de la Geneva (20.07.1954) ce încheie oficial războiul din Indochina, recunosc oficial suveranitatea, unitatea şi integritatea teritorială a Vietnamului, însă scindează ţara în două părţi: Vietnamul de Nord şi Vietnamul de Sud, delimitate de paralela 17.	Alegerile pentru reunificarea ţării ce urmau să aibă loc până în iulie 1956 nu au fost ţinute din cauza regimului dictatorial instaurat în sud în 1955 de gen. Ngo Dinh Diem, cu sprijinul S.UA. R.D. Vietnam (sprijinită de U.R.S.S. şi R.P. Chineză) aderă la ideologia comunistă şi îşi fixează ca principal obiectiv reunificarea ţării. Din 1957 se dezvoltă în Vietnamul de Sud o mişcare de guerilă împotriva regimului local filo-american, cu sprijin sovietic şi nord-vietnamez (Viêt-Cong) transformată în 1960 în Frontul de Eliberare. In 1961 ia fiinţă Armata de Eliberare, iar în 1969 Guvernul Revoluţionar Provizoriu al Republicii Vietnamului de Sud care intensifică lupta armată. În condiţiile generalizării războiului, sosesc aici primele unităţi speciale ale armatei S.U.A., iar din 1965 trupele nord-americane participă direct la operaţiuni militare.	Convorbirile de pace de la Paris (1968-1973) se încheie la 27.01.1973 cu semnarea unui acord de armistiţiu, prin care se hotărăşte încetarea focului, retragerea trupelor americane şi reunificarea ţării. Forţele comuniste nord-vietnameze reiau războiul printr-o ofensivă generalizată care duce la prăbuşirea regimului gen. Nguyen Van Thieu din Vietnamul de Sud şi la cucerirea oraşului Saigon (30.04.1975) rebotezat ulterior Ho Şi Min. Războiul, soldat cu peste 2,5 milioane de morţi, se încheie cu reunificarea ţării, devenită, la 2.07.1976, stat socialist.
1965 **Republica Dominicană**	Instabilitate politică în urma dictaturii lui Rafael Léonidas Trujillo y Molina (1930-61).	22.000 de soldaţi ai S.U.A. înăbuşesc revolta împotriva dictaturii militare.	Instaurarea provizoriu în funcţia de preşedinte a Dr. Hector F. Garcia Goday Cáceres urmat de Dr. Joaquin Videla Balaguer Ricardo (din 1.07.1966).
1965 **R.D. Congo (Zaïre)**	Poziţia strategică în interiorul Africii, dar mai ales marea bogăţie de resurse minerale şi forestiere a transformat ţara încă de la obţinerea independenţei (30.06.1960) într-un obiectiv geopolitic vizat de toate marile puteri.	La 24.11.1965 în urma unei sângeroase lovituri de stat dată cu sprijinul S.U.A. puterea este preluată de col. Joseph Désire Mobutu (din 1972 Mobutu Sese Seko) care conduce autoritar destinele statului.	1965 – la conducerea statului accede Mobutu Sese Seko Kuku Ngbendu Wa Za Banga, care va conduce autoritar ţara în următorii 32 de ani.

1973 **Chile**	1970: Salvador Allende - preşedinte socialist ales prin alegeri libere.	11.09.1973: lovitură de stat militară sângeroasă condusă de gen. Augusto Pinochet Ugarte cu sprijin C.I.A.	Se încheie 46 de ani de guvernare constituţională, record absolut pentru un stat latino-american în sec. XX. Preşedintele Salvador Allende moare, puterea este preluată de gen. Augusto Pinochet (1974-1990).
1979-1990 **Nicaragua**	Frontul Sandinist de Eliberare Naţională, de orientare marxistă, sprijinit de Cuba şi U.R.S.S. înlătură dictatura clanului Somoza, preluând prin luptă armată puterea (19.07.1979). Are loc un amplu val de naţionalizări, reforme agrare radicale, este instituit un control riguros al statului.	Opoziţia, sprijinită de S.U.A., porneşte ofensiva armată împotriva guvernului de orientare marxistă condus de José Daniel Ortega Saavedra (1982-1990).	Puterea este preluată de un guvern condus de Violeta Barrios de Chamoro, susţinută de opoziţie care iniţiază o politică liberală într-un echilibru fragil între forţele sandiniste şi cercurile de afaceri naţionale.
1983 **Grenada**	Guvern de orientare marxistă ce iniţiază o strânsă cooperare regimul lui Fidel Castro.	Intervenţia militară a SUA. – 1900 puşcaşi marini americani secondaţi simbolic de unităţi din alte state caraibiene învinge armata sprijinită de Cuba şi arestează guvernul condus de Alister McIntyre.	Soldaţi americani rămân în insulă până în iunie 1985. Are loc o deschidere politică şi economică către S.U.A. – Înlăturarea (14.10.1983), apoi asasinarea lui M. Bishop Ajutorul american determină un reviriment economic al insulei.
1980-1992 **El Salvador**	Radicalizarea forţelor de stânga pe fondul declinului economic şi al absenţei reformelor.	Forţele de stânga, grupate în Frontul Farabundo Marti pentru Eliberare Naţională şi Frontul Democratic Revoluţionar trec la lupta armată deschisă împotriva autorităţilor guvernamentale sprijinite masiv de S.U.A.	Război civil cu peste 75.000 morţi, 1 milion de refugiaţi, pagube imense, încheiat cu armistiţiul din 1.02.1992, patronat de O.N.U.
1989 **Panama**	Generalul Manuel A. Noriega, comandant al forţelor armate (1988-89) şi şef al statului (7 mai - 20 dec. 1989) este acuzat de magistratura americană de trafic cu droguri şi armament.	Intervenţie militară americană în Panama: 26.000 de soldaţi americani atacă pentru a-l prinde pe generalul Noriega (20.12.1989).	Generalul Noriega este prins şi ulterior judecat şi condamnat în Florida (S.U.A.).
1991 **Irak**	Trupele irakiene atacă şi anexează Kuwaitul (2 august, respectiv 28 august 1990). O.N.U. cere ultimativ retragerea trupelor irakiene din Kuwait până la 15.01.1991. Rezoluţia rămâne fără răspuns.	Prin urmare, S.U.A., la conducerea unei coaliţii militare internaţionale declanşează Războiul Golfului (17 ian. – 28 febr. 1991)	Trupele irakiene sunt învinse, Kuwaitul este eliberat. În pofida marilor pierderi suferite în război, a revoltelor interne izbucnite (kurzi în nord, şiiţi în sud), a situaţiei economice catastrofale, Saddam Hussein reuşeşte să se menţină la putere. Acutizarea clivajelor cu S.U.A. datorită presupusului program nuclear irakian.

1992-1995 **Somalia**	Regimul dictatorial al lui Mohammed Siad Barre, sprijinit de U.R.S.S., s-a apropiat iniţial de marxism (în 1976 Somalia se declară republică socialistă), dar după izbucnirea războiului cu Etiopia (1977), în care autorităţile sovietice sprijină regimul de la Addis Abeba, Somalia se aliază cu S.U.A. În ianuarie 1991 forţele rebele ani-guvernamentale atacă Mogadishu şi îl izgonesc pe Siad Barre.	Prăbuşirea regimului lui Siad Barre duce la agravarea anarhiei şi a violenţelor interne ca urmare a extinderii luptei între clanurile rivale şi a tendinţelor de secesiune a provinciilor din nord, violenţe soldate cu circa 15.000 morţi şi 30.000 răniţi). In acest context are loc intervenţia forţelor O.N.U. de menţinere a păcii, forţe conduse de S.U.A.	Forţele militare americane nu pot restabili ordinea, însă ameliorează situaţia umanitară deosebit de gravă prin împărţirea de alimente în regiunile cele mai grav afectate de foamete.
1999 **Kosovo**	Epurare etnică practicată de sârbi în regiuni cu populaţie majoritar albaneză. Nerespectarea rezoluţiilor O.N.U. de către regimul lui Miloşevici duce la atacarea Serbiei de către forţele militare N.A.T.O. sub conducerea S.U.A.	N.A.T.O. atacă Federaţia Iugoslavă pentru a pune capăt epurărilor etnice practicate de sârbi.	Căderea regimului condus de Slobodan Miloşevici şi judecarea acestuia de către Curtea Internaţională de Justiţie de la Haga. Independenţa Kosovo (2008).
2001 **Afghanistan**	Atentatele teroriste de la 11.09.2001 revendicate de Al Qaeda determină războiul împotriva terorismului dus de administraţia americană.	Ca un prim pas, S.U.A. atacă Afganistanul, condus de un guvern taliban aliat cu teroriştii.	Atacurile americane duc la îndepărtarea regimului taliban şi la distrugerea unei importante părţi a infrastructurii organizaţiei Al Qaeda, însă liderul acesteia Osama Bin Laden nu a putut fi capturat.
2003 **Irak**	Suspiciuni împotriva regimului condus de Saddam Hussein de posesie a armelor chimice şi de legături cu organizaţia teroristă Al Qaeda.	Nerespectarea rezoluţiilor O.N.U. privind controlul armamentului şi obstrucţionarea sistematică a inspecţiilor O.N.U. determină ofensiva militară condusă de S.U.A. menită să înlăture regimul dictatorial condus de Saddam Hussein.	Trupele americane preiau puterea şi Saddam Hussein este prins şi judecat. Este instaurat un regim democratic în Irak. Violenţele cresc însă în amploare datorită fricţiunilor dintre liderii locali pe fondul prezenţei militare americane.

Tabelul nr. 15

Principalele conflicte ale secolului XX

Locul	Perioada	Caracteristicile conflictului
IDENTITARE (cu caracter etnic şi confesional)		
Abhazia	1992-1993	conflict între separatiştii abhazi şi forţele guvernamentale.
Burundi	1972-1973	conflict inter-etnic între populaţiile tutsi şi hutu – peste 100.000 victime.
Cecenia	1991-prezent	război între armata rusă şi forţele cecene, partizane ale independenţei
Cipru	1974	lovitură de stat a Gărzii Naţionale greceşti (15.07.1974), ce determină debarcarea de trupe turceşti, ce ocupă treimea de NE a insulei şi proclamă Republica Turcă a Ciprului de Nord – 1983.
Crimeea	1991-prez.	mişcare separatistă susţinută de tătari, ostili Moscovei.
Eritreea	1962-1993	mişcare de guerilă armată pentru separarea de Etiopia şi obţinerea autonomiei şi independenţei (peste 100.000 morţi şi 500.000 refugiaţi în Etiopia). Proclamarea independenţei Eritreei – 1993.
Etiopia	1978-1979	mişcări secesioniste în provincia Ograden, sprijinite de Somalia.
Filipine	1945-1954 1972-1974	tendinţe separatiste ale populaţiei musulmane din sud (Mindanao).
Indonezia	1975-2002	război civil datorită încorporării fostelor colonii portugheze Timor şi Dili. Acestea au format Republica Democratică a Timorului de Est, independentă la 30.05.2002.
Irak	1992-1993	revolte ale kurzilor (în nord) şi ale şiiţilor (în sud) pe fondul puternicii crize economice de după Războiul din Golf.
Irlanda de Nord (Ulster)	1970-prezent	conflict între *majoritatea protestantă*, formată din descendenţi ai scoţienilor, presbiterieni şi din englezi, protestanţi, adepţi ai identităţii britanice şi *catolicii irlandezi*, adepţi ai unităţii irlandeze. Este un conflict identitar, religios, social şi istoric, protestanţii afirmându-se ca descendenţi ai unor populaţii preceltice – crutinii.
Liban	1975-1991	ciocniri între fracţiuni politice şi religioase rivale (între creştini şi musulmani – şiiţi şi suniţi, palestinieni, trupe arabe şi israeliene etc.).
Myanmar	1948-1958	lupte inter-etnice pentru secesiunea unor provincii marginale.
Osetia de Sud	1992-1993	mişcare separatistă cu caracter naţionalist
Palestina	1948-prezent	Palestina – împărţită în baza hotărârii Adunării Generale O.N.U. în două state: arab şi israelian. Nerecunoaşterea de către ţările Ligii Arabe a generat primul război arabo-israelian (1948-49) sfârşit cu ocuparea de către părţile beligerante a teritoriilor palestiniene; Organizaţia pentru Eliberare a Palestinei (O.L.P.) – creată în 1964 – vizează crearea unui stat arab independent pe teritoriul fostei Palestine – proclamat în 1988
Rwanda	1959, 1991	conflict inter-etnic pentru hegemonia pe scena politică a ţării
Sri Lanka	1978-1990	război civil între comunităţile etnice singhaleză şi tamilă, ce vizează crearea unui stat independent tamil în nord-estul insulei.

Sudan, Ciad	1991	tensiuni etnice şi confesionale între nordul arab şi islamist şi sudul negroid, creştin şi animist.
Tadjikistan	1991-prezent	război civil între islamiştii triburilor ghami, aliaţi ai ismaelienilor din Badahshan, ce se opun blocului format din populaţiile hodanji, majoritar uzbekă, populaţia kulabi, pro-rusă şi etniile regiunii Kurgan-Tiube.
Tibet	1950-1959	mişcare separatistă cu caracter religios.
Transnistria	1992	conflict între separatiştii rusofoni, orientaţi către Moscova şi naţionaliştii moldoveni, partizani ai unirii cu România.
Ţara Bascilor	1959-prezent	mişcare separatistă cu caracter terorist, ce reuneşte provinciile basce din Spania.
IDENTITARE (războaie pentru independenţă)		
	1962-1975	Mozambic – Portugalia
	1961-1975	Angola – Portugalia
	1959-1974	Guineea Bissau – Portugalia
	1954-1962	Algeria – Franţa
	1960-1971	Zair (R.D. Congo) – Belgia
	1952-1963	Kenya – Marea Britanie
	1968	Ciad – Franţa
	1966-1990	Namibia – Republica Africa de Sud
	1946-1947	Palestina – Marea Britanie
	1946-1954	Indochina (Cambodgia, Laos, Vietnam) – Franţa
	1945-1950	Indonezia – Olanda
	1948-1963	Malaysia – Marea Britanie
ECONOMICE		
Conflicte interne	1948-1952 1981-1990	Columbia
	2002-2003	Argentina
Conflicte de graniţe legate de resurse	1981-1988	Iran – Irak
	1990	Irak – Kuwait
	1995-1998	Peru – Ecuador
	1963	Maroc – Algeria
Conflicte de graniţe cu suport mixt (etnic şi economic)	1947-1948, 1965, 1971	India – Pakistan
	1992-1993	Armenia – Azerbaidjan
	1978-1979	Tanzania – Uganda
	1969	Honduras – El Salvador

	1957	Nicaragua – Honduras
	1979-1989	Afganistan – U.R.S.S.
	1962	India – China
	1971	India – Bangladesh
	1979	China – Vietnam
	1969	China – U.R.S.S.
GEOSTRATEGICE		
	1956	Egipt – Marea Britanie, Franţa, Israel (criza Suezului)
	1967-prez.	Israel – Siria (Platoul Golan)
	1982	Argentina – Marea Britanie (Insulele Falkland)
IDEOLOGICE		
***conflicte locale în legătură cu „Războiul Rece”**	1946-1949	Grecia
	1950-1953	Coreea*
	1959	Cuba*
	1954-1965	Vietnam*
	1953	Iran*
	1979-1990	Nicaragua*
	1967-1980	Zimbabwe
	1945-1992	Republica Sud Africană
	1961-1990	China – U.R.S.S.

8.1.6. Internaţionalizarea conflictelor şi „actorii nestatali”

Scena politică a lumii contemporane confirmă potenţialul şi influenţa din ce în ce mai mare a „actorilor nestatali” în ecuaţiile conflictuale. Câteva exemple sunt edificatoare: valul terorist îndreptat împotriva intereselor occidentale de către Osama Bin Laden şi Al Qaeda, ce a culminat cu atentatele teroriste din 11 septembrie 2001 şi 11 martie 2003, atentatele G.I.A. (Grupul Islamist Armat) din Franţa, cele ale I.R.A. (Armata Republicană Irlandeză) în Irlanda de Nord, cele ale E.T.A. („Ţara Bascilor şi Libertatea”), luptele purtate de P.K.K. (Partidul Muncitorilor din Kurdistan) împotriva Turciei sau lupta bandelor armate ale lui Mohamed Farah Aideed în Somalia, împotriva trupelor Naţiunilor Unite. Toate acestea îmbină forţa şi violenţa armată cu alte mijloace: informarea (dezinformarea) şi propaganda, diplomaţia, programele politice, religioase, sociale şi economice. Acestea au un rol mult mai important decât în cazul unui război convenţional, definind un nou tip de conflict: *războiul imagologic***.** După David Tucker (2001) acesta reprezintă o „luptă strategică şi tactică ce are drept obiectiv obţinerea unui sprijin popular pentru cauza sa, atât la nivel intern cât şi internaţional”[133]. „Actorii nestatali”, potenţiali factori generatori de insecuritate, identificaţi în organizaţii teroriste şi separatiste, fac ca într-o lume globalizată nici un stat sau teritoriu să nu fie izolat şi să nu se poată considera imun. Prin urmare, a apăra în acelaşi timp globalizarea economică şi izolarea politică, reprezintă un nonsens.

Enumerarea principalelor conflicte armate ale secolului XX (*Tab. 15*) arată că războaiele convenţionale sunt încă departe de a se fi sfârşit. Dar capătă tot mai multă importanţă alte tipuri de conflicte care reprezintă faţa actuală a globalizării armate la care asistăm: conflicte difuze, fără declaraţie formală de război, cu combatanţi stranii, armament lejer, acţiuni discontinui şi mai ales cu populaţia civilă ca principală victimă, se profilează tot mai mult, mai ales în ţările Lumii a Treia, cu tăcerea complice sau cu intervenţii selective din partea marilor puteri, în funcţie de interesele lor geostrategice. Răpirile şi asasinatele realizate în „locuri uitate” de către unele grupări de luptători de guerilă de ale căror nume abia se cunosc, atentatele cu maşini capcană sau chiar pietrele aruncate împotriva tancurilor şi forţelor de ordine, constituie paradoxurile unei lumi fără războaie oficiale, dar unde senzaţia de nesiguranţă şi haos este evidentă.

Deşi este unanim recunoscut faptul că democraţia şi respectarea drepturilor omului reprezintă unica şansă pentru evitarea violenţei şi a războaielor şi pentru facilitarea comerţului şi a bunăstării materiale, totuşi comunitatea internaţională nu a reuşit nici până în prezent să impună semnarea unei interdicţii mondiale a armelor de calibru mic sau să înfiinţeze o Curte penală internaţională permanentă, iar numărul actelor de piraterie navală este în continuă creştere.

Pe lângă aceste scenarii în care se experimentează latura obscură a globalizării, atentatele de la New York, Washington, Madrid şi Londra au confirmat faptul că şi marile metropole, cele care coordonează vectorii globalizării, reprezintă spaţii vulnerabile. După Ricardo Méndez[134], conceptele de „topofilie” şi „topofobie”,

[133] *Freedom in the World. The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties*, Freedom House, 1998-1999.

[134] Profesor la catedra de geografie umană a Universităţii Complutense din Madrid.

folosite pentru a desemna sentimentele de identificare şi adeziune sau de respingere şi aversiune pe care le provoacă anumite spaţii prin caracteristicile lor mentale sau simbolice, găsesc în aceste manifestări, un exponent tragic. Intervenţia puterilor occidentale în virtutea dreptului internaţional şi a principiilor morale este generată, în cele mai multe cazuri, mai curând de propriile lor interese strategice şi de retorica politico-diplomatică destinată opiniilor publice, în vederea legitimizării operaţiunilor purtate, decât de voinţa reală de a acţiona în numele drepturilor omului sau al dispoziţiilor dreptului internaţional umanitar.

Supralicitarea acestui mod de abordare a stărilor conflictuale generează apariţia unor curente de opinie radicale concretizate în acţiuni extremiste, ostile globalizării, ce văd în acest fenomen sursa tuturor relelor: globalizarea economiei şi a comerţului internaţional produce şomaj, duce la exploatarea copiilor ca forţă de muncă, creează distrugeri mediului înconjurător, este principalul vinovat pentru expansiunea culturală a vestului în dauna patrimoniului cultural local, tradiţional, are efecte asupra exploatării femeii, produce sărăcie, subminează democraţia, slăbeşte biserica, distruge sistemul de învăţământ şi calitatea educaţiei, duce la înrăutăţirea condiţiilor de viaţă, contribuie la creşterea inegalităţilor de venit etc.

8.2. Riscul agroalimentar mondial

8.2.1. Insecuritatea alimentară, marea provocare a mileniului III

Conceptul de „risc agroalimentar" exprimă probabilitatea producerii unei catastrofe umanitare ca urmare a penuriei de resurse agroalimentare. Aparent lipsit de importanţă în cazul statelor cu economii dezvoltate, riscul agroalimentar reprezită o problemă acută pentru vaste teritorii de pe continentele african şi asiatic. Cauzele acestuia pot fi înscrise în patru categorii:

- *naturale* – fragilizarea ecosistemelor naturale ca urmare a incidenţei hazardelor climatice, hidrologice, geologice sau geomorfologice;
- *demografice* – datorate raportului disproporţionat dintre presiunea antropică şi capacitatea de suport a ecosistemelor naturale;
- *economice* – economie de subzistenţă ca urmare a unei infrastructuri deficitare, a monospecializării, puternic dependentă de factorii naturali;
- *politice* – instabilitate politică datorită luptei pentru controlul unor resurse.

Dispariţia barierelor ideologice prin prăbuşirea „Cortinei de Fier" în 1989, a creat premisele adâncirii clivajelor nord-sud. Fundamentele acestora sunt, evident, economice şi au la bază marile discrepanţe dintre repartiţia resurselor şi cea a populaţiei Planetei. Dintre cei peste 6 miliarde de locuitori, cât numără aceasta în prezent, regiunilor dezvoltate care concentrează peste ¾ din producţia mondială, le revine doar aproximativ 1 miliard de oameni (circa 17% din total). Aceste decalaje tind să se perpetueze. Se estimează că la nivelul anului 2050 regiunile dezvoltate, caracterizate prin ritmuri moderate de creştere ale populaţiei vor concentra doar 15% din populaţia Planetei, în vreme ce Asia şi Africa vor avea împreună circa ¾ din totalul populaţiei mondiale. Se conturează astfel, amploarea presiunii antropice asupra ecosistemelor naturale ce tinde să se accentueze, mai ales în regiunile deficitare în resurse tehnologice. Cel mai ridicat ritm de creştere a populaţiei de pe Glob se

preconizează a se înregistra în Africa, a cărei populaţie se va dubla în 2025 faţă de 1995. Numai Nigeria va avea în 2050, 339 milioane de oameni, ceea ce reprezintă mai mulţi decât trăiau în întreaga Africă în 1950. Etiopia, care controlează o mare parte din cursul suprior al Nilului, ce reprezintă artera alimentară vitală pentru statele din avale (Sudan şi Egipt) îşi va mări populaţia de la 62 milioane în prezent, la 213 milioane în 2050 (Brown, 2000).

În acest context, o importantă miză geopolitică o reprezintă managementul potenţialului demografic al celor două „miliardare": *China* şi *India.* În 2040 se preconizează că populaţia Indiei o va depăşi pe cea a Chinei; în condiţiile în care în această ţară se nasc zilnic peste 50 000 de copii, populaţia sa va creşte cu peste 600 milioane de oameni, mai mulţi decât trăiesc în prezent în S.U.A. Rezultă, la nivel mondial, trei macroregiuni critice, de maximă presiune demografică asupra ecosistemelor naturale, după cum urmează:

1. subcontinentul indian (India, Pakistan, Bangladesh), cu o suprafaţă de peste 4,23 milioane km^2, ce concentrează în prezent circa 1,3 miliarde de oameni. Densităţile cresc până la peste 800 loc/km^2 în Câmpia Gangelui şi în Delta Gange-Brahmaputra (825 loc/km^2 în Bangladesh) şi scad în regiunile montane din nord. Ritmul de creştere a populaţiei este mai accentuat în vest (Pakistan – 2,8%), în vreme ce în India şi Bangladesh, acesta variază între 1,6-1,7%. Corespunzător, fertilitatea, exprimată în numărul de copii/femeie, înregistrează aceeaşi variaţie spaţială, între 5,03 în Pakistan şi 3,11 – 3,13 în India şi Bangladesh. Agricultura reprezintă principala ramură a economiei care polarizează peste 2/3 din populaţia activă.

2. Marea Câmpie Chineză situată între litoralul Mării Galbene şi al Mării Chinei de Est în partea de est, Munţii Taihan şi Tin Lin la vest, Munţii Huai-Yang şi prelungirile nord-estice ale Munţilor Chinei de Sud la sud, se întinde pe aproape 1100 km lungime (de la nord la sud) şi pe o lăţime care în partea central - sudică depăşeşte 700 km (Ianoş, Iacob, 1989)[135]. Densitatea populaţiei depăşeşte 1 000 loc/km^2, în această parte a Chinei aflându-se cele mai mari concentrări urbane – 28 de oraşe cu peste 100 000 locuitori, dintre care 6 cu peste 1 000 000 locuitori. Umanizarea câmpiei se pierde în istorie, în acest spaţiu apărând una dintre cele mai vechi şi mai puternice civilizaţii agricole ale lumii. Corespunzător, cu cele 377,5 milioane tone de cereale obţinute în sezonul 2003-2004, China deţine primul loc în lume, asigurând 18,2% din producţia modială de cereale[136];

3. Africa, caracterizată la rândul său prin mari contraste teritoriale, datorate potenţialului natural, condiţiilor climatice şi implicit al gradului de locuire. În cadrul continentului african se evidenţiază două subzone de maximă presiune antropică:

Valea şi delta Nilului, cu densităţi de peste 1 000 loc/km^2, care concentrează circa 98% din populaţia Egiptului şi o bună parte din cea a Sudanului. În această câmpie, lată de circa 20 km, ce apare în plin deşert, viaţa pulsează de peste 4 000 de ani. În nord, cu circa 160 km înainte de vărsarea în Mediterana, se formează Delta Nilului, cu o suprafaţă de peste 20 000 km^2. Mâlul deosebit de fertil care a contribuit la formarea sa şi care se depune în urma revărsărilor anuale, este cel care contribuie la

[135] Ianoş, I., Iacob, Gh. (1989), *Câmpiile Terrei*, Edit. Albatros, Bucureşti.
[136] Sursa: *L'Etat du Monde*, 2005, Ed. La Découverte, Paris.

refacerea periodică a ecosistemului. Presiunea antropică, în creştere, tinde să atingă punctul critic.

Litoralul Golfului Guineei şi *Câmpia Nigeriei*, unde axa hidrografică vitală pentru această regiune este Nigerul, care a format în cursul inferior o imensă deltă în formă de evantai, de peste 28 000 km^2. În pofida densităţilor mai reduse de populaţie (200 – 400 loc/km^2) zona se caracterizează printr-o creştere demografică accentuată (în jur de 3% pe an), iar fragilitatea ecosistemului este amplificată de poluarea datorată extracţiei de hidrocarburi.

Analizând regiunile de maximă concentrare demografică, pot fi evidenţiate câteva caracteristici comune:

Toate s-au dezvoltat în jurul unei *axe hidrografice*, ce a constituit de-a lungul timpului sursa vieţii, coloana vertebrală a întregii activităţi umane, atât prin rolul său de resursă agricolă (apa pentru irigaţii; mâlul aluvionar, ca fertilizant natural al solului), cât şi prin funcţia de transport şi comunicaţii. Egiptul şi civilizaţia sa, este, aşa cum însuşi Herodot afirma acum mai bine de 3 000 de ani, „un dar al Nilului"; civilizaţia mesopotamiană şi primele nuclee urbane ale lumii (Ur, Uruk, Eridu, Nippur sau Babilon) ce au apărut în mileniul III î. Chr sunt legate de câmpia fertilă dintre văile Tigrului şi Eufratului; nucleul civilizaţiei indiene s-a cristalizat în câmpiile fertile din jurul Indusului, Gangelui şi Brahmaputrei, iar civilizaţia chineză în câmpiile aluvionare din jurul văilor Huanghe şi Changjiang.

Fluviile au asigurat reconstrucţia naturală a ecosistemelor, în condiţiile unei economii agricole de tip autarhic şi a unei presiuni demografice relativ constante. Dar tot ele au fost sursa unor inundaţii catastrofale ce au compromis recolte întregi şi au făcut mii de victime. În anul 1955, cele mai multe râuri din India au stabilit cote record, provocând inundaţii catastrofale soldate cu zeci de mii de victime şi pagube materiale imense. Au fost distruse 29 000 de sate înregistrându-se peste 45 milioane de sinistraţi în India şi Pakistan. În 1968, inundaţiile catastrofale au recidivat în Bengalul de Vest înregistrându-se 150 000 de morţi, 8 milioane de hectare acoperite cu apă şi peste 10 milioane de sinistraţi. Indusul, Gangele şi Brahmaputra s-au revărsat din nou în 1971, 1974, 1975 şi 1976, inundând zeci de milioane de hectare şi făcând sute de mii de victime. Inundaţiile au culminat în 1978 când a rămas izolată Calcutta, fiind înregistraţi peste 30 milioane de sinistraţi, zeci de mii de morţi şi imense pagube materiale. Marea câmpie chineză a fost confruntată cu inundaţii catastrofale în anul 1931 când ploi puternice au provocat revărsarea fluviului Yangtze, care a afectat vieţile a 60 milioane de oameni, provocând câteva milioane de morţi prin înec şi înfometare. Inundaţii catastrofale s-au mai produs în China şi în vara anului 1954 punându-se în pericol cei 1 800 km de diguri şi principalele baraje (Petrescu, 1993)[137]. În pofida tuturor acestor distrugeri, ecosistemele s-au refăcut de fiecare dată, evidenţiindu-se un echilibru relativ stabil între capacitatea de suport a acestora şi presiunea antropică la care au fost supuse. Totodată, arterele hidrografice au constituit principalele *axe de transport*, în condiţiile unei infrastructuri de comunicaţii deficitare, favorizând apariţia de-a lungul acestora, a unor puternice formaţiuni statale medievale. Însuşi apariţia primelor cnezate şi voievodate româneşti

[137] Petrescu, I. (coord.) (1993), *Terra – catastrofe naturale*, Edit. Tehnică, Bucureşti.

şi a judeţelor de mai târziu, a fost o consecinţă a polarizării populaţiei de-a lungul unor axe hidrografice (Olt, Argeş, Dolj, Gorj, Ialomiţa, Dâmboviţa, Mureş, Bistriţa, Suceava, Timiş, Caraş etc), fapt demonstrat şi prin toponimia lor.

Solurile fertile, constituie cea de-a doua caracteristică esenţială a regiunilor în care s-au dezvoltat de-a lungul timpului marile concentrări de populaţie, fertilitate datorată tot apelor curgătoare. Câmpiile aluvionare sau deltaice au constituit leagănul marilor civilizaţii antice (egipteană, chineză sau mesopotamiană). Fertilitatea solurilor, favorizată de revărsările periodice sau de irigaţii constituie principalul indicator al viabilităţii activităţilor agricole şi implicit al gradului de asigurare cu resurse de hrană, condiţie esenţială pentru o creştere demografică sustenabilă. Creşterea demografică imprimă însă o presiune tot mai mare asupra ecosistemelor naturale, concretizată prin cel puţin doi vectori de influenţă majoră:

→ *practicarea intensivă a monoculturilor*, în discordanţă cu capacitatea de refacere a ecosistemelor ce duce în timp la fragilizarea acestora şi la scoaterea lor din circuitul agricol, cu consecinţe negative asupra producţiei agricole şi implicit asupra gradului de asigurare cu resurse de hrană. Este cauza aridizării Sahelului sau a catastrofei ecologice din bazinul Lacului Aral. Dacă efectele în plan ecologic se manifestă pe termen lung şi au consecinţe dezastruoase, cele economice au o acţiune de scurtă durată şi, dincolo de o relativă ameliorare a calităţii vieţii, nu înlătură fragilizarea economiei, fenomen exprimat printr-o mare dependenţă a agriculturii de factorul climatic, monoproducţie şi, implicit, monoexport.

→ *scoaterea din circuitul productiv agricol a unor importante suprafeţe prin schimbarea modului de utilizare a acestora*. Urbanizarea, ca o consecinţă directă, cumulată, a exploziei demografice şi a expansiunii industriale este principala vinovată de scoaterea din circuitul productiv agricol a unor importante suprafeţe. Dacă Africa şi America Latină pot suporta urbanizarea şi industrializarea fără o pierdere majoră de terenuri agricole, în schimb pentru Asia acest lucru nu este posibil (Brown, 1996). Se apreciază că urbanizarea în creştere a Asiei ar putea înghiţi de două ori echivalentul terenurilor cultivate şi necultivate luate la un loc. Hong-Kong-ul, Singapore, Coreea de Sud şi Taiwanul şi-au văzut suprafeţele cultivate cu cereale scăzând cu peste 20% între 1980 şi 1994, în timp de în Asia de Sud-Est s-au pierdut în total aproape 10% (Feder, Keck, 1995)[138]. Jawa pierde anual pentru urbanizare aproape 20 000 hectare, suficiente pentru a cultiva orez pentru circa 378 000 de indonezieni. În China, industrializarea din ultimele două decenii a generat peste 200 de oraşe noi, iar mai mult de 100 milioane de ţărani au migrat din zonele rurale în oraşe în căutarea unui trai mai bun. Numai în perioada 1988-1989, chiar înaintea începutului puternicii creşteri economice a Chinei, zonele rurale au pierdut peste 1 milion de hectare de teren cultivat, din care 16% a fost transformat în scopuri urbane, industriale sau ca infrastructuri pentru acestea.

Pe de altă parte, *creşterea necesarului de terenuri agricole determină implicaţii negative, uneori chiar catastrofale, asupra ecosistemelor forestiere*. Acest semnal de alarmă a fost tras încă din 1961 de Josué de Castro care aprecia că din cei

[138] Feder, G., Keck, A. (1995), *Increasing Competition for Land and Water Resources: A Global Perspective*, Banca Mondială, Washington, D.C.

peste 5 milioane de kilometri pătraţi ai Amazoniei, mai puţin de 60 000 km^2 sunt terenuri aluvionare, singurele cu adevărat roditoare, ce concentrează peste 80% din populaţia regiunii. Prin urmare, defrişările ar reda agriculturii terenuri slab productive, vulnerabile la eroziune şi chimizare. În 1990, *Raportul O.N.U. asupra degradării pământului planetar* a scos la iveală faptul că peste 15% din terenurile agricole degradate între 1945 şi 1990 sunt, fie degradate ireversibil, fie atât de puternic compromise încât refacerea productivităţii iniţiale nu ar fi posibilă decât prin eforturi inginereşti extreme (Gardner, 1996)[139]. În prezent, ritmul de pierdere a terenurilor fertile se situează cel puţin la nivelul celui din perioada 1945-1990. Faptul, cu adevărat îngrijorător, este că aproape două treimi din terenurile cele mai degradate se află astăzi în Asia şi Africa, exact în regiunile unde necesarul de hrană creşte cel mai rapid (Oldman, 1991)[140]. În deceniul ’90, recoltele de cereale au crescut cu doar 0,5% anual, valoare sub o treime din ritmul anual de creştere al populaţiei.

8.2.2. Geopolitica insecurităţii alimentare. Penuria de alimente şi crizele secolului XX

Angola, Rwanda, Burundi, Congo, Uganda, Etiopia, Eritreea, Sudan... puncte fierbinţi ale Africii Negre cu sute de mii de victime... Conflicte identitare şi separatiste, lovituri de stat, toate sub auspiciul luptelor pentru putere dintre fracţiunile tribale locale. Dar ce presupun aceste lupte pentru putere, în ţări confruntate cu o foamete şi sărăcie generalizată ?

Puterea înseamnă în primul rând *gestionarea resurselor*, în primul rând a celor de hrană. Seceta din Sahel, din Cornul Africii sau din zona Marilor Lacuri Africane, diamantele şi mineralele neferoase din regiunea congoleză Shaba, petrolul nigerian sau cel sudanez generează clivaje concretizate sub forma tensiunilor interetnice (*Tab. 16*).

Recrudescenţa terorismului, fundamentalismul religios, criminalitatea organizată, pirateria maritimă din largul coastelor Cornului African, a Golfului Guineei sau cea din apele teritoriale ale Indoneziei, constituie tot atâtea faţete ale aceluiaşi flagel: *sărăcia*.

Multe dintre aceste conflicte au condus la fragmentări politico-administrative. Nordul Somaliei de exemplu, este divizat în mai multe state cvasi-independente: Puntland, Somaliland, Galmuduc şi Maakhir, în vreme ce partea centrală a ţării este controlată de Guvernul Federal de Tranziţie, iar sudul de două grupări islamiste (Alianţa pentru Re-eliberarea Somaliei şi Tânăra Mişcare Mujahedină).

Sudul Sudanului este o regiune autonomă, cu statut intermediar între state şi guvernul naţional, în care se va organiza până în 2011 un referendum pentru independenţă, în vreme ce zona Darfur din vest, alcătuită din 3 state, este teatrul unor conflicte violente.

---

[139] Gary Gardner, G. (1996), *Conservarea resurselor agricole*, în vol. *Probleme globale ale omenirii. Starea Lumii, 1996*, Edit. Tehnică, Bucureşti, coord. Lester R. Brown.

[140] Oldman, L. R. (coord.) (1991), *World Map of the Status of Human – Induced Soil Degradation: An Explanatory Note*, Centrul Internaţional pentru Informaţii şi Date despre Solul Lumii şi Programul de Mediu al O.N.U., Nairobi.

Tabelul nr. 16

Conflictele Africii, între clivajele etnico-tribale resurse şi lupta pentru resurse

PIB/loc [USD] **IDU** [locul în lume] (2005)	**Calorii/ locuitor/ zi Analfabe-tism** [%]	**Accesul la - apă potabilă - servicii sanitare**	**Conflictul** [caracteristici]
			Angola (1975-2002)
1 766 0,445 [160]	2 089 33	50 30	1961: începe lupta de eliberare împotriva autorităţilor coloniale, 1975: proclamarea independenţei marchează începutul unui lung război civil între Frontul Naţional de Eliberare a Angolei - FNLA (nord: populaţie kongro), Mişcarea Populară de Eliberare a Angolei – MPLA (centru: populaţie predominat kimbundu, catolici), cu sprijin sovietic şi cubanez şi Uniunea Naţională pentru Independenţa Totală a Angolei – UNITA (sud: populaţie ovimbudu), cu sprijin sud-african. Sfârşitul Războiului Rece nu a marcat sfârşitul conflictului, ţara rămânând profund divizată.
			Burundi (1993-2000)
107 0,378 [169]	1 647 46,1	79 36	Război civil în care se înfruntă trupele guvernului tutsi condus de Pierre Buyoya şi miliţiile hutu a provocat peste 200 000 morţi, în majoritate civili. Populaţia rurală a fost regrupată în zone plasate sub control militar.
			Centrafricană, Rep. ~ (1996-1997)
336 0,355 [171]	1 932 46,1	75 27	Rebeliuni de proporţii ale militarilor nemulţumiţi că nu au mai fost plătiţi, care au determinat intervenţia militară la Bangui a trupelor din mai multe state africane.
			Ciad (1960-1990)
601 0,341 [173]	2 147 49,3	34 8	Tensiuni etnice şi confesionale între nordul arabofon şi islamic şi sudul creştin şi animist. Intervenţia Libiei pentru a revendica fâşia Aozou din nord, bogată în resurse minerale (în special uraniu) a fost pretextul pentru implicarea acestei ţări în criza ciadiană. In opoziţie, intervenţia Franţei sprijinită de SUA (1983), care sunt interesate să diminueze influenţa regională a Libiei şi Sudanului.
			R. Congo (1993-prezent)
1 751 0,512 [142]	2 182 14,2	46 9	Război civil pe fondul eterogenităţii etnice şi a rivalităţilor dintre companiile petroliere franceze şi cele americane.
			R.D. Congo (ex-Zaïre) (1998)
			Succesorul lui Mobutu Sese Seko, Laurent Kabila, este confruntat cu o revoltă tutsi sprijinită de Uganda şi

119 0,385 [167]	1 606 31,9	84 29	Rwanda. Datorită intervenţiei Angolei, Kinshasa a reuşit să preia controlul asupra vestului ţării. Rebelii păstrează însă poziţiile cucerite în est. Exemplu tipic de conflict interetnic instrumentalizat de mari puteri (Franţa, SUA) pentru controlul resurselor de materii prime.
Eritrea (1998-1999)			
206 0,444 [161]	1 519 39,5	57 9	Război cu Etiopia pentru controlul asupra teritoriului Yirga, pe care fosta graniţă italiană îl atribuia Eritreei. Tensiuni între musulmani şi creştinii copţi.
Etiopia (1962-1991)			
153 0,367 [170]	1 858 54,8	22 6	1962: anexarea Eritreii a determinat izbucnirea unui lung război civil pentru independenţă, 1973-74: secetă prelungită ce a determinat o profundă criză umanitară (peste 300 000 morţi ca urmare a foametei) şi venirea la putere a unui guvern de orientare socialistă, sprijinit de Moscova şi Havana, 1977-78: mişcări secesioniste în Ograden (provincie cedată Etiopiei în 1948) susţinute de Somalia şi Eritrea.
Lesotho (1998)			
537 0,497 [149]	2 626 14,3	76 37	Confruntări între militarii pucişti şi trupele din Africa de Sud şi Botswana, chemate în ajutor de autorităţile de la Maseru.
Liberia (1990-2003)			
119 ld	1 930 41,1	62 26	Război civil în care miza o constituie controlul economiei diamantifere a ţării, puternic afectată de criminalitate, ce opune forţele loiale preşedintelui C. Taylor, sprijinite de Côte d'Ivoire şi Burkina-Faso (state francofone), dar şi de Franţa şi adversarii acestuia din nord, sprijiniţi de Nigeria şi Ghana (state anglofone).
Mali (potenţial)			
421 0,333 [174]	2 236 70,5	48 45	Clivaje între populaţiile negro-africane sedentare din Sahel şi nomazii din Sahara care ocupă o mare suprafaţă, pe fondul unei slabe coeziuni interne a statului.
Mozambic (1975-1994)			
346 0,379 [168]	2 082 49,6	42 27	1962: începe lupta de eliberare împotriva autorităţilor coloniale, 1975: proclamarea independenţei a determinat intensificarea războiului civil între mişcarea Freelimo, de tendinţă marxistă, dominată de etnia shangan, care acţionează în sud şi mişcarea Renamo, creată din iniţiativa Africii de Sud, dominată de triburile shonas, care acţionează în centru. Tendinţe centrifugale, de fragmentare pe criterii etnice.
Niger (1989-prezent)			
278 0,281 [177]	2 170 81,3	46 12	Autorităţile centrale sunt confruntate cu revolte ale tuaregilor, tubuşilor (nomazi crescători de vite) şi arabilor din vestul şi nordul ţării. Criza umanitară din Sahel a adâncit fragilitatea acestei ţări, una dintre cele mai sărace din lume, dar şi lupta pentru controlul resurselor de uraniu.
Nigeria (conflict latent)			
			1967-70: război civil pentru secesiunea regiunii Biafra locuită de populaţia ibo. Datorită eterogenităţii sale etnice,

678 0,453 [158]	2 714 29,2	60 38	dar şi economice (nordul cu etnie peul-haussa, musulman, economie bazată pe arahide, sud-estul cu populaţie Ibo şi economie bazată pe uleiul de palmier şi petrol, şi sud-vestul cu populaţie yoruba şi economie bazată pe arborele de cafea), Nigeria se confruntă cu un echilibru instabil între forţele centrifuge şi cele guvernamentale.
Rwanda (1994)			
242 0,450 [159]	2 071 27,3	73 41	Conflict între populaţia hutu (majoritară) sprijinită de Franţa şi minoritatea hegemonică tutsi, sprijinită de Marea Britanie şi SUA. 1993: retragerea trupelor franceze, începerea de masacre interetnice la scară mare. 1994: genocid purtat de miliţiile extremiste hutu împotriva populaţiei tutsi şi a numeroşi locuitori hutu moderaţi.
Sahara Occidentală (1976-prezent)			
ld	ld	ld	Teritoriu ocupat aproape în întregime de Maroc, situaţie nerecunoscută de ONU. Grupul armat «Frontul Polsario» care luptă împotriva ocupaţiei marocane a proclamat independenţa teritoriului sub numele de Republica Arabă Democratică Sahrani (1976) administrează doar o mică porţiune din estul teritoriului, delimitată printr-un zid de peste 2000 km, numită Provinciile Meridionale.
Sierra Leone (1992-1999)			
219 0,298 [176]	1 943 64,1	57 39	Lupte între trupele guvernamentale şi miliţiile Frontului Revoluţionar Unit - RUF. In miezul conflictului se află populaţia krios, care reprezintă pe descendenţii sclavilor eliberaţi şi care se opune celorlalte etnii. Conflictul are în substrat lupta pentru contrlul resurselor de diamante ale ţării.
Somalia (1977-prezent)			
130 ld	1 531 76	29 25	1977: Somalia porneşte un război împotriva Etiopiei pentru a reocupa provincia Ogaden cedată acesteia în 1948, însă Etiopia sprijinită de URSS, Cuba şi aliaţii din Est câştigă războiul, 1990: război civil între fracţiuni tribale, în condiţiile destrămării sistemului dictatorial de la Mogadiscio, împărţirea Somaliei între o Somalie corespunzătoare Somaliei Italiene şi Somaliland, corespunzător Somaliei Britanice. Criză umanitară generalizată, piraterie maritimă.
Sudan (1956-72, 2004-prezent)			
783 0,512 [141]	2 260 36,9	69 34	Război civil de-a lungul unei falii etnice, culturale, confesionale (arabii islamici din nord versus populaţiile negroide din sud, creştine şi animiste), grefat pe o discordanţă teritorială (Sahara şi mlaştinile Soudd). Sudul, regiune autonomă, tinde spre autodeterminare, care este preconizată a se realiza prin referendum până în 2011. Un prim pas a fost deja făcut, statele sudice adoptând din febr. 2007 o nouă monedă. In vest, un alt conflict tinde să se acutizeze, având în vedere secesiunea zonei Darfur, alcătută din trei state. Din cauza ciocnirilor armate, zonele din sud şi vest sunt răvăşite de sărăcie şi foamete.
Uganda (1979-1985)			
326 0,508 [144]	2 360 28,4	56 41	Preşedintele Yoweri Museveni reuşeşte să facă faţă revoltelor izbucnite în nordul şi în sud-vestul ţării, sprijinite de Sudan. Uganda este nucleul politic al etniei tutsi şi sprijină interesele strategice ale acestei populaţii din statele vecine.

Surse: *** (1998), *Clipa 2000*, vol. I, editată de Lumea Magazin, p. 204, Chauprade A., Thual Fr. (2000), *Dictionnaire de Géopolitique*, Ellpises, Paris. [în rom. *Dicţionar de Geopolitică*, Edit. Corint, Bucureşti, 2003], *** (2007), *Calendario Atlante de Agostini*, Instituto Geografico de Agostini, Novarra. Ld=lipsă date.

După victoria forţelor de opoziţie şi căderea regimului Mobutu Sese Seko în Zaïre (R.D. Congo), războiul continuă având ca miză controlul asupra vastelor resurse minerale ale ţării, fapt ce a generat tendinţe separatiste mai ales în est şi sud, zonele cele mai bogate în resurse dar şi cele mai depărtate de aria centrală din jurul capitalei Kinshasa. Acestea sunt controlate de mişcări separatiste ale etniei tutsi sprijinite din statele vecine (Rwanda şi Uganda) (Mişcarea Congoleză pentru Democraţie şi Adunarea Generală), în veme ce în regiunile de la nord de ecuator activează o altă mişcare separatistă: Mişcarea pentru Eliberarea Congo-ului).

Tabelul nr. 16

Refugiaţii în Africa la cumpăna dintre milenii

Areale de conflict	Statul/Statele emitent(e)	Statul/Statele receptor(oare)	Nr refugiaţi	Total
Sahara Occidentală	Sahara Occidentală	Algeria	165 000	165 000
Războaiele civile din Liberia şi tulburările din Sierra Leone	Liberia	Sierra Leone	10 000	1 976 680
	Sierra Leone	Sierra Leone	670 000	
	Liberia şi Sierra Leone	Guineea	411 500	
	Liberia	Ghana	12 600	
	Liberia şi Sierra Leone	Côte d'Ivoire	119 200	
	Sierra Leone	Liberia	103 000	
	Liberia	Liberia	251 000 *	
Războiul din Angola	Angola	Zambia	149 800	312 000
		R. Congo	20 600	
		R.D. Congo	137 000	
		Namibia	2 500	
		Franţa şi Brazilia	2900	
Conflictele din Burundi, Rwanda şi războiul din fostul Zair (R.D. Congo)	R.D. Congo	Rwanda	32 300	1 700 660
	Rwanda	Rwanda	625 000	
	R.D. Congo	Burundi	23 000	
	Burundi	Burundi	100 000	
	Burundi şi R.D. Congo	Tanzania	532 100	
	Burundi şi Rwanda	R.D. Congo	55 000	
Războaiele din Cornul Africii	Eritrea	Sudan	342 300	1 465 990
	Somalia	Uganda	189 800	
		Djibouti	21 600	
		Yemen	57 400	
		Somalia	155 240 *	
	Somalia şi Sudan	Etiopia	254 000	
		Kenya	212 900	

Sursa: Inaltul Comisariat ONU pentru Refugiaţi (ICR), dec. 1999, Philippe Rekacevicz, Le Monde Diplomatique, 2000.

La aceasta se adaugă diferenţele în ceea ce priveşte sporul natural *al populaţiilor de etnii diferite din cadrul aceluiaşi stat*. În timp, diferenţele în ceea ce priveşte sporul natural pot să conducă la răsturnări ale raporturilor dintre populaţiile respective. Trasarea necorespunzătoare a graniţelor, în discordanţă cu limitele etnice, amplifică aceste tensiuni. Un caz clasic în acest sens, este evoluţia populaţiei ruseşti în raport cu cea musulmană din cadrul fostei U.R.S.S. La sfârşitul deceniului trecut,

populaţia rusească, de 145 milioane, avea acelaşi număr de copii cu cea musulmană, care număra doar 50 de milioane. Apărea limpede că pe parcursul a două generaţii populaţia musulmană urma să o depăşească numeric pe cea rusească (Dobrescu, 2003). Se apreciază că numai în fostul spaţiu sovietic, la începutul anilor '90 se înregistrau peste 170 de focare conflictuale secesioniste cu substrat etnic, generate de sporul natural diferenţiat al diferitelor grupări etnice (Fourcher, 1993). Acelaşi fenomen a avut loc şi în provincia iugoslavă Kosovo. Diferenţele dintre ritmul de creştere al celor două populaţii (sârbi şi albanezi) au făcut ca albanezii să devină majoritari într-o provincie care a fost leagănul de formare al poporului sârb.

Ritmurile inegale de creştere naturală a populaţiilor se reflectă la nivelul statelor cu minorităţi semnificative. În cazul în care populaţia minoritară înregistrează o rată ridicată a natalităţii sau un aport considerabil de migranţi, raporturile cu populaţia majoritară se pot schimba dramatic, generând tensiuni centrifugale ce tind spre redesenarea graniţelor. Mai mult de 90% dintre state au două sau mai multe naţionalităţi, iar pentru 29,5% dintre state, naţionalitatea majoritară reprezintă sub jumătate din totalul populaţiei (Dobrescu, 2003).

8.2.3. Noile provocări globale ale mileniului III

Istoria omenirii este deci împletită cu istoria agriculturii, iar geopolitica este, în ultimă instanţă, o ecuaţie complexă între producţie şi consum. Marile civilizaţii au apărut şi s-au dezvoltat în areale favorabile producţiei, în regiuni cu o mare biodiversitate genetică, care deţin şi o mare concentraţie de germeni plasmatici importanţi pentru agricultura modernă şi pentru producţia agroalimentară mondială: Bazinul Mediteraneean, Marea Câmpie Chineză, India, Indochina, Platourile Andine, Asia Centrală, Asia Mică, Masivul Etiopian etc. Bazinul Mediteraneean a fost martorul unor veritabile succesiuni de civilizaţii: egeeană, elenistică, ulterior feniciană şi romană; în Câmpia Chineză şi India s-au dezvoltat cele două mari civilizaţii agricole ale Asiei medievale; de Asia Centrală sunt legaţi germenii expansiunii mongole; de Asia Mică, Orientul Apropiat şi Mijlociu, vechea Mesopotamie şi Persia, iar la polul opus, în Indochina, Marele Regat Kmer. Masivul Etiopian a constituit nucleul Regatului Aksum, ce îngloba în perioada sa de maximă expansiune (sec. IV-V) şi sud-vestul Arabiei, iar în platourile andine s-au dezvoltat marile civilizaţii precolumbiene. Măsura viabilităţii acestor nuclee a constituit-o gradul de asigurare cu resurse de hrană, care a influenţat nemijlocit dezvoltarea tehnologiilor, a artei şi, nu în ultimul rând, explozia demografică şi efectul de feed-back a acesteia, presiunea asupra ecosistemelor naturale.

Dar câtă lume mai simte acum legătura cu hrana ? Pentru miliarde de locuitori ai emisferei nordice, asigurarea hranei se reduce la un imens şi complex mecanism de relaţii care aduce alimentele din toate colţurile lumii în suprmarket-urile de cartier. Temerile malthusiene de la începutul secolului al XIX-lea datorate creşterii în progresie geometrică a populaţiei au fost depăşite prin noile tehnologii aplicate în agricultură. Chiar dacă şi astăzi numeroase ţări suferă încă de foamete, este limpede că noile tehnologii agricole pot susţine ritmul creşterii populaţiei pentru încă o lungă perioadă de timp. Dar... acestea au generat alte probleme, cu mult mai complicate decât cea pe care a identificat-o Malthus.

Infrastructura deficitară constituie, după opinia noastră, cel mai important factor restrictiv, ce limitează accesul la resurse a milioane de oameni din ţările lumii a treia. Autarhia economică, agricultura de subzistenţă practicată pe spaţii întinse în Africa şi Asia sunt, înainte de toate, consecinţa unei slabe infrastructuri economico-sociale şi de comunicaţii. Datorate fie sărăciei endemice, moştenită din perioadele coloniale, fie condiţiilor naturale ce limitează considerabil gradul de accesibilitate, fie, în cele mai multe cazuri, unor războaie civile sau conflicte armate prelungite, deficienţele de infrastructură împiedică accesul unor categorii întregi de populaţie la cele mai elementare servicii sociale şi la resurse de bază, indispensabile traiului uman.

Schimbările climatice globale, cel mai mediatizat flagel al începutului de mileniu, are implicaţii directe asupra restrângerii suprafeţelor agricole. Topirea calotelor glaciare ca urmare a efectului de seră ar conduce la ridicarea nivelului Oceanului Planetar şi la inundarea unor vaste suprafeţe agricole din Bangladesh, Olanda, China sau Louisiana. Efectul ar putea fi, pe lângă scoaterea din circuitul agricol productiv a unor importante suprafeţe, redimensionarea şi reorientarea fluxurilor comerciale. Aridizarea climei Sahelului duce la înaintarea continuă a deşertului către sud şi la restrângerea savanei, cu consecinţe devastatoare asupra faunei, dar şi asupra agriculturii de subzistenţă practicată de populaţia locală. În Asia Centrală, ecosistemul Aralului, a patra mare continentală a lumii a fost grav perturbat datorită unui proiect de irigaţii, conceput greşit, prin care se dorea cultivarea bumbacului în plin deşert. Apa a secat, linia malului s-a retras cu aproape 40 de kilometri, iar activităţile piscicole ce constituiau odinioară ocupaţia de bază a populaţiei locale sunt acum total compromise. Este un exemplu tipic în care gestionarea neraţională a resurselor a amplificat tendinţa generală de aridizare a climei, conducând la o adevărată catastrofă ecologică.

Deşeurile şi gestionarea acestora. Statele industrializate sunt responsabile pentru mai mult de 90% din cele 400 milioane de tone de deşeuri periculoase produse pe Glob în fiecare an. Torentul de gunoaie, atât din domeniul menajer, cât mai ales industriale, necesită continuu identificarea celor mai adecvate tehnologii de depozitare şi neutralizare. Tot mai adesea, aceste tehnologii sunt guvernate de factorul financiar, iar cea mai ieftină „tehnologie" pare a fi exportul deşeurilor periculoase în ţările sărace. În acelaşi timp, ţările în curs de dezvoltare au deja problemele lor proprii cu deşeurile, în special în oraşele mari în creştere. În Cairo, de exemplu, nu este ceva neobişnuit să vezi gunoiul dus pe terasele caselor pentru a se descompune la soare. În multe oraşe din aceste ţări, deversările netratate curg liber în şanţurile străzilor, iar o mare parte din populaţie îşi asigură traiul zilnic scormonind în munţii de gunoi. La începutul anului 1991, aceste condiţii au dus la o masivă epidemie de holeră în Perú şi în zonele apropiate din ţările vecine. Spre toamnă, această boală transmisă prin gunoaie a ajuns până în Mexic, câteva cazuri semnalându-se chiar şi pe coasta Texas-ului. În Filipine, un munte de gunoi dintr-o suburbie a Manilei a devenit un fel de oraş al deşeurilor, cu peste 25 000 de oameni locuind în colibe de carton ridicate pe prăjini înfipte în mormanul uriaş de gunoi. La rândul său, China favorizează importul deşeurilor periculoase, pentru a le depozita în Tibet.

Insecuritatea resurselor genetice. Biotehnologiile creează mereu noi varietăţi de culturi cu performanţe îmbunătăţite ca uniformitate, productivitate şi chiar rezistenţă naturală la boli şi dăunători. Însă acestea devin repede vulnerabile la inamicii naturali cu evoluţie rapidă, câteodată în numai câteva sezoane. Deşi rezistenţa genetică este reîntărită mereu cu gene noi care sunt altoite pe varietăţile comerciale la câţiva ani, multe dintre genele refacerii vitalităţii culturilor există numai în stare naturală. Istoria recentă abundă în situaţii care demonstrează cât de severă a devenit această ameninţare strategică pentru resursele de hrană. În 1970, S.U.A. au suferit pierderi devastatoare în recolta de porumb atunci când filoxera frunzei de porumb din sud a profitat de o trăsătură care fusese inclusă uniform, în toate culturile de porumb, pentru a simplifica manipulările genetice. La începutul anilor '90 guerilele maoiste ale Căii Luminoase din Peru au atacat Centrul Internaţional pentru Cartofi din Anzii peruvieni, ameninţând astfel continuitatea viabilităţii a peste 13 000 specimene din colecţia mondială de cartofi şi implicit a sistemului care depinde de acestea. Un alt exemplu: o parte a colecţiei mondiale de plasmă germinativă de grâu a trebuit să fie evacuată din Siria în 1991, chiar înaintea începerii războiului cu Irakul, iar o colecţie de seminţe din Etiopia a fost ameninţată de războiul civil din acelaşi an (Gore, 1995). Tot în S.U.A., din toate varietăţile de legume enumerate de Departamentul Agriculturii în 1900, nu au mai rămas decât 3%.

8.2.4. Concluzii. Spre o globalizare etică ?

Interdependenţa dintre diferitele componente ale globalizării este evidentă. Modificările globale ale climei, poluarea transfrontalieră şi procesul de încălzire globală reprezintă provocări care nu pot fi abordate fără acorduri globale, la nivel internaţional. La rândul său, globalizarea economică şi comerţul mondial necesită norme sociale şi ecologice globale. Specula valutară, căreia i-au căzut victime sistemele valutare mai slabe (peso-ul mexican sau cel argentinian, ringgit-ul din Malaysia etc) a putut fi anihilată prin crearea unor zone valutare mai mari, prin legarea acestor monede de dolar sau de euro, adică prin globalizare. Liberalizarea tuturor pieţelor ar avea drept rezultat majorarea venitului ţărilor în curs de dezvoltare cu 700 miliarde dolari anual, de 14 ori mai mult decât totalul actual al ajutorului de dezvoltare.

Problema care se pune este de a vedea care este limita până la care toţi (inclusiv cei săraci) pot beneficia de avantajele globalizării, fără a-i suporta şi consecinţele negative. Când putem fi siguri că globalizarea aduce câştiguri nu numai unui număr limitat de privilegiaţi, ci şi imensei mase a săracilor din Lumea a Treia ?

În acest sens, grijile militanţilor antiglobalizare sunt îndreptăţite, deoarece globalizarea poate avea şi consecinte negative, conducând la accentuarea decalajului dintre „Nordul bogat" şi „Sudul sărac". Însă pentru a găsi răspuns tuturor acestor probleme, nu este puţină, ci de mai multă globalizare. Acesta este paradoxul antiglobalizării. Iată de ce este nevoie de un nou mod de abordare a globalizării: *globalizarea etică*. Altfel spus, dilema principală nu stă în frânarea globalizării, ci în modul său de implementare. Guy Verhofstadt definea triada care stă la baza globalizării etice, astfel: comerţ liber, cunoaştere şi democraţie, sau comerţ, cooperare şi evitarea conflictelor de orice fel. În plus, globalizarea etică ar presupune şi un

instrument politic care să le impuna, un răspuns politic global, viabil, care să anihileze efectele nedorite ale pieţei globalizate. Astfel, în locul summit-ului G 8 al statelor puternic industrializate, ar trebui să aibă loc un G 8 al organizaţiilor de cooperare existente, un G 8 în care Sudul să primească locul care i se cuvine şi care să direcţioneze globalizarea economiei într-o direcţie echitabilă. Cu alte cuvinte, un forum în care cele mai importante organizaţii de cooperare continentală să fie reprezentate egal în drepturi: Uniunea Europeană, Uniunea Africană, Mercosur, A.S.E.A.N., N.A.F.T.A. etc. Acest nou G 8 ar putea şi ar trebui să reprezinte un cadru pentru acorduri politice obligatorii referitoare la normele etice globale privind condiţiile de muncă, proprietatea intelectuală, pentru o mai bună guvernare, în general. Şi totodată, de la acest nou G 8 ar putea pleca şi iniţiativele pentru realizarea marilor obiective internaţionale, atât cu caracter economic, cât şi politic. Un G 8 care să nu mai fie dominat în continuare în exclusivitate de ţările mari şi bogate si care să fie capabil să dea un răspuns viabil tuturor problemelor globale, de la cele legate de politica internaţională până la poluarea transfrontalieră şi terorismul internaţional, de la sărăcie, până la traficul internaţional cu carne vie sau cu droguri.

8.3. Riscul terorist mondial

8.3.1. Riscul terorist şi premisele acestuia

Conceptul de „risc terorist" exprimă probabilitatea de producere a unui eveniment terorist cu urmări sociale şi economice nedorite, orientate în direcţia obţinerii unor beneficii materiale sau morale de către grupuri de interese ostile unei puteri politice legitim instalate (*Fig. 21*).

Prin estimarea riscului se au în vedere tehnicile dezvoltate pentru cuantificarea probabilităţii de producere a unui eveniment, în general cu consecinţe nedorite, respectiv a premiselor de producere ale acestuia.

Premisele riscului terorist sunt de mai multe feluri:

- **Etnice**, circumscrise a patru cauze majore:

- tendinţele centrifugale, secesioniste, ale unor comunităţi teritoriale locale constituite după criterii etnice (Ţara Bascilor în Spania, Corsica în Franţa sau Cecenia, Daghestan şi Inguşetia pe versantul nordic al Caucazului; Abhazia şi Osetia de Sud în Georgia, Tigrii Tamil în Sri Lanka etc),
- neconcordanţele dintre spaţiul teritorial etnic şi cel politic, determinate de trasarea arbitrară a graniţelor şi/sau a limitelor politico-administrative. Recrudescenţa naţionalismului pe fondul dispariţiei constrângerilor politico-ideologice a determinat, numai în spaţiul ex-sovietic, peste 170 de conflicte şi tensiuni inter-etnice, mare parte dintre acestea generând acţiuni teroriste (Nagornâi-Karabah, Osetia divizată, Transnistria etc),
- panideilor etnice, ce vizează reunificarea tuturor teritoriilor locuite de aceeaşi etnie, însă divizate politic. Crearea Republicii Arabe Unite, prin unificarea Siriei cu Egiptul (1958-1961), naţionalismul somalez ce vizează reunificarea într-o Mare Somalie a fostelor colonii britanice, italiene şi franceze din Cornul Africii, sau invazia

Kuwaitului de către forţele irakiene în 1991 au avut ca pretext motivaţii de ordin etnic şi istoric[141],

- luptele pentru supremaţie politică şi, implicit pentru controlul resurselor şi activităţilor economice, dintre clanurile etnice rivale (Afghanistan, Tadjikistan, Irak, Rwanda, Nigeria, Liberia etc).

- **Religioase,** determinate de extremismul religios, care reprezintă una dintre expresiile cele mai dure şi mai intolerante ale stării de haos social. Se disting trei aspecte majore:

- fundamentalismul islamic, ce reprezintă linia dură, antioccidentală, promovată mai ales curentul şiit iranian. În lumea arabă activează peste 60 de grupări islamiste, detaşându-se Al-Qaeda, organizaţie creată în 1979, care a reuşit internaţionalizarea terorismului fundamentalist islamic;

- manifestările religioase de tip arhaic, prin care este argumentată identitatea culturală a unor comunităţi locale. Reprezentativă în acest sens este situaţia Ulsterului, în care protestanţii unionişti, loiali coroanei britanice, îşi manifestă identitatea promovând tradiţii britanice, de mult uitate de cea mai mare parte a populaţiei din Marea Britanie;

- proliferarea sectelor religioase ce promovează agresivitatea, exclusivismul şi intoleranţa, mergând până la degradarea condiţiei umane, concretizată prin mutilări sau chiar sinucideri colective.

- **Ideologice** – date de fenomenul de instrumentalizare politică a revendicărilor cu caracter identitar - etnic şi religios.

- **Economice** – proliferarea activităţilor teroriste fiind indisolubil legată de:

- gradul mare de sărăcie al populaţiei, ce favorizează recrutarea de mercenari de către organizaţiile teroriste;

- haosul economic generalizat;

- contradicţiile dintre interesele marilor companii transnaţionale şi caracterul autarhic al economiilor;

- criminalitatea organizată şi activităţile de economie subterană;

- infrastructura deficitară, ce îngrădeşte controlul autorităţilor statului asupra teritoriului naţional;

- embargourile şi politicile economice protecţioniste promovate de marile puteri economice ale lumii.

- **Culturale** – ce acţionează în strânsă concordanţă cu premisele de ordin etnic şi religios, au ca obiectiv fundamental autodeterminarea culturală a unor comunităţi locale.

- **Politice**, concretizate prin:

- sprijin moral şi financiar pe care unele guverne îl acordă grupărilor teroriste
- grad mare de instabilitate al scenei politice, concretizat prin:
- amestec de concepte politice
- exacerbarea doctrinelor politice
- mărirea numărului de partide şi formaţiuni politice

[141] In cazul invaziei Kuwaitului de către Irak, în spatele pretextelor de ordin istoric şi etnic se ascundea argumentul economic, date fiind imensele resurse de hidrocarburi ale micului emirat.

- pătrunderea în politică a extremiştilor, ai unor agenţi ai diferitelor cercuri de interese, ostile intereselor naţionale sau a unor categorii de populaţie
- încălcări ale normelor de drept internaţional; tratarea statelor nu ca entităţi suverane, ca subiecţi de drept internaţional, ci, adesea, ca infractori, ca duşmani ai ordinii internaţionale şi atacarea lor prin mijloace politice, economice şi chiar militare.

- **Finaciare.** Haosul financiar, consecinţă a unor politici finaciare destabilizatoare este premisa esenţială pentru proliferarea terorismului financiar, fenomen deja globalizat, exercitat prin intermediul organismelor finaciare internaţionale şi, într-o măsură la fel de mare, de lumea interlopă. Terorismul financiar este cel care stă la baza tuturor tipurilor de terorism.
- **Sociale**, exprimate prin:

- degradarea instituţiilor, fenomen datorat fie unor schimbări politice şi economico-sociale majore, fie erodării încrederii populaţiei în acestea, datorită proliferării unor fenomene sociale marginale (corupţie, nivel scăzut de instruire a populaţiei) sau a politizării excesive ale acestora
- proliferarea agresivităţii sociale (infracţionalitate, conflicte de muncă etc)
- degradarea sistemelor de valori
- fundamentalism social, ce a provocat, începând din 1977, circa 100 de atacuri anual împotriva clinicilor americane care practică întreruperile de sarcici.

- **Sindicale**, ce stau la baza aşa-numitului „terorism sindical". Constau în manipularea prin intermediul unor lideri sindicali a unor categorii de salariaţi prin supralicitarea nemulţumirilor acestora, cu scopul transformării acestora în instrumente de şantaj politic şi/sau economic. Evenimentele din valea Jiului, finalizate cu venirea minerilor la Bucureşti în 1990, 1991 şi 1999 sau grevele salariaţior din sectorul feroviar din anii '90 pot fi considerate exemple de terorism sindical.

Ar fi hazardat însă să se afirme că există o legătură directă între terorismul sindical şi ponderea membrilor de sindicat din totalul salariaţilor. O succintă radiografie a acestui indicator în statele cu cele mai avansate economii evidenţiază o pondere mare a membrilor de sindicat în ţările Europei nordice[142], regiune puţin afectată însă de mişcări sindicale de anvergură. Prin urmare, considerăm ca factor esenţial pentru declanşarea terorismului sindical, gradul mare de corupţie, grefat pe fenomenul de sărăcie generalizată asociat cu declinul economic, creşterea discrepanţelor sociale şi lipsa unei protecţii sociale viabile.

- **Legislative.** Premisele legislative ale extinderii fenomenului terorist constau tocmai în lipsa unui cadru legislativ adecvat şi coerent care să-l descurajeze. Acestea se traduc prin:

- legislaţie stufoasă, inconsecventă, greu de cunoscut şi aplicat
- norme legislative interne ce contravin celor internaţionale
- instabilitate şi incoerenţă legislativă
- vid legislativ în anumite domenii, care încurajează acţiunile cu caracter terorist.

[142] Ponderea membrilor de sindicat în principalele ţări industrializate (%) (2000): Danemarca–88%, Suedia–81%, Finlanda-79%, Belgia-69%, Luxemburg-50%, Irlanda-45%, Austria-40%, Italia-35%, Grecia-33%, Germania-31%, Portugalia, Marea Britanie-30%, Olanda-27%, Japonia-27%, S.U.A.-14%, Franţa-9% (Matei et al, 2003).

- **Psihice** – concretizate prin recrudescenţa comportamentului deviant, prin creşterea morbidităţii în domeniul afecţiunilor mentale, a psihopatiilor şi a violenţelor necontrolabile, a schizofreniei sociale şi a degradării morale a individului.
- **Mediatice** – comportă două aspecte majore:

- atentate la viaţa, integritatea sau libertatea unor ziarişti, reporteri, cameramani sau reprezetanţi ai unor organizaţii neguvernamentale care îşi desfăşoară activitatea în focare de conflict cu scopul de a supralicita obţinerea unor beneficii morale sau materiale (eliberarea unor deţinuţi politici, obţinerea de fonduri pentru finanţarea acţiunilor teroriste etc)
- „justificarea" acţiunilor teroriste prin intermediul unor instrumente mass-media (scrisă sau din domeniul audio-vizual) controlate şi finanţate de organizaţii teroriste.

- **Topografice** – relieful accidentat fiind favorabil dezvoltării infrastructurilor teroriste şi luptelor de guerillă.

8.3.2. Principalele nuclee teroriste cu caracter local şi global

Analiza vectorilor globalizanţi ai fenomenului terorist, evidenţiază existenţa pe de o parte a nucleelor teroriste, favorabile dezvoltării activităţilor cu caracter terorist, iar pe de altă parte a unor areale receptoare a fenomenului terorist, spre care se îndreaptă cu precădere consecinţele acţiunilor teroriste. Direcţiile şi intensităţile fluxurilor teroriste se concretizează în ceea ce numim *vectorii terorismului*. Configuraţia acestora este strâns legată de cea a nucleelor şi arealelor de recrudescenţă a fenomenului terorist, dar şi a celor receptoare al acestuia.

Individualizarea spaţială a nucleelor teroriste este strict condiţionată de premisele de dezvoltare ale activităţilor cu caracter terorist. Se disting două tipuri:

- *Activităţi teroriste cu caracter local*, în care nucleele teroriste coincid, parţial sau total, cu destinaţia acţiunilor teroriste. În majoritatea cazurilor, premisele acestor acţiuni sunt de ordin etnic, fie orientate spre autodeterminarea unor comunităţi etnice integrate politico-administrativ în state multinaţionale, fie ca rezultat al luptelor dintre fracţiuni etnice rivale, adesea cu caracter tribal, pe fondul unui haos economico-social generalizat.
- *Activităţi teroriste cu caracter global*, realizate prin intermediul unor organizaţii teroriste multinaţionale, ale căror acţiuni sunt îndreptate împotriva unor grupuri de state şi se sprijină pe o puternică diasporă. Terorismul islamic, promovat de mişcarea Al-Qaeda reprezintă cel mai caracteristic exemplu în acest sens.

Principalele nucleele teroriste cu caracter local

Nucleul palestinian - este subordonat luptei pentru autodeterminare a poporului palestinian, pentru formarea unui stat suveran, prin evacuarea de către Israel a teritoriilor ocupate în 1967. Acţiunile teroriste vizează interesele geostrategice ale statului Israel, fiind orientate în primul rând împotriva implantării coloniştilor evrei în Cisiordania (West Bank) şi Gaza. Avându-şi originile în 1967, rezistenţa palestiniană capătă un caracter violent 20 de ani mai târziu, în decembrie 1987. Astfel, în urma unui accident de circulaţie survenit la 9 decembrie în Gaza, în care a fost implicat un autovehicul şi soldaţi israelieni, izbucneşte prima mare revoltă palestiniană (Intifada). Denumită şi „războiul pietrelor", după pietrele aruncate de

copiii şi adolescenţii palestinieni în soldaţii israelieni, Intifada a căpătat dimensiunile unui război purtat prin tehnici teroriste, similare guerillei urbane.

Principalul artizan al Intifadei este mişcarea teroristă *Hamas*, formată în Gaza pe 14 decembrie 1987, la numai 5 zile după declanşarea Intifadei. Izvorâtă din mediul religios, pe lângă Asociaţia social-religoasă „Al Majama Al Islami" (Frăţia Musulmană), care a sponsorizat-o şi a folosit-o pentru activităţi semiacoperite la începutul Intifadei, mişcarea Hamas şi-a fixat obiectivele câteva luni mai târziu, pe 18 august 1988: eliberarea Palestinei şi crearea unui stat islamic, refuzul occidentalizării societăţii arabe şi devenirea unicului reprezentant al poporului palestinian. Popularitatea de care se bucură Hamas-ul în teritoriile ocupate se datorează în egală măsură şi celei de-a doua componente ale sale: cea socială, prin intermediul organizaţiei Al-Salah, ce activează cu precădere în Gaza. Aici riscul terorist este puternic grefat pe cel social, dat de puternica presiune antropică (peste 4 400 loc/km^2), de populaţia tânără, în plină expansiune demografică (jumătate din totalul populaţiei are sub 15 ani), de interdicţiile de circulaţie a persoanelor (teritoriul, de numai 360 km^2, este închis printr-un gard de sârmă ghimpată sub tensiune), de şomajul ridicat (24 000 de muncitori care lucrau în Israel au fost disponibilizaţi încă de la începutul Intifadei), de distrugerile şi pierderile umane datorate conflictului, de colapsul economic generalizat. Cealaltă componentă Hamas, cea militară (Ezzedine al-Qassam) cuprinde aproape 3 000 de combatanţi şi este axată pe acţiuni de tip guerillă urbană, ce constau în atentate cu bombe şi atentate sinucigaşe împotriva populaţiei civile israeliene şi armatei israeliene. Organizaţia Hamas constituie fundamentul ramurii radicale a rezistenţei palestiniene, opunându-se oricăror negocieri de pace cu Israelul. Rivalitatea sa cu Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei constituie principalul factor destabilizator al procesului de pace din regiune, la aceasta adăugându-se şi alte organizaţii palestiniene din teritorii sau din exil[143]. Prin contrast, au luat naştere şi organizaţii extremiste evreieşti care se opun creerii unui stat palestinian în teritoriile ocupate de Israel, cea mai activă fiind Frontul Popular Combatant, cu sedii în Siria şi Liban (Valea Bekaa).

Nucleul libanez – subordonat panislamismului, a avut iniţial ca scop transformarea Libanului într-un stat islamic. Apariţia în lumea islamică a unui puternic curent de reabilitare a drepturilor şiiţilor a dus la crearea în Liban a primelor tabere de instruire militară a fundamentaliştilor şiiţi, sub conducerea lui Moussa Sadr, unul dintre cei mai influenţi clerici şiiţi, prieten cu Khomeiny şi preşedintele sirian Assad (1959). La izbucnirea războiului civil din Liban (1975) forţele paramilitare a lui Sadr s-au transformat în Detaşamentele de Rezistenţă Libaneze („AMAL"). Operaţiunea „Pace pentru Galileea" din 1982, în urma căreia armata israeliană a ajuns până aproape de Beirut, a declanşat o reacţie puternică, Ayatollahul Khomeiny a trimis Garda Revoluţionară Iraniană la Baalbek, pentru a-i sprijini pe libanezi, iar şeicul Mehdi Shamdeddin, conducătorul Înaltului Consiliu Şiit din Beirut, a chemat

[143] Frontul Democratic de Eliberare a Palestinei; Frontul de Eliberare Palestinian Abu Abbas, Frontul Popular pentru Eliberarea Palestinei, Frontul de Luptă Populară pentru Palestina; Djihadul Islamic Palestinian; Al-Saiqa; Frontul Popular de Eliberare a Palestinei; Intifada Al Fatah; Organizaţia Abu Nidal; Armata Palestiniană de Eliberare; Frontul Popular de Eliberare a Palestinei; Fraţii Musulmani, Forţele Naţionale Islamice; Organizaţia Arabă 15 Mai etc (Simileanu, 2003).

populaţia la rezistenţă civilă. Pe acest fond a fost creată în 1985 organizaţia *Hezbollah* (Partidul lui Allah), având ca scop transformarea Libanului, stat multiconfesional, într-o republică islamică, după modelul iranian, concomitent cu distrugerea statului evreu. Cu toate acestea, scopurile Djihadului promovat de Hezbollah sunt defensive: apărarea pământului sfânt, cotropit de forţele sioniste şi americane. În aceste condiţii şi cu o astfel de platformă politică, Hezbollah-ul a avut imediat o imensă „priză la public", ajungând chiar să fie considerat ca reprezentant al luptei împotriva ocupaţiei evreieşti şi pentru drepturi civile şi libertăţi politice.

Terorismul din Kurdistan – la fel ca şi cel palestinian, are un caracter identitar, ce vizează reunificarea tuturor teritoriior locuite de kurzi din Turcia, Irak, Iran şi Siria într-un singur stat naţional, succesor al statului antic Kaldahar-Babilonian. Pentru a duce la îndeplinire aceste obiective, a fost creat în 1978, *Partidul Muncitorilor din Kurdistan* (P.K.K.), menit să coordoneze lupta armată a kurzilor din sud-estul Anatoliei. Turcia a considerat acest act o gravă ameninţare la adresa integrităţii sale statale, fapt pentru care autorităţile turce au trecut la ample acţiuni de represiune împotriva luptătorilor kurzi, care au culminat cu capturarea, în aprilie 1999, la Nairobi (Kenya) a liderului P.K.K., Abdullah Öçalan. De altfel, „dosarul kurd" reprezintă unul dintre principalele obstacole în calea negocierilor de aderare a Turciei la Uniunea Europeană. De cealaltă parte, capturarea liderului său a determinat P.K.K. să-şi reorganizeze structurile de tip terorist. In noua concepţie, centrul de greutate al acţiunilor s-a deplasat către spectrul politic, prin mobilizarea forţelor simpatizante şi politizarea structurilor organizatorice, acţiunile militare fiind transferate în nordul Irakului.

Cecenia – constituie un alt exemplu de terorism cu triplu substrat: etnic, confesional şi economic, generat de „războiul" conductelor de petrol de la Marea Caspică. Obiectivul primordial al terorismului cecen vizează însă independenţa acestei republici din componenţa Federaţiei Ruse. Abuzurile armatei ruse în timpul celor două războaie din Cecenia (1994-1996 şi 1999-2002) au accentuat sentimentul de intoleranţă etnică în rândul populaţiei locale favorizând extremismul religios, pe acest fundal fiind stabilite legături cu organizaţiile teroriste islamice internaţionale. Acţiunile teroriste, coordonate de liderii politici şi religioşi ceceni, sunt orientate împotriva obiectivelor militare şi civile ruseşti, atât din mica republică caucaziană, cât şi de pe întregul teritoriu al Federaţiei. Acestea constau în atentate cu bombă, răpiri şi luări de ostateci, deturnări de avioane, activităţi financiare ilicite ce stau la baza finanţării acţiunilor teroriste etc. Multe dintre acestea sunt orientate împotriva populaţiei civile, în unele cazuri cu consecinţe deosebit de grave (atentatele de la teatrul Dubrovska din Moscova – 2002, de la o şcoală din Beslan – 2003 etc).

Irlanda de Nord. Terorismul *Armatei Republicane Irlandeze* (I.R.A.) şi cel al organizaţiilor paramilitare protestante a fost mult timp considerat ca fiind forma cea mai violentă cu care s-a confruntat Europa Occidentală după 1945. Clivajele ce stau la baza terorismului nord-irlandez sunt de natură politico-confesională, opunând comunitatea catolică, partizană a unirii Ulsterului cu Republica Irlanda şi fragila majoritate protestantă (56% din totalul populaţiei), adeptă a menţinerii suveranităţii britanice. Catolicii explică aceste tulburări prin dominaţia exercitată de protestanţi în toate domeniile vieţii politice şi economice, în timp ce protestanţii evocă temerea că o

eventuală unire cu Irlanda ar duce la pierderea avantajelor politice şi a identităţii lor culturale. Pe acest font, terorismul practicat de I.R.A. urmăreşte să convingă populaţia şi opinia publică atât din Irlanda de Nord, cât şi din celelalte regiuni ale Regatului să exercite presiuni asupra guvernului britanic pentru a-l determina să se retragă din Irlanda de Nord, lăsându-i astfel pe irlandezi (catolici şi protestanţi) să-şi rezolve singuri conflictul fără intervenţie britanică.

Ţara Bascilor. Terorismul basc, promovat de organizaţia separatistă *„Euskadi ta Askatasuna"* – E.T.A. (*Patria Bască şi Libertatea*), se sprijină pe puternicul naţionalism din această provincie spaniolă, fundamentat pe conştiinţa specificităţii etnice şi lingvistice a acestui popor. Principalul său obiectiv este desprinderea regiunii de sub autoritatea guvernului spaniol şi transformarea sa într-un stat naţional. Fondată în 1959, E.T.A. este una dintre cele mai vechi organizaţii teroriste din Europa. Acţiunile sale sunt de tipul atentatelor cu bombă şi automobile capcană şi vizează interesele economice şi financiare ale Spaniei. Aria lor de răspândire nu depăşeşte teritoriul spaniol, concentrându-se în provincia bască, în Madrid şi alte mari oraşe spaniole.

Algeria. Recrudescenţa terorismului algerian de la sfârşitul anilor '80 este legată de ascensiunea mişcării fundamentaliste islamice, coordonată de *Frontul Salvării Islamice* (F.S.I.), al cărui obiectiv este transformarea Algeriei într-un stat islamic. Repetatele ciocniri între fundamentaliştii islamici şi forţele guvernamentale au avut ca rezultat suspendarea celui de-al doilea tur al alegerilor parlamentare din 1992, interzicerea adunărilor publice, introducerea stării de asediu şi dizolvarea F.S.I. (Matei et al., 2003). Pe acest fond are loc, la 29 iunie 1992, un atentat terorist căruia îi cade victimă preşedintele în exerciţiu, Mohammed Bourdiaf. Acesta generează un război civil de o rară violenţă între fundamentaliştii islamici şi forţele guvernamentale, soldat, în următorii ani, cu circa 60 000 de victime de ambele părţi. Politica de reconciliere naţională lansată în 1999 găseşte sprijin în rândul unor lideri islamişti, punând, pentru un moment, capăt acţiunilor armate. Violenţa endemică din ultimul deceniu reizbucneşte însă curând, sub formă de masacre cu substrat etnic şi atentate teroriste asupra unor obiective civile şi militare din marile oraşe. În consecinţă, situaţia economico-socială a ţării se degradează considerabil, accentuându-se în acelaşi timp tendinţele centrifugale ale populaţiei berbere din provincia Kabilia (17% din populaţia totală a ţării).

Sri Lanka – constituie un alt exemplu de terorism cu substrat etnico-identitar, determinat de tendinţele centrifugale ale populaţiei tamil din nord-estul insulei de a-şi crea un stat propriu naţional. Tensiunile dintre cele două comunităţi etnice (singhaleză şi tamilă) degenerează după 1978 într-un sângeros război civil în care îşi pierd viaţa, până la sfârşitul anului 2000, peste 60 000 de persoane. Violenţele sunt alimentate continuu de acţiunile teroriste ale ambelor tabere, un rol central în gestionarea conflictului avându-l organizaţia *Tigrii Eliberatori ai Tamililor*, fondată în 1972. Pe lângă autodeterminatea tamililor din Sri Lanka, organizaţia militează pentru sabotarea oricăror negocieri între guvernul singhalez şi tamilii moderaţi care să conducă la o soluţie de compromis în interiorul statului sri-lankez, eliminarea tamililor moderaţi din cadrul comunităţii tamile, forţarea retragerii trupelor indiene

din ţară şi atragerea atenţiei comunităţii internaţionale asupra comunităţii tamile din Sri Lanka (Simileanu, 2003).

Principalele nuclee teroriste cu caracter global

Al Qaeda – Atentatele teroriste din 11 septembrie 2001 au consacrat Al Qaeda ca lider incontestabil al terorismului mondial. Organizaţia, creată relativ recent (1989) a servit iniţial ca centru pentru tranzitarea voluntarilor arabi angajaţi în războiul antisovietic din Afghanistan şi pentru informarea familiilor acestora. Dizolvarea U.R.S.S. şi retragerea trupelor sovietice din Afghanistan a avut drept consecinţă schimbarea „obiectului de activitate", în acest context Al Qaeda orientându-se către acţiuni teroriste de mare anvergură[144]. Ţinta: S.U.A. şi celelalte state occidentale.

Osama bin Laden rescrie istoria şi filosofia terorismului, dând o nouă accepţiune Djihadului: „să-i ucizi pe americani şi pe aliaţii lor, civili sau militari, este datoria oricărui musulman care are posibilitatea să o facă"[145]. El este iniţiatorul unei noi forme de terorism: *terorismul global* (Folea et al., 2004)[146]. Un raport al Congresului S.U.A. arată că Al Qaeda are ramificaţii în 34 de state sau teritorii, iar numărul ţărilor în care există celule teroriste aflate în legătură cu Osama bin Laden se ridică la 60. Principalele nuclee teroriste coordonate de Al Qaeda, care asigură găzduirea recruţilor şi instruirea lor militară, organizând tabere de instruire a luptătorilor se află în ţări islamice sărace, ca Afghanistan, Pakistan, Iran, Irak, Sudan, Somalia, Kenya, Yemen sau teritoriile palestiniene. Şefii celor patru comandouri care au deturnat avioanele pe 11 septembrie 2001 şi le-au transformat în bombe umane, erau din tot atâtea state arabe: Egipt, Liban, Emiratele Arabe Unite şi Arabia Saudită ! In testamenul lăsat de unul dintre aceştia, se sublinia că atentatele din S.U.A. sunt „un mesaj către toţi necredincioşii şi către americani, pentru ca aceştia să părăsească Peninsula Arabică şi să înceteze a-i susţine pe evreii laşi din Palestina". Însuşi lunga listă a ţărilor ai căror cetăţeni s-au numărat printre victimele de la WTC evidenţiază faptul că ţinta acţiunilor teroriste a constituit-o însuşi sistemul economiei globalizate, a cărui principal promotor este S.U.A.

Terorismul irakian. Înlăturarea dictaturii lui Saddam Hussein a transformat Irakul într-o importantă miză geostrategică în Orientul Mijlociu. Din punctul de vedere al americanilor, o prezenţă politică şi militară substanţială în Irak reprezintă cheia succesului Washingtonului în regiune[147]. Este asigurată astfel, pe de o parte securitatea aprovizionării cu petrol, iar pe de altă parte, protecţia Israelului şi „supravegherea" unor ţări din zonă ce nutresc sentimente vădit antiamericane (Iran, Siria), sau a unor „aliaţi" ai S.U.A. mai greu de controlat (Arabia Saudită, Pakistan, Afghanistan).

---

[144] Acestea au început cu atentatele asupra ambasadelor S.U.A. din Kenya şi Tanzania de la 7 august 1998 (263 de morţi, dintre care numai 12 americani şi aproape 4000 de răniţi), au continuat cu atacul asupra unei nave militare americane în portul Aden şi au culminat cu atentatele de la New York şi Washington de la 11 septembrie 2001 şi cu cele din gara Atocha din Madrid (11 martie 2004)

[145] Declaraţie dată într-un interviu acordat postului american ABC în 1998

[146] In Clipa 2000, vol. III

[147] Joiţa, M., Moraru, D. (2005), *Hidra terorismului islamic*, Lumea Magazin, XIII, 1 (141), pp. 32-38

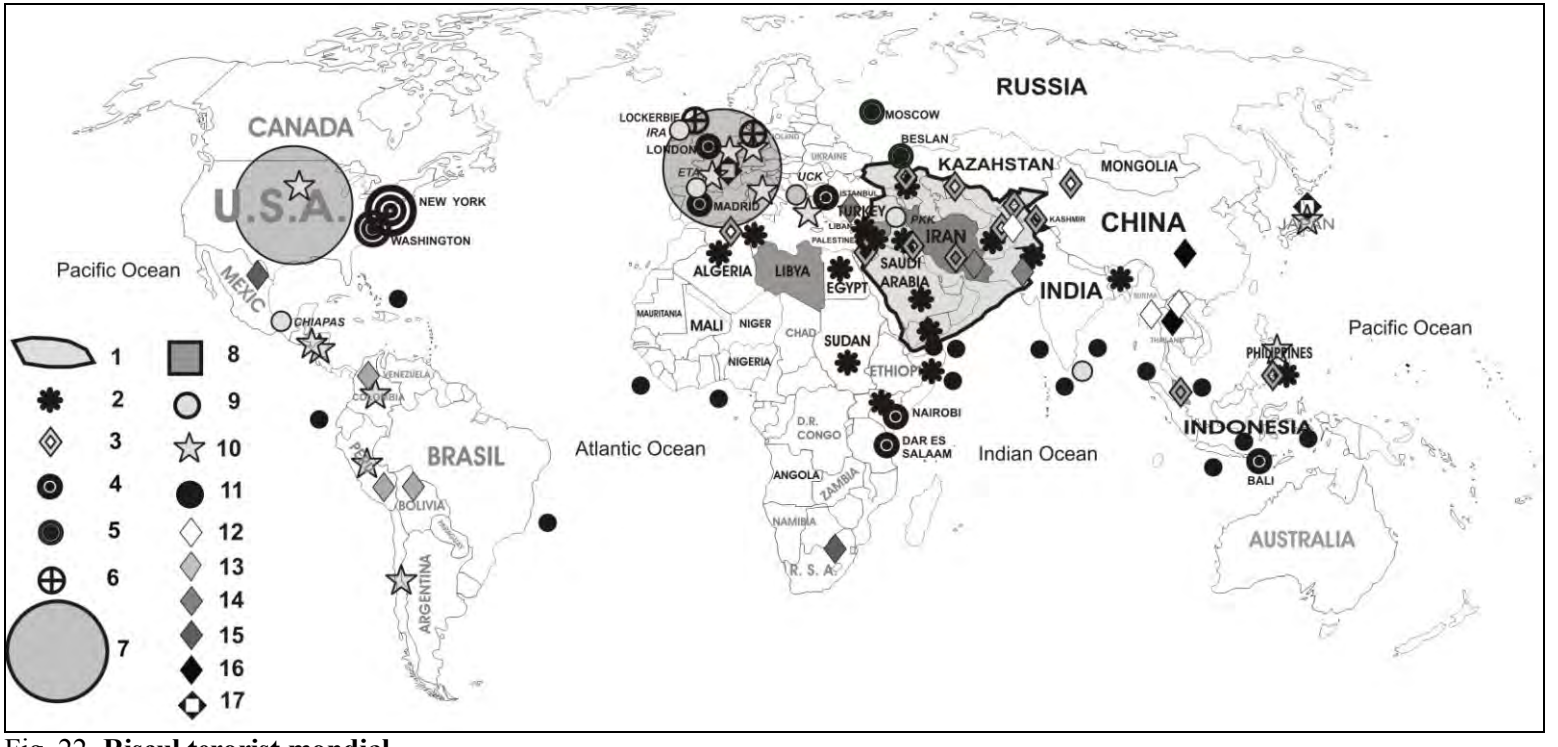

Fig. 22. **Riscul terorist mondial**

1-8: Terorism islamic: 1. Nucleul de difuzie al terorismului islamic, 2. Celule Al-Qaeda, 3. Nuclee islamice locale, 4. Atentate teroriste atribuite Al-Qaeda, 5. Atentate atribuite terorismului cecen, 6. Atentate atribuite terorismului libian, 7. Areale receptoare ale fenomenului terorist, 8. State care sprijină terorismul islamic, 9. Terorism identitar (secesionist), 10. Terorism cu fundament marxist, 11. Piraterie navală, 12-16: Producătoare de: 12. Opium, 13. Cocaină, 14. Heroină, 15. Cannabis, 16. Ecstasy, 17. Atentate cu alte origini (neislamice).

De cealată parte, înscrierea Irakului pe orbita geostrategică americană, asociată cu vidul de putere ce a urmat prăbuşirii clanului condus de Saddam Hussein, a favorizat recrudescenţa terorismului islamic. Atentatele din Madrid, soldate cu 190 de morţi şi 1 800 de răniţi, luările de ostateci şi decapitările din Irak, precum şi numeroase alte atentate teroriste au o origine comună: organizaţia *Jound al-Chams*, una dintre ramurile Al-Qaeda, care a declarat război total coaliţiei americano-britanice şi statelor ce o susţin. Luările de ostateci şi decapitările transmise de televiziunea Al-Jazeera şi pe Internet, atacurile asupra unor convoaie militare şi organizaţii umanitare se înscriu în tiparele acţiunilor teroriste Jound al-Chams.

Teorismul libian – constituie un exemplu tipic de terorism de stat, sprijinit şi finanţat mai ales de şeful de stat libian, colonelul Moammer al-Geddafi[148]. Acţiunile sunt orientate împotriva intereselor americane din regiune, fiind subordonate naţionalismului arab militant, ridicat la rang de politică de stat în urma Revoluţiei islamice din 1969. Acestea au luat o amploare deosebită la mijlocul anilor 1980, când la 2 aprilie 1986 o bombă a explodat într-un avion american, cu câteva minute înainte de a ateriza la Atena, iar trei zile mai târziu, un atentat cu bombă este comis într-o discotecă din Berlinul Occidental, frecventată de soldaţi americani (Dufour, 2002)[149]. Implicarea guvernului libian fiind dovedită, a urmat o operaţiune militară prin care avioane de luptă americane au bombardat instalaţii militare şi reşedinţe prezidenţiale din Tripoli şi Benghāzi, descurajând astfel politica teroristă promovată de Tripoli. Aceasta este readusă însă din nou în discuţie datorită atentatului de la Lockerbie (Scoţia) care provoacă prăbuşirea unui avion de pasageri american (21.12.1988).

Ca urmare, Consiliul de Securitate al O.N.U. a instituit un embargo aerian şi de armament împotriva Libiei, care a constrâns guvernul acestei ţări să-i extrădeze în Marea Britanie pe cei doi suspecţi ai atentatului, unde au fost judecaţi şi condamnaţi.

Harakat ul–Ansar Fondat în Pakistan la începutul anilor ’80 de către elemente ultrareligioase extremiste sunnite, Harakat ul - Mujahideen s-a transformat repede într-o organizaţie internaţională de luptă pentru apărarea drepturilor credincioşilor musulmani din întreaga lume. În 1993 a fuzionat cu o altă organizaţie fundamentalistă schimbându-şi numele în *Harakat ul–Ansar*. Dacă la început gruparea era un aliat al talibanilor împotriva Armatei Roşii din Afganistan, după 1993 şi-a extins activitatea şi în Egipt, Tunisia, Algeria, Tadjikistan, Myanmar (provincia Arakans), Filipine (Mindanao), Bosnia şi Herţegovina precum şi în Jammu-Kashmir din India, unde activează în prezent cea mai puternică ramură a organizaţiei (Predescu, 2003)[150]. Acţiunile sale sunt orientate împotriva Indiei şi a intereselor sale în Kashmir, fiind în acest sens, aliată a Pakistanului.

Harakat ul – Ansar dispune de câteva mii de luptători înarmaţi, răspândiţi în zonele greu accesibile din Kashmir (mai ales în Azad) şi în nordul Indiei, acţiunile sale constând cu precădere în răpiri urmate de execuţii.

---

[148] Organizaţii teroriste islamice ca Naţiunea Islamului sau Organizaţia Luptei Armate Arabe sunt finaţate direct de guvernul libian (Simileanu, 2003, pp. 141-142).

[149] Dufour, J. L. (2002), *Crizele internaţionale*, Edit. Corint, Bucureşti

[150] Predescu, N. (2003), *Harakat ul–Ansar*, informaţii preluate de pe Internet, file://A:Harakat%20ul-Ansar.htm

Riscul terorist în România

Fenomenul imigraţionist din Asia şi spaţiul ex-sovietic ce a luat amploare după 1990 a favorizat dezvoltarea criminalităţii organizate, ca sursă de finanţare a unor grupări teroriste. Carenţele legislative şi corupţia generalizată ce a afectat mediul economic şi de afaceri din România a constituit un teren fertil pentru practicarea de activităţi economice ilicite de către unii membri ai comunităţii arabe şi chineze. Dezvoltarea acestora a accentuat continuu gradul de infracţionalitate în rândul neo-minorităţilor din România, conturându-se două tendinţe, între care există, desigur, strânse conexiuni: lupta pentru supremaţie economico-financiară dintre mafiile şi clanurile locale constând în asasinate la comandă, jafuri, tâlhării în rândul membrilor aceleiaşi comunităţi şi dezvoltarea criminalităţii organizate, ca mijloc de finanţare a terorismului internaţional şi a atentatelor teroriste cu substrat politic.

La acestea se adaugă: traficul de droguri, în care sunt implicate organizaţii precum *Partidul Muncitorilor din Kurdistan (PKK)* sau *Lupii Cenuşii* (grupare de extremă-dreapta din Turcia), folosind rute ce trec prin Germania şi Olanda şi cadre stabilite în România; imigraţia ilegală, România dovedindu-se a fi o bază de tranzitare convenabilă pentru numeroşi imigranţi ilegali implicaţi în activităţi cu caracter terorist şi extremist, daţi în urmărire de către servicii de informaţii din mai multe ţări; acţiunile de extorcare din rândul comunităţilor kurde şi arabe precum şi încercările de tranzit a unor piese şi componente de arme nucleare şi biologice provenite din Ucraina şi alte foste republici sovietice (Tudor, 2002)[151]. Nu în ultimul rând sunt de menţionat acţiunile teroriste cu caracter individual, fără legături cu organizaţii din afara graniţelor ţării, determinate de conflicte personale, în multe cazuri cu substrat în criminalitatea economico-financiară.

[151] Tudor, R. (2002), *Brigada Antiteroristă din România îşi extinde cooperarea în lupta împotriva terorismului*, în Jane's Intelligence Review, http://www.sri.ro/biblioteca_art_rtudor.html

Partea a IV-a : **ROMÂNIA ÎN PROCESUL GLOBALIZĂRII**

- ✓ *Sistemul urban românesc în procesul de accentuare a fluxurilor globalizante*

Studiu de caz: Bucureşti

- ✓ *Dinamica serviciilor financiar-bancare în contextul globalizării*
- ✓ *Dezvoltarea serviciilor comerciale în contextul globalizării*
- ✓ *Neominorităţile etnice şi rolul acestora în diversificarea serviciilor*
- ✓ *Influenţe culturale în configurarea stratelor arhitecturale*

Capitolul 9 : **ROMÂNIA ÎN PROCESUL GLOBALIZĂRII. STUDIU DE CAZ: BUCUREŞTI**

9.1. Sistemul urban românesc în procesul de accentuare a fluxurilor globalizante

Colapsul sistemului comunist în Europa centrală şi de est şi desfiinţarea barierelor ideologice au creat premisele intensificării conexiunilor globalizante şi la nivelul sistemelor urbane din ţările central şi est-europene. Grefată pe cooperarea preexistentă în cadrul C.A.E.R., această dezvoltare a legăturilor transfrontaliere s-a tradus, în prima jumătate a anilor ’90, printr-o creştere a volumului schimburilor comerciale, orientate îndeosebi pe importuri, a serviciilor şi a investiţiilor orientate către dezvoltarea I.M.M.-urilor. În acest context, oraşele au acţionat ca nuclee de polarizare şi de reorientare a fluxurilor în teritoriu. Dezvoltarea pe care au cunoscut-o datorită acestui fapt nu a fost însă în măsură să contracareze declinul activităţilor industriale, resimţit din plin atât sub raport demografic, cât mai ales social. Astfel, după o dezvoltare hipertrofică în cele peste cinci decenii de industrializare forţată, coordonată politic, sensul evolutiv al sistemului urban românesc s-a schimbat radical, acesta intrând într-o perioadă de dezurbanizare, atât sub raport demografic, cât şi calitativ, prin modificarea atributelor funcţionale. Rolul industriei, cea care a constituit pentru cvasi-totalitatea oraşelor româneşti principalul factor urbigen, a scăzut în favoarea sectoarelor primar şi terţiar. Integrarea în sistemul productiv centralizat a lăsat locul unei fragmentări inter-industriale care s-a tradus fie prin restructurare, dar în cele mai multe cazuri, prin dezindustrializare.

Pe acest fundal se pun treptat bazele unei reindustrializări, prin modificarea sensului şi a structurii fluxurilor globalizante, proces concretizat prin privatizarea şi reorganizarea unor unităţi productive deja existente, sau prin implantarea altora noi, în cele mai multe cazuri filiale ale unor societăţi transnaţionale. Acest fenomen a avut însă un caracter selectiv, fiind orientat către oraşele mari: capitala şi metropolele regionale ale căror poziţii coordonatoare la nivel teritorial s-au amplificat. Celelalte oraşe, îndeosebi cele din eşalonul mediu sau cele de la baza ierarhiei urbane au avut evoluţii diferenţiate, constrânse de cele ale unităţilor industriale care le asigură fundamentul economic. În majoritatea cazurilor, traiectoria acestora a înregistrat involuţii, dezvoltarea serviciilor, frânată de o cerere relativ modestă ca urmare a disponibilităţilor financiare limitate, neputând absorbi excedentul creat prin disponibilizările din industrie. Cele mai evidente astfel de situaţii sunt în cazul unor oraşe agroindustriale şi de servicii din vestul ţării (Nucet, Vaşcău, Chişineu Criş, Curtici, Deta, Jimbolia etc.) pe fondul unei emigrări masive a forţei de muncă peste hotare, dar şi în cel al unor centre miniere, cu exploatări închise (Anina, Petroşani, Lupeni, Petrila, Uricani etc.).

La polul opus se detaşează un grup de câteva centre urbane ce au înregistrat o dezvoltare explozivă ca urmare a impactului unor investiţii de importanţă naţională, reprezentative în acest sens fiind Năvodari şi Mioveni. În aceste cazuri, nu calitatea de centre urbane a fost determinantă pentru evoluţia respectivelor aşezări, ci aceea de centre industriale. Vulnerabilitatea acestora, mai ales în cazul celor monoindustriale, a

căror dinamică este condiţionată de o singură unitate industrială este evidentă, fiind demonstrată prin modelul de evoluţie a unor oraşe ca Oneşti şi Victoria (specializate în industria chimică); Călan, Oţelu Roşu şi Vlăhiţa (centre siderurgice), Cugir sau Plopeni (construcţii de maşini) etc. În oraşul Oţelu Roşu existau în anii 1970-1975 circa 5 600 salariaţi, dintre care 4 400 (78,6%) erau salariaţii Uzinei Siderurgice. Impactul acesteia asupra aşezărilor rurale limitrofe era evident: aproximativ 1 400 salariaţi (31,8% din total) erau navetişti; oraşul, situat aproximativ în centrul Culoarului Bistrei, constituind un veritabil nucleu de convergenţă locală pentru spaţiul rural din nord-vestul judeţului Caraş-Severin. În prezent, din cei aproximativ 3000 salariaţi ai acestei uzine, doar 500 lucrează efectiv, restul fiind în şomaj tehnic. În majoritatea cazurilor, astfel de evoluţii s-au concretizat prin migraţii de reîntoarcere în spaţiul rural. Nu a fost vorba însă de o migraţie în speranţa unui trai mai bun cum a fost cea care a însoţit urbanizarea socialistă, ci de una de subzistenţă, favorizată de măsurile legislative de repunere în posesie a fondului funciar.

În acest context, pe ansamblul întregii ţări populaţia urbană a scăzut între 1992 şi 2007 cu 514 160 loc., atât capitala cât şi toate cele 11 metropole regionale[152] înregistrând un trend de evoluţie descendent în discordanţă cu creşterile artificiale din anii 1990-1991 datorate confirmării juridice a domiciliului unei mari părţi din populaţia flotantă, ca urmare a eliminării restricţiilor privind stabilirea populaţiei în oraşele mari *(Tab. 17)*.

Tabelul nr. 17

Declinul demografic al Capitalei şi al metropolelor regionale (1992-2007)

Oraşul	Populaţia		Declinul demografic	
	07.01.1992 [rec.]	01.07.2007 [est.]	Abs.	%
Metropolă naţională (oraş de rang 0)				
Bucureşti	2 067 545	1 931 838	135 707	6,56
Metropole regionale (oraşe de rang I)				
Bacău	205 029	178 203	26 826	13,08
Braşov	323 736	277 945	45 791	14,14
Brăila	234 110	215 316	18 794	8,02
Cluj Napoca	328 602	310 243	18 359	5,59
Constanţa	350 581	304 279	46 302	13,21
Craiova	303 959	299 429	4 430	1,49
Galaţi	326 141	293 523	32 618	10,00
Iaşi	344 425	315 214	29 211	8,48
Oradea	222 741	205 077	17 664	7,93
Ploieşti	252 715	230 240	22 475	8,89
Timişoara	334 115	307 347	26 768	8,01
Total metropole regionale	5 293 699	4 868 654	425 045	8,03
Total urban	12 391 819	11 877 659	514 160	4,15

Cu toate acestea, discordanţele înregistrate la nivel regional sunt semnificative. Dacă în cazul Craiovei evoluţia a fost relativ stagnantă, iar Cluj

[152] Declarate ca atare prin legea 351 din 6 iulie 2001.

Napoca şi Timişoara au înregistrat scăderi modeste, fapt ce confirmă statutul lor de metropole regionale (argumentat şi prin potenţialul de poziţie al acestora). La polul opus se situează Bacăul, care deşi dispune de o poziţie geografică favorabilă, ceea ce permite descentralizarea şi relocalizarea funcţiunilor Iaşilor, a înregistrat un declin demografic considerabil. Similare sunt şi cazurile Braşovului şi Constanţei, metropole regionale a căror funcţie industrială, respectiv industrial-portuară este dublată de cea turistică şi care au înregistrat un puternic fenomen de metropolizare prin amplasarea noilor investiţii (atât din domeniul industrial cât şi din cel al turismului şi serviciilor) în zonele periurbane.

Zonele metropolitane rezultă astfel din complementaritatea potenţialului celor două tipuri de structuri administrative de nivel local: cele cu grad avansat de urbanizare, reprezentate de nucleele de convergenţă regională şi departamentală şi comunele incluse în zona periurbană a acestora. Primele, caracterizate prin cele mai mari densităţi de populaţie la nivelul intravilanului şi prin teritorii administrative restrânse ca suprafaţă, dispun şi de cele mai mari bugete locale; comunele limitrofe în schimb, cu resurse financiare limitate dispun de spaţii excedentare. Preţul ridicat al terenului din intravilan determină fenomenul de exurbaţie, prin localizarea unor investiţii aferente oraşului în zona sa periurbană, limitele administrative devenind pur formale. Oraşul se extinde dincolo de limitele sale administrative, ruralul evoluează de la spaţiu polarizat la spaţiu integrat. Cooperarea intercomunală la nivelul spaţiului periurban devine astfel esenţială pentru o dezvoltare regională integrată.

Pe de altă parte, calitatea fondului construit, nivelul dotărilor tehnico-edilitare şi de servicii situează multe dintre cartierele periferice ale acestor oraşe sub normele minime admisibile pe plan european în domeniul igienei şi confortului. Oraşul Valea lui Mihai, de exemplu, nu dispune de un sistem propriu de canalizare, apele reziduale fiind deversate direct în pârâul Mouca. Aceeaşi situaţie se regăseşte şi în cazul unor cartiere periferice situate în oraşe mijlocii sau mari, dezvoltate exploziv după 1965, cele care au devenit reşedinţe de judeţ în 1968 fiind în acest sens, reprezentative. La aceasta se adaugă particularităţile ce derivă din structura administrativă a teritoriului urban: în foarte multe situaţii, mai ales în cazul unor oraşe mijlocii şi mici, care nu au atins încă un nivel optim de coeziune teritorială, localităţile componente, considerate a fi integrate în structura urbană, sate subordonate, care ar fi trebuit să fie caracterizate printr-un rapid proces de urbanizare, sunt situate la distanţe foarte mari de nucleul urban, fără a dispune de legături directe cu acesta sau de dotări tehnico-edilitare şi de servicii comparabile cu cele din centrele urbane de tradiţie. Câteva exemple sunt evidente: Păltiniş, la 32 km de Sibiu, Lacu Roşu şi Covacipeter la 26 km, respectiv 25 km de Gheorgheni, Pădurea Neagră la 23 km de Aleşd, Almăjel la 20 km de Filiaşi, Lotrioara la 17 km de Tălmaciu, Tohanu Nou la 17 km de Zărneşti, Boteşti la 16 km de Zlatna etc.

Din această categorie fac parte şi noile centre urbane, declarate după 1990, în tendinţa întăririi bazei inferioare a sistemului urban românesc, oraşe cu profunde caracteristici rurale, exprimate atât din punct de vedere fizionomic şi structural, cât şi funcţional *(Tab. 18)*.

Tabelul nr. 18

Urbanizarea postrevoluţionară

Judeţul	Municipii declarate după 1989	Oraşe declarate după 1989
Alba	Aiud, Blaj, Sebeş	Baia de Arieş, Teiuş
Arad	-	Pecica, Sântana
Argeş	Câmpulung, Curtea de Argeş, Mioveni	Ştefăneşti
Bacău	Moineşti	-
Bihor	Beiuş, Salonta, Marghita	Săcuieni
Botoşani	Dorohoi	Bucecea, Flămânzi
Braşov	Codlea, Săcele	Ghimbav
Buzău	Râmnicu Sărat	Pătârlagele
Caraş Severin	Caransebeş	-
Călăraşi	Oltenita	-
Cluj	Câmpia Turzii, Gherla	-
Constanţa	Mangalia, Medgidia	Băneasa
Covasna	Târgu Secuiesc	-
Dâmboviţa	Moreni	Răcari
Dolj	Băileşti, Calafat	Bechet, Dăbuleni
Gorj	Motru	Tismana, Turceni
Harghita	Gheorgheni, Toplita	-
Hunedoara	Brad, Lupeni, Orăştie, Vulcan	Geoagiu
Ialomiţa	Urziceni	Amara, Căzăneşti, Fierbinţi-Târg
Iaşi	Paşcani	Podu Iloaiei
Ilfov	-	Bragadiru, Chitila, Otopeni, Măgurele, Pantelimon, Popeşti Leordeni, Voluntari
Maramureş	-	Dragomireşti, Săliştea de Sus, Şomcuta Mare, Tăuţii Măgheruş, Ulmeni
Mehedinţi	Orşova	-
Mureş	Reghin, Sighişoara, Târnăveni	Miercurea Nirajului, Sărmaşu, Sângeorgiu de Pădure, Ungheni
Neamţ	-	Roznov
Olt	Caracal	Potcoava
Prahova	Câmpina	-
Satu Mare	Carei	Ardud, Livada
Sibiu	-	Miercurea Sibiului, Sălişte
Suceava	Câmpulung Moldovenesc, Fălticeni, Rădăuţi, Vatra Dornei	Broşteni, Cajvana, Dolhasca, Frasin, Liteni, Milişăuţi, Salcea, Vicovu de Sus
Teleorman	Roşiori de Vede, Turnu Măgurele	-
Timiş	-	Ciacova, Făget, Gătaia, Recaş
Vaslui	Huşi	Murgeni
Vâlcea	Drăgăşani	Băbeni, Bălceşti, Berbeşti
Vrancea	Adjud	-

Urbanizarea postcomunistă a avut prin urmare mai mult valenţe cantitative, exprimate prin mărirea numărului de oraşe şi prin creşterea populaţiei urbane, ca o măsură de contrabalansare a migraţiei acesteia către rural şi mai puţin calitative, de creştere a standardelor de confort urban. Construirea unor noi ansambluri de locuinţe şi cartiere rezidenţiale cu dotări la standarde europene a rămas o caracteristică doar a

marilor oraşe, tot acestea constituind şi releele de redistribuire în teritoriu a vectorilor globalizanţi. Influxurile de capital străin au luat locul industrializării exacerbate din perioada socialistă; oraşul tinde să-şi restabilească relaţiile fireşti cu teritoriul subiacent, au loc redimensionări şi restructurări ale zonelor de influenţă urbană. Disproporţiile la nivel regional tind să se amplifice. Suceava, cu 16 centre urbane ajunge să devină cel mai urbanizat judeţ, deşi reşedinţa sa abia depăşeşte 100 000 loc toate celelalte oraşe situându-se su plafonul demografic de 30 000 loc. La polul opus, Brăila, cu un sistem urban alcătuit din doar 4 oraşe, dar cu un grad de hipertrofiere al reşedinţei de judeţ de 19:1 în raport cu următorul oraş din ierarhia urbană judeţeană, pune în discuţie, cel puţin din punct de vedere calitativ, însuşi ideea de sistem urban judeţean !

De asemenea, puternicele segregări financiare existente la nivelul populaţiei urbane, consecinţă a restructurării activităţilor industriale, se constituie în veritabile filtre pentru pătrunderea fluxurilor globalizante. Deşi produsele culturii de consum au un potenţial relativ ridicat de pătrundere la nivel local, accesul la acestea continuă să rămână limitat. Cultura globală tinde astfel să se combine cu o incultură endemică, grefată pe sărăcie, favorizând recrudescenţa subculturilor urbane şi a criminalităţii organizate.

Capitala şi metropolele regionale tind să preia din atributele oraşelor cosmopolite, proces favorizat de creşterea diversităţii etnice şi dezvoltarea clasei de afaceri. Stabilirea pe teritoriul României a unor cetăţeni de naţionalitate arabă sau chineză ce dezvoltă afaceri de comerţ sau de mică industrie, sau a unor cetăţeni străini veniţi la studii, la care se adaugă personalul misiunilor diplomatice, al firmelor multinaţionale sau al ONG-urilor s-a reflectat şi în domeniul serviciilor prin apariţia unor unităţi specializate (restaurante cu specific chinezesc, libanez, italian sau grecesc; brutării cu specific franţuzesc sau german; magazine de artizanat african, indian sau latino-american etc).

Pe de altă parte, puternica hipertrofiere a Capitalei în raport cu celelalte metropole regionale ca şi poziţia acesteia la nivel macroteritorial, relativ depărtată de alte metropole de talie similară (Budapesta, Kiev, Odessa, Atena, Istanbul) i-a accentuat statutul de metropolă cu funcţii intracontinentale, contribuind la o mai mare absorbţie de către aceasta a fluxurilor globalizante şi la o inserţie mai rapidă a atributelor de oraş cosmopolitan.

Cu toate acestea, segregarea socială în continuă creştere tinde să limiteze aria de difuzie a acestor categorii de produse şi servicii, prin limitarea cererii şi conturarea unui segment specializat de beneficiari ai acestora. Se crează astfel un nou tip de externalităţi urban-rural, direct proporţionale cu segregarea socială şi culturală, externalităţi ce depind de capacitatea de absorbţie a fluxurilor globalizante de către sistemul urban românesc.

STUDIU DE CAZ : BUCUREŞTI

9.2. Dinamica serviciilor financiar-bancare în contextul globalizării

Anul 1990 a marcat un moment de cotitură în dezvoltarea reţelei bancare româneşti prin dispariţia monopolului de care beneficiau băncile specializate şi începerea privatizării serviciilor bancare, fapt ce a determinat o dezvoltare explozivă a sistemului bancar, atât prin reorganizarea pe baze concurenţiale a băncilor existente, cât şi prin constituirea de noi bănci, unele ca filiale ale unor mari grupuri internaţionale.

Unele bănci au cunoscut o cunoscut o dezvoltare explozivă: BRD a ajuns la 532 de unităţi iar BCR la 482; Abn Amro, după ce şi-a deschis prima sucursală în România în 1995, avea în 2003 16 sucursale, fiind prezentă în 15 oraşe; OTP Bank, în doar doi ani de activitate (2005-2007) şi-a constituit o reţea de 76 de unităţi în 50 de oraşe; Banca Transilvania şi-a început activitatea în 1997, ajungând în prezent la 366 unităţi; Raiffeisen Bank, din iunie 1998 a ajuns la 284 unităţi în întreaga ţară iar Banca Carpatică în şapte ani (1999-2007) şi-a dezvoltat o reţea din 216 unităţi. Alte bănci au dispărut prin faliment (Banca Dacia Felix, Banca Agricolă, Bancorex, Columna Bank, Banca Turco-Română, Credit Bank etc.) sau ca urmare a unor fuziuni (HVB Bank, Finansbank, Daewoo Bank, Banque Franco-Roumaine, Banca comercială Ion Ţiriac, Frankfurt-Bukarest Bank, Ro Bank, Egnatia Bank etc.).

Intre acestea se detaşează CEC Bank, singura bancă românească de tradiţie (fondată în 1864) ce a cunoscut o dezvoltare constant ascendentă depăşind în prezent 1000 de unităţi şi având o reţea diversificată, cu o largă reprezentare în mediul rural. Astfel, dintre cele 1367 unităţi, 844 (61,7%) sunt situate la sate, CEC-ul fiind în acelaşi timp şi singura bancă ce a penetrat masiv piaţa financiară din domeniul rural. Celelalte sunt polarizate net de mediul urban şi îndeosebi de capitală (*Tab. 19*).

Tabelul nr. 19

Polarizarea în mediul urban a reţelei bancare româneşti

Nr. Crt.	B a n c a	Nr. total unităţi	%	Din care în urban	% total	In Bucureşti	% total	Din care in rural	% total
1	Abn Amro*	16	100	16	100	2	12,5	-	-
2	Alpha Bank*	76	100	76	100	32	42,1	-	-
3	San Paolo Imi Bank*	37	100	37	100	3	8,1	-	-
4	Bancpost	199	100	195	98,0	54	27,1	4	2,0
5	BRD - Groupe Société Générale	532	100	483	90,8	88	16,5	49	9,2
6	B C R	482	100	469	97,3	82	17,0	13	2,7
7	CEC Bank	1 367	100	523	38,3	78	5,7	844	61,7
8	Banca Carpatica*	216	100	195	90,3	17	7,9	21	9,7
9	Unicredit Bank*	93	100	93	100	30	32,2	-	-
10	OTP Bank*	73	100	73	100	13	17,8	-	-
11	Banca Românească*	82	100	82	100	28	34,1	-	-
12	Banca Transilvania	366	100	363	99,2	50	13,7	3	0,8

13	Romexterra Bank	56	100	56	100	11	19,6	-	-
14	Leumi Bank*	33	100	33	100	6	18,2	-	-
15	Credit Europe Bank	75	100	75	100	33	44,0	-	-
16	Piraeus Bank*	53	100	51	96,2	19	35,8	2	3,8
17	Pro Credit Bank	29	100	29	100	11	37,9	-	-
18	ING Bank*	25	100	25	100	4	16,0	-	-
19	Libra Bank*	21	100	21	100	9	42,8	-	-
20	Raiffeisen Bank*	284	100	279	98,2	42	15,2	5	1,8
21	Romanian International Bank	26	100	26	100	12	46,1	-	-
22	Volksbank Romania*	87	100	87	100	19	21,8	-	-
	TOTAL	4 206	100	3 265	77,6	643	15,3	941	22,4

* Bănci cu capital majoritar străin. Date prelucrate după informaţiile de pe siturile de internet ale băncilor respective.

Pe lângă concentrarea acestora predominant în mediul urban, se remarcă o repartiţie piramidală, cele mai multe sedii bancare fiind concentrate în Bucureşti (19% din total) şi în oraşele mari, nuclee de polarizare cu funcţii macroregionale, urmate de oraşele mijlocii, centre de polarizare de nivel judeţean şi local. Oraşele mici şi îndeosebi cele cu funcţii monoindustriale sau cele situate în zone miniere sau defavorizate, cu grad mare de sărăcie şi dependenţă ocupaţională, se caracterizează încă prin investiţii bancare reduse, favorizând dependenţa populaţiei de serviciile unei/unor anumite bănci şi implicit, monopolul acestora.

O a doua strategie de localizare vizează oraşe mari din Transilvania şi din vestul ţării ca nuclee primare, unde sunt concentrate sediile centrale ale băncilor: Cluj Napoca – Banca Transilvania, Sibiu – Banca Carpatica, Arad – San Paolo Imi Bank Romania, Târgu Mureş – Romexterra Bank, de unde a urmat implantarea în Bucureşti, care funcţionează la rândul său ca nucleu de relocalizare pentru dezvoltarea ulterioară a reţelei bancare.

Analizând raportul dintre cele mai mari investiţii bancare după capitalul subscris şi dezvoltarea reţelor bancare corespunzătoare acestora, nu se poate remarca o strictă dependenţă: dacă Raiffeisen Bank situată în fruntea acestui top are o reţea relativ bine dezvoltată (284 unităţi în 137 oraşe), Abn Amro situată pe locul III, are doar 16 sucursale în 15 oraşe; băncile situate pe poziţiile 4 – 6 au sub 100 de unităţi, în vreme ce BCR, situată pe locul 7 are 482 unităţi, fiind prezentă în 210 de oraşe.

Reţeaua bancară din urbanul românesc este alcătuită din peste 3 449 unităţi [153], fiecare unitate bancară deservind în medie 3 516 locuitori. Cele mai mari valori, indicând un grad deficitar de asigurare a serviciilor bancare, caracterizează oraşe miniere sau agroindustriale, cu o infrastructură urbană slab dezvoltată[154] sau oraşe situate în proximitatea capitalei, a căror deficit de servicii bancare este compensat de unităţile bancare din Bucureşti (Buftea, Pantelimon, Chitila şi Popeşti-Leordeni). La

[153] Calculele au fost realizate folosindu-se datele disponibile pe siturile de internet ale băncilor comerciale din România disponibile la nivelul lunii mai 2007.

[154] Oraşe cu grad redus de asigurare a serviciilor bancare (loc. / unit. bancară): Dăbuleni – 13 888, Comarnic – 13 378, Ovidiu – 13 134, Petrila – 12 920, Urlaţi – 11 776, Boldeşti-Scăeni – 11 491, Dolhasca – 11 009, Bumbeşti Jiu – 10 617, Uricani – 10 227, Lupeni – 10 214, Borşa – 8 994, Baia Sprie – 8 304, Bălan – 7 902 etc.

polul opus se situează unele oraşe din Transilvania şi din vestul ţării, zone atractive sub raport investiţional, unele cu funcţiuni turistice (Vlăhiţa, Băile Tuşnad, Tălmaciu, Dragomireşti, Beiuş, Teiuş, Predeal, Năsăud etc), cu valori sub 2 000 loc/unitate bancară. Numărul mediu de bănci prezente într-un oraş este de 5,5, iar cel al unităţilor bancare de 10,7, capitala şi centrele de polarizare cu funcţiuni macroteritoriale constituindu-se în adevăraţi poli de atracţie a investiţiilor bancare.

Se remarcă două axe majore de delimitare a spaţiilor cu grade diferite de dotare cu servicii bancare, corespunzătoare axelor ce delimitează spaţii cu niveluri diferite ale PIB/loc. Una separă judeţele estice caracterizate prin externalităţi negative (Botoşani şi Vaslui) de cele vestice (Bihor, Arad, Timiş) cu externalităţi pozitive. Cealaltă separă spaţiul sudic din jurul Capitalei (judeţele Călăraşi, Ialomiţa şi Giurgiu), cu oferte slabe în domeniu, de cel din nordul Transilvaniei (Cluj), caracterizat printr-un nivel înalt al dotărilor. Existenţa unor centre urbane de mărimi demografice comparabile, dar cu mari discrepanţe sub aspectul gradului de dotare cu unităţi bancare argumentează aceste externalităţi. Acestea se reflectă şi la nivelul intravilanului: arealele caracterizate printr-o sărăcie endemică, printr-un risc social ridicat, şomaj, nivel educaţional scăzut nu atrag investiţii bancare; prin contrast, axele şi polii de dezvoltare cu favorabilităţi induse de potenţial şi infrastructură şi cu un grad ridicat de absorbţie a investiţiilor favorizează localizarea unităţilor bancare. In acest sens, este semnificativă comparaţia dintre reţeaua bancară a sectorului I al capitalei, ce se constituie într-un spaţiu cu externalitate pozitivă la nivelul intravilanului datorită concentrării funcţiunilor diplomatice, de afaceri şi servicii, şi cele aferente sectoarelor V şi VI, care se conturează ca externalităţi negative datorită densităţilor mari de populaţie, a dotării edilitare precare şi a problemelor sociale existente pe fondul nivelurilor ridicate de sărăcie şi şomaj *(Tab. 20)*.

Tabelul nr. 20

Numărul de unităţi bancare în Bucureşti, pe sectoare (2007)

B A N C A	S e c t o r u l						T o t a l
	I	II	III	IV	V	VI	
Alpha Bank	7	6	5	4	4	6	32
B C R	18	15	18	13	5	13	82
B R D – Groupe Société Générale	25	18	13	9	7	16	88
Banca Transilvania	12	9	10	7	3	8	49
Banca Românească	7	6	7	2	1	5	28
Bancpost *	56	45	33	20	24	24	202
C E C Bank * *	21	14	16	10	5	10	76
Credit Europe Bank	10	7	6	5	1	5	34
Libra Bank	2	3	0	1	1	2	9
Piraeus Bank	5	5	3	2	2	2	19
Volksbank	9	8	3	4	3	4	31

* inclusiv ATM.

** inclusiv reţeaua bancară din comunele limitrofe.

Date prelucrate după informaţiile de pe siturile de internet ale băncilor respective

9.3. Dezvoltarea serviciilor comerciale în contextul globalizării

Potenţialul pieţei de desfacere constituie elementul determinant în amplasarea marilor investiţii comerciale, fie că este vorba de centre comerciale de tip *mall*, ce reunesc în acelaşi complex comercial o gamă largă de magazine, fie de *hiper-* şi *supermarketuri*, lanţuri de magazine deschise de obicei de firme transnaţionale.

Mall-urile sunt orientate în special către deservirea turiştilor, deoarece alături de sectoarele comerciale, dispun de facilităţi de alimentaţie publică şi distracţie pentru toate vârstele (restaurante, cofetării, cinematografe, locuri de joacă pentru copii etc.). Există mai multe tipuri de mall-uri: independente (outlet, cele care îşi produc şi îşi vând propriile produse), tip piaţă (plaza, market, town square), stradă comercială, parc comercial sau centru comercial. Complexele de tip *shopping centre* alătură facilităţile specifice mall-urilor cu cele destinate petrecerii timpului liber (piste pentru role, cart, biciclete, surf, perete de căţărat, plimbări cu barca, saloane de frumuseţe, centre virtuale, grădini de iarnă etc. (Matei, E., 2007, p. 74).

Hipermarket-urile sunt centre comerciale destinate exclusiv vânzărilor axate pe cantitate, efectuate printr-o singură călătorie a cumpărătorului, având un design mai puţin somptuos faţă de mall-uri sau shopping centre (Ibidem). Potrivit estimărilor din luna iunie 2008, în România existau 74 de hipermarketuri, 88 de supermarketuri, 152 magazine de discount şi 40 unităţi cash&carry[155].

Logica implantării şi dispersiei în teritoriu a acestor unităţi comerciale se corelează mai întâi cu zonarea funcţională a spaţiului urban, apoi cu dispunerea spaţiilor comerciale, fiind tributară segregării spaţiale a populaţiei în raport de veniturile obţinute. Astfel unităţile comerciale de mari dimensiuni (*mall*-uri şi *hipermarket*-uri) caracterizează oraşele mari, cu funcţie de polarizare macroregională şi cu o dinamică economică pozitivă, ce asigură o piaţă de desfacere suficient de competitivă, atât sub raport numeric cât şi financiar, încât să asigure profit investiţiei *(Tab. 21)*.

La polul opus, investiţiile comerciale din oraşele situate către baza ierarhiei urbane sunt de tip *supermarket*, înregistrându-se şi în acest caz un plafon demografic inferior de 30.000 locuitori sub care investiţia este considerată nerentabilă *(Tab. 22)*.

[155] Corpaci, C. (2008), *Lipsă de personal în retail*, Ziarul *Compact Bucureşti*, anul III, nr. 546, 09.07.2008, p. 7.

Tabelul nr. 21

Numărul şi localizarea investiţiilor comerciale străine de tip hipermarket şi cash&carry (2008)

Lanţul de magazine	Ţara de origine	Total România	Investiţii în Bucureşti		Investiţii în ţară	
			Nr	Localizare	Nr.	Localizare
Generale						
Auchan	Franţa	5	1	Titan	4	Cluj-Napoca, Piteşti, Suceava, Târgu Mureş
Carrefour	Franţa	15	7	Băneasa, Colentina, Militari, Orhideea, Unirii, Vitan (Vitantis)	9	Arad, Braşov, Brăila, Cluj-Napoca, Constanţa, Iaşi, Piteşti, Ploieşti, Suceava
Cora	Franţa	3	2	Lujerului, Pantelimon	1	Cluj-Napoca
Metro	Germ.	25	5	Băneasa, Berceni, Militari, Otopeni, Voluntari	19	Arad, Bacău, Baia Mare, Braşov (2), Cluj-Napoca, Craiova, Constanţa (2), Galaţi, Iaşi, Oradea, Piteşti, Ploieşti, Sibiu, Suceava,Târgu Mureş, Timişoara (2)
Real	Germ.	15	2	Berceni, Vitan	13	Baia Mare, Braşov, Cluj-Napoca, Constanţa, Craiova, Deva, Galaţi, Oradea, Satu Mare, Sibiu, Tg. Mureş, Timişoara (2)
Selgros	Germ.	17	3	Băneasa, Berceni, Pantelimon	14	Arad, Bacău, Braşov, Brăila, Cluj-Napoca, Craiova, Constanţa, Galaţi, Iaşi, Oradea, Ploieşti, Suceava, Tg. Mureş, Timişoara
Specializate (produse de uz casnic)						
Bricostore	Franţa	13	4	Băneasa, Militari, Orhideea, Pantelimon	9	Arad, Braşov, Brăila, Constanţa, Focşani, Oradea, Piteşti, Ploieşti, Suceava
I K E A	Suedia	1	1	Băneasa	-	-
Praktiker	Germ.	21	3	Militari, Vitan, Voluntari	18	Arad, Bacău, Baia Mare, Braşov, Brăila, Cluj-Napoca, Constanţa, Craiova, Deva, Galaţi, Iaşi, Oradea, Piteşti, Ploieşti, Satu Mare, Târgovişte, Târgu Mureş, Timişoara
Hornbach	Germ.	2	2	Berceni, Militari	-	-
Obi	Germ.	4	1	Berceni	3	Arad, Oradea, Piteşti
Kika	Austria	1	1	Militari	-	-

Date prelucrate după informaţiile de pe siturile de internet ale hipermarket-urilor respective.

Tabelul nr. 22

Localizarea investiţiilor comerciale de tip supermarket şi discount (2008)

Lanţul de magazine	Ţara de origine	Total România	Investiţii		
			[1]	[2]	[3]
Billa	Austria	28	5	23	Arad, Bacău, Baia Mare, Brăila, Bucureşti, Cluj-Napoca, Constanţa, Craiova, Deva, Galaţi, Giurgiu, Iaşi, Mediaş, Ploieşti, Râmnicu Vâlcea, Reghin, Satu Mare, Sfântu Gheorghe, Sibiu, Timişoara
Kaufland	Germ.	32	2	30	Alba Iulia, Arad, Baia Mare, Bistriţa, Braşov, Brăila, Bucureşti, Cluj-Napoca, Constanţa, Galaţi, Hunedoara, Iaşi, Odorheiu Secuiesc, Piatra Neamţ, Piteşti, Ploieşti, Râmnicu Vâlcea, Roman, Satu Mare, Sibiu, Suceava, Târgu Jiu, Târgu Mureş, Târgovişte, Timişoara, Turda, Zalău
Mini Max Discount	Rom.	23	-	23	Arad, Braşov, Buzău, Călan, Călăraşi, Câmpulung, Cernavodă, Fălticeni, Hunedoara, Mangalia, Olteniţa, Paşcani, Pucioasa, Râşnov, Târgovişte, Titu, Turnu Măgurele, Turda, Urziceni, Victoria, Vulcan
Penny Market	Germ.	47	3	44	Alba Iulia, Alexandria, Arad, Bucureşti, Buftea, Buzău, Călăraşi, Caracal, Carei, Câmpina, Câmpulung, Codlea, Comăneşti, Constanţa, Craiova, Feteşti, Focşani, Galaţi, Giurgiu, Lupeni, Mangalia, Medgidia, Mioveni, Miercurea Ciuc, Moineşti, Motru, Năvodari, Oneşti, Orşova, Petrila, Ploieşti, Râmnicu Sărat, Roşiori de Vede, Sighişoara, Sinaia, Târgovişte, Târgu Secuiesc, Târnăveni, Tecuci, Tulcea, Turda, Vulcan
Plus	Germ.	54	3	51	Aiud, Adjud, Arad, Bacău, Baia Mare, Bârlad, Bistriţa, Botoşani, Brad, Braşov, Brăila, Bucureşti, Buzău, Caransebeş, Câmpia Turzii, Cluj-Napoca, Codlea, Curtea de Argeş, Deva, Drobeta-Turnu Severin, Haţeg, Hunedoara, Făgăraş, Gherla, Iaşi, Luduş, Lugoj, Medgidia, Mioveni, Moreni, Năsăud, Năvodari, Orăştie, Piatra Neamţ, Râmnicu Vâlcea, Roman, Sebeş, Sfântu Gheorghe, Slatina, Sibiu, Târgovişte, Târgu Lăpuş, Târgu Mureş, Târgu Secuiesc, Tecuci
Profi	Belgia	46	10	36	Alba Iulia, Arad, Baia Mare, Bistriţa, Braşov, Câmpia Turzii, Cluj-Napoca, Constanţa, Dej, Deva, Drobeta-Turnu Severin, Focşani, Gherla, Hunedoara, Lugoj, Miercurea Ciuc, Oneşti, Oradea, Petroşani, Ploieşti, Reşiţa, Sfântu Gheorghe, Simeria, Târgu Mureş, Târnăveni, Timişoara
Spar	Olanda	16	-	16	Alba Iulia, Arad, Chişineu-Criş, Constanţa, Deva, Haţeg, Mediaş, Odorheiu Secuiesc, Orşova, Petroşani, Râmnicu Sărat, Reşiţa, Sfântu Gheorghe, Târgu Mureş

[1] nr. investiţii în Bucureşti, [2] nr. investiţii în ţară, [3] localizarea investiţiilor.
Date prelucrate după informaţiile preluate de pe siturile de internet ale supermarket-urilor respective.

Se înregistrează prin urmare aceeaşi dispunere de tip piramidal ca şi în cazul investiţiilor financiare, cu o corelaţie direct proporţională între mărimea investiţiei comerciale şi cea a nucleului urban. Pe de altă parte, segregarea financiară vest/est se reflectă şi la nivelul dotărilor comerciale, investiţiile de acest tip fiind net polarizate de capitală şi de marile oraşe din Transilvania şi Banat. Astfel, cele mai mari complexe comerciale de tip mall sunt concentrate în capitală (*Băneasa Shopping City*, *Plaza Romania*, *Bucharest Mall* etc) şi în cele două metropole regionale din vestul ţării: Timişoara şi Cluj-Napoca (*Iulius Mall*). O altă comparaţie este semnificativă: dacă investiţia *Iulius Mall* din Timişoara are o suprafaţă totală construită de 83 000 m^2 iar cea din Cluj-Napoca de 147 000 m^2, până nu demult suprafaţa construită a celui mai mare mall din estul ţării (*Iulius Mall* Iaşi) abia atingea 34 000 m^2. Această discrepanţă a fost însă corectată într-o oarecare măsură prin inaugurarea, în septembrie 2008, a celui de-al doilea mare mall din estul ţării şi a patrulea al companiei *Iulius Mall*, în Suceava, cu o suprafaţă totală construită de 67 500 m^2 (din care 45 000 m^2 suprafaţă închiriabilă), ce deserveşte conurbaţia ce se prefigurează în nord-estul ţării, între oraşele Suceava şi Botoşani.

Situaţia este edificatoare şi la nivelul spaţiului intravilan: dacă cele mai mari centre comerciale din Bucureşti se află localizate în nord, nord-est şi vest (Băneasa, Dragonul Roşu şi Militari), legate de axele de transport şi de veniturile populaţiei, semicercul sudic al intravilanului, caracterizat prin venituri mai reduse şi cartiere cu probleme sociale este net dezavantajat din acest punct de vedere, atât sub aspectul numărului de centre comerciale cât şi al suprafeţei acestora. Astfel, singurul mall existent în această parte a Capitalei (*City Mall*) are o suprafaţă de doar 38 000 m^2, din care 19 000 m^2 suprafaţă închiriabilă, mult mai redusă în comparaţie cu celelalte unităţi de acest tip. Inaugurarea la sfârşitul anului 2008 a mall-ului *Grand Arena*, cu o suprafaţă totală de 120 000 m^2 şi peste 180 de magazine (dintre care circa 20% branduri noi pe piaţa românească), a contribuit la atenuarea disparităţilor dintre nordul şi sudul capitalei în privinţa dotării cu servicii comerciale moderne[156].

Capitala a fost cea care a deschis seria amplasamentelor de tip mall în România prin investiţia *Bucharest Mall*, cu o suprafaţă comercială iniţială de 37 000 m^2, inaugurată la 10 septembrie 1999. Situat în cartierul Vitan, într-o arie urbană destructurată, mall-ul s-a constituit rapid într-un veritabil nucleu de dezvoltare şi structurare a ţesutului urban, fapt ce a condus la extinderea sa în 2003 şi 2007, suprafaţa finală totală ajungând la 99 000 m^2, adăpostind peste 140 de magazine, în majoritate puncte de desfacere ale unor mari firme internaţionale. Acelaşi investitor a deschis în 2004 cel de-al doilea mall bucureştean situat în partea vestică a oraşului, între cartierele Militari şi Drumil Taberei. Investiţia, denumită *Plaza Romania*, s-a dorit a fi cel mai mare centru comercial de acest tip, cu o suprafaţă de 104 000 m^2 şi un profil asociat: shopping (peste 150 magazine, unităţi de alimentaţie publică etc), divertisment şi afaceri. Supremaţia sa nu a durat însă mult, anul 2005 marcând inaugurarea mall-ului din Timişoara, cel mai mare mall din ţară la acea dată, dar care a fost ulterior surclasat de cel din Cluj-Napoca, inaugurat doi ani mai târziu, la 10

[156] La rentabilitatea acesti amplasament contribuie şi preţul terenurilor care în sudul capitalei este de circa 8 ori mai mic decât în nord.

noiembrie 2007. Concomitent, astfel de investiţii comerciale au fost amplasate majoritatea reşedinţelor de judeţ: Arad (*Tiago Mall*), Piteşti (*Euro Mall*, *Piteşti Mall*), Braşov (*Eliana Mall*), Constanţa (*City Park*, *Tomis Mall*), Oradea (*Lotus Market*), Sibiu (*Promenada Mall*), Galaţi (*Euro Mall*), Râmnicu Vâlcea (*River Plaza Mall*) etc.

În iulie 2008, cel mai mare centru comercial de tip mall din ţară era cel din cartierul bucureştean Băneasa, primul mall din nordul capitalei, cu o suprafaţă închiriabilă de 85 000 m^2 (dublu faţă de Plaza Romania sau Bucharest Mall) şi peste 220 magazine, deschis la 18 aprilie 2008. Acesta constituie parte integrantă a proiectului *Băneasa Shopping City*, zonă comercială ce înglobează şi hipermarket-urile Metro, Carrefour, Bricostore şi IKEA, cu o suprafaţă totală construită de 250.000 m^2, oferind facilităţi moderne de shopping, distracţie şi afaceri. Amplasamentul în nordul capitalei, legat de facilităţile de transport induse de aeroporturile Băneasa şi Otopeni, de gara Băneasa şi de un preconizat heliport, se corelează în primul rând cu poziţia acestei zone la nivelul intravilanului: este zona cu cele mai mari venituri pe cap de locuitor din ţară, cu o creştere demografică accentuată şi cu o dinamică accentuată a fondului construit. Numai prin intermediul acestui mall şi-au făcut intrarea pe piaţa românească peste 45 de mărci internaţionale.

Construirea viitorului mall Cotroceni (*Cotroceni Park*), prevăzut a fi inaugurat în decembrie 2009, cu o suprafaţă construită de 170 000 m^2 va aduce însă o nouă schimbare în vârful ierahiei, aceasta urmând să devină cea mai mare investiţie de acest tip din România. Centrul polifuncţional va dispune de un hipermarket Real, restaurante de tip fast-food, săli de fitness, 20 de săli de cinema şi în premieră în România o sală de cinema 3D. La acestea se vor adăuga 4 clădiri de birouri, un hotel şi o parcare cu 2 500 de locuri[157].

Aceeaşi direcţie de segregare caracterizează şi extinderea lanţurilor de unităţi de tip hipermarket şi supermarket. Externalităţile pozitive se conturează în Capitală, în judeţele din Transilvania şi Banat şi în Constanţa, în strânsă corelaţie cu gradul de polarizare al veniturilor; iar cele negative în judeţele din estul şi sud-estul României. Astfel, potrivit unui studiu realizat în perioada octombrie 2006 - octombrie 2007 de compania de cercetare a pieţei MEMRB Retail Tracking Services, judeţele cele mai vizate de extinderea lanţurilor de astfel de magazine au fost Sibiu, Constanţa şi Mureş, la polul opus situându-se Botoşani, Tulcea, Teleorman şi Buzău, zone dominate aproape exclusiv de comerţul tradiţional.

Spaţial, tind să se contureze aceleaşi două modele de implantare: una ce porneşte dinspre capitală spre oraşele mari (în cazul reţelelor *Cora*, *Carrefour*, *Metro*, *Auchan* etc) şi o a doua ce are ca bază de pornire oraşele mari din vestul ţării, în special Timişoara şi Cluj-Napoca (ex. *Selgros*, *Spar*, *Profi*, *Real* etc). Se poate observa astfel o complementaritate spaţială la nivelul dezvoltării reţelor de centre comerciale: în vreme ce anumite companii (*Profi*, *Spar*) preferă oraşele din capitala şi oraşele din Transilvania, altele îşi dezvoltă reţelele cu precădere în arealul extracarpatic (*Mini Max Discount*).

[157] Drăguşin, A. (2007), *Construcţia mall-ului din Cotroceni Park va costa 150 milioane euro*, Curierul Naţional, anul XII, nr. 5038, 06.11.2007, www.curierulnational.ro/Actualitate

La nivelul intravilanului s-au conturat de asemenea mai multe logici de implantare a marilor centre comerciale (*Fig. 23*).

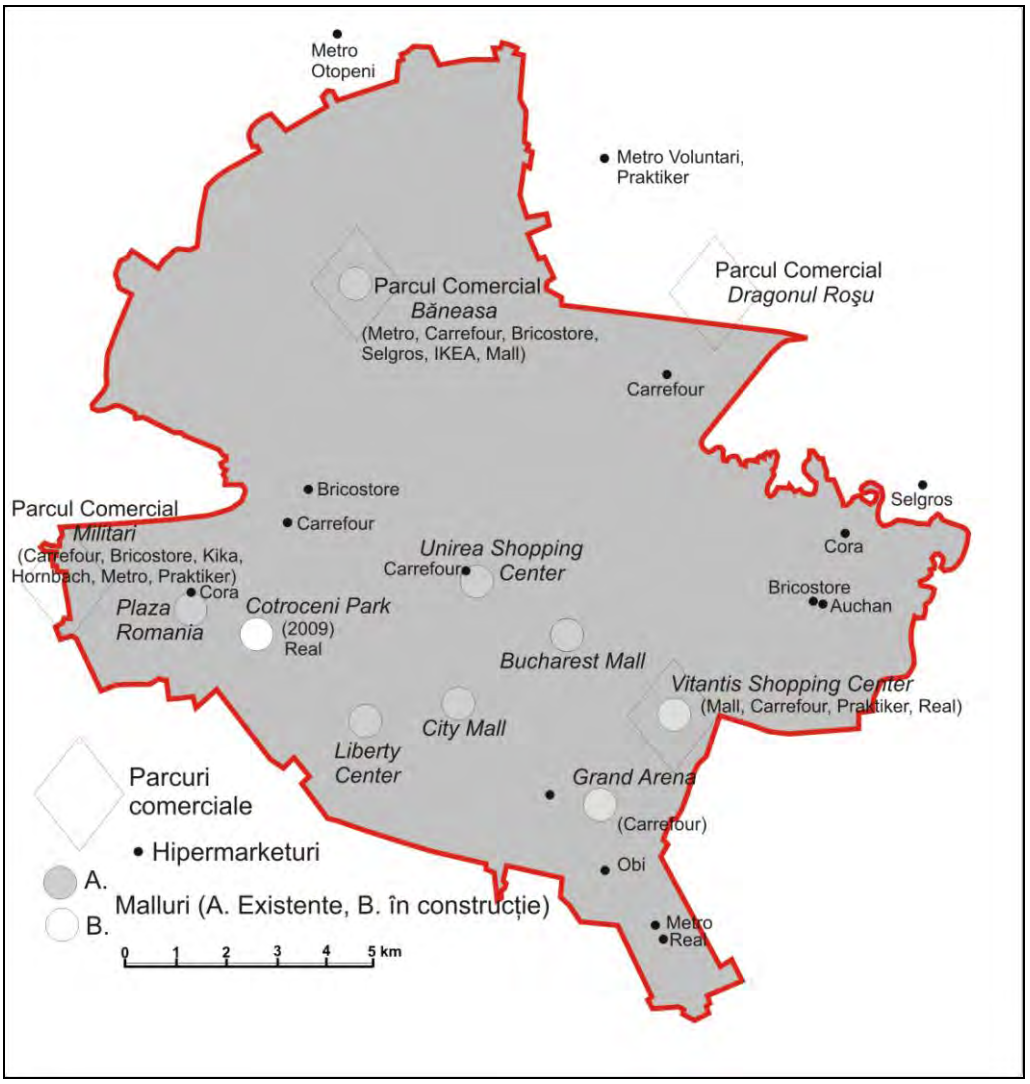

Fig. 23. **Principalele concentrări comerciale din Bucureşti**

Primele mall-uri construite în Bucureşti (Vitan, Militari şi Eroii Revoluţiei) au folosit infrastructura nefinalizată a complexelor agroalimentare începute în anii 1980[158], simbolic denumite ulterior „circuri ale foamei", amplasate în zone de convergenţă ale fluxurilor demografice, care ulterior şi-au amplificat rolul de vectori de dezvoltare către spaţiile limitrofe. Au urmat investiţiile construite fie pe loc gol la periferia intravilanului (*Carrefour* şi *Metro* Militari, *Cora* Pantelimon), beneficiind de

[158] Dintre acestea, singurul finalizat până la Revoluţie a fost cel de la Piaţa Unirii.

infrastructura de căi de comunicaţie de la intrarea în Bucureşti, fie pe terenuri rezultate din demolarea unor unităţi industriale (*Cora* Lujerului este un astfel de exemplu, unitate construită pe amplasamentul unei foste fabrici de produse lactate), beneficiind atât de infrastructura feroviară aferentă gării Cotroceni, cât şi de un important vad comercial, zona fiind una dintre cele mai dens populate din Bucureşti. La fel, viitorul *Cotroceni Park* este amplasat pe locul fostei fabrici UMEB, folosind o infrastructură de comunicaţii deja existentă. Aceste favorabilităţi de amplasare induc în timp anumite concentrări de centre comerciale, luând naştere astfel parcurile comerciale. Zona Băneasa, cea de la ieşirea spre autostrada Bucureşti-Piteşti (Militari) sau cea de la ieşirea spre Voluntari-Urziceni (*Dragonul Roşu*) constituie exemple tipice de astfel de parcuri comerciale. O altă astfel de concentrare se prefigurează şi în zona Lujerului-Cotroceni, prin crearea unei zone comerciale unitare între *Cora* Lujerului şi *Plaza Romania*.

Campusurile studenţeşti, ca potenţiale pieţe de desfacere, reprezintă un alt factor de atracţie a investiţiilor comerciale. *Carrefour* Orhideea, amplasat în imediata vecinătate a campusurilor universitare Grozăveşti şi Regie este un exemplu tipic de astfel de amplasament. *Iulius Mall* din Iaşi sau noul *Iulius Mall* Cluj-Napoca, localizat în cartierul Gheorgheni, în apropierea campusului universitar al Facultăţii de Ştiinţe Economice, se înscriu în aceeaşi logică de localizare, componenta de divertisment fiind destinată să completeze funcţia de bază, cea de shopping. Alte amplasamente de acest tip sunt legate de complementaritatea dintre funcţia turistică şi cea rezidenţială: *Eliana Mall* din Braşov este amplasat în zona comercială Bartolomeu, în vecinătatea zonei turistice, la ieşirea către Bran, iar *Tomis Mall* din Constanţa este localizat la ieşirea spre staţiunea Mamaia.

Un ultim model de localizare pare a fi cel legat de marile unităţi comerciale construite înainte de 1989 (ca magazine universale), care prin modernizare şi extindere au fost transformate în centre comerciale de tip mall. Cel mai caracteristic astfel de exemplu este cel al magazinului *Unirea* din Bucureşti[159], cea mai mare unitate comercială din România la nivelul anului 1989, transformat prin extindere şi modernizare în *Unirea Shopping Center* şi care a atras localizarea în proximitate şi a unui hipermarket al reţelei Carrefour (*Fig. 24*).

Nu poate fi trecută cu vederea, în final, problema impactului social pe care îl au aceste centre comerciale. Mall-urile depăşesc cu mult valoarea funcţionalitatea strict comercială, fiind asociate ideii de lux, de divertisment, de plimbare; se merge la mall pentru a vedea ce este nou în modă, ce este în trend şi nu în ultimul rând se merge la mall pentru „socializare", pentru a face cunoştinţe într-un anumit segment social (*Tab. 22*).

[159] Este şi cazul magazinului *Moldova* din Iaşi, transformat prin modernizare în *Moldova Mall*, al magazinului *Tomis* din Constanţa transformat în *Tomis Mall* etc.

a **b** **c** **d** **e**

Fig. 24. **Modele de localizare a marilor investiţii comerciale**

a. Iulius Mall Timişoara, amplasat într-o zonă semicentrală, pe locul unei foste unităţi militare, **b**. Carrefour Orhideea, amplasat în cartierul Grozăveşti, pe un teren viran, în imediata vecinătate a campusului universitar Grozăveşti-Regie, **c**. Cora Lujerului, amplasat în cartierul Militari, pe locul fostei fabrici de produse lactate „Miorița", aflat în extindere, **d**. Carrefour Unirea, amplasat în zona comercială centrală în imediata vecinătate a Unirea Shopping Center, **e**. Plaza Romania, mall amplasat într-o locaţie începută înainte de 1989, având ca destinaţie iniţială complex agroalimentar.

Tabelul nr. 22

Elemente de impact social al mall-urilor din Bucureşti * lipsă date

Mall-ul	Anul inaugurării	Locaţia	Suprafaţa [m^2]		Investitor	Număr de magazine	Vizitatori în week-end
			[1]	[2]			
Mall-uri existente							
Băneasa Shopping Center	2008	Băneasa	170 000	85 000	Băneasa Development [România]	220	60 - 70 000 / zi
Bucharest Mall	1999	Vitan	99 000	37 000	Anchor Group [Turcia]	140	40 - 45 000 / zi
City Mall	2005	P-ţa Eroii Revoluţiei	38 000	19 000	Victoria Holding [Australia]	100	18 000 / zi
Plaza Romania	2004	Militari	104 000	41 335	Anchor Group [Turcia]	150	40 - 45 000 / zi
Unirea Shopping Center	2000	P-ţa Unirii	83 971	43 760	Fam. Adamescu [România]	*	45 000 / zi
Vitantis Shopping Center	2008	Vitan-Bârzeşti	80 000	33 000	Equest Balkan Properties [Marea Britanie]	75	10 - 15 000 / zi
Grand Arena	2008	Berceni	120 000	45 500	Euroinvest Intermed [Elveţia]	180	40 - 45 000 /zi
Liberty Center	2008	Rahova		25 000	Mivan Group [Turcia]	96	30 - 40 000 / zi
Mall-uri în construcţie							
Cotroceni Park	2009	Cotroceni	170 000	76 000	AFI Europe [Israel]	250	60 -70 000 / zi

Suprafaţa: [1] construită, [2] comercială. Date prelucrate după siturile de internet ale mall-urilor respective.

Segregarea financiară se regăseşte astfel în segregarea socială şi ambele în segregarea comercială, iar marile centre comerciale exprimă cel mai bine acest lucru. Nu întâmplător, dotările de shopping şi de afaceri au fost asociate cu dotări sociale (oficiul stării civile şi capelă la Iulius Mall Timişoara, de exemplu). Pe lângă magazinele cu specific de modă-îmbrăcăminte, cosmetice, accesorii şi electrocasnice, mall-urile concentrează şi un mare număr de unităţi de alimentaţie publică (restaurante cu specific şi fast-food, cafenele), cinematografe multiplex, cazinouri, bowling, jocuri electronice etc, toate constituind în fapt canale de pătrundere a produselor culturii globale de consum la nivelul societăţii urbane româneşti. Funcţia socială a mall-urilor la nivelul intravilanului poate fi semnificativ evidenţiată printr-o analiză a numărului de vizitatori în week-end la cele şapte mall-uri existente în Bucureşti.

Concluzionând, se poate afirma că dezvoltarea şi modernizarea serviciilor comerciale reprezintă una dintre componentele de bază cele mai dinamice a terţiarizării economiei româneşti. Procesul a căpătat o mare amplare îndeosebi după anul 2000, datele evidenţiind faptul că dacă la nivelul anului 2001 doar 6% din totalul vânzărilor de bunuri de larg consum se realizau prin astfel de reţele de magazine, ponderea acestora a crescut la 27% în 2005, urmând să ajungă la peste 40% la sfârşitul anului 2008 şi să depăşească 50% în 2010[160]. Dinamica acestui proces rezultă şi din faptul că România se situează pe locul 8 în lume în preferinţa marilor investitori comerciali, în clasament conducând Rusia, urmată de Cehia[161]. În acelaşi timp, caracterul său globalizant rezultă pe de o parte din specificul produselor comercializate în aceste centre comerciale, iar pe de altă parte din ponderea de peste 90% pe care o deţin reţelele internaţionale de magazine în structura comerţului modern din România.

9.4. Neominorităţile etnice şi rolul acestora în diversificarea serviciilor

Deschiderea politică şi economică de la începutul anilor ’90 a creat premisele unei modificări a structurii etnice în România nu numai printr-o masivă plecare a etnicilor germani, ci şi prin pătrunderea unor elemente etnice alohtone din spaţiul asiatic şi african.

Văzută pe de o parte ca o punte de legătură cu Europa occidentală, iar pe de altă parte ca o nouă piaţă de desfacere pentru produsele asiatice (în special pentru cele provenite din China şi Orientul Apropiat), România a devenit destinaţie de imigraţie şi tranzit pentru fluxurile de populaţii ce provin de pe continentele asiatic[162] şi african.

Fenomenul nu este nou, acesta având rădăcini profunde în perioada comunistă, când prin politica de „internaţionalizare a stângii” s-a dus o amplă campanie de atragere în instituţiile de învăţământ superior românesc a unor studenţi

[160] Sursa: compania de cercetare de piaţă GfK Romania şi compania de cercetare a pieţei MEMRB Retail Tracking.
[161] Sursa: compania imobiliară Cushman&Wakefield.
[162] Aceste fluxuri au urmat cu precădere două filiere: prin Federaţia Rusă, Ucraina şi Republica Moldova, intrând în ţară prin punctele de vamă de la frontiera estică şi prin Turcia – Peninsula Balcanică, intrând în ţară pe la Giurgiu.

străini, îndeosebi arabi, provenind din spaţii intrate pe orbita socialistă sau care simpatizau această orientare (Palestina, Siria, Algeria, Libia, R.P.D. Yemen etc). La acestea s-au adăugat unele fluxuri de refugiaţi (greci, polonezi la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, chilieni de orientare marxisă prigoniţi de dictatura lui Augusto Pinochet după căderea regimului Salvador Allende, la începutul anilor '70, kurzi membri ai P.K.K. ce au găsit în România teren fertil de luptă pentru afirmarea identităţii naţionale pe suport marxist, refugiaţi din Somalia, din Coreea de Nord etc).

În anii 1980 România comunistă devenise un adevărat paradis pentru tinerii din ţările arabe care doreau să facă o facultate. Marile centre universitare din Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, Timişoara sau Craiova erau intens frecventate de tineri din Irak, Siria, Liban sau Iordania, după cum rezultă din registrele matricole ale vremii. Conform unor date neoficiale[163], prin România au trecut în deceniul al optulea şi începutul deceniului al noulea al secolului trecut aproape o jumătate de milion de studenţi arabi. Aceştia contribuiau la bunele relaţii externe pe care le avea regimul Ceauşescu cu statele arabe, constituind în acelaşi timp o importantă sursă de venituri pentru statul român. Cei mai mulţi ajungeau să studieze în România pe baza unor burse oferite de statele lor de origine, pentru a obţine o licenţă de medic sau de inginer.

După 1990, centrul de greutate al activităţii acestora s-a deplasat către activităţile comerciale, dezvoltându-se micile activităţi antreprenoriale localizate în proximitatea campusurilor studenţeşti, care au suferit ulterior un proces de concentrare în complexe comerciale de tip *Sir* sau *IDM*. Numărul studenţilor arabi a înregistrat o scădere drastică situându-se la circa 900 în tot intervalul 1990-2007. Pentru comparaţie, este semnificativ de menţionat că în 1987, numai la Universitatea de Medicină şi Farmacie din Timişoara erau înscrişi 117 studenţi arabi. Numărul acestora a rămas constant până în 1997, când a început să scadă rapid, ajungând în 2003 la doar 55[164]. La acelaşi profil, la Craiova, învăţau după Revoluţia din 1989, circa 90 de studenţi arabi într-un an universitar, însă în prezent nu se mai înscriu decât 3-4 pe an. Mulţi dintre foştii studenţi arabi s-au stabilit prin căsătorie în România, alţii au revenit aici după 1989, hotărâţi să profite de noua conjunctură a tranziţiei politico-economice.

În România se apreciază că activează în prezent 35 624 oameni de afaceri arabi[165], însă numărul acestora poate fi mult mai mare având în vedere faptul că întreprinzătorii de origine arabă au şi alte cetăţenii. În perioada 1990-2007, 1 227 cetăţeni arabi au solicitat rezidenţă în România, 449 au solicitat drept de şedere în România în scopul reîntregirii familiei, iar 3 150 au solicitat permise de şedere temporară[166].

Deşi comerţul şi industria alimentară se situează pe primele locuri în ierarhia activităţilor preferate de investitorii arabi, aproximativ 10% din totalul investiţiilor imobiliare au ca iniţiatori cetăţeni de origine arabă. Grupul hotelier şi comercial *Sir*

[163] În perioada respectivă nu existau statistici oficiale cu privire la acest fenomen migraţional.
[164] Sursa: *Arabii din România, radiografie completă*, de Andi Ladislau, în Evenimentul Zilei, 27 aprilie 2005.
[165] Sursa: Registrul Comerţului, 2006.
[166] Sursa: Oficiul pentru străini din cadrul M.A.I.

cu două locaţii în Bucureşti (Lujerului şi Orhideea) constituie un bun exemplu în acest sens. Se apreciază că una din 10-15 investiţii imobiliare importante din România are în spate un cetăţean arab. Cei mai mulţi dintre oamenii de afaceri arabi provin din Irak, Siria, Liban, Iordania şi Egipt şi sunt concentraţi în marile oraşe (Bucureşti, Constanţa, Cluj-Napoca, Iaşi sau Braşov) (*Tab. 23*).

Tabelul nr. 23

Statele de proveniență a firmelor şi oamenilor de afaceri arabi rezidenţi în România (2007)

Nr. crt.	Statul	Număr	
		firme	asociaţi
1	Irak	5 227	11 010
2	Siria	3 051	10 041
3	Liban	2 328	7 163
4	Iordania	1 456	3 920
5	Egipt	1 006	1 992
	Total	**13 774**	**35 624**

Imigraţia chinezilor reprezintă un fenomen relativ nou, ce a luat amploare în anii ’90, acesta fiind înscris într-un context mult mai larg, a existenţei unei puternice diaspore chinezeşti la nivel mondial. În România există în prezent aproape 4 200 chinezi, majoritatea acestora fiind ocupaţi în activităţi comerciale, fiind concentraţi în zona Colentina-Voluntari. Tot în sfera fluxurilor migratorii generate de activităţi comerciale pot fi încadrate şi imigraţia turcilor şi a grecilor, în România activând în 2006 peste 6 000 de firme turceşti şi circa 3 600 firme greceşti. Acestora li se adaugă refugiaţii politici proveniţi din areale conflictuale de pe continentul asiatic (Orientul Apropiat, Afghanistan, Irak, Uzbekistan), african (Somalia, Eritrea sau Nigeria), sau din spaţiul ex-iugoslav. Potrivit datelor furnizate de Institutul Naţional de Statistică, se apreciază că în 2006, creşteri ale numărului de sosiri în România au fost înregistrate pe relaţiile Africa (+ 19,8% faţă de 2005), America Latină (+ 19,4%), America de Nord (+ 11,1%), Australia-Oceania (+ 7,9%) şi Asia (+ 6,0%) în dauna sosirilor din spaţiul Uniunii Europene, care au înregistrat o scădere cu 2,3% faţă de anul precedent. Integrarea României în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007 a schimbat cu siguranţă această situaţie prin reorientarea fluxurilor investiţionale, de forţă de muncă şi turistice către spaţiul Uniunii Europene.

Pe ţări, primele 5 locuri după numărul de sosiri aparţin unor state din Europa, legate de România prin puternice comunităţi etnice: Republica Moldova (24,7% din numărul total de sosiri), Ungaria (22,6%), urmate la mare distanţă de Ucraina (7,2%), Bulgaria (6,6%) şi Germania (5,7%). Acestea nu înregistrează o corelaţie directă cu originea fluxurilor de imigraţie, fiind determinate mai curând de fluxurile temporare de forţă de muncă, de fluxurile turistice şi, nu în ultimul rând, de raporturile dintre diaspora românească şi ţara de origine pe de o parte şi de cele statornicite între minorităţile etnice din România şi ţările de origine ale acestora, pe de altă parte.

Puternica hipertrofiere a Capitalei în raport cu celelalte metropole regionale ca şi poziţia acesteia la nivel macroteritorial, relativ depărtată de alte metropole de talie similară (Budapesta, Kiev, Odessa, Atena sau Istanbul) i-au accentuat statutul de

metropolă cu funcţii intracontinentale, contribuind la o mai mare absorbţie de către aceasta a fluxurilor globalizante şi la o inserţie mai rapidă a atributelor de oraş cosmopolit.

În Bucureşti locuiau în anul 2006 aproximativ 20 000 de străini, care s-au grupat pe etnii în diferite cartiere, contribuind la o segregare socio-spaţială a ţesutului urban (*Fig. 25*).

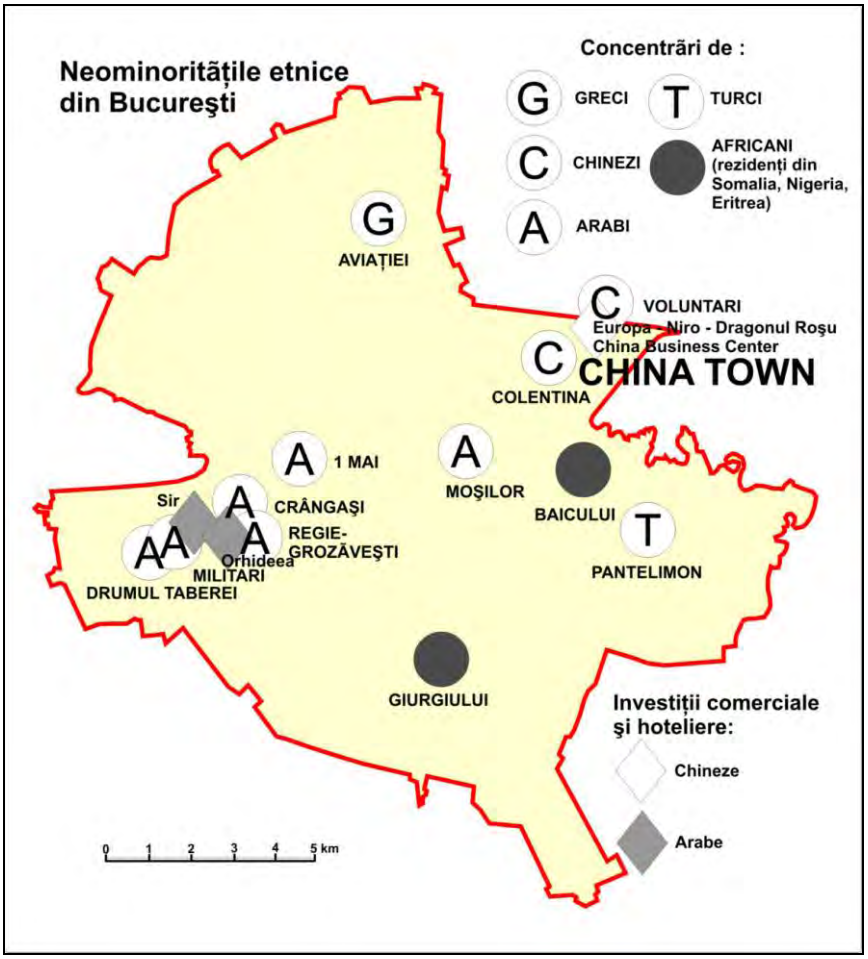

Fig. 25. **Neominorităţile etnice din Bucureşti**

Chinezii n-au ales întâmplător zona Obor-Colentina-Voluntari, după cum arabii nu au ales întâmplător zona Crângaşi-Militari-Drumul Taberei, activităţile lor fiind legate de afacerile derulate în complexele comerciale Europa şi Dragonul Roşu, respectiv în perimetrul campusului studenţesc Grozăveşti-Regie. Impactul pe care aceşti imigranţi îl au asupra vecinilor români se resimte atât în plan cultural, economic, cât mai ales culinar. În Bucureşti existau în 2006 peste 160 restaurante cu specific naţional aparţinând a 31 bucătării tradiţionale de pe patru continente şi circa

70 cu specific internaţional[167], majoritatea acestora fiind localizate în zona centrală, dar şi în centrele de cartier care funcţionează ca nuclee de relocalizare a fluxurilor globalizante la nivelul intravilanului prin intermediul activităţilor comerciale derulate în marile pieţe agrolimentare şi hipermarketuri. Acestea aduc în peisajul cultural bucureştean nu numai elemente culinare specifice, dar şi o toponimie şi o simbolistică proprie, care tinde să intre tot mai mult în patrimoniul cultural autohton.

Dragonul chinezesc, verdele islamic, portocaliul indian sau cedrul libanez sunt doar câteva dintre elementele de simbolistică intrate în peisajul bucureştean prin intermediul acestora, după cum cuvinte ca tavernă, pub, pizza, paprika, şaorma, croissant, hot dog sau hamburgher au intrat deja în lexicul limbii române. Vălul islamic sau elemente ale vestimentaţiei tradiţionale indiene sau japoneze sunt prezenţe ce nu mai surprind în peisajul citadin bucureştean.

Acestora li se adaugă elementele arhitecturale tradiţionale ale diverselor culturi, cu un profund impact vizual la nivelul spaţiului construit, ce aduc o importanţă contribuţie la conturarea, şi în Bucureşti, a acelui „peisaj cosmopolit" specific marilor metropole europene.

În plus, specific pentru capitala României este grefarea acestora peste elementele alogene împrumutate anterior anilor '90, puternic păstrate încă mai ales în arhitectura urbană. Astfel, în anii '50 - '60 ai secolului trecut, odată cu subordonarea României modelului cultural sovietic, numeroase elemente arhitectonice din acest spaţiu au fost implementate şi pe malurile Dâmboviţei sau în centrele marilor oraşe fiind vizibile şi astăzi (Casa Presei Libere, inspirată din arhitectura universităţii „Lomonosov" din Moscova sau clădirile colective din cartierul Bucureştii Noi, inspirate după modelul celor sovietice). Mai târziu, în anii '80 ai secolului trecut, odată cu deschiderea politică spre comunismul de tip nord-coreean, singurul rămas compatibil cu cel autohton, a fost deschisă calea pătrunderii în arhitectura bucureşteană a elementelor arhitecturale nord-coreene, puternic vizibile atât la Casa Poporului, cât şi de-a lungul întregului ansamblu arhitectural din perimetrul Bd. Libertăţii - Bd. Unirii - Piaţa Unirii - Piaţa Alba Iulia.

În prezent, cei mai mulţi străini din Bucureşti locuiesc în sectorul II şi cu precădere în cartierul Colentina. Chinezii sunt la orice pas, concentrarea acestora fiind legată de activităţile comerciale din complexele Dragonul Roşu, Europa şi Niro, care au cunoscut în ultimii ani o puternică dezvoltare. Pornind de la aceste favorabilităţi de localizare, de la potenţialul ridicat de absorbţie a produselor chinezeşti de către piaţa românească, au fost puse bazele realizării în perimetrul Colentina-Voluntari a proiectului „China Town Romania", cu capital chinez, ce are în vedere, extindere, în decurs de 6 ani, a zonei comerciale, construirea unui centru de afaceri („China Business Center")[168] şi a unui complex rezidenţial („China Towers") format din 12 blocuri de locuinţe cu 600 apartamente. Principala problemă care se pune însă la nivelul autorităţilor de sector este legată de gradul de integrare al acestora. Adesea aceştia invocă că nu cunosc limba română şi de aceea nu înţeleg legile din ţara noastră.

[167] Exceptând reţelele de tip fast-food.
[168] Clădirea este prevăzută să aibă 16 etaje şi un spaţiu expoziţional permanent de 100 000 mp.

Tabloul etnic eterogen al sectorului II este completat de prezenţa turcilor, a căror concentrare maximă se află în cartierul Pantelimon.

Veniţi iniţial în Bucureşti ca să studieze, arabii s-au stabilit în cartierele din vecinătatea complexului studenţesc Grozăveşti-Regie, deschizându-şi aici numeroase afaceri, mai ales în domeniul alimentar, inspirate din bucătăria şi tradiţiile locale. Drumul Taberei, Crângaşi, 1 Mai sau Moşilor sunt zonele unde locuiesc majoritatea arabilor din Bucureşti.

La rândul lor, grecii, cu un nivel mai ridicat al veniturilor, s-au stabilit în cartierele din nordul Capitalei. La polul opus se situează cetăţenii de culoare, în marea lor parte cu statut de refugiaţi din Somalia, R.D. Congo, Nigeria sau Eritrea care s-au localizat în cartierele mai sărace din sudul şi estul Capitalei (Şoseaua Giurgiului, respectiv zona Baicului). Majoritatea acestora au locuit sau locuiesc încă în centre speciale.

Personalul străin al ambasadelor, misiunilor diplomatice sau al reprezentanţelor economice completează peisajul etnic cosmopolit al Capitalei. Bibliotecile, şcolile[169], centrele culturale străine constituie tot atâtea elemente ale globalizării culturale induse de prezenţa acestora.

Evoluţiile viitoare tind să continue aceste tendinţe. Integrarea României în Uniunea Europeană face din ţara noastră o destinaţie atractivă îndeosebi pentru emigranţii din ţările mai puţin dezvoltate din spaţiul extracomunitar. Faptul că legislaţia românească are încă puţine restricţii pentru forţa de muncă din afara Uniunii Europene tinde să transforme România nu numai într-o destinaţie pentru imigranţi, cât mai ales într-o poartă de intrare a acestora în arealul comunitar.

9.5. Influenţe culturale şi politice în configurarea stratelor arhitecturale

Capitala României reflectă particularităţile ţării: situată într-o zonă cu o populaţie compact românească în partea sudică a ţării, a determinat o organizare specifică a teritoriului, reflectată mai ales prin configuraţia căilor de comunicaţie şi prin dispunerea celorlaltor oraşe cu funcţii de metropole regionale.

Deşi atestat documentar ca localitate încă de pe vremea domnitorului Vlad Ţepeş (1459) iar ca oraş în 1533, Bucureştiul a cunoscut o dezvoltare oscilantă până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, fiind victimă a numeroase hazarde naturale şi antropice: prădat şi incediat de turci (1554 şi 1595), de tătari (1596, 1659 şi 1738), epidemii de ciumă (1706, 1718, 1738, 1792, 1812-1813), holeră (1831), foamete (1660, 1718), incendii (1658, 1719, 1804, 1847), cutremure (1793, 1802, 1838, 1892, 1940 şi 1977), inundaţii (1839) sau războaie (1769-1774, 1787-1791, 1806-1812, 1916 şi 1944). Astfel se face că în pofida investirii sale cu statutul de capitală permanentă a Ţării Româneşti în 1659, populaţia oraşului scăzuse de la circa 100 000 loc. în 1640[170] la doar jumătate la sfârşitul secolului al XVII-lea[171], iar în 1831 aceasta

[169] Numai pentru copii minoritari arabi funcţionează în prezent în Bucureşti şapte şcoli: trei libaneze şi câte una siriană, palestiniană, iordaniană şi irakiană (*Noile etnii ale Bucureştiului cosmopolit*, Adevărul, 25 ianuarie 2007).
[170] Sursa: Bogdan Bakšić, citat de Ginea, 1996, p. 230
[171] Sursa: Anton Maria del Chiaro, citat de Ghinea, 1996, p. 230

era estimată la 58 794 locuitori (Giurescu, 1979). Înlăturarea regimului fanariot în 1821 şi instalarea primului domnitor pământean în Ţara Românească (Grigore IV Ghica, 1822-1828) a marcat revigorarea funcţiei politico-administratice a Bucureştiului, cu impact major asupra dezvoltării sale edilitar-urbanistice. În această perioadă are loc pavarea străzilor cu piatră, se construiesc numeroase palate (Ghica, Şuţi, Ştirbei), se înfiinţează Eforia Spitalelor (1831), Spitalul Filantropia (1839), se construieşte un sistem modern pentru acea dată de alimentare cu apă a oraşului prin ţevi metalice (1844), astfel că în nici trei decenii, populaţia oraşului se dublează, ajungând la 121 734 loc. în 1859.

Unirea Principatelor Române şi investirea oraşului cu funcţia de capitală a acestora în 1862, a avut un impact hotărâtor în desprinderea Bucureştiului la vârful ierarhiei urbane, evoluţia sa demografică înregistrînd un ritm constant ascendent: 177.646 loc în preajma războiului de independenţă (1878); 184 488 loc în 1889; 282.078 loc în 1899[172], ajungând la recensământul din 30 decembrie 1912 la 341.321 loc. Concomitent, indicele de hipertrofiere în raport de cel de-al doilea oraş (Iaşi) înregistrează o creştere spectaculoasă de la 1,21 în 1831 la 4,27 în 1912. Creşterea demografică, asociată cu dezvoltarea urbanistică a determinat realizarea, în această perioadă a primului plan topografic (*Fig. 26*).

Fig. 26. **Primul plan topografic al Bucureştiului** (1846)
Reproducere după *Planul director de sistematizare al Municipiului Bucureşti. Memoriu justificativ*, 1934

Dacă până în deceniile VI-VII ale secolului al XIX-lea oraşul purta încă o pronunţată fizionomie rurală, în care circulaţia vitelor pe străzile centrale era un fapt obişnuit (*Fig. 27*), noul său statut de capitală şi independenţa din 1877 s-au reflectat sub toate aspectele, antrenând nu numai creşteri demografice semnificative, ci şi o dezvoltare susţinută în plan edilitar şi urbanistic, conformă cu funcţia sa de capitală a unui stat european suveran.

[172] Estimări, sursa Ghinea, 1996, p. 239

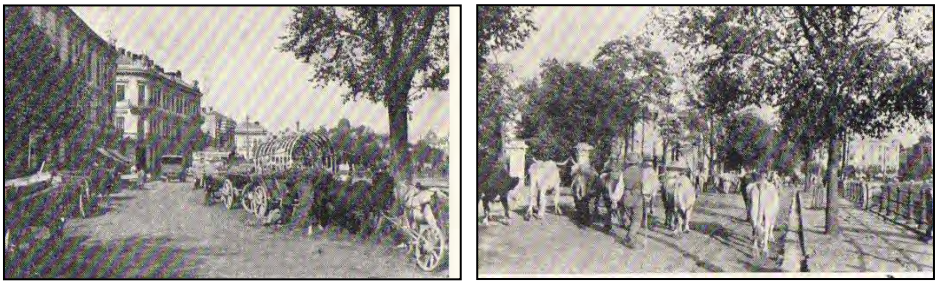

Fig. 27. **Circulaţia în zona centrală a Bucureştiului riverană Dâmboviţei** (1877)
Reproducere după *Planul director de sistematizare al Municipiului Bucureşti. Memoriu justificativ*, 1934

Au fost trasate şi pavate noi străzi, s-a accentuat construirea clădirilor de zid şi a unor edificii impunătoare (Universitatea şi Gara Filaret - 1869, Gara de Nord - 1872, Foişorul de Foc - 1883, Ateneul Român - 1886, Palatul de Justiţie şi Biblioteca Centrală Universitară - 1895, Palatul Ministerului Agriculturii - 1896, Palatul CEC, Palatul Poştelor[173] şi Palatul Cantacuzino[174] - 1900, Palatul Primăriei - 1910 etc.), s-au amenajat noi pieţe şi grădini publice, a fost introdus iluminatul public cu gaz (1871)[175] şi iluminatul electric (1882), a fost introdus transportul în comun (tramvaiul cu cai, 1894), iar în perioada 1880-1882 au fost realizate ample lucrări de rectificare, modernizare şi adâncire a cursului Dâmboviţei, construindu-se o reţea vastă de poduri şi canale şi evitându-se astfel efectele inundaţiilor şi epidemiilor.

Dezvoltarea edilitar-urbanistică s-a corelat cu creşterea populaţiei şi cu extinderea fondului construit (*Tab. 24*).

Tabelul nr. 24

Creşterea fondului construit al Municipiului Bucureşti (1894-1935)

Perioada	Supr. iniţială	Supr. finală	Creşterea	Rata de creştere	Cauzele
1894-1911 (17 ani)	2 714 ha	2 802 ha	88 ha	5,2 ha/an	Creştere redusă datorită punerii în aplicare a *Legii de mărginire a oraşului* (1865)
1911-1926 (16 ani)	2 802 ha	3 741 ha	933 ha	58,3 ha/an	Creştere accentuată ca urmare a Primului Război Mondial ce a determinat fluxuri migratorii spre capitală
1927-1935 (8 ani)	3 741 ha	3 860 ha	119 ha	17 ha/an	Creştere mai redusă ca urmare a intrării în vigoare a *Legii de organizare a Municipiului Bucureşti* din 1926

Sursa: *Planul director de sistematizare al Municipiului Bucureşti* (1934)

[173] Azi Muzeul Naţional de Istorie al României
[174] Azi Muzeul George Enescu
[175] După ce în mai 1857 a fost introdus iluminatul cu petrol lampant, Bucureştiul fiind primul oraş din lume care a folosit petrolul lampant pentru iluminatul public

Între recensămintele din 1912 şi 1930 a avut loc practic o nouă dublare a populaţiei, aceasta ajungând la 639 040 loc, iar gradul de hipertrofie faţă de oraşul situat pe locul secund a crescut de la 4,27 la 6,21. Concomitent, suprafaţa fondului construit a crescut de la 2 714 ha în 1894 la 3741 ha în 1935, în special datorită migraţiilor spre capitală din timpul Primului Război Mondial. Tot în această perioadă au apărut şi primele legi de sistematizare în dorinţa limitării unei dezvoltări haotice a intravilanului (Legea pentru mărginirea Bucureştilor–1895 şi Legea de organizare a Municipiului Bucureşti–1926).

Cu toate acestea, fondul construit se caracteriza printr-o dispunere haotică, arealele construite întinzându-se tentacular în perimetrele marginale ale intravilanului şi alternând cu vaste spaţii cu utilizare agricolă.

Dezvoltarea industrială asociată cu infuzia de capital vest-european şi nord american ce a caracterizat perioada interbelică, a favorizat importul modelului arhitectural nord-american, care, în condiţiile puternicii dezvoltări industriale şi edilitar-urbanistice ce a caracterizat S.U.A. la începutul secolului al XX-lea, a fost adoptat şi de marile oraşe europene. La nivelul ţesutului urban al capitalei României, acest model arhitectural s-a concretizat prin flancarea marilor artere de circulaţie din centrul capitalei (Calea Victoriei, Magheru) cu clădiri de tip bloc, cu regim ridicat de înălţime pentru vremea respectivă (în general, P+10) (*Fig. 28*). Reprezentativ pentru acest model arhitectural la nivelul Bucureştiului rămâne Palatul Telefoanelor, construit între anii 1932-1933.

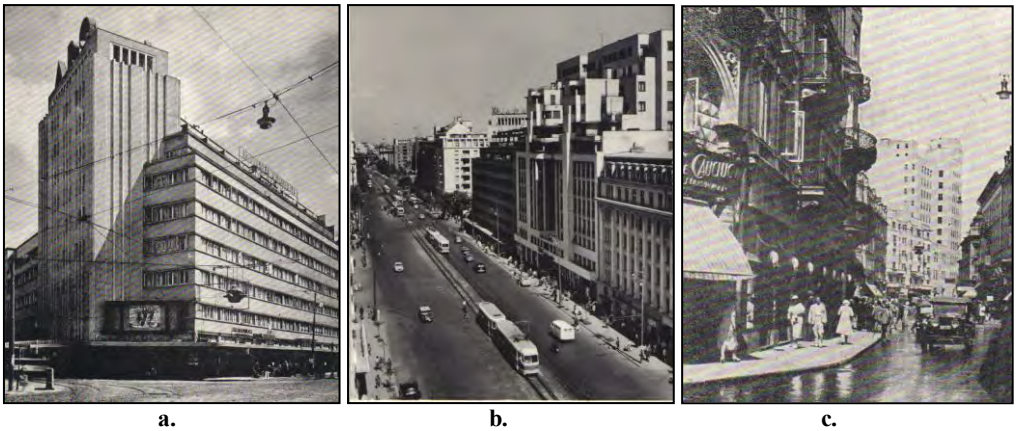

a. **b.** **c.**

Fig. 28. **Clădiri reprezentative pentru modelul arhitectural nord-american de la începutul secolului XX**

a., b. Bulevardul Magheru, **c.** Calea Victoriei (în fundal, Paltul Telefoanelor).
Reproducere după *Planul director de sistematizare al Municipiului Bucureşti. Memoriu justificativ*, 1934

Discontinuitatea politico-ideologică ce a însoţit sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, reflectată în toate palierele vieţii economico-sociale s-a concretizat la nivelul fondului construit prin implantarea, adesea brutală, a unui alt model arhitectural străin, cel de tip sovieto-stalinist. Procesul a fost favorizat şi de distrugerile provocate ca urmare a cutremurului din 10 noiembrie 1940 şi a

bombardamentelor aviaţiei anglo-americane din aprilie şi iulie 1944 şi a celei germane din 24 august 1944.

Dezvoltarea planificată, subordonată factorului politic, controlul statului asupra mijloacelor de producţie şi de schimb, orientarea către o dezvoltare egalitaristă a tuturor unităţilor administrativ-teritoriale, fără a se ţine seama de potenţialul diferit al acestora şi de specificul fiecăreia, frânarea creşterii metropolelor prin limitarea migraţiilor, dezvoltarea agriculturii pe baze colectiviste, strânsa corelare a producţiei acestor state cu nevoile economice şi militare ale „fratelui mai mare", autarhia şi ruptura de Occident şi programele ambiţioase de dezvoltare şi modernizare economico-socială au constituit fundamentele unei geografii originale care a individualizat şi continuă încă să diferenţieze ţările din Estul Europei.

„Exportul ideologic" s-a reflectat deopotrivă în plan politic, econonomic, social, instituţional, cultural, psihologic, dar şi arhitectural. Oraşele din întreg acest spaţiu converg spre o fizionomie uniformă determinată pe de o parte de uniformitatea periferiilor, constituite din mari clădiri din prefabricate, inspirate după modelul oraşelor sovietice iar pe de altă parte de implantarea unor construcţii monumentale în stil sovietic. Casa Scânteii[176], construită între anii 1952 şi 1957, destinată publicării „presei de stat" şi în special a cotidianului „Scânteia" al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, este emblematică pentru acest model arhitectural.

Consistenţa acestui strat arhitectural este însă mult mai evidentă la nivel rezidenţial, în această perioadă conturându-se marea zonă rezidenţială a Bucureştiului, alcătuită din mari ansambluri de clădiri de tip bloc, începând cu blocurile de tip muncitoresc din cartierul Ferentari şi casele tip din Cartierul Bucureştii Noi şi continuând cu noile cartiere-dormitor Titan, Drumul Taberei, Berceni, Colentina, Pantelimon, Militari sau cu ansamblurile de locuit din permetrul unor mari artere de circulaţie: Mihai Bravu, Ştefan cel Mare, Griviţa, Rahova, Giurgiului etc (*Fig. 29*).

a. **b.** **c.**

Fig. 29. **Blocuri de locuinţe de tip sovieto-stalinist** (construite în anii 1950-1960)
a. Chişinău, **b**. Bucureşti, **c**. Galaţi

Concomitent, populaţia înregistrează un ritm accentuat de creştere, de la 992.536 loc în 1941 şi 1 041 807 loc în 1948, la peste 2 milioane de locuitori în anii '80, însă gradul de hipertrofie în raport de cel de-al doilea oraş, care atinsese valoarea maximă (8,83) la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, începe să se diminueze.

[176] În prezent, Casa Presei Libere.

Tendinţele de reformare a sistemului politic comunist care au marcat deceniul al optulea ai secolului trecut, au determinat o deschidere politică a Bucureştiului spre comunismul de tip nord-coreean, singurul rămas compatibil cu cel autohton. Extrapolată în plan arhitectural, această tendinţă s-a concretizat prin pătrunderea în arhitectura bucureşteană a unor elemente arhitecturale nord-coreene, puternic vizibile în întregul perimetru arhitectural cuprins între bulevardele Libertăţii, Unirii şi Piaţa Piaţa Alba Iulia. Locul central în cadrul acestui mare ansamblu arhitectural este deţinut de Palatul Parlamentului (*Fig. 30*), a cărei construcţie a început în 1983, nefiind finalizată nici până în prezent. Suprafaţa construită (330 000 m^2) o situează pe locul II în Cartea Recordurilor după clădirea Pentagonului la capitolul Clădiri administrative, iar din punct de vedere al volumului[177], cu cei 2 550 000 m^3 ai săi se situează pe locul III în lume după clădirea de asamblare a rachetelor spaţiale de la Cape Carnaveral din Florida şi după piramida lui Quetzalcoatl din Mexic[178]. Clădirea are aproximativ 1 000 de încăperi, dintre care 440 birouri, peste 30 de săli şi saloane, restaurante, restul fiind camere de deservire.

Fig. 30. **Palatul Parlamentului, clădire reprezentativă pentru modelul arhitectural nord-coreean**

Falia politico-ideologică ce a marcat prăbuşirea sistemului politic comunist în 1989 s-a reflectat, firesc, în plan arhitectural, prin abandonarea modelului nord-coreean şi reorientarea către arhitectura nord-americană contemporană. Cu alte cuvinte, ultimul deceniu al secolului trecut s-a caracterizat prin globalizarea modelului arhitectural nord-american, ca reflex al dispariţiei barierelor ideologice, România înscriindu-se în acest amplu proces. Au fost construite clădiri din beton şi sticlă în special cu funcţii de servicii (sedii de bănci, birouri, hotele), similare celor din marile metropole nord-americane, europene şi asiatice, adaptate însă unui nivel de înălţime mult mai redus, datorită riscului seismic la care este expusă capitala României (*Fig. 31*).

In paralel cu dezvoltarea fondului construit ca reflex al globalizării şi a localizării unor investiţii străine directe[179], se manifestă şi un fenomen de segregare a

[177] Dimensiunile clădirii sunt: lungime - 270 m, lăţime - 245 m, înălţime (peste cota 0) - 86 m, adâncime (sub nivelul solului)-14 m, iar suprafaţa construită la sol este de 66.000 m^2.
[178] Sursa: www.wikipedia.com
[179] Bucureştiul concentrează circa 60% din totalul investiţiilor străine directe din România.

spaţiului urban, fenomen ce pare să aibă cel puţin două componente distincte: una etnică şi alta socială.

Fig. 31. **Modelul arhitectural nord-american contemporan în Bucureşti**

Dacă componenta etnică a fost deja prezentată la secţiunea anterioară a lucrării, cea socială are la bază segregarea financiară. Apar astfel comunităţi cu probleme sociale grave, şomaj, infrastructură tehnico-edilitară deficitară, nivel ridicat al infracţionalităţii etc. La polul opus, populaţia cu venituri ridicate tinde să migreze către periurban, favorizând dezvoltarea comunităţilor închise (*gated comunities*) ce aparţin elitelor cu venituri importante, care îşi permit să creeze spaţii edilitare de calitate superioară şi să se separe de restul populaţiei. Specifice la început unor zone din nordul capitalei (Pipera, Primăverii, Tei, Băneasa, Snagov) (*Fig. 32*), datorită unei infrastructuri preexistente, de dinainte de 1990 (concentrarea mare a sediilor de ambasade şi misiuni diplomatice, cu zonele rezidenţiale şi de servicii aferente ce au atras dezvoltarea unor servicii super-specializate, adresate unei clientele cu venituri ridicate) acest tip de comunităţi s-au dezvoltat ulterior şi în alte zone ale capitalei, sub forma unor noi proiecte de ansambluri imobiliare.

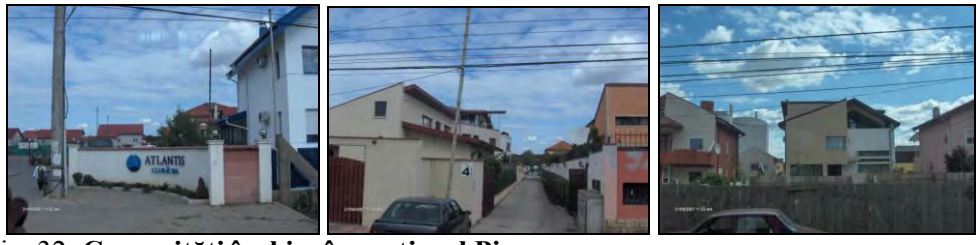

Fig. 32. **Comunităţi închise în cartierul Pipera**

Astfel configurat, peisajul urban actual al capitalei României este rezultanta unor influenţe multiple, ale căror impact s-a concretizat de-a lungul timpului, cu intensităţi şi perioade de interacţiune variabile. În acest complex proces de interacţiuni, factorul politic este cel determinant: fie că acţionează direct, prin „importul" unor modele arhitecturale alohtone, la modă într-o anumită perioadă istorică, ca parte integrantă a unei alternative de dezvoltare coordonată politic cu impact complex în plan economic şi social (modelul arhitectural sovietic, cel nord-coreean etc), fie că inserţia sa se realizează indirect, prin intermediul unor comunităţi de imigranţi, veniţi din raţiuni politice (refugiaţi politici) sau economice (şi în acest caz, factorul economic este tributar celui politic, evoluţiile economice fiind o consecinţă a circumstanţelor politice).

Anexă : **GLOBALIZAREA PRIN COLONIZĂRILE EUROPENE**

Areale receptoare (principalele teritorii dependente)	**Perioada de interacţiune** (colonizare)	**Oraşe coloniale**
ANGLIA		
Afganistan	1880-1919	
Africa Orientală Engleză (Kenya)	1895-1963	Nairobi (1899)
Anguilla	1650-prezent	
Antigua şi Barbuda	1632-1981	St. Jonh's
Ascension	1815-prezent	
Australia	1770-1931	Sydney (1788) Brisbane (1825) Adelaide (1829) Melbourne (1835) Adelaide (1837)
Bahamas	1717-1973	Nassau
Bahrain	1867-1971	
Barbados	1627/63-1966	Bridgetown (1628)
Basutoland (Lesotho)	1868-1966	Maseru (1869)
Bechuanaland (Botswana)	1885-1966	
Brunei (inclus în Borneo Britanic)	1888-1984	
Camerunul Britanic	1916-1961	
Canada	1605- 1931	Saint John (1634) Toronto (1749) Halifax (1749) Ottawa (1806) Vancouver
Ceylon (**Sri Lanka**, **Maldive**)	1802- 1948 (Sri Lanka) 1887-1965 (Maldive)	Colombo (portughezi, 1517)
Cipru	1914/25-1960	
Coasta de Aur (Ghana)	1874-1957	Accra (1876)
Coasta Piraţilor (Emiratele Arabe Unite)	1892-1971	
Dominica	1805-1978	Roseau
Fiji	1874-1970	Suva (1870)
Gambia	1783-1965	Banjul (1816)
Georgia de Sud	1775-prezent	
Gibraltar	1704/14-prezent	Gibraltar
Grenada	1763-1974	Saint George's
Guyana Engleză	1831-1966	Georgetown
Hondurasul Britanic (Belize)	1862-1981	Belize
Hongkong	1843-1997	
India (**Uniunea Indiană**, **Pakistan, Bangladesh, Birmania** = Myanmar**, Nepal şi Bhutan**)	1614-1947 (India) 1886-1948 (Birmania) 1816-1923 (Nepal)	
Ins. Ellice	1892-1978 (Tuvalu)	
Ins. Gilbert (Kiribati)	1892-1979	
Ins Virgine Britanice	1666-prezent	Road Town
Ins. Bermude	1684-prezent	Hamilton
Ins. Cayman	1670-prezent	Georgetown
Ins. Christmas	1643-prezent	Flyng Fish
Ins. Falkland (Malvinas)	1833-prezent	Port Stanley

Ins. Man	1765-prezent	Douglas
Ins. Normande	1204-prezent	Saint Helier
Ins. Sf. Elena şi Ascension	1651-prezent	Jamestown
Ins. Solomon	1893-1978	
Ins. Tristan da Cunha	1816-prezent	Edinburgh
Jamaica	1655-1962	Kingston (1693)
Kuwait	1899-1961	
Malta	1814-1964	
Mauritius şi Seychelles	1814-1968 (Mauritius) 1810-1976 (Seychelles)	Port Louis (1810) Victoria (1786)
Montserrat	1632-prezent	Plymouth
Nigeria	1861-1960	Lagos (1861)
Noile Hebride (condominium anglo-francez)	1906-1980 (Vanuatu)	
Noua Zeelandă	1841/1907-1931	Wellington (1840) Aukland Christchurch
Nyassaland (Malawi)	1891-1964	
Oman	1891-1970	
Papua	1884-1901	Port Moresby
Qatar	1916-1971	
Rhodesia de Nord (Zambia)	1891/1924-1964	Lusaka (1905)
Rhodesia de Sud (Zimbabwe)	1891/1923-1980	Salzbury (1890)
Sf. Kittris (Christopher) - Nevis	1632-1983	Basseterre
Sf. Lucia	1814-1979	Castries
Sf. Vincent-Grenadine	1763-1979	Kingstown
Sierra Leone	1787-1961	Freetown (1808)
Singapore (inclus în Malaysia)	1867-1965	Singapore (1819)
Somalia britanică	1887-1960	Berbera
Statele Unite ale Americii *		New York (1625)
*Nucleul iniţial al S.U.A. (**1776**) reprezentat de cele 13 colonii (New Hampshire, Massachusetts, New York, Connecticutt, Rhode Island, New Jersey, Pennsylvania, Maryland, Delaware, Virginia, Carolina de Nord, Carolina de Sud şi Georgia), a fost organizat în următoarele state: Vermont-4 martie 1791 (aparţinea înainte de New Hampshire), New Hampshire-21 iunie 1788, Massachusetts- 6 februarie 1788, Connecticut-9 ianuarie 1788, Rhode Island-29 mai 1790, New Jersey-18 decembrie 1787, Delaware-7 decembrie 1787, Maryland-28 aprilie 1788, New York-26 iunie 1788, Pennsylvania-12 decembrie 1787, Virginia-20 iunie 1788, Maine-15 martie 1820, West Virginia-20 iunie 1863 (detaşat din Virginia), Carolina de Nord-21 noiembrie 1789, Carolina de Sud-23 mai 1788 şi Georgia-2 ianuarie 1788. După Tratatul de la Versailles (**1783**), încheiat în urma războiului de independenţă, S.U.A. obţin de la Anglia un vast teritoriu de la Marile Lacuri până la Golful Mexic, dublându-şi practic suprafaţa. Acest a a fost organizat în următoarele state: Michigan-26 ianuarie 1837, Wisconsin-29 februarie 1848, Illinois-3 decembrie 1818, Indiana-11 decembrie 1876, Ohio-1 martie 1803, Kentuky-1 aprilie 1792 , Tennessee-1 iunie 1796, Mississippi-10 decembrie 1817, Alabama-14 decembrie 1819 şi parţial Minnesota-11 mai 1858. La acesta s-a adăugat un teritoriu cedat de Anglia în **1818** odată cu definitivarea graniţei cu Canada şi inclus în statele Minnesota (parţial), Dakota de Nord (2 decembrie 1889) şi Dakota de Sud (parţial). Regiunea *Louisiana* a fost cumpărată de la Franţa în **1803** şi organizată în următoarele state: Dakota de Sud (2 noiembrie 1889), Dakota de Nord (parţial), Minnesota (parţial), Iowa-28 decembrie 1846, Missouri-10 august 1821,		Boston (1630) Providence (1636) Philadelphia (1682) Baltimore (1729) Louisville (1790) Los Angeles (1781) Cincinnati (1788) Washington (1800) Chicago (1804) Pittsburgh (1816) Houston (1836) Atlanta (1845) Portland (1845) Seattle (1852) San Francisco Detroit Columbus Indianapolis Milwaukee Saint Louis Minneapolis-St. Paul Kansas City Norfolk-Portsmouth Richmond

Arkansas-15 iunie 1835, Louisiana – 30 aprilie 1812, Nebraska-1 martie 1867, Kansas-29 ianuarie 1861, Oklahoma-16 decembrie 1907, Montana-8 noiembrie 1889, Wyoming (parţial)-10 iulie 1890. *Florida* a fost cumpărată de la Spania în **1819** şi organizată ca stat la 3 martie 1845. Teritoriul *Oregon* a fost cedat de Anglia S.U.A. în **1846** şi organizat în state până în 1890, astfel: Washington-11 noiembrie 1889, Oregon-14 februarie 1859, Idaho-3 iulie 1890 şi parţial Wyoming. Expansiunea către sud-vest s-a făcut prin ocuparea în **1844** a teritoriului *Texas* (organizat ca stat la 29 decembrie 1845), iar în urma războiului cu Mexicul (**1848, 1853**), a statelor New Mexico (organizat la 6 ianuarie 1912), Arizona (14 februarie 1912), Utah (4 octombrie 1896), Nevada (31 octombrie 1864), California (9 septembrie 1850 şi parţial a statului Colorado (organizat la 1 august 1876). Configuraţia actuală a S.U.A. s-a definitivat prin cumpărarea de la Rusia, în urma Războiului Crimeii, a teritoriului *Alaska* (**în 1867**, organizat ca stat la 3 ianuarie 1959) şi a *Insulelor Hawaii*, anexate de la Spania în urma războiului hispano-american (1898) şi organizate ca stat la 21 august 1959.		Memphis Birmingham Dallas Austin San Antonio Oklahoma City Omaha Las Vegas San Diego Honolulu
Sudanul Anglo-Egiptan (condominium)	1899-1956	Khartoum (1820)
Sultanatele **Malayeze**	1867/1909-1957	
Swaziland	1906-1968	Mbabane (1895)
Tonga	1900-1970	
Trinidad-Tobago	1802/1814-1962	Port of Spain
Turks şi Caicos	1799-prezent	
Uganda	1890-1962	Kampala
Uniunea Sud-Africană	1806-1934	Pretoria (1855) Johannesburg Cape Town
Yemenul de Sud (Hadramaut, Aden)	1839/82-1967	
Zanzibar	1890-1963	Zanzibar
FRANŢA		
Africa de Nord Franceză **(Algeria, Maroc şi Tunisia)**	1847-1962 (Algeria) 1812-1956 (Maroc,Tunisia)	Alger (1830)
Africa Occidentală Franceză **(Senegal, Mauritania, Guineea Franceză,** **Coasta de Fildeş, Dahomery** = Benin**,** **Sudanul Francez** = Mali, **Niger şi Volta** **Superioară** = Burkina Fasso**)**	1854/1865-1958 (Senegal) 1903-1960 (Mauritania) 1843-1958 (Guineea) 1899-1960 (Coasta de Fildeş) 1894-1960 (Dahomery) 1895-1960 (Sudanul Francez) 1900-1960 (Niger) 1896-1960 (Volta Superioară)	Dakar (1895) Konakry (1891) Abidjan Porto-Novo (1893) Bamako (1882) Niamery (1926)
Africa Ecuatorial ă Franceză **(Gabon, Congo de Mijloc** = R.P. Congo**,** **Oubangui-Chari** = R. Centrafricană, **Ciad şi Camerunul Francez)**	1878-1960 (Gabon) 1880-1960 (R.P. Congo) 1897-1960 (Oubangui-Chari) 1900-1960 (Ciad) 1916-1960 (Camerun)	Libreville (1903) Brazzaville (1880) Bangui (1889) Fort Lamy (1900) Yaounde (1895)
Coasta Franceză a Somalilor = Teritoriul Francez al Populaţiilor Afar şi Issa = Djibouti	1887-1977	Djibouti (1888-92)
Guadelupa	1674-prezent	Basse-Terre
Guyana Franceză	1664-prezent	Cayenne

India Franceză (Chandernagor, Karaikal, Mahé, Pondicherry şi Yanaon)	Enclave pe ţărmul Indiei	Pondicherry Karaikal Mahé
Louisiana	vândută S.U.A. în 1803	New Orleans Baton Rouge
Madagascar (Madagascar, Mayotte, Comore, Reunion)	1885/1896-1960 (Madagascar) 1843/1886-1975 (Comore) 1841-prezent (Mayotte) 1638-prezent (Reunion)	Antananarivo (1895, f. 1607) Saint-Denis
Martinica	1635-prezent	Fort de France
Noile Hebride (condominium cu Anglo-Francez)	1906-1980 (Vanuatu)	Port Vila
Noua Caledonie	1853-prezent	Nouméa
Polinezia Franceză	aprox 1850-prezent	Papeete
Quebec (Canada Inferioară)	1608-1840	Quebec (1608) Montreal (1642)
Saint Domingue=Haiti	1687-1804	Port au Prince (1749)
Saint Pierre şi Miquelion	1536-prezent	Saint Pierre
Uniunea Indochineză (Cochinchina=Vietnamul de Sud, **Annam**=Vietnamul Central, **Tonkin=**Vietnamul de Nord, **Cambodgea**= Kampuchia şi **Laos)**	1857-1954 (Cochinchina) 1884-1945 (Annam şi Tonkin) 1863-1953 (Cambodgea) 1899-1953 (Laos)	Hanoi (1887, f. s. VI) Saigon Vientiane (1893, f. s. X) Pnom Penh (1867, f. 1372)
Wallis şi Futuna	1887-prezent	
SPANIA		
Africa de Nord Spaniolă	1497/1580-prezent	
Căpităania Generală Chile (Chile)	1541-1818	Santiago (1541)
Cuba	1511/1512-1898	Havana (1514)
Fernando Póo şi Rio Muni (-Provinciile spaniole) (Guineea Spaniolă)	1778-1968 (Guineea Ecuatorială)	Malabo (Santa Isabel)
Filipine	1571-1898	Manila (1591)
Florida	1819, vandută S.U.A.	Miami, Tampa
Hispaniola (R. Dominicană)	1496-1844	Santo Domingo (1496)
Ins. Caroline şi Mariane	Sec. 16-1899	
Marocul Spaniol (Rif, inclusiv teritoriul **Ifni)**	1912-1956	
Noua Granadă (-Viceregatul) **(**Columbia, Ecuador, Panama, Venezuela)	1536/38-1832 (Columbia) 1532-1809 (Ecuador) 1513-1821 (Panama) 1946-1811 (Venezuela)	Bogota (1538) Quito (1533) Panama (1519) Caracas (1567)
Noua Spanie (-Viceregatul) **(Mexic)**	1519-1821	Ciudad de Mexico (1519, f. 1176)
Provinciile Unite ale Americii Centrale (-Federaţia) (Guatemala, Nicaragua, El Salvador, Honduras, Costa Rica)	1523/24-1821 (Guatemala, Nicaragua, El Salvador, Honduras) 1502-1821 (Costa Rica)	Guatemala (1527) San Salvador (1525) Tegucigalpa (1579) San José (1736)
Peru (-Viceregatul)	1532/33-1821	Lima (1535)
Puerto Rico	Sec. 16-1898	San Juan
Rio de la Plata (-Viceregatul)	1536-1816 (Argentina)	Buenos Aires (1535)

(Argentina, Bolivia, Paraguay, Uruguay)	1535-1825 (Bolivia) 1537-1811 (Paraguay) 1726-1811 (Uruguay)	La Paz (1549) Asunción (1537) Montevideo (1520)
Sahara Spaniolă (Rio de Oro)	1885-1976	Aaiún
PORTUGALIA		
Angola **(**inclusiv **Cabinda)**	1500-1975 (Angola) 1884-1975 (Cabinda)	Luanda (1575) Cabinda
Aomen (Macao)	1849-1999	Macao
Brazilia	1530/1532-1822	São Paulo Rio de Janeiro Pernambuco Belem
Guineea Bissau	1588-1973	Bissau (1687)
Ins. São Tomé şi Principe	1522-1975	São Tomé
Ins. Capului Verde	1495-1975	Praia (1770)
India Portugheză (Gôa, Diu şi Daman)	Sec. 16-1961	Panaji Daman
Mozambic	1502-1975	Maputo (Lourenço Marques)
Timorul Portughez	1586-1975	Dili
OLANDA		
Antilele Olandeze (inclusiv **Aruba**)	1634-prezent	Willemstad Oranjestad
Guyana Olandeză (Surinam)	1667-1975	Paramaribo
Indiile Olandeze (Indonezia)	1602-1949	Djakarta (Batavia) (1619)
Kaapstad, Natal, Transvaal şi Orange (Africa de Sud)	1652-1806 (Kaapstad) 1839-1843 (Natal) 1852-1902 (Transvaal) 1854-1902 (Orange)	Cape Town (1652) Pretoria (1855) Johannesburg Durban
BELGIA		
Congo Belgian (Zaire, R. D. Congo)	1908-1960	Kinshasa (1881)
Rwanda-Urundi (Burundi, Rwanda)	1916-1962 (Burundi) 1922-1962 (Rwanda)	Bujumbura (1897) Kigali
ITALIA		
Africa Orientală Italiană **(Eritreea, Somalia Italiană)**	1890-1962 (Eritreea) 1908-1960 (Somalia)	
Libia	1911/12-1943	
GERMANIA		
Africa de Sud-Vest (Namibia)	1884-1920	Windhoek
Africa Germană de Est (Tanganyka)	1885-1916	Dar es Salaam (1891)
Samoa	1899-1914	Apia (1899)
Togo	1884-1914	Lomé (1884)

Lista figurilor

Nr.	Denumirea	Pagina
1	Nucleele şi vectorii globalizării (hartă)……	30
2	Marile civilizaţii şi limitele dintre acestea. Limitele interconfesionale în Europa (hartă)…	35
3	Tipuri de limite între civilizaţii……	37
4	Partenerii „Adidas" din fotbalul mondial (hartă)……..	42
5	Egării (leggings) – model de produs vestimentar care transcede spaţiile culturale……..	43
6	Internaţionalizarea modelului arhitectural sovietic al anilor '50……..	44
7	Globalizarea modelului arhitectural nord-american……..	45
8	Ţări cu bucătării naţionale prezente în restaurantele din Bucureşti (cartogramă)……	47
9	Amplasamente Mc Donald's în România (2007) (hartă)……..	48
10	Tipuri de capitale în raport de încărcătura simbolică (hartă)……	71
11	Zonele economice cu statut special (hartă)……...	74
12	Utilizarea limbii engleze pe Glob (cartogramă)……	77
13	Tipuri de oraşe în raport de conexiunile globalizante (hartă)……...	79
14	Rolul aşezărilor umane în structurarea euroregiunilor (choremă)……	100
15	Aşezările dublete din sectorul dunărean al ferontierei româno-bulgare şi categoriile de conexiuni realizate prin intermediul acestora (hartă)……	100
16	Spaţiul islamic (hartă)……...	106
17	Tradiţionalism [local] în spaţiul islamic……...	111
18	Modernism [global] în spaţiul islamic……..	111
19	Segregarea etnico-culturală a spaţiului islamic (hartă)……	120
20	Segregarea geo-economică a spaţiului islamic (hartă)……..	124
21	Geopolitica spaţiului comunist (1917-1989) (hartă)……	151
22	Riscul terorist mondial (hartă)……..	196
23	Principalele concentrări comerciale în Bucureşti (hartă)……..	214
24	Modele de localizare a marilor investiţii comerciale……	216
25	Neominorităţile etnice din Bucureşti (hartă)…….	220
26	Primul plan topografic al Bucureştiului (reproducere)……	223
27	Circulaţia în zona centrală a Bucureştiului riverană Dâmboviţei (reproducere)……..	224
28	Clădiri reprezentative pentru modelul arhitectural nord-american de la începutul secolului XX (reproducere)……...	225
29	Blocuri de locuinţe de tip sovieto-stalinist (construite în anii 1950-1960)……...	226
30	Palatul Parlamentului, clădire reprezentativă pentru modelul arhitectural nord-coreean….	227
31	Modelul arhitectural nord-american contemporan în Bucureşti……...	228
32	Comunităţi închise în cartierul Pipera (Bucureşti)……	228

BIBLIOGRAFIE

Albrow, M., King, E. (1990), *Globalization, Kowledge and Society*, Sage, London

Amin, S. (1997), *Capitalism in Age of Globalisation*, London, Zed Books

Anghelescu, Nadia (1993), *Introducere în Islam*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti

Appadurai, A. (1990), *Disjuncture and difference in the global cultural economy*, în Theory, Culture and Society, **7 (2/3)**, pp. 295-310

Appadurai, A. (1996), *Modernity al Large: Cultural Dimensions of Globalization*, University of Minnesota Press, Minneapolis

Arizpe, L. (1996), *The Cultural dimension of global change: an anthropological approach*, UNESCO, Paris

Axford, B. (1995), *The Global System: Economics, Politics and Culture*, Cambridge, Polity Press

Babeţi, Adriana, Ungureanu, C., coord. (1997), *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Ed. Polirom, Iaşi

Balaam, D. N., Veseth, M. (1996), *Introduction to international political economy*, Upper Saddle River, Pretince Hall

Badrus, Gh, Rădăceanu, E. (1999), *Globalitate şi management*, Ed. All Beck, Bucureşti

Bairoch, P., Kouzul-Wright, R. (1996), *Globalization Myths: Some Historical Reflections on Integration, Industrialization and Growth in the World Economy*, Discussion Paper, **113**

Barber, B. (2000), *Jihad vs. McWorld*, în Lechner, F. J., Boli, J., eds. *The Globalization Reader*, Blackwell Publishers

Bari, I. C. (2003), *Probleme globale contemporane*, Ed. Economică, Bucureşti

Barnet, R., Cavanagh, J. (1996), *Homogenization of global culture*, în vol. *The Case against the Global Economy and for a Turn toward the Local*, Jerry Mander & Edward Goldsmith (eds), Sierra Club Books, San Francisco, pp. 71-77

Barré, A. (1994), *Frontières artificielles et circulation en Europe*, în *Hommes et Terres du Nord*, **2-3**, pp. 71-81

Batchvarov, M. (1998), *Les fonctions changeantes des frontires bulgares,* în *Revue Géographique de l'Est*, **XXXVIII, 4,** pp. 151-157

Batson, C. D., Schoenrade, P., Ventis, W. (1993), *Religion and the individual: a social-psychological perspective*, New York, Oxford University

Bauman, Z. (1999), *Globalizarea şi efectele ei sociale*, Ed. Antet, Bucureşti

Bădălan, E. (2001), *Securitatea României. Actualitate şi perspectivă*, Ed. Militară, Bucureşti

Bădescu, I., Dungaciu, D., colab. (1995), *Sociologia şi geopolitica frontierei*, **I-II**, Ed. Floarea Albastră, Bucureşti

Beauregard, R. (1995), *Theorizing the global-local connection*, în vol. *World Cities in a World System*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 232-248.

Bécart, A., Brodaty, S. (1998), *La coopération transfrontalière et le dévelopement local*, în *Hommes et Terres du Nord*, **1**, pp. 35-43

Béthemont, J., Breuil, J. (1991), *Les Etats-Unis, une géographie thematique*, Masson, Paris

Bernoist, Alain de (1986), *Europe, Tiers Monde – Même Combat*, Editions Robert Laffont, Paris

Beyer, P. (1994), *Religion and Globalization*, London, Sage

Bidilean, V. (2000), *Uniunea Europeană, Instituţii, Politici, Activităţi*, Ed. Agroprint, Timişoara

Bird, J., Curtis, B., Putnam, T., Robertson, R., Tickner, L. (1993), *Mapping the futures: Local Cultures, Global Change*, Routledge, London

Bissondath, N. (1994), *Selling Illusions: The Cult of Multiculturalism*, Penguin, Toronto

Boar, N. (1999), *Regiunile transfrontaliere şi Europa postcomunistă*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **I**, **1**, 1999, pp. 102-104

Bodocan, V. (1991), *Contiguitatea geografică şi conflictele internaţionale*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Geografie,* **XXXVI**, **2**, Cluj-Napoca, pp. 81-84

Bodocan, V. (1997), *Geografie politică*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Bogomilova, Nonka, (1999), *Instrumentalizarea etnică a religiei în sud-estul Europei*, în *Altera*, **10**, Târgu Mureş

Boniface, P. (1999), *Valori permanente, valori de ocazie. Pericolul proliferării statelor*, în „Timpul în 7 zile", 26 ian.-1 febr., p. 15-16
Bonnet, J. (2000), *Marile metropole mondiale*, Institutul European, Bucureşti
Bonneville, M., Buisson, M. A., Commerçon, N., Rousier, N. (1992), *Villes européennes et internationalisation*, Imprimerie BOSC Fières, Lyon
Boudon, R., Besnard, Ph., Cherkaoui, M., Lécuyer, B. P., coord. (1996), *Larousse. Dicţionar de sociologie*, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti
Boyer, J. C. (1996), *La frontière entre protestantisme et catholicisme en Europe*, în *Annales de Géographie*, **CV, 588**, pp. 119-140
Braudel, F. (1994), *Gramatica civilizaţiilor*, **I-II**, Ed. Meridiane, Bucureşti
Bret, B. (1996), *Les inegalités: Une question de géographie politique*, în *L'Information Géographique*, **60**, pp. 10-19
Bretherton, C., Ponton, G. (1996), *Global Politics: An Introduction*, Blackwell, Oxford
Breton, R. (1987), *Ethnogenèse et poligenèse des ethnies et des Etats*, în *Annales de Géographie*, pp. 742-744
Breton, R. (1989), *L'art de tracer les frontières*, în *Annales de Géographie*, pp. 102-103
Breton, R. (1991), *Les discordances entre frontières politiques et limites d'aires linguistiques dans la C.E.E.,* Cultures et espaces transfrontaliers, în *Revue Géographique de l'Est*, **XXXI, 2**, pp. 99-103
Breuilly, J. (1993), *Nationalism and State*, Manchester University Press, Manchester
Brown, L. R. (coord.) (1988-2000), *Probleme globale ale omenirii*, **I-VI**, Starea Lumii, 1984-1996, Ed. Tehnică, Bucureşti
Brown, L. R., Lenssen, N., Kane, H. (1997), *Semne vitale 1996*, Ed. Tehnică, Bucureşti
Buchet, C. (1998), *Religie şi putere în relaţiile internaţionale contemporane*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.
Buell, F. (1994), *National Culture and the New Global System*, John Hopkins University Press, London
Burdack, J., Grimm, F. D., Paul, L. (1998), *The political geography of current East-West relation*, în *Beiträge zur regionalen geographie*, **47**, Institut für Länderkunde, Leipzig
Burton, J. (1972), *World Society*, Cambridge University Press, Cambridge
Buzan, B. (2000), *Popoarele, statele şi teama. O agendă pentru studii de securitate internaţională în epoca de după războiul rece*, Ed. Cartier, Bucureşti, Chişinău
Buzducea, D. (2001), *Globalizarea. Structuri paradigmatice moderne*, Ed. Ars Docendi, Bucureşti
Bzerzinski, Z. (2000), *Marea tablă de şah. Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice*, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti
Campanella, M. L. (1993), *The Effects of Globalisation and Turbulence on Policy-Making Process*, în *Government and Opposition*, **28**, 2, pp. 190-205
Castells, M. (1996), *The Rise of the Network Society*, **I**, *The Information Age: Economy*, *Society and Culture*, Cambridge and Oxford, Blackwells
Cernescu, E. M. (1992), *Geopolitica – reflecţii geografice*, în *Terra*, **1-2**, pp. 107-111
Châtelet, F., Pisier, Evelyne (1994), *Concepţiile politice ale secolului XX*, Ed. Humanitas, Bucureşti
Chauprade, A., Thual, F. (1999), *Dictionnaire de géopolitique*, Ed. Ellypses, Paris
Chipea, F. (2001), *Schimbări în comportamentele şi instituţiile culturale în România în perioada tranziţiei*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **II, 2**, 2000, pp. 117-135
Ciechocinska, Maria (1993), *L'evolution de la notion de région en Europe Centrale et Orientale*, în Espaces et Sociétes, **70-71**, Ed. Harmattan, Paris, pp. 93-112
Claval, P. (1968), *Regions, nations, grands espaces*, Marie-Therese Genin, Paris
Claval, P. (1978), *L'Espace et pouvoir*, Presses Universitaires de France, Paris
Claval, P. (1981), *La logique des villes*, Librairies Techniques, Paris
Claval, P. (1991), *Cultures et régions transfrontaliers en Europe à l'aube du marche unique,* Culture et espaces transfrontaliers, în *Révue Géographique de l'Est*, **2**, pp. 55-88
Claval, P. (1994), *Géopolitique et géostrategie. La pensée politique, l'éspace et le territoire au XX-e siecle*, Ed. Nathan, Paris
Claval, P. (1995), *Géographie culturelle*, Nathan–Université, Paris
Cohen, D. (1998), *Bogăţia lumii, sărăcia naţiunilor*, Eurosong Book, Bucureşti
Cordellier, S. (coord.), *Mondializarea dincolo de mituri*, Ed. Trei, Bucureşti

Crenshaw, M., Pimlott, J. (1996), *Encyclopedia of world terrorism*, Armonk, New York
Crystal, D. (1997), *English as a Global Language*, Cambridge University Press, Cambridge
De Weyer, R. van (2001), *Islamul şi Occidentul. O nouă ordine politică şi religioasă după 11 septembrie*, Ed. Allfa, Bucureşti
Deică, P. (1997), *De la lumea bipolară la cea pluripolară. Consideraţii geopolitice*, în *Comunicări de Geografie*, **I**, Ed. Universităţii Bucureşti, pp. 95-98
Deică, P. (2000), *Sensul geopolitic al Bazinului Carpatic*, în Comunicări de Geografie, **IV**, Ed. Universităţii Bucureşti, pp. 371-376
Deică, P. (2000), *Transnistria în jocul geopolitic al Rusiei*, în Revista Română de Geografie Politică, **II**, **1**, Ed. Universităţii din Oradea, pp. 45-52
Ditter, J. G., Holz, Jeanne-Marie, Lepesant, G., Sanguin, A. L., Schulz, J. (1997), *Récomposition de l' Europe Médiane*, Ed. Sedes, Paris
Di Meo, Guy (1995), *Les nouvelles contradictions du territoire*, în *Revue Géographique de Lyon*, **70, 2**, pp. 169-175
Dobrescu, P. (2003), *Geopolitica*, Ed. Comunicare ro, Bucureşti
Dogan, M. (1993), *Cum să comparăm naţiunile*, Ed. Alternativă, Bucureşti
Dricken, P. (1986), *Global Shift: Industrial Change in a Turbulent World*, Harper and Row, London
Drimba, O. (1996), *Incursiuni în civilizaţia omenirii*, **I-II**, Casa de Editură Excelsior – Multi Press, Bucureşti
Duby, G. (1995), *Atlas historique. L'histoire du monde en 334 cartes*, Ed. Larousse, Paris
Dufour, J. L. (2002), *Crizele internaţionale. De la Beijing (1900) la Kosovo (1999)*, Ed. Corint, Geopolitică şi Geostrategie, **7**, Bucureşti
Dumitrescu, S. (1999), *Economie mondială,* Ed. Economică, Bucureşti
Dunning, J. (1993), *Multinational Companies and the Global Economy*, Addison-Wesley, Readina, Massachusetts
Dupuy, C., Mirelli, Ch., Savary, J. (1996), *Atlas mondial des multionales*, La Documentation Française, **2**, Ed. Reclus, Montpellier
Durand, M. F., Levy, J., Retaille, D. (1993), *Le Monde: espaces et systèmes*, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques&Dalloz, Paris
Eco, U. (2000), *Globalizarea şi morala*, în *l'Espresso*, preluat în *Globul*, Fundaţia Rompress, 24.03.2000
Eliade, M. (1983), *Istoria ideilor şi credinţelor religioase*, Ed. Ştiiţifică şi Enciclopedică, Bucureşti
Eliade, M., Culianu, P. (1996), *Dicţionar al religiilor*, Ed. Humanitas, Bucureşti, pp. 163-180
Erdeli, G., Cândea, Melinda, Braghină, C., Costachie, S., Zamfir, Daniela (1999), *Dicţionar de geografie umană*, Ed. Corint, Bucureşti
Erdeli, G., Braghină, C., Răsineanu, D. (2000), *Geografie economică mondială*, Ed. Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti
Fall, Y. K. (1998), *Culture, Ethnics and Globalization*, World culture report, UNESCO, Paris
Fejtö, F. (1997), *La fin des democraties populaires. Les chemins du post-communisme*, Ed. du Seuil, Paris
Featherstone, M. (edt.) (1990), *Global Culture*, Sage, London
Featherstone, M. (1995), *Undoing Culture: Globalization, Post-modernism and Identity*, Sage, London
Ferguson, M. (1992), *The Mythology about Globalisation*, în *European Journal of Communication*, **7**, pp. 69-93
Folea, T., Voican, Anca, Moraru, D. (2004), *Bin Laden – inamicul numărul 1*, în Clipa 2000, nr. **III**
Fourcher, M., coord. (1993), *Fragments d'Europe*, Ed. Fayard, Paris
Fourcher, M., coord. (1999), *Géopolitique du Danube, Perspectives strategiques*, Ed. Ellipses, Paris
Fourcher, M. (2000), *La République européenne*, Frontières, Ed. Belin, Paris
Friedman, J. (1994), *Cultural Identity and Global Process*, Sage, London
Frobenius, L. (1982), *Cultura Africii*, **I-II**, Ed. Meridiane, Bucureşti
Gardels, N. (1997), *The Changing Global Order: World Leaders Reflect*, Malden, Massachusetts
Gaunard, Marie-France (1999), *La recomposition territoriale des zones frontalières en Pologne par la mise en place d'Eurorégions*, în *Bulletin de l'Association de Géographie Français*, **76**, **4**, pp. 429-442
Gerber, H. (1988), *Islam, guerilla war, and revolution – a study in comparative social history*, Rienner, Boulder

Giddens, A. (1990), *The Consequences of Modernity*, Cambridge, Polity Press
Girardet, R. (1997), *Mituri şi mitologii politice*, Institutul European, Iaşi
Ginet, P. (1999), *Gouvernances urbaines et discontinuités spatiales: approche geostratégique de quelque dynamiques de métropolisation au sein de l'euroregion*, în *Bulletin de l'Association de Géographie Français*, **76, 4**, pp. 412-420
Giurescu, C. C. (1979), *Istoria Bucureştilor*, ed. a II-a, Edit. Sport-Turism, Bucureşti
Giurcăneanu, C. (1983), *Statele pe harta lumii*, Ed. Politică, Bucureşti
Glassner, M. I. (1993), *Political Geography*, John Willey&Sons, New York
Goldblatt, D. (1995), *The paradox of power: globalisation and national government*, Demos, **7**, pp. 28-29
Gore, Al (1995), *Pământul în cumpănă. Ecologia şi spiritul uman*, în Probleme Globale ale Omenirii, Ed. Tehnică, Bucureşti
Gonin, P. (1994), *Régions frontalières et dévelopement endogène: de nouveaux territoires en construction au sein de l' Union Européenne*, în *Hommes et Terres du Nord*, **2-3**, pp. 61-70
Gordimer, Nadine (1998), *La mondialisation et la culture, vivre sur un territoire sans frontières*, în Coopération Sud, **2**, PNUD, New York
Grimm, F. D. (1998), *Changes in the hierarchy of Romanian towns, in vol. Romania: migration, socio-economic transformationad perspectives of regional development*, în *Südosteuropa-Gesellschaft*, München
Groza, O. (1999-2000), *Polarisation territoriale et organization administrative en Roumanie. Le chaînon manquant: le niveau régional*, în Revue Roumaine de Géographie, **43-44**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, pp. 19-34
Gruber, K. (1999), *Regionalism, state naţionale, integrare europeană: perspective vest-europene şi central-europene,* în *Altera*, **10**, Târgu Mureş, pp. 54-75
Guichonnet, P., Raffestein, C. (1974), *Géographie des frontieres*, Presses Universitaires de France, Paris
Guillochon, B. (2003), *Globalizarea. o singură planetă, proiecte divergente*, Enciclopedia Rao, Bucureşti
Hadjiev, K. S. (2000), *Introducere în geopolitică*, Logos, Moscova
Hamelink, C. J. (1993), *Globalism and national sovereignty*, în Nordenstreng, K., Schiller H. I. (eds). *Beyond national sovereignity: international communications in the 1990s*, Norwood, Ablex
Hannerz, U. (1997), *Scenarios for peripheral cultures*, în vol. *Culture, Globalization and the World-System: Contemporary Conditions for the Representations of Identity*, Anthony D. King (ed.), University of Minnesota Press, Minneapolis, pp. 107-128
Harvey, D. (1989), *The Condition of Postmodernity*, Basil Blackwel, Oxford
Hau, M. (1989), *Industrialisation et facteur culturel: le cas de l'Alsace*, *Régions d'Europe*, în *Révue Géographique de l'Est*, **2**, pp. 129-137
Held, D. (1991), *Democracy and Globalization*, Alternatives, **16**, pp. 201-208
Held, D. (1995), *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Polity, Cambridge
Held, D., McGrew, Goldbladd, D., Perraton, J. (2004), *Transformări globale. Politică, economie şi cultură,* Ed. Polirom, Iaşi
Hellier, P. (1998), *Evil Empire: The Dark Side of Globalization*, Chimo Media, Toronto
Hettne, B. (1995), *Introduction: the international political economy of transformation*, în Hettne B., *International political economy: understanding global disorder*, Cape Town: Sapes
Hirst, P., Thompson, G. (2002), *Globalizarea sub semnul întrebării, Economia internaţională şi posibilităţi de guvernare*, Ed. Trei, Bucureşti
Hoerner, J. M. (1993), *Autour de la fonction sociale de la frontière*, în *Espaces et Sociéres*, **70-71**, Ed. Harmattan, Paris, pp. 157-164
Holmn, H. (1997), *Limits to Globalization*, în *European Review*, **5, 1**
Horga, I. (2000), *Histoires alternatives. Les concepts d'équilibre, de Concert et d'Integration européenne entre mythe et realité*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **II**, **1**, 2000, pp. 91-103
Horga, I. (2001), *Perspective historique sur les structures régionales et fonctionnelles en Roumanie*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **II, 2**, 2000, pp. 55-72

Horváth G. (edt) (2000), *Regions and Cities in the Global World. Essays in Honour of György Enyedi*, Centre for Regional Studies, Pécs
Hosbawm, E. J. (1997), *Naţiuni şi naţionalism, din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate*, Ed. Arc, Chişinău
Hotea, D. (2007), *Conflicte rasiale. O perspectivă geopolitică a lumii în care trăim*, Ed. Top Form, Bucureşti
Huntington, S. P. (1998), *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale,* Ed. Antet, Bucureşti
Iacob, Gh. (1997), *Consideraţii geo-istorice şi politice privind prezenţa românilor pe teritoriul fostului imperiu rus (ţarist şi sovietic),* în *Buletin Geografic*, **I, 1**, pp. 13-22
Ianoş, I. (1998), *The influence of economic and regional policies on migration in Romania*, în vol. *Romania: migration, socio-economic transformationad perspectives of regional developm*ent, Südosteuropa-Gesellschaft, München
Ianoş, I. (2001), *Towards an Analysis Methodology of the Conflict Potential Areas, Starting from Romanian Realities*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **II, 2**, 2000, pp. 5-15
Ianoş, I. (2006), *Globalizarea localului şi localizarea globalului*, Geovalahia, **1**, pp. 120-126
Ianoş, I. (2004), *Dinamica urbană. Aplicaţii la oraşul şi sistemul urban românesc*, Ed. Tehnică, Bucureşti
Ianoş, I., Iacob Gh. (1989), *Câmpiile Terrei*, Ed. Albatros, Bucureşti
Ianoş, I., Humeau, J. B. (2000), *Teoria sistemelor de aşezări umane*, Ed. Tehnică, Bucureşti
Ianoş, I., Pumain Denise, Racine J.-B. (edt) (2000), *Integrated Urban System and Sustainability of Urban Life*, Ed. Tehnică, Bucureşti
Ianoş, I., Heller, W. (2006), *Spaţiu, economie şi sisteme de aşezări*, Ed. Tehnică, Bucureşti
Ilieş, Al. (1999), *Elemente de geografie politică*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea
Iliescu, I. (1996), *Probleme globale. Creativitate*, Ed. Tehnică, Bucureşti
Iordan, P. (1998), *Central and nation state in Eastern Europe as obstacles for European Integration*, în vol. *The political geography of current East-West relations*, Institut für Landerkünde, Leipzig
Iordan, P. (1998), *Regionalization and Descentralization in Romania – opportunites and obstacles*, în vol. *Romania: Migration Socio-Economic, Transformation and Perspectives of Regional Development,* Sudosteuropa Studie, **62**, München
Iulian, G. (1997), *Geopolitica şi sociologia integrării europene. Teorii şi doctrine,* în *Euxin*, *Revistă de sociologie, geopolitică şi geoistorie*, ISOGEP, **1-2**, Bucureşti, pp. 133-144
Jacka, E. (1992), *Continental shift: globalization and culture*, Double Bay, LCP
James, P. (1991), *One-Dimensional Theory? Anthony Giddeens and the state of Nation*, în *Arene*, **95**
Janke, P. (1992), *Terrorism and democracy – some contemporany cases*, Basingstoke, McMilian
Johnston, R. J. (1980), *Political Geography without Politics*, în *Progress in Human Geography*, **4**
Juillard, E. (1976), *Pour une logique des divisions régionales en Europe Occidentale*, în *Révue Géographique de l'Est*, **XVI, 3-4**, pp. 103-120
Kearney, M. (1995), *The local and the global – the anthropology of globalization and transnationalism*, Annual Review of Anthropology, **24**, pp. 547-565
Kegley, C. W., Wittkopf, E. R. (1995), *World Politics: Trend and Transformation*, St. Martin's Press, New York
Kidron, M., Segal, R. (1981), *Atlas enciclopedique du monde*, Ed. Calman-Levy, Paris
King, A. (1990), *Global Cities*, Routledge, London
Kissinger, H. (2002), *Diplomaţia*, Ed. All, Bucureşti
Kleischmager, R. (1998), *Réflexion sur les frontières étatiques intérieures de l'Union Européenne,* în *Revue Géographique de l'Est*, **XXXVIII, 4,** pp. 145-150
Kregel, J. (1997), *Some Risk and Implications of Financial Globalization for National Policy Automony*, UNCTAD Review
Knight, D. *B. (1982), Identity and Territory: Geographical Perspective on Nationalism, în Annals of the Association of American Geographers*, **72**
Kozul-Wright, P., Rowthorn, R. (edt) (1997), *Transnational Corporations and the Global Economy*, Macmillan, London
Labasse, J. (1991), *L' Europe des régions*, Géographes-Flammarion, Paris
Labrousse, A. (2004), *Geopolitica drogurilor*, Ideea Europeană, Bucureşti
Lacoste, Y., coord. (1995), *Dictionnaire du géopolitique*, Ed. Flammarion, Paris

Lacoste, Y. (2003), *Apa. Bătălia pentu viaţă*, Enciclopedia Rao, Bucureşti
Lavroff, D. G. (1998), *Histoire des idées politiques depuis le XIX-e siècle*, Ed. Dalloz, Paris
Lechner, F. J., Boli, J. (eds) (2000), *The Globalization Reader*, Blackwell Publishers, U.K.
Loyer, B. (1997), *Nationalismes en Pays Basque*, în *Bulletin de l'Association de Géographes Français*, **74, 2**, pp. 136-145
Maghidovici, I. P. (1959), *Istoria descoperirilor geografice*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti
Maliţa, M. (1998), *Zece mii de culturi, o singură civilizaţie: spre geomodernitatea secolului XXI*, Ed. Nemira, Bucureşti
Marshall, D. D. (1993), *The Future of Trade Unions: a Global Challenge*, Cave Hill, University of the West Indies, Barbados
Massoulié F. (2003), *Conflictele din Orientul Mijlociu*, Ed. All, Bucureşti
Matei, Elena (2007), *Ecosistemele umane. O abordare din perspectivă geografică*, Ed. Universitară, Bucureşti.
Matei, H. C., Neguţ, S., Nicolae, I., Şteflea, N. (2005), *Statele Lumii*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti
McGrew, A. G. (1992), *Conceptualizing Global Politics*, în McGrew, A. G., Lewis, P. G. (eds), *Globalization and the Nation State*, pp. 1-30
McLean, L. (coord) (2002), *Oxford. Dicţionar de Politică*, Ed. Univers Enciclopedic, Bucureşti
McLuhan, M. (1964), *Understanding Media*, London, Routledge
McLuhan, M. (1975), *Galaxia Gutenberg*, Ed. Politică, Bucureşti
Mérad, A. (2003), *Islamul contemporan*, Ed. Corint, Microsinteze, **53**, Bucureşti
Mellor, R. E. M. (1989), *Nation, State and Territory*, Routledge, London&New York
Mesarovic, M., Pestel, E. (1975), *Omenirea la răspântie*, Ed. Politică, Bucureşti
Minc, A. (1993), *Le Nouvea Moyen Age*, Ed. Gallimard, Paris
Moldovan, R., Moţu, I. (2001), *Belgia şi noua preşedinţie a Uniunii Europene*, în *Integrarea*, **I**, **2**, pp. 7
Moldoveanu, M. (1998), *Spaţiile euromediteraneean şi Dunăre-Marea Neagră în strategia cooperării la scară regională şi globală,* în *Conjunctura economiei mondiale*, IEN, Bucureşti
Mowlana, H. (1998), *La mondialisation des médias*, în *Cooperation Sud*, **2**, PNUD, New York
Naisbitt, J., Aburdene, P. (1993), *Megatendinţe*, Ed. Humanitas, Bucureşti
Nayar, D. (1995), *Globalization: The Past in our Present*, Address to 78-th Annual Conference of the Indian Economic Association
Negoescu, B., Vlăsceanu, Gh. (1998), *Geografie economică mondială*, Ed. Teora, Bucureşti
Neguţ, S. (2005), *Introducere în Geopolitică*, Ed. Meteor Press, Bucureşti.
Neguţ, S. (2008), *Geopolitica, universul puterii*, Ed. Meteor Press, Bucureşti
Niculescu, I. (1997), *Geopolitica – un nou început?,* în *Euxin*, *Revistă de sociologie, geopolitică şi geoistorie,* **1-2**, ISOGEP, Bucureşti, pp. 89-94
Nijman, J. (1996), *Breaking the rules: Miami in the urban hierarchy*, în *Urban Geography*, **17**, **1**, pp. 5-22
Nouschi, M. (2002), *Mic atlas istoric al secolului XX*, Ed. Polirom, Iaşi
Novak M. (1993), *The Catolic Ethnic and the Spirit of Capitalism,* Free Press
Ohiorhenuan, J. F. (1998), *Le Sud dans une ere de mondialisation*, în *Coopération Sud*, **2**, PNUD, New York
Olvera, D. (1996), *Les effects de frontière, une barriere à la compréhension des échanges internationaux*, în *L'Espace Géographique*, pp. 193-202
O'Hara, Devereaux, M., Johansen, R. (1994), *Globalwork: bridging distance, culture and time*, San Francisco: Jossey-Bass
O'Loughlin, J. (1994), *Dictionary of Geopolitics*, Greenwood Press, London
O'Reagan, T. (1992), *The international, the regional and local: Holywood's new and declining audiences*, în Jacka, E., *Continental ahift: globalization and culture*, Double Bay: LCP
O'Sullivan, T., Hartley, J., Saunders, D., Montgromerey, M. (2001), *Concepte fundamentale din ştiinţele comunicării şi studiile culturale*, Ed. Polirom, Iaşi
Parker, G. (1988), *The Geopolitics of Domination*, Routlege, London
Pelletier, Ph., Vanier, M. (1997), *Les ciseaux du géographie. Coupures et coutures du territoire,* în *Revue de Géographie de Lyon*, **72, 3**, pp. 163-165
Petrescu, I. (1993), *Terra, catastrofe naturale*, Ed. Tehnică, Bucureşti

Pieterse, J. N. (1992), *Globalization as Hybridization*, The Hague, Institute of Social Studies, ISS working papers, **152**
Pieterse, J. N. (1992), *Emancipations, Modern and Postmodern*, Sage Publications, London
Pinder, D., edt. (1998), *The New Europe. Economy, society & environment*, John Wiley & Sons
Piolle, X. (1980), *Mobilité, identité, territoires*, în *Revue de Géographie de Lyon*, **65, 3**, pp. 149-154
Pipes, D. (1983), *In the Path of God: Islam and Political Power*, Basic Books, New York
Piveteau, J. L. (1991), *Térritorialité européenne et christianisme. Réflexion sur l'Europe. Economie et echanges: France, Allemagne, Europe Centrale,* în *Revue Géographique de l'Est*, **3-4,** pp. 229-243
Polivka, H. (1987), *Frontière et structures économiques*, în *Revue Géographique de l'Est*, **XXIX, 2**, pp. 103-117
Popa, N. (2001), *Elemente de unitate şi alteritate în spaţiul geografic românesc*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **II, 2**, 2000, pp. 34-49
Popa, N. (2006), *Frontiere, regiuni transfrontaliere şi dezvoltare regională în Europa Mediană*, Ed. Universităţii de Vest, Timişoara
Popescu, Dumitra, Năstase, A., Coman, F. (1994), *Drept internaţional public*, Casa de editură şi presă „Şansa", Bucureşti
Popescu, I. A., Bondrea, A. A., Constantinescu, Mădălina (2004), *Globalizarea – mit şi realitate*, Ed. Economică, Bucureşti
Popovici, I., Caloianu, N., Ciulache, S., Leţea, I. (1975), *Enciclopedia descoperirilor geografice*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti
Portes, J. (2003), *Statele Unite ale Americii, o hiperputere ?*, Enciclopedia Rao, Bucureşti
Prescott, J. R. V. (1987), *Political Frontiers and Boundaries*, 2-ed, Allen-Unwin, London-Chicago
Prescott, J. R. V. (1996), *Contribution of the United Nations to solving boundary and territorial disputes, 1945-1995*, în *Political Geography*, **15**, **3/4**
Raffestein, C. (1993), *Autour de la fonction sociale de la frontière*, în *Espaces et Sociétes*, **70-71,** pp. 157-164
Rayvanyi, J., Rey, Violette (1989), *Régions et pouvoirs régionaux en Europe de l'Est et en U.R.S.S.*, Ed. Masson, Paris
Renard, J. P. (1998), *Les régions (trans) frontaliéres et les Eurorégions en Europe*, în *Hommes et Terres du Nord*, **3**, pp. I-IV
Reszler, A. (1981), *Mythes politiques modernes*, Presses Universitaires de France, Paris
Rey, Violette, Vernicos-Papageorgian, Sophie (1994), *Religii, naţionalităţi şi discontinuităţi teritoriale – cazul românesc în 1992*, în *L'Espace Géographique*, **4**, pp. 300-311
Rey, Violette (1996), *Territoire politique et espace géographique: le cas de la Roumanie*, în *Revista Geografică*, **II-III**, 1995-1996, Institutul de Geografie, Bucureşti
Rey, Violette, coord. (1998), *Les territoires centre-européens. Delemmes et défis*, Ed. La Découverte, Paris
Rey, Violette (1987), *Intégration territoriale et crise spatiale dans les pays de l'Europe de l'Est*, în *Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie*, **21, 1-2**, pp. 21-28
Reynauld, A. (1981), *Société, espace et justice. Inégalités régionales et justice socio-spatiale,* Presses Universitaires de France, Paris
Robertson, R. (1989), *Globalization, Politics and Religion,* în Beckford J. A., Luckmann T. (eds.), *The Changing Face of Religion*, Sage, London
Robertson, R. (1993), *Globalization. Social Theory and Global Culture*, Sage Publications, London
Robertson, R., Garrett, W. (eds) (1995), *Religion and Global Order*, Paragon, New York
Rodrik, D. (1997), *Has Globalization Gone Too Far ?,* Institute for International Economics, Washington
Roncea, G. (1997), *Provocarea autonomiei – „frontiera internă". Războiul logistic şi armele sale în Europa Centrală*, în *Euxin, Revistă de sociologie, geopolitică şi geoistorie*, **1-2**, ISOGEP, Bucureşti, pp. 179-209
Rosenau, J. N. (1980), *The Study of Global Interdependance*, Nichols, New York
Rosenau, J. N. (1995), *Distant proximities: the dynamics and dialectics of globalisation*, în B. Hettne, *International political economy: understanding global disorder*, Cape Town: Sapes

Rosière, *St. (1998), Contribution a l'étude géographique des frontières: le cas de la Hongrie, în Revue Géographique de l'Est*, **XXXVIII, 4,** pp. 159-168
Rougier, H. (1999), *De la notion de région a celle d'eurorégion*, în *Bulletin de l'Association de Géographes Français*, **76, 4**, pp. 394-396
Roy, A. N. (1999), *The Third World in the Age of Globalisation. Requiem or New Agenda?,* Zed Books, London-New York
Rubenstein, J. (1989), *The Cultural Landscape. An Introduction to Human Geography*, Merill Publishing Company, Columbus, Ohio
Rus, D. (1997), *Teritorii locuite de români din afara graniţelor ţării,* Ed. Sigma Plus, Deva
Rusu, E. (1999), *Geografia continentelor. Australia şi Oceania*, Ed. Didactică şi Pedagogică RA, Bucureşti
Sanguin, A. L. (1978), *Une capitale pour Europe? Essai prospectif en géographie politique,* **VII, 4,** pp. 281-290
Saez, G., Leresche, J. P., Bassand, M. (1997), *Gouvernance métropolitaine et transfrontalière. Action publique territoriale*, Ed. Harmattan, Paris
Sanguin, A. L. (1989), *Les minorités ethniques en Europe. Quelques problématiques spatiales, în Bulletin de l'Association de Géographes Français*, **66, 3,** pp. 205-121
Sanguin, A. L. (1990), *Nation, etat et territoire: une géographie politique*, în *Annales de Géographie*, pp. 348-349
Sanguin, A. L. (1992), *Géographie politique, géopolitique, géostrategie: domains, pratiques, friches*, în *Strategique*, **55, 3**
Sassen, S. (1991), *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton University Press, New Jersey
Savey, Suzanne (1994), *Régions frontalières, régions transfrontalières et/ou pionnieres*, în *Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie*, **28, 1-2**, pp. 225-235
Săgeată, Marcela (2006), *Lumea islamică – o reţea dinamică de sisteme*, Ed. Top Form, Bucureşti
Săgeată, R. (2000), *„Limita" în geografia politică*, în *Revista Geografică*, **VI**, 1999, Institutul de Geografie, Academia Română, Bucureşti, pp. 50-55
Săgeată, R. (2000), *Tratatele internaţionale şi evoluţia graniţelor de stat ale României în secolul XX*, în *Comunicări de Geografie*, **III**, 1999, Ed. Universităţii Bucureşti, pp. 343-347
Săgeată, R. (2000), *Personalităţi marcante în geopolitica românească interbelică*, în *Geographica Timisensis*, **VIII-IX**, 1999-2000, Timişoara, pp. 247-255
Săgeată, R. (2001), *Mitul conspiraţiei în geopolitică*, în *Revista Română de Geografie Politică*, **II, 2**, 2000, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea, pp. 50-54
Săgeată, R. (2001-2002), *The administrative-territorial organisation of the city of Bucharest. Evolution and optimisation proposals*, Revue Roumaine de Géographie, 45-46, Ed. Academiei, Bucureşti
Săgeată R. (2004), *Modele de regionare politico-administrativă*, Ed. Top Form, Bucureşti
Săgeată R. (coord) (2004), *Soluţii de optimizare a organizării administrativ-teritoriale a României în perspectiva aderării la Uniunea Europeană*, Ed. Ars Docendi, Bucureşti
Săgeată, R. (2006), *Deciziile politico-administrative şi organizarea teritoriului. Studiu geografic cu aplicare la România*, Ed. Universităţii Naţionale de Apărare Carol I, Ed. Top Form, Bucureşti
Săgeată, R. (2008), *Regiunile Europei. Metodologie de analiză regională*, Ed. Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti
Săgeată, R. (2008), *Geopolitică*, Ed. Universităţii Lucian Blaga, Sibiu
Săgeată, R. (2008), *Organizarea şi amenajarea spaţiului geografic*, Ed. Universităţii Lucian Blaga, Sibiu
Scarpulla, C. (1999), *O Europă a regiunilor: realitate, provocări şi perspective*, în *Altera*, **11**, Târgu Mureş, pp. 7-42
Schaeffer, R. K. (1997), *Understanding Globalization. The Social Consequences of Politica*, Economic and Environmental Change, RT Publisher, USA
Schnapper, D. (2001), *De l'État-nation au monde transnational,* în *Débats Contemporains*, *Revue Européenne des Migrations Internationales,* **17, 2**, pp. 9-36
Schole, J. A. (1998), *Globalisation and Social Change*, Transnational Associations, Bruxelles
Scarpulla, C. (1999), *O Europă a regiunilor: realitate, provocări şi perspecive*, în *Altera*, **10**, Târgu Mureş, pp. 7-42
Seguy, R. (1998), *L'Euroregion, un espace economique en construction ?*, în Hommes et Terres du Nord, 3, pp. 171-174

Servan-Schreiber, J. J. (1982), *Sfidarea mondială*, Ed. Politică, Bucureşti
Short, J. R., Kim, Y. H. (1999), *Globalization and the City*, Longman, New York
Silaşi, G. I. (1986), *Economia viitorului*, Ed. Facla, Timişoara
Simileanu, V. (2003), *Asimetria fenomenului terorist*, Ed. Top Form, Bucureşti
Simileanu, V. (2004), *Radiografia terorismului*, Ed. Top Form, Bucureşti
Simion, T. (1998), *Europa Centrală, spaţiu geografic cu geometrie variabilă*, în *Terra*, Bucureşti, pp. 105-109
Sklair, L. (1991), *The Sociology of the Global System*, Harvester Wheatsheaf, London
Sklair, L. (1995), *Social movements and global capitalism*, în *Sociology – Journal of the British Sociological Association*, **29**, pp. 495-512
Smith, A. (1990), *Towards a Global Culture,* în Theory, Culture & Society, în *Explorations in Critical Social Science*, **VII**, **2-3**
Soros, G. (2002), *Despre globalizare. Economie şi societate,* Ed. Polirom, Iaşi
Soulet, J.-F. (1998), *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până în zilele noastre*, Ed. Polirom, Iaşi
Spybey, T. (1996), *Globalization and World Society*, Polity Press, Cambridge
Stamate, Gr. (1997), *Frontiera de stat a României*, Ed. Militară, Bucureşti
Stoian, Ana-Maria (2005), *Terorismul şi Islamul – o analiză critică a unei false ideologii*, în Geopolitica, **II**, **9-10**, Ed. Top Form, Bucureşti, pp. 7-15
Stingliz, J. E. (2005), *Globalizarea*, Ed. Economică, Bucureşti
Suli-Zakar, I. (1991), *Studiul sociogeografic al regiunilor slab dezvoltate aşezate în aria frontierei maghiaro-române*, în *Analele Universităţii din Oradea*, Oradea, pp. 95-114
Suli-Zakar, I., Corrigan, J. (1998), *Regional perceptions of marginality in the Carpathian Euroregion*, în *Beitrage zur Regionalen Geographie*, Europas, **47**, Lepzig
Şimandan, D. (2000), *Prospectiva geopolitică şi problema viabiliăţ¡ii modelului american,* în *Revista Română de Geografie Politică*, **II**, **1**, 2000, pp. 69-90
Tălângă, C., Braghină, C. (2000), *Consideraţii privind evoluţia funcţională a oraşelor-porturi dunărene*, în *Terra*, **XXX (L), 2**, pp. 87-89
Tarrius, A. (2001), *Au-delà des Etats-nations: des sociétés de migrants*, în *Débats Contemporains, Revue Européenne des Migrations Internationales*, **17, 2**, pp. 37-62
Taylor, Peter J. edt. (1995), *Political Geography of the Twentieth Century. A Global Analysis,* John Wiley-Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore
Tămaş, S. (1993), *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Ed. Academiei Române, Bucureşti
Tămaş, S. (1995), *Geopolitica*, Ed. Noua Alternativă, Bucureşti
Teodor, S. (1998), *Geopolitica în pragul mileniului III*, Ed. Roza Vânturilor, Târgovişte
Teodor, S. (2000), *Geoeconomia Terrei*, Ed. Sfinx, Târgovişte
Teodoru, Aldea (1997), *Funcţia statului român pe diagonala Rhin-Dunăre-Bosfor-Suez*, în *Euxin, Revistă de sociologie, geopolitică şi geoistorie*, **1-2**, ISOGEP, Bucureşti, pp. 145-148
Thomas, H. (edt.) (1995), *Globalization and Third World Trade Unions: the Challenge of Rapid Economic Change*, Zed Books, London
Thoraval, Y., Ulubeyan G. (2003), *Lumea musulmană. O religie, societăţi multiple*, Enciclopedia Rao, Bucureşti
Thumerville, J. (1992), *Migrations internationales et changement géopolitique en Europe*, în *Annales de Géographie*, **565**, pp. 289-318
Thurow, Leste C. (1996), *The Future of Capitalism*, Penguin, New York
Tibi, B. (1996), *Structural globalization and cultural fragmentation dialog between civilizations*, în *Internationale Politik*, **51**, pp. 29-36
Tinberger, J., colab. (1978), *Restructurarea ordinii interna¡ionale*, Ed. Politică, Bucureşti
Tismăneanu, V. (1997), *Reinventarea politicului. Europa răsăriteană de la Stalin la Havel*, Ed. Polirom, Iaşi
Toffler, A. (1995), *Război şi anti-război. Supravieţuirea în zorii secolului XXI*, Ed. Antet, Iaşi
Tomlinson, J. (1991), *Cultural Imperialism: a Critical introduction*, Pinter, London
Toynbee, A. (1979), *Oraşele în mişcare*, Ed. Politică, Bucureşti
Tudose, C. (1995), *Poluarea transfrontalieră,* în *Geographica Timisensis*, **IV**, Timişoara, pp. 213-218

Turner, F.J. (1963), *La frontière dans l'histoire des Etats-Unis*, Presses Universitaires de France, Paris
Verhasselt, Yola (1987), *La pérception de l'espace transfontalier*, Vécu et comportement transfrontalier, în *Revue Géographique de l'Est*, **1-2,** pp. 19-25
Voiculescu, Sorina, Creţan R. (2005), *Geografie culturală. Teme, evoluţii şi perspective*, Ed. Eurostampa, Timişoara
Voiron-Conicchio, Christiane (1987), *Formes, discontinuités et politiques de l'espace*, în *L'Espace Géographique*, pp. 49-59
Wackermann, G. (1986), *Nouvelles dimensions de l'observation culturelles en espace transfrontalier*, în *Bulletin de l'Association de Géographie Français*, **64, 2**, pp. 130-140
Wackermann, G. (1987), *Le vécu transfrontalier et ses répercussions*, Vécu et comportement transfrontalier, în *Revue Géographique de l'Est*, **XXVII, 1-2**, pp. 5-17
Wackermann, G. (1990), *Les echanges interculturelles dans les espaces transfrontaliers,* în *Bulletin de l'Association de Géographes Français*, **67, 5**, pp. 347-356
Wackermann, G. (1991), *Sociétés et aménagements face aux disparités transfrontalières*, în *Revue Géographique de l'Est*, **XXXI, 2**, pp. 89-98
Wackermann, G., coord. (1997), *Transition et mutation en Europe Médiane*, Ellipses, Paris
Wackermann, G., Rey, Violette, Aquatias, Christine (1997), *Mutations en Europe Médiane,* CNED, Sedes, Paris
Wackermann, G. (1998), *Enjeux technologiques et infrastructures en Europe Médiane*, în *Bulletin de l'Association de Géographes Français*, **75, 4**, pp. 470-478
Wallerstein, I. (1974), *The Modern World System*, Academic, New York
Wallerstein, I. (1991), *Sistemul mondial modern*, **I**, Ed. Meridiane, Bucureşti
Wallerstein, I. (1991), *Geopolitics and Geoculture*, *Essays on the Changing World-System,* Cambridge University Press, New York
Watson, M. (1992), *Contemporary Minority Nationalism*, Routledge, London
Zainea, E. (2000), *Globalizarea - şansă sau blestem?,* **I**, Ed. Valand Print, Bucureşti
Zamfir, C., Văsceanu, L., coord. (1993), *Dicţionar de sociologie*, Ed. Babel, Bucureşti
*** (1934), *Planul director de sistematizare al Municipiului Bucureşti. Memoriu justificativ*, Ed. Institutului Urbanistic al României, Bucureşti
*** (1990), *Globalization, Knowledge and Society*, M. Albrow, E. King, edt., SAGE Publications, London
*** (1991), *Pactul Molotov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia,* Universitatis, Chişinău
*** (1992), *Atlas Compact de Peters*, Larousse, Paris
*** (1996), *Globalization and liberalization. Development in the face two powerful currents*, Report of the Secretary-General of UNCTAD to the ninth session of the Conference, United Nations, New York and Geneva
*** (1998-2000), *Clipa 2000*, vol. **I – III**, supliment editat de revista Lumea Magazin
*** (1999), *Atlas géopolitique et culturel du Petit Robert des noms propres*, Dictionnaires Le Robert, Paris
*** (1999), *Globalization with a Human Face, Background Papers*, **I**, în *Human Development Report Office, The United Nations Development Programme*, New York
*** (2001), *Puteri şi influenţe, Anuar de geopolitică şi geostrategie*, Beaumarchais for International Reseach, Geopolitică şi geostrategie, **2**, Ed. Corint, Bucureşti
*** (2002), *Globalization, Growth and Povertry. Building an Inclusive World Economy*, A World Bank Policy Reseach Report, Oxford University Press, Washington
*** (2003-2009), *GeoPolitica, Revistă de Geografie Politică, Geopolitică şi Geostrategie*, **I - XXVIII**, Ed. Top Form, Bucureşti

Summary

Cultural globalization and global culture. Regional and Local in Cultural Geography

Conceptual framework. Globalizing nuclei and fluxes

The first stages of of globalization, which started with the great geographical discoveries and continued with the colonial era, have marked the dissemination of the European values throughout the entire world by imposing them to the native populations, phenomena which constitued the foundations of international relationships until the beginnings of the seventh decade of the last century. The direction, structure and intensity of the commercial flows, as well as the interactions of the native population with the European colonists express *the conquest and the extensive exploitation of resources character* that supported the diffusion of the globalizing flows during this period. Another essential characteristic for the early periods of globalization is the *cyclical characteristic* of the intensity of globalizing flows. Thus, periods of expansion of the trade flows due to an increasing social and economical development were followed by periods of decline, as a direct result of the vulnerability of the main promoters of the globalization to natural disasters, outbreaks of infectious diseases, wars, invasions etc.

The concentration of population and of economic-financial resources in certain areas has in the couse of time led to an uneven development of regions on the Globe and to the emergence of new civilisations acting as nuclei of the future globalising process. In terms of historical evolution, there are two types of globalising nuclei: primary and secondary, corresponding to two distinctive stages of globalisation.

The primary nuclei are represented by the old maritime civilisations of Europe (England, France, Spain, Portugal and Holland). These were the first foci wherefrom the whole world started being "Europenised" through colonisation.

The secondary nuclei were the outcome of economic and technological developments that got momentum especially after World War II, and represented the diffusion of transnational companies which extended their economic-financial activities beyond the borders of their countries of origin. A statistics of the origin of the main transnational companies shows them to be concentrated in the U.S., E.U. and South-East Asia, wherefrom the capital would spread out to all the corners of the would. The upsurge of the South-East Asian economies, and later on of some Latin American ones (Mexico, Brasil, Argentina, etc.), of China or India, or of certain African states (mainly South Africa and Libia) was based on the influx of European or North-American capital. At present, these countries have become fresh nuclei, distributing capital and technologies to peripheral or underdeveloped regions, and actually representing a third generation of globalising cores. A drawback to the progress of developing and underdeveloped countries is not the presence of transnational or national companies but rather their absence. Mutual efforts might

help transnational companies to accelerate economic development in the countries where subsidiaries are opened by attracting investments and creating jobs.

The concrete expression of the direction and intensity of globalising fluxes are the so-called globalising vectors. The configuration of these vectors is intimately linked to the configuration of globalising nuclei and areas, on the one hand, and to the characteristics of globalising processes, on the other. While the first globalising stage was characterised by diffusion and relocation, once high-tech got momentum, globalising fluxes were diffused through the intermediacy of telecommunications and mass-media. Transnational companies have a considerable impact on the world's economy in that they direct the transfer of technology, the creation of new jobs, assist in the improvement of the professional qualification of some social categories and in the efficient use of local production units.

The simultaneous existence of two generations of globalising nuclei generated two types of globalising fluxes of a different structure and consistency. The firt globalising fluxes, which were the outcome of colonisation, had a radial pattern, emanating from Western Europe, basically from the area of the old maritime civilisations. These fluxes traded mainly in raw materials and low processed goods that incorporated little labour, shipping them to the colonial metropoles. At the same time, some technologies, necessary for primary exploitation and processing, would also be "exported" to the colonies. The effect of these fluxes was globalisation of West-European companies that reflected also great ethnic diversity, with deep-going economic and cultural implications. Cities like London and Amsterdam grew into multinational metropoles, while the proportion of Arabs and Africans in Marseilles and in Paris, or of Indians in the British towns came close to that of the autochthons. As a result, a better understanding of and greater opening to other peoples' cultural values, as well as more inter-ethnic tolerance emerged, simultaneously with nationalistic and extremist tendencies, social and cultural segregation, and inherent fragmentation.

The 19th and the early 20th centuries were marked by the American economic "miracle", the American nation being the first global nation formed of colonists and emigrants arrived from every corner of the world. The same is true of the Canadian, Australian, or of some South American nations (Brazilian, Argentinian, etc,).

While in the stage of Fordist Industrialisation, development in the United States relied on fluxes of capital and labour from Europe, after World War II the situation was reserved in that the U.S. lended its support to the European economies; at the same time, a second nucleus of technological dissemination emerged in the Far East, namely Japan.

What spurred the processes of globalisation was the internationalisation of trade and of investments. In the age of globalised information, inter-continental and inter-meridian financial transactions and co-operation agreements are swiftly concluded. As a result of international exchanges, commodities and ideas alien to a community are rapidly assimilated, becoming matter of fact. The Information Revolution has produced radio and TV networks, Internet and satellite communications. New polarisation nuclei would emerge, and the redistributions of

globalising fluxes, represented by the expanding economies of South-East Asia or Latin America is underway. So, connections and interdependences among all countries in the world are likely to become irreversible, while a key phenomenon of post-modern culture, namely global culture, has been surging. Thus, people tend to dress alike, eat alike, have the same values and moral norms. Blue-jeans, Adidas footwear or tights, are elements of clothing seen in New York, Paris, Milan, Berlin, Istanbul or HongKong, and not the least in Bucharest; the American hot dog, the French croissant, the Italian pizza, the Turkist shaorma or kebap stand side by side with elements of the Chinese, Libanese, or Maroccan cuisine, and the values of Western democracy have become universal norms of reference. However, there is no doubt that local cultural traditions, a people's or a community's historical past have a say, and the stronger the local values, the greater one's awareness of belonging to them, possibly exacerbating anti-globalisation feelings and eventually growing into a fundamentalist stance, likely to breed terrorism. It is a warning of how far globalisation may go, the limits beyond which it may lead to fragmentation.

On the other hand, the many-sided conditionings between economic and cultural globalisation have reduced the political power and the state's control tools. The proliferation of transnational institutions has increased the number and volume of global interactions (economic, political, technological, legislative, communications, etc.), of transparency, so that the capacity of states to create the political implements capable to seriously control globalising fluxes has notably diminished. Towns, therefore, have become nuclei polarising these fluxes. The importance of national capital-cities tends to be shadowed by metropoles discharging international functions and hosting international institutions and organisations.

The weakness of the state appears to attract globalising fluxes; multilingualism encourages employment with multinational organisations. Cities such as Geneva, Vienna, Strassbourg, The Hague, Luxembourg, and others have become international services cores.

A second category of political metropoles are the big international cities in which the political function is associated to the economic one. In some cases (London, Paris and Madrd) the political function has been internationalised, given that those cities had been colonial metropoles; others (New York, Shanghai, Calcutta, Lagos, Dar es Salaam, etc.), though not national capitals, have nevertheless grown into global metropoles with complex functions. A third category of cities (Tokyo, Beijing, Seoul, Bangkok, etc.), favoured by geographical position and the dynamism of some Asian or Latin American economies, have transcended the status of national capitals and developed continental or even global functions.

The national political capitals are cities built fot the purpose of assuming the function of political capital, preserving the status of economic-financial metropole of the main urban nuclei. These new capitals would act as a relay between urban systems and the top of the urban hierarchy (a position constantly held by the hypertrophic economic metropole). Washington was the first city of this kind and the first capital to become a global metropole. This model enjoyed large-scale expansion, being adopted by Asian, Latin-American and recently African states.

Globalization and the products of global consumerism

However, the massive economical and technological development following World War II radically changed the direction of the entire globalization process by granting it a new characteristic: *irreversibility*. At the same time, two major types of issues emerged: one series related to the more and more obvious economical competition between USA and Western Europe, the main beneficiaries of the conflagration, and another one related to the *distribution and the most efficient use of natural resources*. This competition materialised into a series of trends, from protective policies, meant to maintain the competition capabilities of their own economies, to policies for focusing on certain production sectors, in order to increase their capacity to withstand competition or even exerting economical and diplomatic pressure through official channels, which often lead to serious crises between the USA and Western Europe. Concerns regarding the limited amont of resources were raised after the 60's, as a consequence of the globalization of the production process and of the disappearance of the colonial systems, which were the main supply sorces for the former metropolis, that ultimately caused the unprecedented decline of the great capital cities, as well as a development of the tertiary sector.

The main process that triggered fundamental changes to the world economy is the *rapid development of services* for the enterprises, located in the major cities, away from the industrial production locations. In other words, production is concentrated in certain places, resulted from the delocalization of activities, while money are produced and multiplied in a series of major urban areas that serve, coordinate and control global capital.

The last two decades of the 20th century were marked by *information explosion*, which mainly stimulates the major world cities. Such urban colossi that have always had very powerful economies benefit to the full from the progress registered in the informational sector, thus becoming the headquartes not only for the national economies, but also for the world economy. In other words, a shift of power takes place from the local to the global level by through functional extrapolation and decisional power. Globalization thus implies a multiplication of international contacts and also a central position of the great urban areas within the most important flows worldwide. The most frequent term we encounter is economical globalization, resulted from a new labour division, as a direct effects of the behaviour changes of the main economical and political actors. The most important role in this process pertains to the transnational companies. Considering the consequences it can have on the worldwide economy, globalization involves a series of aspects: development and increase of the number of transnational companies, increase of the mobility of capital, a new international labour division in industry and services, including administration, within world centres, expansion of markets and foreign investments, the bith of transnational business, and the transnational expansion of consumer goods markets.

Among the consequences of this process is the spreading of technology beyond national borders and the rapid diffusion of know-how, excessive centralization of the financial structure, the increasing importance gained by some oligopolies and the birth of supranational organizations that have diminished the

importance of the national states. Except the facts mentioned above one needs to add the globalization of trade union solidarity which resulted from the globalization of the social inequalities that appeared due to the tendencies of maximizing profit. In the integration, globalization and technological era, all states face the challenge of creating more efficient government systems that could promote, support and sustain human development.

The new development directions also need to analyze the location relationship between the services providers and industrial assets that can deteriorate. As long industrial enterprises, minning and agricultural activities will need specialized services companies to assure the continuity of the production cycles, globalization looks like a necessity. These direct producers prosperity is assured by the fact that they have a sales market, thus the necessary input for their continuing business is ensured. Within the current of communications and transports, the distance between the production sections and their central headquarters or their intermediary companies is not that important anymore. In networks like these it is very easy to avoid gaps in production lines, and the associations between high services supplyng companies and the companies that directly produce goods is a profitable element of the latter. Because of their economical force, they promote and sustain specialized reseach, the automation of the production lines and the introducing of artificial intelligence as an alternative to continous and sustainable development. The headquarters of the major companies have the tendencied of placing themselves in key locations at a global level in order to supervise the entire economical market and be able to anticipate its short and long term evolution, but also react faster in case of an immediate need.

The interconnected effects of companies organizational capacities, of the ever increasing tertiary and quaternary sectors, as well as the progress archieved due to new technologies are contradictory: on one end global development macropoles emerge, and on the other end spatial inequalities and marginalization phenomena appear. In this situation we need to point out some strategies that larger companies prefer, which is to quikly reintroduce investments whose future for a long or short term period of time has already been decided, and produce, due to the fact that they promote only certain territories, inequalities in the development process. At the same time we are talking about local inequalities that mean huge remuneration differences between staff from the financial sectors (especially financial expertise and control) and staff from trivial sectors.

The new trend in global economies, the informational explosion and the growing access to informational associated with asset mobility results in diminishing the role that national states have in regulating economical processes. We can say that spatial units at the international and regional level are revitalized and can enforce themselves at global level. A powerful example is that of Silicon Valley that has become one of the most strategic regions of the world, where new technologies are created, but needs a great pole like Los Angeles or New York in order to ensure their positions at global level. These new types of activities trigger the coming out of special categories of managers and professionals that ensure the transnational character of these services.

Globalization is accepted for its positive effects, that is the capacity of the new economic development engines' capacities (trans- and multinational companies) of *diminishing the discrepancies that exist between the rich and third world countries*. At the same time, the interests of these companies are to sustain the process of global relaxation, ensuring world peace and security, and sustainable development. Their economic potential can provide protection and policies for protecting the environment, diminishing conflicting relations, proper organization on the economical activities. *A rapid process of diffusion of technologies* also takes place in the globalizing ensuring a growth of the cultural level as well as the increase of the communication potential.

The negative effects of globalization consist mainly in the fact than, up until now, it has had a tendency to concentrate *the decisional power in the hands of large companies*. Those specific companies due to an increasing development can break out of the national states control area; can promote their own policies without considering the restrictions imposed by the national states, can determine an excessive wealth at one pole of the world and cause widespread poverty in other areas. Growing protests (Seattle, Davos, Seul, Götteborg, Genova, Barcelona etc.) that globalization might eliminate cultural diversity, makes it improbably as the only viable solution for future development. Another possibility would be keeping under control the process of limiting the decisional role a few worldwide command posts and instead including in these decisions a clear position of the national states in the newly created economical environment.

Globalization has a profound effect on the human settlements system through its dimensions and effects of the overspecialization of some cities and relocation and concentration of new activities. This fact does not reflect on the systems in their totality but mostly on their upper levels and we can observe that a series of capital cities have lost their importance in favour of other internal cities of cities that are located in other states. The birth of "global cities" as well as globalization itself as a process has a cyclical characteristic For example in the 17th century, cities like London, Amsterdam, Anvers, Genoa, Venice and Lisbon had great worldwide economic power and only one century later cities like Paris, Vienna and Rome increase their importance only for Anvers and Genoa to loose their influence. In the 19th century a new group of cities joints the influential category: Chicago, Berlin, Manchester, New York and Sankt Petersburg and in the same time Vienna is loosing more and more of its inflence. Starting with the first half of the 20th century as rapid industrial developments and demographical booms take place in cities from Eastern and South-Eastern Asia (Tokyo, Osaka, Shanghai, Beijing, Singapore, Bangkok, Djakarta), India (Delhi, Madras, Calcutta), Africa (Cairo, Lagos, Dakar, Johannesburg, Dar es Salaam, Abidjan etc) or Latin America (Mexico City, São Paulo, Rio de Janeiro, Buenos Aires, Montevideo etc) increase their importance and in the same time old european capital cities like Amsterdam and Lisbon go trough a slower development process.

In conclusion, one can claim that as the global system evolves, the main cities network has become bigger outgrowing as polarizing area the national states. The international markets, the transnational commercial trades regulated by treaties

between states or with the mitigation of international organizations created by the same states have ensured the development od a Ford-like economies and the metropolisation of cities like London, Paris, New York or Berlin. All these improvements including the stratification of global economy were created on the grounds of the old international order. The only difference is that in that old order the outskirts were the provides of raw materials and the center was the location of the processing industries. Nowadays the central area is relocating and assimilats and concentrates the high specialized industry and services and pushes the processing industry towards the outskirts.

The fall of the communism regime in Central and Eastern Europe and the dissolving of the ideological impediments have created the premises for an explosion of globalizing connections at the level of urban system from the Central and East-European countries. This development of transnational relationships, grafted on the pre-existent cooperation within COMECOM, meant in the 1990 a growth of commercial trades oriented mainly towards imports, services and investment for the development of SMAs. Within this context, cities acted as polarizing nucleus and reoriented flows towards the territory. The development they underwent due to this fact wasn't enough to counteract the decline of the industrial activities and the latter had strong consequences both at demographical as well as social level. Thus, after five decades of hypertrophic development due to politically controled forced industrialization, the evolution of the Romanian urban system changed, undergoing a de-urbanizing process both at a qualitative and demographical level by modifyng its functional attributes. The importance of industry, which was the main urbanization factor for almost all the Romanian cities, lost its influence in favour of the tertiary sector. But this phenomenon had a selective characteristic being oriented towards the major cities: the capital cities and the regional metropolis whose coordinating positions at the local level consolidated. The large cities have a tendency to assume the attributes of the cosmopolite cities; this process is being supported by the increased ethnical diversity, development of the specialized services and large assimilation of global consumerism products. The products from the gastronomical-fashion sector have the strongest impact upon the population. Thus, in mall-like commercial centres almost 75-80% of the space is occupied by fashion division and 10-15% to restaurants.

The presence of a series of Arabic, Turkish or Chinese citizens that have immigrated to Romania and started business in trade or small-scale industry or the presence of foreign citizens that came here with scholarships or diplomatic mission staff, staff of multinational companies or NGOs, reflects in the services sector by birth of specialized units (Chinese, Lebanese, Italian or Greek restaurants, bakeries with French of German influences, African, Indian or Latin-American handicraft shops etc.). Their localization within the commercial centres like malls and hypermarkets explains the importance of these units for the diffusion at a local level of the global consumerism culture products.

On the other hand, the ever growing concentration of income in the capital city and major towns has encouraged the development of a series of specialized products and services and the establishment of commercial units. The only limit to

this type of localization seems to be the continous social segregation by limiting the request market and outlining a special segment of beneficiaries. In this manner new types of urban-rural externalities are created, directly proportional to the social and cultural segregation, externalities that depend on the capacity of absorbing the globalizing flows by the Romanian urban system. Thus, the powerful financial segregation that exists among the urban population as a consequence of the restructuring of the industrial activities becomes veritable filters for the penetration of globalizing flows. Even if at a local level the products of the consumerism culture are having a high penetration potential the population' access to them is still limited. The global culture tends to combine itself with an endemic culture, grafted on poverty, and making possible the deterioration of urban subculture and of organized crime. Bank investments constitute the foundation for the spatial repartition these type of services primarily the commercial ones.

Globalisation of the Romanian town

Romania could not avoid these evolutions. The downfall of the communist system in Central and Eastern Europe and the abolishment of ideological barriers has created the premiss for closer globalising links within the urban systems from this part of the Continent. On the line of former experience as COMECON members, the first half of the 1990s witnessed, after the dissolution of that organisation, a rise in the volume of trade exchanges, of imports in particular; services and investments were aimed at developing small and medium-sized enterprises. Towns acted as nuclei, polarising and re-directing fluxes in the territory. However, development, as it were, could not compensate for industrial decline and its demographic and especially social consequences. After over fifty years of politically-forced industrialisation drive associated with hypertrophic development, the Romanian urban system has been experiencing a radical transformation, basically deurbanisation both as regards town population and town quality, its functional attributes undergoing substantial changes. Thus industry, which was the main factor of urbanisation for almost all of Romania's towns, has been overcome by the tertiary sector, a phenomenon specific to large cities, the capital and the regional metropoles strengthening their co-ordinating positions in the territory.

These cities tend to take over some of the attributes of cosmopolitan towns, a move facilitated by the growing ethnic diversity and development of the services sector. The settlement in Romania of Arab, Turkish, or Chinese nationals engaged in trading or in small industrial businesses, the presence of foregn citizens come to study here, of the personnel of diplomatic missions, of multinational firms or NGOs has diversified the services sector (Chinese, Libanese, Italian or Greek restaurants; French or German bakeries; African, Indian or Latin-American artisanal shops, etc.). With the concentration of incomes in the Capital and in the large cities, commodity markets, or specialist services units ended up in big commercial complexes. Their localisations are seemingly the result of increasing social segregation, tending to limit the area in which this type of goods and services are likely to be spread, because demand rests with a specific segment of users. Hence, a new type of urban-rural

externalities, directly proportional to social and cultural segregation, are dependent upon the capacity of the Romanian urban system to absorb the globalising fluxes. The severe financial disparities affecting the urban population in the wake of industrial restructuring filter the penetration of globalising fluxes. At local level, although the items produced by the culture of consumption are somehow easily penetrating, they are not very accessible. Thus, the combination of global culture with endemic lack of culture grafted on povertry, is a fertile ground for the recrudescence of urban sub-cultures and organised crime.

The political and economic opening of the early 1990s has created the premiss for a change in the ethnic structure of Romania by the massive departure of German nationals and the arrival of alochthonous ethnic elements from Asia and Africa.

Perceived as a bridge between Western Europe, and as an outlet for Asian products (especially from China and the Near East), Romania has become a point of immigration and transit for Asian and African fluxes of population.

The phenomenon is by no means a new one, it is deeply rooted in the communist period when the policy of "left-wing internationalism" promoted a vast campaign of attracting foreign students, especially Arabs originating from countries recently orbiting around the socialist sphere, or who espoused socialist views (Palestine, Syria, Algeria, Libia, etc.) to study in Romania. Besides, a number of foreigners had refugee status (Greeks and Poles arrived at the beginning of World War II, Marxist Chilians who fled Pinochet's dictatorship after the fall of Salvadore Allende's regime in the eraly 1970s; Kurds, PKK members who chose Romania to struggle for a Marxist-type national identity; refugees from Somalia and North Korea, etc.).

In the 1980s Romania proved a haven for Arab youth who wished to enroll in higher education establishments. The big university centres of Bucharest, Iaşi, Cluj-Napoca, Timişoara, or Craiova registered significant numbers of young students from Irak, Syria, Lebanon or Jordan (see the registration books of the time). According to some informal figures, in the 8th and early 9th decades of the 20th century there were nearly half a million Arab students in Romania. They contributed to strengthening the good relations between Ceauşescu's regime and the Arab states, also representing an important income for the Romanian state. The majority were sponsored (scholarships) by their states of origin to obtain a physician's or engineer's diploma in Romania.

After 1990, foreigners would focus on commercial activities, small entrepreneurships booming in the proximity of student campuses and further growing into commercial complexes of the *Sir* on *IDM* type (in Bucharest). The number of Arab students dropped sharply, with only some 900 being registered over the 1990-2007 period. At the University of Medical Sciences and Pharmacy in Timişoara, from 117 students (a constant number until 1997), no more than 55 remained in 2003. After the 1989 Revolution, the University of Craiova numbered 90 Arab medical students and only 3-4 / year would currently enrol.

Many of the former students married in Romania and settled here, others returned after 1989 to take advantage of the new opportunities offered by the country's political and economic transition.

According to estimates, Romania has 35,624 Arab businessmen. However, the number could be higher given that these people usually hold other citizenships, as well. Over the 1990-2007 interval, 1,227 Arab citizens applied for a residence permit, 449 asked to settle in this country for reasons of family unification and 3,150 requested temporary residence.

Arab investors put their money mainly in commercial activities and in the food industry, 10% in housing and real estate. An exemple is *Sir* Hotels and Commercial Grouping with two locations in Bucharest (Lujerul and Orhideea zones). One in 10-15 major housing investments are made by have an Arab citizen; the majority of Arab businessmen come from Irak, Syria, Lebanon, Jordan and Egypt and live in large cities (Bucharest, Constanţa, Cluj-Napoca, Iaşi and Braşov.

A relatively new phenomenon is the Chinese immigration, which got momentum after 1990s as part of a strong Chinese diaspora worldwide. The majority of the 4,200 Chinese who live in Romania are engaged in commercial activities concentrated in the Colentina-Voluntari area. Turkish and Greek migrants are also pursuing commercial activities: in 2006 there were over 6,000 Turkish firms and some 3,600 Greek firms. A number of political refugees have come from conflictual zones in Asia (the Near East, Afghanistan, Irak, and Uzbekistan), Africa (Somalia, Eritrea or Nigeria), or from the former Jugoslavia. The figures released by the National Institute of Statistics show an increase in new arrivals in 2006 compared to 2005 as follows: +19.8% from Africa, +19.4% from Latin America, +11.1% from North America, +7.9% from Australia-Oceania and +6.0% from Asia, the number dropping to 2.3% of those from the E.U. countries. Romania's accession to the European Union on January 1, 2007 has surely contributed to this evolution, as investments, labour and tourism kept being directed to the E.U. space.

In terms of country, the first five positions by number of arrivals are occupied by those European states with links to Romania through their ethnic communities: the Republic of Moldova (24.7% of the total), Hungary (22.6%) and far behind lagging Ukraine (7.2%), Bulgaria (6.6%) and Germany (5.7%). These countries are not directly connected with the origin of immigration fluxes, but rather with temporary labour flows, and last but not least, with the relationship between the Romanian diaspora in their countries of origin, on the one hand, and between the ethnic minorities in Romania and the countries fluxes come from, on the other.

A case-study: Bucharest city

An extremely hypertrophic Capital compared to the other regional metropoles, with a macro-territorial position rather remote from similar-sized cities (Budapest, Kiev, Odessa, Athens or Istanbul) account for Bucharest being a metropole that dischages intra-continental functions. In this way, it can better take in globalising fluxes and accommodate more rapidly to the attributes of a cosmopolitan city.

In 2006, Bucharest hosted about 20,000 foreigners, who chose to group into zones by ethnic criteria, thereby contributing to socio-spatial segregation within the city. It was not by chance that the Chinese gathered in the Obor-Colentina-Voluntari

zone, given that their businesses were linked to commercial activities there; for similar reasons the Arabs opted for the Grozăveşti-Regie student campus area where they did business. The impact of these immigrants on their Romanian neighbours is of a cultural, economic and especially nutritional nature. In 2006, there were over 160 restaurants serving food to specific 31 traditional cuisines from four continents and around 70 more offering international menus.

The majority are located in the centre of the city, but also in the centre of residential zones, and act as nuclei that relocate globalising fluxes inside the urban through commercial activities discharged in the big vegetable markets and in supermarkets. They add specific culinary elements to Bucharest's cultural landscape, but also an original toponymy and symbolistics which tends increasigly to enter the autochthonous cultural heritage. The Chinese Dragon, the green of Islam, the Indian orange, or the Lebanon cedar are only a few of the symbols visible in the city landscape; words like tavern, pub, pizza, paprika, shaorma, croissant, hot dog, or hamburger have already entered the Romanian vocabulary. The Islamic veil, or elements of the traditional Indian or Japonese garment are quite commonly seen, no longer surprising anyone. In addition, one finds traditional elements of architecture specific to various cultures, strikingly obvious in the built-up area, creating in Bucharest that "cosmopolitan landscape" characteristic of the big metropoles.

But what particularises them in Bucharest's architectural landscape is their being grafted on allogenous elements borrowed from the Soviet cultural model of the 1950s-1960s and still obvious also in the other large cities. It is the case of the Free Press House in the capital inspired from Moscow's "Lomonosov" University, or the Soviet-type apartment-blocks in the Bucureştii Noi residential zone. In the 1980s, political opening to the North-Korean brand of communism, the only one still compatible with that in Romania, meant embedding architectural elements from that country, see the House of the People (presently housing the Parliament) and whole the ensemble of constructuions lining Blvd. Libertăţii-Blvd. Unirii-Unirii Square-Alba Iulia Square.

Most foreigners in Bucharest live now in Sector 2, mainly in Colentina residential zone. The commercial activities run by Chinese within Dragonul Roşu, Europa and Niro complexes have proved very profitable, rapidly developing over the past few years. This location boosted demand for Chinese goods in the Romanian market, so a "China Town Romania" with Chinese capital is aimed at enlarging to commercial area in the Colentina-Voluntari perimetre. This six-year project includes China Business Centre and a residential complex ("China Towers") formed of 12 blocks with 600 flats. But the main problem which Sector 2 authorities have to cope with is the integration of these people, who often pretend that they are not familiar with the Romanian language, which prevents them from understanding the Romanian laws.

The heterogeneous ethnic picture of Sector 2 is completed with the presence of Turks in Pantelimon residential district.

Having initially come to study here, the Arabs settled in the Grozăveşti-Regie student's campus area, and started many businesses, restaurants, in particular, based on their native traditions and cuisine.

Being better off, the Greeks chose to live in the northern zone of the Capital. On the other hand, Africans, originating mostly from Somalia, Nigeria and Eritrea, are inhabiting the poorer districts in the south of Bucharest (Şoseaua Giurgiului) and Baicului area, in the east. Most of them lived, or still do, in special centres.

The foreign personnel of ambassies, diplomatic missions, or economic representations complete Bucharest's cosmopolitan ethnic landscape.

Foreign libraries, schools, and cultural centres represent as many elements of cultural globalisation.

Future evolutions tend to further these trends. Romania's accession to the European Union makes it an attractive destination for emigrants from less developed countries outside the E.U. space. As the Romanian legislation still poses few restrictions on the labour force coming from countries other than E.U. ones, Romania might become not only an immigration destination, but also, and more especially, a gateway to the European Union, generally.